

בסיעתא דשמיא

קונטרס

תמצית מסקנות הדף

על

תלמוד בבלי

מסכת חולין

לסיכום ולחזרה מהירה על עיקרי המסקנות העולות מן הגמרא
לפי סדר הדפים

ובסופו ליקוטים, הערות ודברי הרחבה

תמצית מסקנות הדף - מסכת חולין

בסיעתא דשמיא

מהדורה ראשונה - סיון התשע"א - מרחשון התשע"ב | מהדורה שנייה - כסלו-אדר התשע"ט. הידור: אייר התשפ"ו - לרגל לימוד המסכת במחזור הדף היומי

הזכויות שמורות, והרשות נתונה להעתיק לצרכי לימוד תוך שמירה עליהן
לתיקונים, להערות ולקבלת עדכונים וחומר נוסף: יעקב מתלון, hluach@gmail.com

פתיחה

הסיכום וסידור הדברים חשובים ביותר לקניין הלימוד, "עד שתהא סדורה בפיהם" (עירובין נד:). וכדברי ריש לקיש (תענית ח:): "אם ראית תלמיד שתלמודו קשה עליו כברזל - בשביל משנתו שאינה סדורה עליו". וכן בירושלמי הוריות (פ"ג ה"ה): "הסודרן (זהו שהמשניות והברייתות סדורין בפיו - פני משה) קודם לפילפולן (המפולפל ומחודד ואין הלימוד סדור בפיו כל כך)". הרגיל בדרך זו ודאי חש שמלבד התרומה המכרעת של הסיכום ושל הסידור לזכירת הלימוד, תרומתם משמעותית כבר להבנת הסוגיה.

אודה ה' מאוד בפני ובתוך רבים אהללנו, אשר זיכני להגיש לפני הלומדים את הסיכום **למסכת חולין**. הסיכום ערוך לפי סדר הדפים; אין מטרתו לפרט את מהלך הסוגיה עם המשא-והמתן שבה, אלא להביא את המסקנות מהמהלך המרכזי של הסוגיה - על-פי פירוש רש"י - באופן קצר ותמציתי. המטרה היא לצאת עם מסקנה מהדף - מה הנושא, מהן הדעות השונות ומה ההכרעה (אם יש).

יש להבהיר, כי אין מטרתנו כאן 'לחסוך' מהלומד את סידור הדברים בעצמו. מומלץ ללומד לחבר בעצמו סיכום בדרכו שלו, ואם ירצה יוכל להשוות עם סיכום זה (ובמקרה שטעיתי אבקש שיודיעני), וכך יוכל להפיק ממנו את מרב התועלת. כמו כן, יוכל הלומד להסתייע בציגונים שבהערות השוליים, ולהשוות את מסקנת הסוגיה עם הנאמר במקומות אחרים בתלמוד הבבלי.

רווח של שורה ריקה בא לפני משנה חדשה.

הזחה מורה על הסתעפות חדשה בתוך הסוגיה הקודמת, כהמשך ישיר.

כוכבית (*) באה לפני פרט (או משפט) הלקוח מהעמוד הבא (אם הוא מרוחק יותר צוינו בסוף הפרט 'המיובא' הדף והעמוד). לא סומנו בכוכבית פרטים המתבארים בהמשך הישיר והטבעי של הסוגיה, המתגלגלת לעמוד הבא.

במשנה שפרטיה נידונים לאורך מספר דפים, בד"כ תסוכם כל פסקה במשנה בדף שבו היא נידונה, ולא בדף שבו נמצאת המשנה.

בהערות השוליים הובאו השלמות לסוגיה ממסקנות סוגיות אחרות שבתלמוד הבבלי, כאשר הדבר נוגע באופן ישיר ומפורש לסוגיה הנידונה. לא צוינו סוגיות מקבילות שבהן אין שינויים של ממש, או שהשינויים הם במהלך הסוגיה או בפרטים הנספחים לסוגיה שלא הובאו בגוף הסיכום. יש לציין כי רבים מהציגונים נזכרים בפירושי רבותינו שעל המסכת.

לסיכום צורפו, בסופו, 'הערות חיצוניות', שבמקורן הן בקובץ נפרד - ובהן הרחבות שאין מקומן בגוף הסיכום, הערות על הנאמר בגוף הסיכום או ציגונים והשוואות, שיטות מפרשים וכדומה, שאינם מתאימים להיכלל בגוף הסיכום לפי דרכו. אין קריטריונים לנושאים שההערות עוסקות בהם, אלו בעיקר דברים שעלו במהלך הלימוד ובד"כ נוגעים למסקנות העולות מן הסוגיה. יש לציין כי לא כל הדברים נכתבו אחרי עיון ממצה (כתובת למשלוח תיקונים והארות: hluach@gmail.com).

מסכת חולין

לע"כ **זוהרה בת רחל** ע"ה, נלב"ע ט"ז בטבת התש"ס

4.....	הכל שוחטין - פרק ראשון (ב.כו:)
8.....	השוחט - פרק שני (כז.מב.)
10.....	אלו טרפות - פרק שלישי (מב.סז:)
17.....	בהמה המקשה - פרק רביעי (סח.עח.)
19.....	אותו ואת בנו - פרק חמישי (עח.פג:)
20.....	כיסוי הדם - פרק שישי (פג.פט:)
22.....	גיד הנשה - פרק שביעי (פט.קג:)
25.....	כל הבשר - פרק שמיני (קג.ק"ז:)
29.....	העור והרוטב - פרק תשיעי (ק"ז.קכט:)
32.....	הזרוע והלחיים - פרק עשירי (קל.קלד:)
33.....	ראשית הגז - פרק אחד-עשר (קלה.קלח:)
34.....	שילוח הקן - פרק שנים-עשר (קלח.קמב.)
36.....	הערות - מסכת חולין

הכל שוחטין - פרק ראשון (ב-כו:)

- ב-ג הכל שוחטין¹ לכתחילה, אפי' - רבה בן עולא: טמא בסכין ארוכה (מעץ, או טמא שרץ) חולין שבשקרת קודש; אביי: כותי, ויהודי משגיח, רבא: נכנסו ויוצא (ד. ה); רב אשי ורבא: משמך לתאבון בסכין בדוקה (ד. ד); רבינא א: מומחה שאינו מוחזק; רבינא ב: מוחזק (שחט לפנינו 2-3 פעמים) שאין ידוע האם מומחה. ויש ששחיתם כשרה בדיעבד - טמא בקרבן ואמר שלא נגע; כותי שאכל כזית מן הנשחטת (*כרשב"ג; ד.); משומד בסכין שאח"כ נמצאה חדה; נבדק אח"כ וידע את ההלכות; לא-הוחזק ולא התעלף. ליתר הדעות, רוב השוחטים מומחים (*יב.). לכתחילה, ואין חוששים לעילוף.
- שחיטת חרש, שוטה וקטן - פסולה (שמא אינה כהלכה; *ר"מ: נבלה²; פו.). ואם ראויים אחרים כשרה³ (*ובכ"ז לא לכתחילה; יב.); וכן מי שלא הוחזק (לרבינא ב), ומי שאין ידוע האם מומחה (לרבינא א), וטמא ששחט קרבן, ואינם כאן לשאלה.
- ד. מצא ביד כותי מחרוזת עופות שחוטים - אם כשנותנים לו מהם מעוך (שאל"כ שמא מזהה שזה הפשר, *ואין הכותים דורשים *ולפני עור" (נדה נו.)) אוכל כזית - כשרים; כרשב"ג במצה (הוחזק, אף שאין כתובה בתורה), ות"ק אוסר (וע' *ה.).
- רבא: משומד האוכל נבלות לתאבון, נותנים לו סכין בדוקה לשחוט (כשיש כשר לא יאכל איסור; ותנ"ה ובחמץ). *אביי: אסור (ג.).
- ד: רב ענן: משומד לע"ז שחיטתו כשרה (אחאב ויהושפט "ישבים... בגרן"). ואיתותב, שמשומד לכל התורה (רק לאליהו שלח הקב"ה משל אחאב); וכן המחלל שבתות בפרהסיא (*ושחיטת מין⁴ אסורה אף בהנאה; יג.); משא"כ משומד לעברה אחת⁵.
- ה. וכן לעניין שאין לקבל ממנו קרבן ("מכבם"). חטאת "מעם הארץ"; ר"ש: שאינו "בשגגה ואשם" (ר"ה: משא"כ על חטא אחר⁶).
- ה: רבן גמליאל ברבי אסר שחיטת כותים, אפי' בהשגחה; כר' מאיר, החושש למיעוט, שאסר יינם מפני דמות יונה שבהר גריזים. ולא התקבל האיסור (ור' יוחנן ור' אסי אכלו), עד שר' אמי ור' אסי עשאום גויים-גמורים (אף לביטול רשותו במבוי בשבת).
- ו. אין צדיק נכשל באכילת איסור (אף דרבנן. ק"ו מחמור-ר"פ; ז.). [תלמיד לא ישאל את רבו שאינו יודע ('וישמך שקין בלעך').]
- לא גזרו על תערובת-דמאי (מורייס), ואסור לערב או 'עשי לי משלך'; רפרם: והעשוי לטעם (שאר, תבלין) אין בטל. הנותן לאשת עס-הארץ עיסה/קדרה להכין - אין חשש שהחליפה; מלבד חמותו, פונדקית (כוונתה טובה), ולתת למסייעתה.
- ו: העיד ר' יהושע בן זרוז שר' מאיר אכל ירק בבית-שאן; ועפ"ו פטר רבי את העיר (ירק ופירות) ממעשרות (לא קידשה עולי בבל). תלמיד-חכם שחידש דבר-הלכה אין לדחותו בשל כך, 'מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו' ('ויכתת נחש הנחשת').
- ז. ר' פינחס בן יאיר, בדרכו לפדיון שבויים, קרע את הנהר לו ולמלניו. חמורו סירב לאכול שעורי דמאי (שנקנו לאכילת אדם). הוזמן לסעוד אצל רבי, אך בבואו הוזמן לפתח שבו פרות לבנות, וסירב ('מלאך המוות!'; 'הימים' לשון אומה; אין רפואה למקתן), וכך זמן שלא יעבור על מנהגו מאז עמדו על דעתו ('וכל-שכן במיתתן') שלא לאכול אצל אחרים.
- ז: [אדם פוצע אצבעו רק כשהוכרו למעלה ("מה' מצעדי-גבר..."). דם פצע שני באגודל ימין (בהולך למצנה) מרצה כעולה. כשפים - כביכול מכחישים פמליה של מעלה, אך אין יכולים לר' חנינא, 'אין עוד מלבדו'].
- ח. שמואל: לבן ספין באש ושחט בה - שחיטתו כשרה (חנה קודם לחמה). [לבן שפוד והיכה בו - לא נפשט האם נגע שם נידון כשחין או כמכה (יש שניהם, וביטל השני את הראשון, ואיזהו?), לצירוף לנגע-סמוך, לשיעור. נעצו - המכה קודמת, ככספין].

¹ דיני שחיטה (פרקים א-ב. הברכה - דף פו: ופסחים ז:), והמסתעף. הכשרים לשחוט (ב-ו. ט. יב. יג. כט: פו. סוכה מב:). גם אשה ועבד, ב: וזבחים לא-לב:); בדיקת הספין (יז: אחרי השחיטה י: ורש"י, והסימנים ט.); מקום השחיטה (יח). למעלה בקנה; יט: צדדים; מג-מד. בוושט; מה: למטה בקנה); 'הלכות שחיטה' (5 הפוסלים. ד. ט. יח-יט: כז. לו-לב: מד. וזבחים סה:). המוקדש לקרבן שנשחט בחוץ נאסר (וזבחים פרק יג: נזכר במסכתנו כט: מ: עח. פ-פא: פה: קל.). חולין שנשחטו בעזרה נאסרו (עז. והערטנו). דיני שחיטה ביום-טוב (והמסתעף) - במסכת ביצה (יב. כא. כה. לה: ושם ז-ז: ט: כיסוי הדם. וע"ש י-יא. יא: יב: יד: יט: כו: ופרק ג, כה: כז-כח: מ.). להלן בהערותינו רשימות סוגיות בענייני - דין השחוט-ופסל והמוכר-איסור (לב), הוראת חכם (מד:), טרפה (מב), נבלה (להלן בסמוך, וק"ו: כשהסריחה), טומאת אכלין בנבלה וצירוף (קכא); חלב (ג. קיז), דם (קיא: קיז), אבר מן החי (קב; ומאדם קבט); ביצים (סג-סד: ובהערה החיצונית), דגים (סו), מלקות לאוכל שקץ (סז), פך (עט), כוי (פ); דיני נטילת ידיים (קה-קז:); תערובות מין במינו (פו. צז: ק); 'קבוע' (צה); תלוש שקבר (טו); פשוטי כלי עץ (כה).

² בתורת ונדאי, חזקה, רוב מעשיהם מקולקלים (ע"ל פו.). שחיטה פסולה היא נבלה לכל דבר (להלן לב-לג. ע"ש, ובהערתנו שם דין השחוט; לא בדק סימנים, דף ט: במגל קציר, יח:; וכן שחיטת גוי, יג. קטז: קכא: ודיני צירוף בהערתנו שם). ענייני נבלה במסכתנו - אותו ואת בנו (פא: פו.); השיעור (קכ: קיז: והערתנו שם); תערובות ובישול (ק-קא. קח. קטז:); חלב (לו. קג. קכט:); עור (עז:); בחלב (קיג: קטז:); עוף טהור (כ: קכ. וע"ע זבחים סט-ע). ביציו (סג: קטז: עריות ה, א); משומד לזה (ד:); מכירה לגוי (צד:). איסור-האכילה נוהג בטהורים ובטמאים (לוי במעילה טז, שהרי *להלן לו. קג.) איסור נבלה חל על איסורים, תוס' שם), ואף בשקצים (ריסק נמלים בשיעור כזית ואכלן - לוקה גם משום נבלה; מכות טז: ורש"י ותוס' שם) וי"א שאינו חל על טמאים (מעילה שם, ר' הערתנו להלן קכא; מאירי במכות וכו"מ מא"ב ס, כד: שם זה איסור-טמאה; ר"ל הגלילי, ר' הערתנו החיצונית להלן קטז. בשם ראש יוסף). ור' הערתנו להלן (מב) בטרפה. נבלה מטמאת (לא כטרפה) - להלן (לב-לג). וכן - שחיטת גוי (יג: קכא:), בהמה-טמאה ותייה (ע); טומאה בלועה (עא. עב), מגע היוצא (עב), אבר (עג. עד. קכו: קכח: קכט:); חלב נפל, בן-פוקעה שמת (עה), שלית הנשחטת (עז), 'שומר' ויד' (קית. קכד), בשר שעל העור (קכא. קכד), קולית (קכה. קכו:). שחיטה מצילה מדין נבלה - בטרפה (עב: עד. כח. פה: קכח: זבחים טט:), בעגלה-לעריפה (שם ע); שחט עוף-קרבן בחוץ (שם סט:). מלק קרבן בסכין למ"ד אין שחיטה לעוף מה"ת (להלן כח), במגל קציר בהילוכה לבה"ה (ית), ב'שאינה ראויה' ואף לר"ש (להלן פה: אפי' טרפה חולין בעזרה), בין סימן לסימן נעשה טרפה או אבר שיצא אז (לב: סט), אבר מדולדל, אבר-יוצא של עבר (עב-עג: ע"ש); ולא נפשט לגבי בהמת עיר הנדחת, האם מועילה שחיטה או שהיא ככל (סנהדרין קיב), ומשמע שמועילה (להלן קמ. ותוס', ר' הערתנו החיצונית לסנהדרין).

³ אם יודע לשחוט, לאמן ידי (סוכה מב: לגבי קטן, ורש"י ותוס' שם; הגמ"י וכו"מ שחיטה ד, ה. אך במ"מ לר"י כלץ שם: בזה אפי' לכתחילה). לגבי כיסוי ע"ל (פו.).

⁴ מחלוקת רב אחא ורבינא האם משומד לאכול נבלות להכעיס נחשב מין (וכן דעת ר' יוחנן) ו'מורדין ולא מעלין', או רק העובד ע"ז (ע"ז כו: ונז' בתוס' ולהלן יג:).

⁵ אינו כמשומד לכל התורה. לר"ש (רבנן); אך לדעת רבי מאיר, משומד לכל התורה (עירובין טט:); ור' בהערה הבאה ובהערה החיצונית.

⁶ כלומר, ממשומד-לחלב מקבלים קרבן על דם (ות"ק רבי מאיר, שהמשומד לדבר-אחד משומד לכל התורה, רמב"ן); רבא: לכ"ע, אלא ממשומד לחלב-לתיאבון שהתחלף לו בשומן ואכלו (הוריות יא:).

- סכין ששימשה לעבודה זרה ולא בלעה איסור - שוחט בה (מקלקל, לְמַעַט חוֹלָה) ואין חותך בה בשר (אא"כ מקלקל חתיכה יפה).
 ח: שחט בסכין של גוי - רב: קולף מקום השחיטה (אף אם קר, בלע מדחק הסכין); רבב"ח: מדיחו (הבשר טרוד בפליטת דם).⁷
 סכין ששחטה טרפה - י"א: צריכה הגעלה (מקום השחיטה רותח, ובלעה); וי"א, וכן הלכה: די בהדחה (קר); ודי בקינוח במטלית קשה. *שמואל אסר לחתוך רותח בסכין שחיטה (כמ"ד רותח ובלעה); חתך בה צונן - מחלוקת האם צריך להדיחו (קיא:).
 טבח צריך 3 סכינים - לשחיטה, לחיתוך בשר ולחיתוך חלב; ושני כלים של מים - להדחת הבשר ולהדחת החלב.
 אמירא: אין להפוך פסלים (עם החלב שעליהם) על בשר, שוב החלב ונבלע בבשר (הם בפני עצמם מותרים, שמפריד קרום).
 ט. ת"ח צריך להיות בקי ומיומן בכל אלו - כתיבה (חתימת שמו), שחיטה ומילה; קשר תפילין, ציצית וברכת חתנים.
 הבהמה בחייה בחזקת איסור, עד שנדע שנשחטה כראוי. והשוחט צריך לבדוק את הסימנים (קנה וּשְׁט) אחרי השחיטה. לא בדק - ר"א בר' ינאי: טרפה; תנא: נבלה (ומטמאה). נשחטה - חזקה ה"ת⁸, אפי' זאב לקח והחזיר עם נקב, ודאי הוא נקבה.
 ט: אך 'סכנה חמורה מאיסור', ואם ראה עוף מנקר בתאנה חוששים שבמקום נקב נשיכת נחש נקב. שצלוחית *משקין (מט): שנתגלתה לא נטמאו (מים לאפר-פרה, כשנמצאו כמו שהנחו כשרים), ובכ"ו חוששים לאָרֶס, פֶּן *יצא נחש ושתה וחזר.
 י. שחט, ונמצאה הסכין פגומה - רב הונא: טרפה (שמא בתחילת השחיטה נפגמה). רב חסדא: כשרה (עצם הצוואר ודאי פוגמת; ונגד חזקת האיסור הרי שחוטטה, והפגם בסכין ולא בגופה) - א, ר"פ: ואם שחט הרבה רק הראשונה כשרה; ב: כולן. הלכה כרב הונא, ואם אחרי השחיטה חתך בסכין עצמות - כרב חסדא. רב פהנא מצריך בדיקת הסכין בין בהמה לבהמה.
 י: בהלכות רבות מעמידים דבר על חזקתו, לאסור ולהתיר (שנגעתי בתים "ויצא הכהן מן הבית". רב אחא ב"י: אולי ללא הסרת עין).
 יא הולכים אחרי הרוב ("אחרי רבים להטות").⁹ ואף רוב שאיננו לפנינו (תוקה. מהנ"ל או הלכה למשה מסיני).
 יב. שוחט שידוע לנו שאינו יודע את ההלכות (*לב. ל: יח.) - *שחיטתו (לבד) אסורה, אפילו כבר שחט לפנינו היטב כמה פעמים (ט). ואפילו ראינו חלק משחיטתו. אין ידוע - כשר, שרוב העוסקים בשחיטה מומחים; *ורבינא בלשון א מחמיר (ג).
 ר"נ: הממנה שליח לתרום ואח"כ מצא תרום - אין חזקתו תרום (שמא זר תרום).¹⁰ כיו"ב בשחיטה - כשר (רוב השוחטים מומחים).
 מצא גדייו ותרנגוליו שחוטטים; בבית - מותר, באשפה שבשוק - אסור; באשפה שבבית - ר' יהודה אסור, ור' חנינא בן ריה"ג מותר.
 יב: זרק סכין לקיר ובדרפה שחטטה כהוגן - רבנן: פסול; ר' נתן, והלכה: כשר (פְּחָרֶשׁ שראוהו. *לא.), *לא בקרבן ("לְרַצְנָכֶם תִּזְבְּחֶהוּ").
 יג. מן התורה, לְקַטֵּן יש מעשה, ואין לו מחשבה. מחשבה הנכרת מתוך מעשיו - ר' יוחנן: מן התורה אין לו (הביא עולה מדרום העזרה ושחטה בצפון - פסולה; וללשון א ספק), מדרבנן יש (לחומרא; אחרי שיכד טל הפך פירות שעל הגג - הוכשרו להיטמא).
 מין¹¹ (יהודי או גוי) - שחיטתו אסורה בהנאה (כוונתו לע"ז). יינו נסך, יבולו טָבַל, פתו אסורה, ספרו *לשרפה (והנמצא בידו יגנו; גיטין מה:), אין מקבלים ממנו קרבן (אך ממיין גוי מקבלים (רק "מִכֶּם" מְשֻׁד פסול; *ה.)). וי"א (חולק): ובניו ממזרים.
 שחיטת גוי - נבלה, ומטמאת במשא (רוב גויי חו"ל אינם מינים, מנהג אבותיהם בידם); ר' אליעזר: אסורה בהנאה, שכוונתו לע"ז. [*תקרובת ע"ז - ריב"ב: מטמאת באוהל ("זבחי מתים" *אביי: מדרבנן; ואין הכרח; קכט.); לשון ב: משנתנו חולקת].
 יג: שחיטת סומא כשרה בדיעבד. שחיטה בלילה - מול אבוקה שוחט לכתחילה, אחרת לא וכשרה בדיעבד.

יד שחט בשבת או ביוה"כ - שחיטתו כשרה. רב: אסורה באותו יום וכו' יהודה - משום מעשה שבת (רב אשי) [שהמבשל בשבת, ר"מ (*וסתמא; גיטין גג): אם בשוגג יאכל בשבת; ר' יהודה: שוגג יאכל במוצ"ש, ומזיד לעולם לא; ר' יוחנן הסנדלר: שוגג מותר לאחרים במוצ"ש, ומזיד אסור לעולם]. אך אינו מוקצה מחמת איסור (לא דחאו בידיו); רב"י: מוקצה (לא היתה ראויה לכסיסה), ור"מ מקל בשוחט רק כשהיה לו חולה מאתמול (והבריאה). [*רב הורא לְשׁוֹאֵל כר"מ, ודרש כר' יהודה].
 טו: [שחט בשבת לחולה שחלה מער"ש - מותר לבריא לאכול חי. בישראל (תלוש, שאינו מוקצה) - בשם רב: מותר לבריא (היה ראוי לכסוס); רב דימי מנהרדעא: לְהִלְכָה אסור (שמא ירבה עֲבוּר בריא)].

⁷ וכ"ו בדיעבד (רש"י). סכין של גוי שאין בה גומות - משפשה (בגד צמר), ונועצה 10 פעמים בקרקע בלתי עבדה, וכך כשרה לחיתוך צונן (ע"ז עו:). אך לשימוש ברותח צריכה הגעלה, כנפסק להלכה בפסחים ל: לגבי הכשר סכין בפסח (רש"י בע"ז; אך דעת רב אשי בפסחים, שהלהב צריכה לבון, והקת הגעלה).

⁸ ותנא, רמי בר אבא: אך לימדה תורה (בקרוב עולה) דרך ארץ, לאכול רק אחרי הפשט וניתוח (שלא יקאה רעבתן, ביצה כה: ורש"י: אך תוס' שם: מחשש טרפה).

⁹ וכן מתגלגלת נזיר שנצרך הכתוב שאם השאיר 2 שערות לא יצא ידי חובה ("יגלגלני"; נזיר מב, מהר"צ חיות שם: וכאילו נעשה גם במיעוט; ר' הערתנו החיצונית שם).

¹⁰ שאין חזקה ששליח עושה שליחותו אלא לחומרא (כדר' יצחק לגבי קידושי; גיטין סד.), או בדרבנן (עירובין לא:). רב ששת: אף בדאורייתא (שם לב).

¹¹ אדוק בע"ז (רש"י). לדעת ר' יוחנן, האוכל נבלות להכעיס הוא מין, ותלקו בוה רב אחא ורבינא (ע"ז כו:; הוריות יא.). לדיני משומד עיין לעיל (ד-ה:).

הספין. שחיטה באבן-חדה, בזכוכית, בקנה * של אגם (טז); * בציפורן ובשן תלושות (יח). - כשרה. במגליד בצדו החלק - בדיעבד. במגל-קציר (פגיונות כפופות) * ואפי' בכוון שלא-נתקל (רחב"א, לבי"ה; ב"ש: נבלה; יח.), במסור ובשנים (*יח). - פסולה. במוכני (סכין תלויה בגלגל) - * שִׁמְגֵלְגֵלוֹ אדם כשרה; מים - פסולה, ולתירוץ ב בתחילת גלגולו (השסיר המעצור) כשרה. סכין מחוברת לקרקע - ר' חייא: כשרה לכתחילה; רבי: תלושה-שחברה כשרה בדיעבד, מחוברת-מעיקרה פסולה (*"ויקח את המאכלת"). * רבא הסתפק לגבי תלוש שחיברו-לעולם).

טז. [תלוש שחיברו, לעניין ע"ז - כתלוש. להכשר זרעים - רבא, ר' אלעזר: מחלוקת תנאים; רב פפא: כתלוש¹².]

טז: נעץ סכין בקיר ושחט בה - כשרה. שמואל: כשזוואר-הבהמה למעלה חוששים לדריסה; רב פפא: אך בעוף - כשר (קל).

[קנה חתוך-לארכו (מלבד זן שבאגם, כשהוא יבש) מוציא קיסמים; ופסול לשחיטה, למילה, לחיתוך בשר (ר"פ חתך קרבי דג [צלולים] ורבבר"ה עוף [רף]), לקינוח פצע (וכ"ש לבית-הכסא) ולחצוץ שיניים (סכנה).]

ר' ישמעאל: בשר בהמה (לא תיה) היה אסור לישאל במדקף (עד "פיי"ח-יב... תאנה נפשך לאכל בשר"). ר' עקיבא: הותרו בנחירה (א"צ שחיטה; עד "פיי"ח-ק... וזבחת"); בשר-נחירה שהכניסו עמם לארץ - תיקו (א: אחרי 7 שכבשו, שלפני כן אפי' בשר חזיר הותר להם, "ובתים מלאים כל-טוב"; ב: אף בתוך ה-7, לא הותרו אלא בשלה-הגויים).

יז: סכין נפסלת בפגימה העוצרת ציפורן. [וזה שיעור פגימה בעצם בפסח, במומי בכור וקרנן, ובאבן המזבח (בסידו) - ר"ש: טפח; רבא: כזית]. פגימה 1 בראשה ועוצרת מכוון אחד - כשרה בדיעבד, כשמשך לכוון השני בלבד. סכין חלקה שאינה ישרה (עולה ויורד); * בלתי-מחודדת (לב); או מחוספסת כזקן-שיבולת - אם אין פגימה (*או שהיה; לב). שוחטים בה.

חובה לבדוק את הסכין טרם שחיטה (סברה), ולהראותה לחכם (לכבודו)¹³. אופני הבדיקה - בשמש, במים, בלשון, באצבע, או בשערה. ר"פ, רב אשי ב, ר"כ: צריכה בדיקה בציפורן ובבשר וגם בשני צדי החוד; רב ימר, רב אשי א: בצדיו א"צ.

יח. רב הונא: לא הָרָאָה ספינו לחכם - יגדה. רבא: ויפטר ויוכרו הבשר טרפה (א: כשנמצאה פגומה; רבינא: בזו גם יאסר למכרו לגוי).

הגְרָמָה - חריגה ממקום השחיטה על קנה-הנשימה. ת"ק: חריגה כלשהי למעלה מן הטבעת-הגדולה (העליונה) של הקנה פוסלת; ר' יוסי ב"ר יהודה, רב¹⁴ ושמואל להלכה: די שרוב חיתוך-הקנה בתוכה; ר' חנינא בן אנטיגנוס מכשיר גם למעלה ממנה.

רב ושמואל: שחיטה בשאר הטבעות פסולה (אלא ביניהן); ריב"ר, ומנהג א"י ומחוזא (ר"נ): כשרה. [הנוסע יחמיר כמקום מוצאו וכמקום שהיה (ור"ז עלה לא"י ואכל - אביי: מנהג א"י תמיד עדיף; רב אשי: דעתו שלא לחזור¹⁵].

יח: עד היכן כשר (כרחב"א)? מר ב"ר אשי: שלא יפגע ב'חטי' (בסמוך לטבעת הגדולה); ר"פ, ר' יוחנן, ר"נ ועוד: אפי' פגע ושייר; ריש לקיש: עד סוף הכובע. הלכה כרחב"א, וכו"נ, וזהו המקום שבו הכובע גבוה ביותר ('שיפוי').

יט. מחלוקת ת"ק וריב"ר: כשהגרים (חָרָג) 1/3 הקנה - רב אשי: כשקודם שחט 2/3 (האם רובו ככולו), אך בהפך פסולה (בעת מעבר-האמצע רובו בהגְרָמָה). ב: כשקודם הגרים (האם כשר כמו שחיטה מחצי-קנה פגום), ובהפך כשרה (רובו ככולו).

הגרים ושחט והגרים; שחט והגרים ושחט - רב הונא: לפי השליש האמצעי (כשרות מעבר-רובו); רב יהודה-רב: לפי הרוב בסה"כ.

יט: היה חצי-הקנה נקוב, ומשם המשיך ושחט - כשרה. שחט ופגע בו נקב (מאמצע הקנה) - רב יהודה: פסולה (כמו שהמשיך גוי מאמצעו); ר' יוחנן, רבא: כשרה (שחט בהכשר כל שביכלתו). שחיטה * כקולמוס (ל: או כמסרק (זיגוג) - כשרה.

השחיטה - מן הצוואר (*כוז), וכשרה גם מצדיו; ופסולה מן העורף (אא"כ סובב הקנה והוושט לשם). במליקת קרבן-עוף הכל בהפך ("ממול ערפון" הרווא את העורף; *עולת העוף - כמליקת חטאת; ר' ישמעאל: "כמשפט"; כא: כב).

¹² בב"ב (טו.), לר' אליעזר תלוש שחבר כמחובר (וכן הורה רב נחמיה ב"ר יוסף לגבי נדוניה), ולרבנן כתלוש (לתנא אחד שם לא נפשט). מחלוקתם לענייני המוכר בית, קבלת טומאה, והכשר-מים-לרצון לקבל טומאה (ב"ב שם. וכן לעניין סכך - ב"י או"ח תרכו, ב בשם תה"ד). וכן צינור שבקרקע, לר"א כקרקע והמים שעליו אין פוסלים מקוה חסר; ולרבנן כתלוש, אך בחקוי-ולבסוף-קבעו הקלו, ששאיבה דרבנן (שם סה: טו.). גם לעניין פרוזבול הקלו שבקרקע - ע"י נחל יצחק ח"מ צה). קבר - כתלוש, ונאסר בהנאה (נלמד מע"ז, סנהדרין מז: ורש"י ד"ה בקבר בנין. לגבי ע"ז ע"ז מה.). למעילה - רב: בית כתלוש (מעילה כ.). קידוש מי-חטאת וצורך בצמיד-פתיל - שוקת שבסלע כמחובר, כלי וחברו בסיד כתלוש (משנה פרה ה, ז. הא קבעה ואח"כ חקקה - כמחובר; ומ"ש ממדף-נתוחם, דלרבנן כתלוש בב"ב טו.?). חלקת יואב יו"ד לא: כי אין נקר שהיתה תלושה, משא"כ בהיה כלי וחברו בסיד' שנקר). בית שסיככו בזרעים טהרו (להלן ככט., חלקת יואב: כי תשמיש-קרקע הוא, וכבצק שבסדקי ערבה). פעמוך-בהמה שקבעו בדלת נשאר טמא. כתלוש (שבת נח., חלקת יואב: רק חיבור אחד הוא). קניין חוקה מועיל בקיר ובסיד (ב"ב נג., וע"י גיטין כב.).

¹³ זה כהורא בפני רבו (עירובין סג., וע' להלן יח.). רבא: ת"ח בודק סכין לשחוט בעצמו בהמתו; אא"כ - א: כבר הזכירו כבוד רב המקום; ב: הרב מופלג (עירובין שם).

¹⁴ מוגרמת באה לפני רב, הטריף ופטר את השוחט מתשלום; ואמרו לבעליה שעשה בו תרתי למעילתא - מנעו מספקאיסור (שמסופק האם הלכה כריב"ר, והיינו בשאר הטבעות שהחמיר כאן רב - והוא מספק), וגם מספקיגולה (ב"ק צט., ור"י בתוס' שם, ר' הערתנו החיצונית).

¹⁵ ורב"ח, שהלך מא"י לבלב - הקל כבא"י (בעניין חלב יתרי-הקיבה, ע"י *להלן מט:); כי דעתו לחזור (פסחים נא.; תוס', וע"י לב אריה). ע"ע פסחים (פרק ד).

- בני ר' חייא: לפני המליקה מסובב הסימנים (קנה וּוְשֵׁט) לאחורי המפרקת (י"א: רק כך; וי"א: אפשרי; וכן מסתבר). *ויש חולקים.
- כ. שמואל: התחיל מליקה למעלה, בעורף, ונטה מטה עד מקום מליקה - פסולה (כרב אסי *א יט.).
- תני רמי בר יחזקאל: אין עיקור-סימנים¹⁶ פוסל בעוף. שמואל: אפי' בשחיתו (רב אחא בר רבא: לסובר שמן התורה אין עוף חייב שחיטה; רב אשי: דווקא לסובר שחייב, כך ההל"מ); רבינא: בשחיטה פוסל (*וסוגיין; כח.).
- כז. מליקה-בסכין אינה נחשבת שחיטה כלל (והאוקלו נטמא, כנבלה) - רב הונא: שהסכין מובלעת ('חלדה'); רבא: שדורס בה. לרב הונא מוליד-ומביא במליקה כשר, *וכן לר' ירמיה-רב כהנא; אך לבני ר' חייא (כז.) ולרבא פסול.
- נשברה המפרקת עם רוב הבשר שעליה - נבלה (ולא תטהר בשחיטה). ובמליקה חותך שדרה ומפרקת בלא רוב בשר.
- כח. בתר בהמה לרחבה ('גסטרא'); ניטל ירכה וכשרובצת נפר חסרון¹⁷ - נבלה. וכן באדם, שבר מפרקתו ורוב הבשר או קרעו מגבו כדג - מיד מטמא באוהל. שרץ שהתז ראשו (ר"ל: ממש; ר' אסי: רוב 2 הסימנים) - מיד מטמא, אע"פ שמפרכס.
- מצות הַבְדֵּלָה בעולת העוף - רבנן: 2 סימנים שלמים (ומלקין כמו "הקטיר", ר' ישמעאל: "והקריבו") *וללא העזר (כז.); ר' אלעזר בר"ש: רוב שניהם ("כמשפט" כחטאת העוף, ש"ולא יבדיל" *זבחים סד:), ו"והקריבו" שלא ממש כחטאת.
- כב. [עולת העוף כחטאת (*הקש {מנחות פב:}; ת"ק: "כמשפט" - מחולין ("אשר-לך") ונעשית ביד ימין ("הכהן"). ביום ("ביום צותו").]
- תרים כשרים בגדלותם, משהתמלאו נוצות זהובות. בני יונה בקטנותם, מאז שמצוי דם בבשרם (בתלישת נוצה), ועד תחילת הצהוב.
- כב: מתחילת הצהוב ועד מלוי נוצות זהובות כולם פסולים ("מן... מן"); לא נפשט האם ספק ("מן" לנרבע ולנעבד) או פרייה.
- כג. 'הרי עלי עולה איל או כבש' והביא פלגס (כבש בחודש ה-13) - לר' יוחנן (שטעון נסכי איל מ"אן ל'איל") פרייה הוא, ולא יצא; ולבר פדא (שמתנה על הנסכים) - תיקו (אולי מתנה גם על פרייה וא"כ מספק לא יצא).
- כג: 'הרי עלי 10 תלות חמץ או מצה לתודה של פלוני' - האם יוצא ידי נדרו בשיאור (כקרני חגב, ולר' יהודה), או שפרייה הוא? תיקו.
- פרה אדומה כשרה בשחיטה בלבד, ועגלה - בעריפה בלבד (עוד "וערפו" "העריפה", ולמעט פרה).

- כד. ככהנים מומים פוסלים מעבודה; אך בלויים ("זאת אשר ללויים" - במשכן (כאשר זו "ועבדת משא") הגיל פסל (למדו מגיל 25 ועבדו מ-30 עד 50), ובשילה ובמקדש קלקול הקול ("ויהי כאחד... להשמיע קול-אחד")¹⁸. [כלימוד הלויים, תלמיד ש-5 שנים לא הצליח לזכור משנתו, שוב לא יצליח; ר' יוסי: 3 שנים (בנערים גולי בבל).]
- כהן כשר לעבוד מבוא 2 שערות ("איש מוֹרְעָן"; רבי אעזר); רבי: מגיל 20 (מודים - א: בדיעבד; ב: לכתחילה). עד שרותת מזקנה.
- כד: [התמלא זקנו - ראוי לשמש ש"צ ופרנס לציבור ולברכת כהנים (*אמנם רק קטן פסול; מגילה כד.). בעל קרי שלא הטיל מים טרם טבילתו - כשיטיל טמא; ר' יוסי: מלבד היכול לעמוד על רגל אחת ולחלוץ ולנעול נעלו (כך היה ר' חנינא בגיל 80).]
- כלי חרס נטמא מאווירו (גז"ש "אשר-יפל מהם אל-תוכו" כמו ש"כל אשר בתוכו יטמא" אפי' לא נגע), ולא מגבו (שהרי מציל ע"י צמיד פתיל); ושאר הכלים להפך (מיעוטים "תוכו" "טמא הוא". ומצילים באוויר כלי חרס; "בתוכו" לא תוך-תוכו¹⁹).

- כה. גלמי כלי עץ (לפני עשיית בסיס, שפה או ידית, שיוף, החלקה ויפוי בחקיקה או בשיבוץ) - טמאים; של מתכת - טהורים (טרם ראויים, שנעשים לכבוד ר' יוחנן) ולהימכר ביוקר (ר"נ. חלקו בכלי עצם, שיקרים)). פשוטיהם (ללא קיבול) - להפך²⁰.

¹⁶ (הנז' כאן ט. לב. ור' הערתנו החיצונית מד.). שְׁהִיָּה (*לב). בסימן שני בעולת העוף - רבא: לרבנן אין פוסלת, ולר'אבר"ש פוסלת; ולאביי פוסלת לכו"ע (זבחים סה:).

¹⁷ ר' אלעזר; וכן ר' ינאי (נדה כד.) ורבא; אך רב ששת חולק (תמורה יא:), וכן ר' יוחנן (נדה שם), שאינה נבלה (אלא טרפה).

¹⁸ קטן יכול רק לשיר, ובפס' ("בניו... לנצח... בניהם". 'צוערי/סועדי הלויים'). ראב"י: עומד על הקרקע ואינו ממניין 12 הלויים שעל הדוכן (ערכין יג:). על עבודת הלויים במקדש ע"י שם (י.י. יג:). וסוכה (ג: נג-נה).

¹⁹ אך מחיצה בתוך כלי-החרס אינה מצילה (אין חולקים כלי במחיצה); ר' אליעזר: מצילה (ק"ו מאוהל-מת; ו"בתוכו" רק למאכל מחופה בטיט, שאינו ניצול. זבחים ג:).

²⁰ שהוקש עץ לשק, המיטלטל מלא וריק (שבת קג: בכורות לה. ובב"ב סו. - נטמאים מדרבנן; אך לרשב"ם שם סד"ה לעולם אינו למסקנה, ור' הערתנו החיצונית, שמה זה רק בדת רבי אליעזר המטהר ארוכות נחתומים בעדויות זו, ז כנגד עדות ר' יהושע ור' פפיס שם וסתמא בכלים טו, ב). עשויים למדרס - נטמאים (נדה ג; בכל הטומאות - רש"י סוכה כ.. ק"ו מפכי חרס זעירים - שבת פד:). לוח-עץ רחב - לרבנן מקבל טומאה (רחבו כבית-קיבול; רש"י), ולר' יוסי אין ידוע (מנחות צו:). כלי עזר, עצם וחכוכית - כעץ (שבת טז. ורש"י, ע"ש; אך לדעתו שם פא. ר"נ ור' יוחנן חלקו גם בכלי עצם - חת"ס כאן תנינא). (בניגוד לכלי מתכות), לפשוטי כלי עץ אין טהרה במקוה (שבת פד: ורש"י; ולתוס' א"כ ראויים למדרס. וע' בירור הלכה שם).

כה: שְׁקָדִים שכשגדלים הם מְרִים - חייבים במעשרות רק קטנים; מתוקים - להפך. ר' יוסי: קטנים פטורים תמיד; וי"א: גדולים חייבים.

אחים, טרם חלוקת הירושה, א"צ להוסיף קלבון לשקליהם, וחייבים במעשר בהמה (כחיד). חלקו והשתתפו - להפך (*בכורות נו:). תָּמֵד (מים בְּחֻרְצָנִים) - טרם החמיץ נחשב מים, ומשהחמיץ יין (נקנה בכסף מעשר-שני, ואין פוסל מקנה חסר). ר' יהודה מחייב תמיד במעשר²¹ - רב נחמן: כשהחמיץ (כמשנתנו); ר' אלעזר: בשלא-החמיץ (מעשר מתוכו), וכשהחמיץ מודים (ומשנתנו רבנן).

כו: ר"נ: קנה תמיד בכסף מעשר ואח"כ החמיץ - קנה (ומשנתנו - רבה: כשנשאר ולא החמיץ; רבא: כריב"ג, שהמראָה קובע).

כז: תמיד טמא, קודם שהחמיץ - מטהרו בהשקה (כמים). רבא: אם תמדו במים טמאים לא; רב גביהה מבי כתייל: אין הבדל.

בת, משבאו 2 שערות - לר"מ - אין נמכרת, ואין ממאנת (לר' יהודה עד שירבה השחור); יש לה קנס (לרבנן מגיל 3), וחולצת²².

*בכניסת השבת תוקעים (שבת לה: *סוכה נג:). חל יו"ט בער"ש - יש תקיעה (רב יהודה: תקיעה ומתוכה תרועה ללא הפסק; רב אסי: בנשימה אחת אך בהפסקה) ואין הבדלה. יו"ט במוצ"ש - להפך²³. נוסח ההבדלה או (רב יהודה, וְהִלְכָה: בחתימתה) רב שישא: אף בפתיחתה) - 'בין קדש לקדש' (וכן הלכה); ר' דוסא: 'בין קדש חמור לקדש הקל'.

[ר' זירא: גם במוצו"ט שבאמצע השבוע אומר 'המבדיל בין קדש לחול... ובין יום השביעי לששת ימי המעשה' (סדר הבדלות)].

הדרן עלך הכל שוחטין

השוחט - פרק שני (כו-מב).

כו (*מְבַרְךְ; פו): ושוחט מן הצוואר (הלכה למשה מסיני: "אֶת־הָרֹאשׁ {שאינו בהפשטה} וְאֶת־הַפְּדֵר"; ר"א: "נְאֻת תּוֹרַת הַבְּהֵמָה וְהַעֹף"), בבהמה שני סימנים (קנה וְשָׁט). רוב סימן נחשב ככולו; ולתירוץ ב לכתחילה ישחט כולו.

דג (נברא מן המים, לעומת בהמה שמן האדמה) אינו צריך שחיטה ("...יִאֲסָף לָהֶם").

עוף (מן הַבְּצָה נברא, "יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם... וְעוֹף" ↔ "מִן־הָאֲדָמָה... עוֹף"; ר"ג א: מן המים, והוזכר שהובא לקריאת שם) - חייב שחיטה מן התורה ("נְאֻת תּוֹרַת הַבְּהֵמָה וְהַעֹף"; רבי); ר"א הקפיר, ר' יצחק בן פינחס: מדרבנן ("וְשָׁפַךְ אֶת־דָּמּוֹ" [אך חיה הוקשה לפסולי קדשים]). בסימן אחד ("נְאֻת" מיעוט; כתוב בין בהמה לדגים) או ברובו (א: ולכתחילה 2 סימנים; ב: כל הסימן) -

כח: סימן אחד בעוף - רב נחמן, רבא (וכך הוכרע): קנה או וְשָׁט (רב יוסף בן רבא: עוף שצווארו מלוכלך בדם, ייבדק הקנה מבחוץ, ויישחט הקנה, וייבדק הוושט); רב אדא בר אבהה: וְשָׁט דווקא (ובמליקה מודה).

כח: ר' יהודה, *וכך הורו (ברכות ה:); בעוף צריך לשחוט (או לנקוב) את הוורידים (להוצאת הדם, כי אינו מְנַתְּחוֹ).

שחט חצי סימן בדיוק - אינו כרוב. [בפסח, בדיוק ½ קהל טמא - רב: כרוב, ועושה בטומאה; רב כהנא: אינו כרוב (*פסחים עט:)].

כט: וכן בקדשים, רוב סימן ככולו; ומצווה לסיים (ביוה"כ אחר מסיים). ר"פ: ומודים רבנן לר' יהודה בוורידיו העוף (לדם צריך).

כט: ר' יוחנן: כל מְהַלְךְ השחיטה נקרא שחיטה; ר"ל-לוי סבא: רק הסוף. תְּלָקוּ כשהתחיל שחיטה בחוץ (רבא: סימן 1; רב יוסף: מיעוט ה-2) וגמר בפנים (בעולת-העוף)²⁴. מוסכם לפסול כשהסימן ה-1 נשחט ביד גוי, או נמלק למטה בעולת העוף.

ל: 2 אוזנים בסכין ושוחטים (*ר' יוחנן: אף בקרבן; ראבר"ש: לא לכתחילה {תְּזַבַּח}; כט:). לרב אף ב-2 סכינים, לשמואל באחת; שָׂרַב מכשיר שחיטה מקומות, וכך נהג רב יצחק בר שמואל; ושמואל ור"ל פוסלים (צריך שחיטה ברורה; "תָּחַץ שְׁחוֹט").

ל: רב: תחב סכין בין הסימנים ושחט את הסימן-השני כדרכו (והוציאה ושחט את הראשון כדרכו) - פסולה; תְּלָדָה. תחת העור - רב יהודה: רב הכשיר; וי"א: סָפַק (וכן תחת מטלית וצמר - תיקו). שחט רוב הסימנים, ותחב הסכין וסיים המיעוט - תיקו.

השוחט 2 בהמות כאחת - כשרות. *ובקרבתן - רק בדיעבד ("תְּזַבַּחְהוּ" ולא 2; כט).

²¹ כשמצא פמות שוה. דמאי א"צ (עשר ודאי; תירוח א בפסחים מב:). אך לתי' ב פוטר כל תמדי-חרצנים ומחייב של שמרים). רבא: נתן 3 כוסות מים על שמרי יין ויצאו 4 יין; יצאו 3½ - לרבנן ברכתו 'שֶׁהֵכֵל' (½-כוס היא ¼ ובטלה), ולאחרים 'הַנֶּפֶךְ' (ב"ב צו: ע"ש). מים על שמרים (ומצא פמות שוה) - של מעשר-שני-דמאי מותרים; של ודאי אסורים (חומרה) בפעם הראשונה; של תרומה אף בשנייה; של הקדש בשלישית; והמוקדש לנסכים לעולם. ר' מאיר אוסר פעם נוספת אם נתנו טעם (שם צו:).

²² דינים אלו נידונים בהרחבה במקומות אחרים, ע"ש (מכר - ערכין כט:; קנס - כתובות מ:; חליצה - יבמות קה:; מיאון - גדה מו. נב:; בוו הלכה כר"מ; ב"ב קנו. ע"ש).

²³ לכאורה היה לתקוע במוצ"ש, להודיע שמותרת שחיטה לאלתר; אלא שאין דוחים 'שבות' (תקיעת שופר) כדי להודיע הַתָּר (שבת קיד: [וע"ש לגבי יוה"כ]).

²⁴ (לכתת של שוחטי חוץ). וכן נפק"מ לגנב ששָׂבַח חולין בעורה (לר' יוחנן חייב 4-5 רק כששחט בחוץ וסיים בעורה; ב"ק עב:). למחשבות בקרבן (רש"י בב"ק; ע"י זבחים ל:). אביי כר' יוחנן ורבא כר"ל (זבחים שם, פסחים סג:). ע"ע להלן (לו. קכת).

דריסה - התות הראש ללא הולכת הסכין והבאָתה - פוסלת ("וְשִׁחַתָּה מִשָּׁךְ"; "תִּתֵּן שְׁחוֹטֹת"). רבא בדק חץ לשחיטה בירייה. השוחט בהולכה-הִבְבָּה - אפי' באיזמל דק (שאינו לו קרניים) כשרה (*אך לא במחט; ובשל רצענים - לא נפשט). השוחט בהולכה-בלבד צריך שיהא בסכין רוחב 2 צווארים, ובשוחט 2 בהמות יחד - רוחב 3 צווארים.

לא. נפלה סכין ושחטה - אסורה. הפיל סכין - השחיטה כשרה, שא"צ כוונה (ע' *יב:), כרבי נתן, והלכה; אך לרבנן צריך כוונת חיתוך.

נדה שנפלה למים (לר' נתן מן הגשר, לרבנן כשירדה לקרר רגליה) - רב, ותנ"ה: טהורה לבעלה (חולין א"צ כוונה; אך אסורה לתרומה); ר' יוחנן, רבי יונתן בן יוסף: טמאה ("וְכִבְּסֵי שְׁנֵיתָּה מִהַנְּגַע, לְדַעַת הַקֶּשֶׁת"), ומודים בשחיטה (פסול רק בקרבן).

לא: עם פרה-אדומה שחט בהמה - הפרה נפסלה במלאכה. לא התכוון - לר' נתן הפרה פסולה ("אתה"); נחתכה עמה דלעת - כשרה.

לב. שְׁהִיָּה תוֹךְ הַשְּׁחִיטָה פּוֹסְלָת. שיעורה - כדי שחיטה (שמואל, ר' יוחנן: כשחיתת בהמה, אף בעוף; רב: בעוף כשחיתת עוף; ריב"ן: לפי המין - בהמה גסה, דקה, עוף. ר' חנינא, ריב"ן: מחשבים אף זמן הפלת הבהמה); ר"ש: כבדיקת הסכין ע"י החכם.

פחות מזה כשרה, אפילו אחר גמר את השחיטה, ואף שחיטה ארוכה. צירוף שהיות קצרות; שְׁהִיָּה בְּמֵיעוּט שֶׁסּוּף - תיקו.

תחב את הסכין תחת אחד הסימנים וחתכו (חֲלָדָה {ע' *ל:}), או קרעו או תלשו (עָקוּר {לגבי עוף ע' *כ:}), - פסולה.

נפסלה בשחיתתה, כגון הנ"ל - נבלה, ומטמאת (ר' ישבב. ר' עקיבא חלק אך חזר בו); דבר אחר גרם להיפסל - טרפה²⁶.

לב: ר"ל: משנשחט הקנה נקבה הִרְאָה - כשרה (תלויה בו, וכבר נשחט). המעיים - רבא: אסורה (טרפה; *טט:); רב אחא: ר"ן מכשיר.

לב. רב אחא בר יעקב: ע"פ דברי ר"ל, ריאה ובני-מעיים של שחוטה אסורים לגוי (אָבַר מִן הַחֵי; *קב. קכא:); ותניא לא כן (מותר ליהודי ולכן גם לגוי לחתוך בשר מבית-השחיטה ולמלחו ולתקוחו ומיד כשתצא נפשה לאכלו²⁷).

בחולין אין 'שני' עושה 'שלישי'; אך הבשר נטמא מן הידיים - בקניו בכסף מעשר (לא כר"מ שהוא כחולין); בידיים ש'ראשונות' אף לחולין (כרשב"א; שהוכנסו לבית מִנְגַע, כר"ע); או בחולין שנעשו בטהרת קודש. הוכשר לטומאה - בדם ("כַּמְיִם")²⁸, ואם נשחט ולא יצא דם נאכל בידיים טמאות [ובקרבתן - פסול]; ר' שמעון: בשחיטה (י*לה:), *ייתכן שרק מדרבנן (לו:).

לב: האוכל מאכל טמא (*כחצי פרס²⁹) - ר' אליעזר: דרגתו פמאכל (האוכל חמור מהמאכל); ר' יהושע: אכל 'ראשון' או 'שני' - שני

(האוכל חמור; שני עושה שני ע"י משקין), 'שלישי' - בחולין שבטהרת תרומה - נעשה שני לטמא קודש בלבד. ר' הושעיא, רב"ח: לדעת ר' יהושע אין 'שלישי' בחולין שבטהרת קודש; עולא, ר' ינאי: יש.

לב: האוכל 'שלישי' של תרומה או של חולין שבטהרת-תרומה - אסור באכילת תרומה (אף לר' יהושע) ומותר בנגיעה בה.

לה. חולין שבטהרת-קודש - מחלוקת תנאים: י"א (ומשנה *בחגיגה {כ:}): כקודש ('שלישי' עושה 'רביעי' בקודש); רבא³⁰: כתרומה (רב יצחק בר שמואל; והאוכל 'שלישי' מותר לאכול קודש); ת"ק: כל חולין שבטהרת-קודש הוא כחולין גמור³⁰.

לה: רב אסי: לדעת ר"ש אין הדם מכשיר-לטומאה אלא של בהמה שנהרגה ("וְדַם-חֲלָלִים יִשְׁתָּה"). ולרבנן למעט הדם המקלח בתחילה).

לו. רבי ור' חייא: דם שחיטה מכשיר. התקנח הדם בין סימן לסימן - רבי: הוכשר; ר' חייא: תולים (רב פפא: לדעתו אין נקראת שחיטה

אלא סופה [ועד אז 'תולים']; רב אשי: מסופק בזה, ואין שורפים); ר' אושעיא: נצרף את דעת ר"ש ונסמוך על ר' חייא.

חבת הקודש מכשירה לטומאה גם חלק יבש של מנחה ("וְהַבְּשָׂר" לרבות עצים ולבונה)³¹. ואף מטמא אחרים, האם מן התורה? תיקו.

²⁵ אביי: השוחט תרנגולת (דרכה להשתולל) יכביד רגליה בקרקע או יאחזנה באוויר, שלא תנעץ צפרניה בקרקע ותשתולל ויקרע הסימנים (שבת קכח., רי"ף ו.).

²⁶ דין השוחט והתנבלה הבהמה בב"ק (צט:); - חייב לשלם (ובב"ב צג: ארשב"ג: אף בושתו ובושת אורחיו, וכן מנהג ירושלים (קנס בעלמא - גידולי שמואל שם, ע"ש; ואפי' שחט בחינם - מהרש"א בח"א)) - שמואל: בכל מקרה (כר"מ, שהנתקל פושע); ר' יוחנן (ת"ק): אם יש עדים שהוא מומחה - פטור, אא"כ שחט בשכר (ר"ן: לכן מומלץ להקדים דינר לשוחט). וכשאוטרים הבהמה מספק פוטרים את הטבח (רב). הערים ומכר איסור - יחזיר כל התשלום, ובאיסור שהנאתו מותרת ישיבו מה שלא אכלו או יקוו דמיו; ר"ש ב"א: נבלות, טרפות ורמשים (מיאוס) יחזיר כל הכסף (באיסור אחר - אם יש לו הפסד באכילתם יחזיר רק דמי מה שלא אכלו. בכורות לו.). ר"ן פטר ופסלי-לעדוט טבח שמכר טרפה (חזרתו - ילך למקום שאין מכירים אותו ויחזיר אבדה, או יוציא טרפה, בדבר חשוב. סנהדרין כה:). לא בדק ספינו - ינדה וכו' (לעיל יח. ע"ש; אך פטור מלשלם כפסולי-מספק - שר"ע וב"י יו"ד קיט, טז). נמצא בבשרו חלב - יפטר וכו' (להלן צג: ע"ש, ור' הערתנו שם).

²⁷ אך בעודה מפרסת עובר בלאו "לא תאכלו עליהם", ואמנם אין לוקים על זה, שהוא לאו שבכללות' (סנהדרין סג: רש"י, ולהלן קכא: כתב שהוא דרבנן, וע' זבחים שלמים שחיטה א, ב ור' הערתנו החיצונית לסנהדרין). בריא לאכול מבית השחיטה, 'כל הקרוב לנפש משיב את הנפש', וכן אמר רבא לשמשו לקנות לו (בכרות מד:).

²⁸ ע"ע להלן (לו.). שחט עורב להתלמד - גימוס: דמו מכשיר זרעים; רבי אלעזר: ואת בשרו וא"צ מחשבה (שיש סימני טהרה; רבא: שחיטה ואסורו החשיבו. בכורות י:).

²⁹ (יומא פ:)=רבע ככר, והוא 2 ביצים (רש"י) לר"ש, 1½ לר' יוחנן ב"ב (עירובין פב:). גורו שגופו טמא, כדי שלא יאכלנו עם שנית משקי תרומה (שבת יד: תוס').

³⁰ ובנדה (עא:; ע' מהרש"א ור"ב רנשבורג שם), למשנה ראשונה קודש הם, ולמשנה אחרונה כחולין. ובחגיגה (כא:כב:), במעלות הקודש על התרומה, אמרו ש-5 המעלות האחרונות (אחת מהן: הרביעי בקודש פסול) אינן בחולין שבטהרת-קודש. ובנדה (ו:; רב שמואל ב"ר יצחק: נדה מטמאה בהם למפרע (כתרומה). וע"ל (ב: ב:).

³¹ ולר' שמעון זו מעלה מדרבנן (זבחים מו: ורש"י, ושם חלקו אמוראים בדעתו; רב אשי בפסחים לה. ורש"י; רש"י מנחות כא. בד' ריב"ב). מרומי שדה (זבחים לד:).

לו בהמה 'מסוכנת' (נוטה למוות, שאינה יכולה לעמוד, אפי' אוכלת קורות) שנשחטה - כשרה ('וחלב טרפה' ≠ מסוכנת, שאל"כ 'וחלב נבלה' יתר)... לא תאכלהו"; "וחלב" יתר למעט; ביחזקאל "ונבלה וטרפה לא-אכלתי", וראוי להימנע). זאת רק אם נראה סימן חיות (ובבריאה א"צ) - רבן גמליאל: פרכוס יד ורגל; חכמים, *וכן הלכה (רבא; לח:); יד או רגל או זנב (*ראבר*): זנב לא); ר' אליעזר: די בקילוח הדם (ר"ש: לפיו, אף השוחטה בלילה ומחר מצא בית-השחיטה מלא דם כשרה)³².

לח. בבהמה-דקה (*וכן בתיה-גסה; ע"ז טז.) אין מועילה הושטת יד; משא"כ ברגל, או בבהמה-גסה; שמואל: או כפיפת ידה המושטת (כחכמים). רב: געיה בקול, התזת גללים או כשכוש באוזן (אף לר"ג). *בעוף - אפי' רפרוף כנף או כשכוש זנב. הפרכוס האמור - רב נחמן בר יצחק: אף בתחילת השחיטה; רב חסדא: באמצעה (ראיתו נדחתה); רבא: בסופה.

לח: שחט לגוי - ר' אליעזר פוסל (סתם מחשבת גוי לע"ז; אף לצורך כזית בשר, *ואפי' קיבל עבורו זוז אלא שאינו יכול להחזירו; לט:); ות"ק מכשיר (כראבר"י, שכוונת בעל קרבן יכולה לפסלו). שחט לגוי שאומר שהוא לע"ז - א: ת"ק מודה; ב: מכשיר (אין לומדים מהמקדש). ר' יוסי, *וכן הלכה (שמואל; לט:); בכל אופן כשרה, וכן במקדש כוונת העובד בלבד היא הפוסלת. לט. שחט בהמה לזרוק דמה לע"ז - ר' יוחנן, ותנ"ה: אסורה (אף בהנאה; מחשבים משחיטה לזריקה, כמו בפגול); ר"ל: כשרה (אין ללמוד מהמקדש. בתחילה הכשיר גם בשוחט חטאת לשמה לזרוק דמה שלא-לשמה, וחזר בו; *וכן רבה {זבחים י.}). לט: שחט ואח"כ אמר לע"ז - היה מעשה בקיסרי, ולא אמרו התר (מפני כבוד רשב"ג, שלדעתו הוכיח סופו) ולא איסור (משום רבנן).

שחט (1, וכן אחד מ-2 ששחטו יחד) לעבוד הר, ים (-מחובר) וכיו"ב - אסורה (מדרבנן). מלאך ובעל-חיים³³ - אסורה בהנאה.

מ. רב הונא: השוחט בהמת חברו לע"ז אוסרה במעשה (עולא, *ככלי המקדש ע"י אָחֻז; ע"ז נד.) כלשהו; ר"נ רב עמרם רב יצחק: אין אוסר, וכן ריב"ב וריב"ב התירו יין שנפגש גוי, ות"ק שאסר - רק גוי (רצה לצערו), משומד (או שקיבל התראה) או שותף.

מא: אין לשחוט לתוך כלי; ולא לתוך ים, נהר (נראה עובד לשר-הים) וגמא (כמינים); אך מותר לתוך גומת מים עכורים. בספינה מותר (לא לתוך הים) על גב כלים או על הדופן החיצונית, והדם שותת לים (או *בראש הספינה; יז.). לנקיון חצרו, שוחט ליד גומה והדם יורד אליה; אך לא בשוק (כחוקי המינים; והעושה כן בודקים אחריו). *מותר לשחוט על הגג (יז.).

שחט חולין לשם קרבן שאינו נדר (חטאת, מעשר, תמורה, עולת יולדת) - מותר. לשם דבר הנדר (אף לשם פסח, אשם-תלוי כר' אליעזר, 'לתמורת זבחי' ויש לו, 'לחטאתי' במחויב, עולת נזיר) - אסור (מראית העין³⁴; וכן באחד מ-2 ששחטו יחד); ור' שמעון מכשיר. בעל מום - ר' ינאי מכשיר (שנכר); ור' יוחנן פוסל.

הדרן עלך השוחט

אלו טרפות - פרק שלישי (מב.-סז:)

מב. הטרפות³⁵ בבהמה - דרוסה (*נב:); נפולה מהגג (*נא.); חסרה (חלקית) - ראה (*מז: נג:), 'חרותה' {נא:}, נחתכו רגליה מהכרך ונמעה (*עו.) ולא כר"ש ב"א; נטולה - כבד (*מו.), עור (*נה:), עצם הניכר נעקר (רב מתנא; *נד:); קרועה - רוב הכרס

³² 'מסוכנת' ביו"ט, ורובה לשחטה טרם תמות - מותר אם יוכל להספיק לאכול ממנה היום כזית צלי; ר"ע: אפי' כזית בשר חי מהצוואר (בלי הפשט וניתוח. ביצה כה.).

³³ בעל-חיים הנעבד אינו נאסר (מפך שהוצרך לתורה לפסלו לקרבן; תמורה כט., רש"י); אך תקרובתו נאסרת (נקרא אלה, וכצבא השמים; תוס' בשם רש"י).

³⁴ בדומה לזה, בליל פסח כיום אסורה אכילת גדי מקולס (צלוי כאחד), לא כר"ג ותודוס; ואכילת בשר צלי תלויה במנהג (פסחים נג. ע"ש, עד., ביצה כב:).

³⁵ "טרפה לא תאכלהו". וע"ל לו.). איסור טרפה נוהג בבהמה, בחיה ("זאת התורה אשר תאכלהו", להלן עא. וכאן, גר"א י"ד לט סק"ג) ובעוף (כדלהלן נו: קמ., "נבלה וטרפה לא יאכל", ע"ל ק: זבחים סט: ונדה מב:), טהורים, ולא בטמאים (זבחים סט: ע: ורמב"ם הל' מא"ס ד, ב-ו; אך בתוס' לב. ד"ה ורמינהי: גם בטמאים, והחילוק הוא שאין שחיטתם מונעת חלות איסור נבלה בנוסף), ובדגים נידון לעניין טומאת-אכלין (להלן עה.). נוהגת בחולין ובקדשים (זבחים סט., וע"ל קלו: "אשר-יעבר תחת השבת", ובמנחות ה-ו: ג. גם "ממשקה ישאל" ו"מנהגך", וצריכי, ע"ש; ואם לא שהוקדשה כך, אין נפדת לכלבים, ויש מתיר, תמורה יז. ל.; ואוסרת תערוכתה, זבחים עא: עד:), מכשיר כמכפר (קמ.), ואפי' עלתה למזבח תרד (זבחים פד.), והותרה מפללה בעולת-העוף הנמלקת, ולכהנים בחטאת-העוף (מנחות ו.), ומלבד זה אסורה לישראל ולכהנים ("כלי-נבלה וטרפה מן-העוף ומן-הבהמה לא יאכלו הכהנים" אף שהותרו במליקת חטאת העוף; רבינא, מנחות מה:), באכילה, אך מותרת בהנאה ("טרפה לא תאכלו לכלב תשלקו אתו"; להלן קטו. ומנחות קא: ופסחים כב:), אלא שאין למכרה לגוי שמא ימכרנה ליהודי וכן מפני גנבת דעתו (להלן נג: צד.). חלה על איסור חלב (לעיל לו. ולהלן קג:); הוצע שאיסור נבלה חל עליה כשלא נשחטה (לעיל לו., תוס' לב.), ויש שערער על זה למסקנה (לב אריה שם). פטורה ממתנות, ואינה נכנסת לדייר להתעשר, אך כבוד - קדוש (להלן קלו:), ור"ש פוטר מראשית הגז (שם); בשילוח הקן, שייכת באם אך לא באפרוחים (קמ:); פסולה לעגלה ערופה, לפרה אדומה, לשעיר המשלח (לעיל יא.), ושה לפדיון פטר חמור (כפסח, בכורות יב:); ונתן צנה להכניס לתיבה חיות שאינן טרפה (ע"ז ו. נא. זבחים קטו.). שחיטתה מונעת ממנה דין נבלה (עב: עד. פה: קכח: כח. זבחים סט: לטומאה, ותוס' לעיל לב. לאיסורה), אך נקראת 'שחיטה שאינה-ראויה (לאכילה)', ונידונה לענייני אותו ואת בנו (פא: פה:), כיסוי הדם (שם, ע"ש), איסור-הנאה מדין חולין בעורה (שם); בן פקועה (עה: פה:), תשלומי 4-5 בגבגב (ב"ק ע. עב. קרי., וע"ש עו: אם מקר.). שחט טרפה (פסח) בשבת - חייב, אא"כ לא היתה

- החיצונית, והבשר החופה (שמואל; *נב: נ:); נקובה - וּשֵׁט (*מג.), קרום המוח (*מה.), לֵב (*מה.); ריאה (*מו.), קיבה, מרה (*לא כרבנן; מג.), בני מעיים (*נ: נו:), כרס פנימית (*נ:), המסס או בית-הכוסות החוצה (*נ:), טחול (רב עוירא; *נה:); פְּסוּקָה - קָנָה (*מד., וכן *חסר (מה. נד:)), חוט השדרה (*מה:); שְׂבוּכָה - צִלְעוֹת (*נב.), ועיקרת צלע/חוליה (*נב.), גולגולת חבוטה (*נב: וכן *חסרה (מה. נד:)), הסימנים נִדְלָדְלוּ (שמואל; *מד. נג:). רכיש: פְּלִיָּה לְקוּיָה (*נה.).
- טרפה - שאין כמוה חיה ("זאת התייה אֶשֶׁר תֹּאכְלוּ"; ע' *נו:); נגדר: יש וחיה ("ובין התייה אֶשֶׁר לֹא תֹאכְלוּ"); 18 טרפות הל"מ.
- מג. ניקבה הַמְרָה - טרפה (ר' יוסי ב"ר יהודה); רבנן, חייא בר רב: כשרה. ר' יוחנן: להלכה טרפה. ואם הכבד סותם את הנקב - כשרה. לְוֵשֵׁט 2 שכבות, בפנים לבן ובחוץ אדום; ואם הפוך - טרפה. ניקבה שכבה אחת - כשרה. שתייהן - בכל אופן טרפה (בתזוזות. עלולים לחפוף) [ובקורבן כשרה]. עלה קרום בנקב - אינו סתימה. בדיקת הוושט (בספק דרוסה *נג:)) - רק בהפיכתו.
- מג: יֶשֶׁב (ר"כ; וי"א: נמצא) קוץ בתוך הוושט ואין נראה מבחוץ - עולא: אין חוששים שנקב־ונסתם (כספק דרוסה *לדעת רב; נג.). תורבץ הוושט (ר"ו: קצהו (סמוך לפה, ארוך מחטה וקצר משעורה); שמואל: במקום שכשנחתך מתרחב; רב פפי: שאין מתרחב (גוף הוושט - מתכווץ)) - רב, רבא: כל נקב פוסל (ר' אבא: מקום שחיטה הוא; רמי בר יחזקאל, רבא: אינו); שמואל: ברובו.
- מד. מקום השחיטה על הוושט - למעלה כדי תפיסת יד (3-4 אצבעות); למטה עד שער הכרס. שמואל: נקלף רוב הוושט מחבורו בלחי ומעורה במעט בשר במקום אחד - כשר; וסימנים שנעקרו רובם (והמיעוט מפוזר) - טרפה. *נשמט הקנה, ספק האם טרם נשחט - רב: כשרה (אין השמוט נשחט, אא"כ אֶחָזוּ); ר' יוחנן: יחתוך וישווה החתכים (נד.).
- 'פְּסוּקָת הַגִּרְגָרָה (=הקנה) - וי"א: רוב עבייה (גובהה, הקפה); וי"א, וכך עשה רבה בר חנה: רוב תְּלָלָה (עובי הסחוס אינו מכריע). *חצי הקנה היה פגום או חתכו־ושהה, ואח"כ הוסיף מעט וסיימו - כשרה (חצי־רוב בטרפה ובשחיטה. כט. כת.).
- מד: חכם אסר/טמא - אין חברו רשאי לטהר³⁶. בהמה שהורה בה חכם, בדבר התלוי בסברה - הנמנע־לאכלה משובח. חכם שדן, וכן עד - ראוי שלא יקנה הוא את מה שהתיר (הרחק מפעור)³⁷; אך בדבר הנמכר במשקל אין חשד, וכן עשו רבה בר חנה ורבא. הרואה ספק־טרפה שלו ואינו חס מלאסור - "וְשֹׁנֵא מִתְּנַת יְתִיָּה"; זהו ת"ח, ועם לימודיו "יִגְיַע פְּפִיךָ כִּי תֹאכְלוּ...", נוחל 2 עולמות.
- מה. נקבים קטנים בקנה מצטרפים לרוב, ואם יש בהם חסרון - לכאיסר (נד:), וכן רצועה לאורך הקנה. בעוף, נקבים (עם חסרון) כנפה - בכרוב שטח פי הקנה (חותך, עם השלם שביניהם, ומקפל). נחתך כדֶלֶת (כמו כ) - כדי שייכנס איסר (לגבהו). נסדק הקנה לאורכו - רב: אם נשארה חוליה (3 טבעות) מכל צד כשרה; ר' יוחנן: די במשהו.
- כל הצוואר כשר לשחיטה, *מראש הקנה (יח.), עד כנגד האונה הקרובה של הריאה (כמתחת הקנה כְּשֵׁרֻעָה). מתח הסימנים ושחט שם - פסולה (אָנְסָה עֲצֵמָה - תיקו). ניקב הקנה למטה משם - *וכן סמפון במקום פְּצוּלוֹ (מת:); - נידון כריאה.
- [תְּזוּה (של שלמים, הניתן לכהן) = החלק הפונה אל הקרקע, בין הצוואר והכרס, עם הצלע האחרונה מימין ומשמאל.]
- נקובת קרום המוח - החיצוני; וי"א: שניהם יחד. המוח = שבתוך עצם הגולגולת, עד הפולים שעל פיה; אחריהם - חוט השדרה.
- מה: נקובת הלב לתוך חללו - אף לחלל הקטן (לא כאביי). דין הקנה הפורש לכבד - ככבד, לריאה - כריאה, וי"א איפכא; ללב (קנה שומן שבין ערוגות הריאה) - רב: במשהו; שמואל: ברוב.
- חוט השדרה שנפסק - רבי, והלכה (רב הונא): רובו (רב ועוד: רוב עורו; וי"א: או רוב מוחו); ר' יעקב, וכך הורה רבי: אפי' ניקב. לקה מוח־החוט, ובאחיזתו נכפף מאליו - טרפה (מפני כובדו - תיקו). התרוקן מקצתו מאליו - כשר.
- היכן סוף חוטי־השדרה? שמואל: עד פְּצוּלוֹ נפסק - טרפה, מְפָצוּלוֹ השלישי כשר, לפני כן איני יודע (נשאל, בין הראשון לשני? אם ודאי, נשאל בהתפצלות הראשונה, ואם לא - פיצוליה עֲצָמָם. תיקו). בעוף - ר"ל: חיבור הכנפיים; ר' ינאי: למטה מזה.

הטרפות נִכְרְת (פסחים עא: עג.); וכן אסור ביו"ט (עי' ביצה כא. לד. ורש"י). שור טרפה שהרג נפש - רבא: חייב; רב אשי: פטור (כבעלי־טרפה; סנהדרין עח.). הרובע טרפה - חייב (יש הַנָּאָה; שם לפי רמב"ם הל' איסור"ב א, יב, וע"ל קכא:). ובדיני אדם־טרפה עי' סנהדרין שם. לדין גִּלְד טרפה ע"ל (נח.), וביצתה אסורה (ע"ש ותמורה לא.). וכן תֵּלֵב שלה (קטז:), אך בסתם אין לחשוש (סג: קטז:). ציר היוצא ממנה במליחה אוסר (להלן קיב:). ע"ע אנצ"ת.

³⁶ (לרש"י בנדה כ: מפני כבוד הראשון, לראב"ד בר"ן ע"ז ז. שעשאה חתיכת איסור). אך להפך מותר (ברכות סג:), וכגון ע"ז נו:). ומה שמצאנו הרבה שנחלקו על הוראת חכם שאסר (כגון להלן מט. וע"ז מ:). וע"ז מ: - תוס' בע"ז: שניהם היו בבהמ"ד כשנשאלה; תוס' כאן: או שלא ידע שחבירו אסר; הסדר הפוך והאוסר קדם (גרא"א י"ד רמב ס"ק עו:); תוס' בנדה (כ:), וכאן הם ורשב"א בשם רש"י שם, רמ"א י"ד שם, לא; אך רש"י־שפנינו אוסר, ש"ך נה: כשחולק מתוך קבלתו (ולא משיקול הדעת); או (תוס' בע"ז ז:), שהראשון טעה בדבר משנה, כחמור שהטריף ר' טרפון (בכורות כח: וסנהדרין לג:). ר"ן בע"ז וע' רמ"א שם). עי' אנצ"ת (הוראה, פרק ו). ר' יוסי בן כיפר וחברו התירו מה שאסר חנניה, שעיבר שנים בחול, שלא יגררו אחריו (ברכות סג:). אף הנשאל לחכם ואסר, לא ישאל חכם אחר (נוסח הברייתא בע"ז ז:). 2 חכמים - אוסר ומתיר - אם אחד מהם גדול בחכמה ובמניין הולכים לפיו; ר' יהושע בן קרחה: בדאורייתא מחמירים ובדרבנן מקילים; רב יוסף: כן הלכה (שם). ובסמוך (מג: מד:): בעלמא תלכה כבית הלל, והרובה יכול לעשות כב"ש (לפני בתיהקול שפסקה, או לר' יהושע ש"לא בשמים הו"א"), או: הכוונה לחומרות של 2 תנאים או אמוראים, אפשר להחמיר כשאינן חומרות סותרות (רב שיובי, עירובין ז:ז:). כשדרה וגולגולת (שם ולעיל מב:). בטרפות אין לדמות (מת: נה: עו. וב"ב קל:). להכרעה בטרפה, רב אשי היה מכנס את כל שוחטי מתא מחסיא, כדי שהאחריות לדין תתחלק בין כולם (סנהדרין ז: הוריות ג: וערש"י להלן נב. ד"ה בתרי גפי'). כשנשאל רבא בטרפה (מהמולזלים בתקפם של חכמים), כשמצא טעם להתיר אמר להם ר'אוו שהתירתי לכם עורב (שההיתר אינו מפורש אלא בדברי חז"ל), ולא יסור שאסרתי לכם יונה (סנהדרין ק:).

³⁷ וחכם שאָסַר אשה על בעלה בגלל גדרה אסור מן הדין לשאתה, משום חשד (יבמות כה:), תוס', יש"ש ביבמות (ב: כ). עוד בדיני החשד עי' יבמות כה: כו:).

- מו. נטולת הפְּבֵד. ואם נשאר ממנו - כשרה; ר' חייא: משהו; ר"ש בר רבי, *וְהִלְכָה (מג.): כזית (רצועה, מעוך, מפוזר - תיקו). רב אדא: במקום חיבורו; ר"י: בחיבור המרה; ר"פ: לכן צריך בשניהם. מדולדל ומעורה בסרעפת - כשרה. *התלע - כשרה (מח.).
- רְאָה שניקבה - י"א: הקרום החיצוני; וי"א: הפנימי; וי"א: שניהם; וכן הלכה, ואפילו ניטל כל החיצוני כשרה (רבא).
- מו: יָבֵשׁ מִמֶּנָּה ונפרך בציפורן; *כשנתלית מפילה חתיכות (נג): - טרפה. עשויה גדלים, כתמים-כהים וגוונים (*כשרים; מז): - כשרה. אוניות נדבקו ע"י סרְכָא (לְחָה, קרום) - טרפה (ודאי נָקֵב; וי"א: בודק במים; ונדחה; מח.). ובאוניות סמוכות - כשרה (החיבור יציב). אין להשוות בוועה-שניקבה לְבוּעָה להכריע האם קדם הנקב לשחיטה (*בניגוד לנָקֵב בְּרָאָה {ועוד}; ג.).
- מו. 2 בועות סמוכות זו לזו - טרפה (נקב). בועה אחת כפולה - יָנֵקֵב, ואם שופכות מזו לזו כשרה (אחת היא, והקרום החיצוני שלם). בימין העומד ממול (כשתלויה ברגליה) 3 אוניות, ו-2 משמאל. להפך או שחסרה - טרפה. יְתָה - רבא: טרפה; מרימר: לְהִלְכָה אִם בשורת האוניות כשרה (אחרת, או בין 2 האומות - טרפה). באמצע הריאה 'עיוניתא דוורדא', ואם היא בצד הגב - טרפה.
- מו: דומָה לגזיר-עץ - י"א במראָה (ע"י ניפוח), י"א במישוש (קשה), וי"א ללא חיתוך אוניות - טרפה. צְבֻעָה כחול, ירוק, אדום (*רבא: מקצתה; רבינא דחה: אף כולה; מו:), כְּכָבֵד - כשרה. כבשר, שחור, צהוב וכתום (כמו כשות, כרום או חלמון) - טרפה. קרום מחמת פצע אינו סתימה. חלק אָטוּם (אינו מתנפח) - חותך, ואם זו מוגלה כשרה; אחרת - מניח נוצה או רוק ומנפח ואם אין בְּצֻבוּץ טרפה. משמיעה קול בשעת ניפוח - מניח נוצה, קש או רוק, ומנפח, ואם מבצבצת טרפה (נקב); או (כשאינן יודע *היכן {מו:}) מנפחה בתוך מים פושרים (אם אין בצבוץ, הרחש הוא מְבִיֵן הקרומים וכשרה).
- בשר הריאה נמס כמים בתוכה - כשרה, אם הקרום והסמפונות קיימים (שאינן חתיכות לְבָנוֹת). חֶסְרָה מבפנים (כרביעית) - כשרה. מח. ריאה הדבוקה בצלעות, שלא בסמוך לצוואר, והעלתה אבעבועות - טרפה. לא העלתה - ר"נ: כשרה; אבימי: חוששים, ויש לבדוק (לקלוף בעדינות, ואם יש מְכָה בְדוּפֵן - רבין בר שבא: תולים בה, וכשרה; רב נחמיה: בודקים בפושרים. אחרת טרפה). סמוך לצוואר (חיתוך האוניות) - ר"נ: ניקבה הריאה ובשר (רבינא) הדופן סותמה היטב - כשרה. ריאה שהעלתה אבעבועות - שמואל ועוד: כשרה (אפי' גדולות). ר' יוחנן לא סבר להכשיר, אך לא הִטְרִיף.
- מח: נמצאה בְּרָאָה מחט (*או גרעין זית) - ר' יוחנן וסיעתו: כשרה (כנראה באה דרך הקנה), אם הריאה שלמה לפנינו; רשב"ל וסיעתו: טרפה (באה דרך הוושט והקיבה, ונְקָה. נמצאה בסמפון ראשי - לא הכריעו).
- נמצאה מחט בחתיכת כבד - רב אשי: טרפה, אא"כ המחט גדולה וקופה פנימה. בסמפון הראשי - הונא-מר: טרפה; רב אדא בר מניומי, רבינא: כשרה. *גרעין-תמר נמצא במרה - כשרה (ודאי דרך סמפונות, שאינו נוקב כגרעין-זית וכמחט).
- ניקב סמפון הריאה (סמוך לפיצולו, שאין בשר הסותמו) - טרפה.
- מו. ר' יוחנן: 'ריאה' - שמאירה את העיניים, כשמערבים עמה סמנים טובים לראייה מסייעתם.
- נָקֵב במקום משמוש יד הַטְּבָח - חֶלְקוֹ אִמּוּרָאִים, וְהִלְכָה תוֹלִים בו (כבזאב; *ט.). וכן נָקֵב וּבְצִדוֹ תוֹלַעַת - מחלוקת, וְהִלְכָה כשרה. רבי שמעון: אין נקב-בְּרָאָה טרפה אא"כ מגיע לסמפון ראשי. חֶלְקוֹ אִמּוּרָאִים; ואין הִלְכָה כן. *עולא: כשיש חסרון מודה ר"ש (מו:). החלב שעל הַדְּקִין (*אמה ראשונה; צג.) - אסור. שעל הַקִּיבָה - ר' ישמעאל: אסור (לו קרום ונקלף מעליו, "וְאֵת פְּלִי-הַחֶלֶב אֲשֶׁר עַל-הַקֶּרֶב"); ר' עקיבא, ר' ישמעאל בשם אבותיו: מותר (שאינו פָּרוֹס כשמְלָה*); ר' אושעיא: כהנים נהגו בו הִתֵּר.
- מו: שעל קשת-הקיבה אסור, ושעל הַיֵּתֵר נאכל בא"י⁸⁸ (מלבד מעט מלמעלה) ובבבל לא; י"א: של הקשת, ושל הַיֵּתֵר מותר. נָקֵב שֶחֶלְבֵי-מֹתֵר סותמו - אינו מִטְרִיף. חלב-אסור - רב ששת: ג"כ; רב, ר"פ: לא (אביי: וכן המקביל לו בְּתִיָּה). ר"נ: חלב העשוי ככובע (י"א על החלחולת, וי"א על הלב) אין סותם. שעל יְתֵר הַקִּיבָה - (לר"ע) סותם (ר"נ: אף לבני בבלי).
- [משקין שהתגלו אסורים (*ע"ז ל.) - משנה, רבא: יין, מים וחלב; ר"ש ב"א: ודבש; ר"ש, רנב"י: וכן ציר, חומץ, שמן ומוריס.]
- ג. בְּנִי-הַמַּעֲיִים ניקבו וְלָחָה סותמת מבפנים - רשב"ג: כשרה; למסקנה אין הִלְכָה כן. [הִלְכָה כר"ש באָבֵל שבא לבית ממקום קרוב, אפי' ביום השביעי - מוֹנֶה עִמָּהם (*מו"ק כב.).]. *ר"נ: ניקב המעייה-הסובב והסמוך סותמו - כשר (מח.). ועי' (*נח: *נו:).
- ספק האם בחיים ניקבו - נוקב (ולפי המקובל ממשמש בידיו) ומשווה. וכן בְּרָאָה (רבא: לא מערוגה לערוגה; לְהִלְכָה מותר, לא מאוּנָא לאוּמָא ולהפך). וכן בקנה (ר"פ: רק תוך 3 טבעות; לְהִלְכָה מותר, לא מְחַצְיָה העליון של טבעת לתחתון). חלחולת שניקבה, לחלל הבטן - טרפה. למקום דיבוקה בין הירכיים - ר' יוחנן: ברובה; רבא-רב נחמן: די שישאר כאצבע.

⁸⁸ סוגיין כלשון זו (פסחים נא; רש"י): רב"ח בא לבבל ואכל חלב-הַיֵּתֵר (אביי: מנהג א"י עדיף; רב אשי: דעתו לחזור; עי' לעיל יח.), והצניע זאת שלא להתיר בפניהם (כדין דבר מותר שיש שנהגו איסור {רב חסדא: בכותים או כשאין מצויים ת"ח}). והוכיח לבנו שלא לאכול (בגלל המנהג - מאירי; וע' להלן צג: ותוס'. פסחים שם; ע"ש).

- נ: נקובת הכרס הפנימית - מהי? ר' נתן וריב"ק: המעי העיוור; ר' ישמעאל: פתח הקיבה; ר' אסי: החלק הצר, הקדמי, של הכרס; שמואל: הקלק משער עב; גניבא: טפח שבסוף הוושט (*א: כלומר הסמוך לוושט; ב: בשור; מד): ריב"ק: כל הכרס (ר' החיצונית = בשר החופה); רבב"ק ומנהג נהרדעא: כל הרואה את הקרקע בחיתוך הטבחים.
- קרועת הכרס החיצונית - רובה; ר' יהודה: או טפח. גניבא: חור כארובה יותר מכסלע (כ-3 גרעיני תמר ברווח) - טרפה (במתיחה הוא טפח). *שמואל: בשר החופה רוב הכרס - ברובו; לא נפשט האם כשנקרע (כריב"ק) או רק כשניטל (נב:).
- מחט התחובה בדופן בית הכסות³⁹, אם עברה לצד שני טרפה, אם נמצא עליה דם (אחרת אחרי השחיטה הוא). הגליד הפצע - מעל 3 ימים קודם השחיטה הוא, ואם קנה בהם מקח טעות הוא; לא הגליד - המוציא מחברו עליו הראיה.
- נא: נפולה⁴⁰. *וכן, בעוף, דריכת אדם או בהמה והטחה בקיר (נו). אין חשש לריסוק אברים - היתה למעלה ומצאה למטה (אמדה עצמה, אף מארובה); אילים מתנגזים (אא"כ נפלו); נזרק בגנבה (אא"כ זרק הגנב חזרה מפחד); הנה לאורך השדרה במקל (אא"כ יש בו בליטות, או הגיע רק עד חצי הגב, או לרחבה); הנולד מרחם צר; הופל בבית המטבחים (אפי' גנח).
- רגליה נגררות - רב יימר: התכווצות שרירים; רבינא: חשש לפסיקת חוט השדרה; הלכה כרב יימר (אירע כרבינא, אך אין זה מצוי).
- נא: *שהתה יממה - כשרה, בבדיקה (נו:). רב יהודה: עמדה (רב ירמיה: פשטה ידה לכך; רב חסדא: אפי' ננערה לעמד) - א"צ שהייה, אך צריכה בדיקה (אמימר: כנגד בני מעיים; מר זוטרא: כל החלל, מלבד הסימנים). הלכה (רב ירמיה: או עקרה רגל) - א"צ בדיקה; רב חייה בר אשי: צריכה. הלכה כרב יהודה. עוף שנחבט על המים ושט מלא קומתו בכוחות עצמו - דיו.
- כל דבר רך, או מחליק, שנפל עליו עוף - אין חוששים לריסוק אברים. קשה - חוששים; כגון: בד בודד מתוח, רשת צפופה, פשתן חבוט בלתי־מנקה, חבילת פשתן באמצעה, אגודות קנים, חבילות תבן, נערת (שברי גבעולי פשתן) דקה (בינונית), סיב־דקל מיובש שלא עבד לרצועות, אפר מנופה, חול גס (לא דק), אבק דרכים, כרי של דגן או תלתן או חומוס.
- נב: נדבקו כנפיו במלכודת ונפל - רב אשי התיר, אמימר אסר. א: חלקו רק כשנדבק ב-2 כנפיים; ב: רק ב-1. להלכה רק ב-2 אסור. נשברו רוב הצלעות - הגדולות שיש בהן מוח, 6 מכל צד, או 11 מכאן ו-1 מכאן (מתוך 11 מכל צד), בחציין העליון.
- ר' יוחנן: וכן אם נעקרו מחיבורן בחוליה; בן זכאי: ברוב צד אחד טרפה; שמואל: אפי' צלע אחת, או חוליה קטנה (אחורית. ולב"ש 2 חוליות, כדלגבי אוהל). רב: נעקרה צלע ומקצת החוליה עמה - טרפה.
- נב: שמואל: גולגולת שנחבסה (הוכתה רבות) ברובה - טרפה; לא נפשט האם רוב גובהה (מהעיניים ולמעלה), או רק רוב הקפה. דרוסה. הדורסים (*ככפם ארס) - זאב (ומעלה) בבהמה־דקה, אריה בגסה, נץ בציפורים וביונים (לא בבהמה), ונץ־גדול בתרנגולים ובאנזים (ר' יהודה. רב לתירוצו א: לרבנן זאב אף בבהמה־גסה; ר' אלעזר: לא). *כלב אין דורס. חולדה - עופות בלבד. חתול (ונמיה) - רב, רב חסדא ות"ק ב: בעופות, בגדיים ובטלאים; בריבי, ר"ח א: כשפועס (יש מצייל); ת"ק א: אין דורס.
- נג: א: לשועל אין דריסה; ב: יש. שאר העוף הטמא דורס עוף קטן ממנו (ונץ - בגדלו); וי"א: בגדלו (ונץ - אף גדול). אביי: דרוסה - דווקא ביד, בציפורן, ובכוונה. דרס וחתכו ידו טרם שִלְפָה מן הנדרסת - אין דרוסה.
- רב, *עולא (מג:): אין חוששים לספק־דרוסה (ארי נכנס בין שוורים ונמצאה בגב אחד ציפורן עם דם; אא"כ 2-3 צפרניים כסדרן, עקבות ציפורן או ללא דם); שמואל: חוששים (וְזָרַק הַכֵּל לְנֶהֱרַ; אין להשהות ולמכור לגוי); אמימר: כן הלכה. כשהדורס שותק והם צווחים; אחרת - ספק האם נכנס, ספק כלב/קנה, יושב ביניהם, קטע ראש 1, נוהם והם צווחים - אין חשש.
- נג: שמואל, ר' יוחנן: דרוסה (ספק או בלתי־נכר) צריכה בדיקה כנגד כל הבטן (בלבד) מבשר שהאדים; רב: כל החלל, מִפְּהֵי־הַגּוֹלְגוֹלֶת. רב: וכנגד הסימנים; רב זביד: לא, אא"כ הם עצמם האדימו. *לוושט אין בדיקה מבחוץ אלא יש להפכו (מג:).
- נדרסה שלא כנגד החלל, ונרקב הבשר - כל שהרופא גורדו, כאילו אינו (ואם נטרפת בכך, כגון צומת־הגידים {*עו.} - טרפה). ר"נ: קוץ נקב לתוך החלל - טרפה (שמא נקב את המעיים ואין נכר בבדיקה).
- נד: אין להוסיף על הטרפות שמנו חכמים (כגון מכה בגיד הנשה, מכה בכליה; יש סמי רפוי).
- כְּשֵׁרוֹת בבהמה - נטולת כבד (נשאר כזית; *מו.), טחול, כליות (*נה.), לחי תחתון (*נותר הבשר המחובר לסימנים; מד.), רְחֵם⁴¹, ולר"מ עור (*נה:). נקובת לב שלא לחלל, המסס ובית־הכסות זה לתוך זה, קנה (עד כאיסר; *מה.). חסרון בגולגולת⁴², צמקה הריאה בידי שמיים (*נה:). שבר בשדרה והחוט קיים. נסדק הקנה (*מה:). *יצאו מעיה וחזרו כסדרם (נו:).

³⁹ אה"כ התחלפו שמות בית־הכסות והמסס ('הובלילא'. ובקריי כיום בית־הכסות טרפה אף מצד אחד, שעורו דק. שבת לו., סוכה לד. ורש"י).

⁴⁰ שור נפל לא־מת־המים, ונשחט מיד; רב נחמן הטיפו, שהאמה 6 טפחים + כרסו גבוהה מהקרקע = 4 בסה"כ (כשנפל מעומד) 10 (ב"ק נ: גא.; שו"ע יו"ד נח, א).

⁴¹ ספק האם ר' סימאי ור"צ אסרו בזה (נו: ורש"י: תוס' שם בדעתו: רק בעוף). ר' טרפון אסר והאכיל פרה לכלבים; ונחשב טועה בדבר משנה שהדין בטל, ועכ"פ כיוון שהוא מומחה פטור מלשלם (בכורות כח: סנהדרין לג.).

רב מתנא, ר"ל: עצם הירך שווה ממקומה - טרפה; ר' יוחנן חולק. רבא: כשרה אא"כ נפסק הגיד המחבר. להלכה רק אם נרקב הגיד.
*שמוטת יד בבהמה - כשרה (נז).

נד: חסרון בקנה - עד כאיסר האיטלקי (או דינר אַרְרָטִי, פרוטות פומבדיתא). ר"נ: כאיסר בדיוק - לחומרא (ככל שיעורי חכמים).
נה: ניטל הַחֹזֶל⁴³ כשרה. רב עירא: נקב (או נחתך; ב: לא) - טרפה; *להלכה רק בחלק העליון, העב, ולא נשאר כעובי דינר זהב.
ניטלו הַפְּלִיזוֹת כשרה. רכיש בר פפא (וכן הלכה; *ועולא חולק; מג.): לַקְּתָהּ הַפְּלִיזָה (אפי' 1) עד מַרְפְּזָה - טרפה. מוגלה פוסלת, וכן מים עכורים או סרוחים. קטנה - בבהמה דקה כפול, בגסה כענבה בינונית - טרפה. אין לדמות בטרפות (ר"א ≠ כליה).
נה: חרותה (צמקה הראה) - בידי שמיים (מקול ברד ורעם) כשרה. בידי אדם טרפה; ר"ש ב"א: וכן בידי כל חי. כשאין ידוע - שו"ה 24 שעות (בקיץ במים קרים בקערה לבנה, ובחורף בפורשים ובשחורה), אם שבה לממדיה כשרה, ואם לא - טרפה.
גלודה (שניטל העור) - טרפה; ר"מ הכשיר⁴⁴; ר"ש ב"א: וחזר בו. נשאר כסלע - כשרה. היכן? שמואל: רוחב כסלע על פני כל השדרה; רבנ"ח: ראשי הפרקים (השדרה והרגליים); ר"א בן אנטיגנוס: הטבור (קיים כל העור, וניטל רק במקומות אלו - תיקו); רב: בכל מקום חוץ מהַבְּרֶךְ וּלְמִטָּה; ר' יוחנן: בכל מקום.

נו: הַטְּרָפוֹת בְּעוֹף - תני לוי: כמו בבהמה (במה שיש בעוף). *ניקב הקורקבן והכיס קיים ולהיפך, או זה שלא כנגד זה - כשר (מג.).
נשכה חולדה בראשו - בודק האם יוצא מוח מהנקב, בלחיצת יד מתוך הפה. ר' נחמיה בדק בהעברת מחט או מסמר על הקרום; ר' יוחנן: אפשר כן; ר' יהודה, ר"ל: לא; רב אחא ב"י העביר קש. רב שיזבי הביט בשמש. רב יימר רוקן הקרום ומלאו מים. עוף של מים (רב שיזבי: ואווזים שלנו), נשברה העצם - טרפה אע"פ שלא ניקב קרום המוח (שקרימו רך).
נו: נפל לאש - אם השתנה הצבע (במשהו) - קורקבן, כבד (סמוך לבנימיעיים) או לב הוריקו, דקין האדימו - טרפה. ר' מני: נשלקו וחזרו לצבעם - כשר; רבנ"י: וכן לחומרא (רב אשי: לכן כל עוף שנפל לאש חייב שליכה. ונדחה, אין מחזיקים ריעותא).

הַפְּשָׁרוֹת בְּעוֹף (כבהמה). נגשך בראשו ולא כנגד מוחו. ניקב הַזֶּפֶק; רבי: אפי' ניטל (אך גגו הנמשך עם הַשֵּׁט - כְּוָשֵׁט). יצאו מעיו וחזרו כסדרם. נשברו עצמות כנפיו, או רגליו (*ובדק צומת-הגידים *עו.). נמרטו כנפיו. ניטלה הפלומה (לרבנן; *נז:).
[הקב"ה "עֲשֶׂה וְיִכַנְנֶנּוּ" - בסיסים לאברים, אם נהפכו אין האדם חי. ר"מ: ישראל, כרך שהכל ממנו, כהניו, נביאיו, שריו ומלכיו].
נו: נשמת חיבור הפנה - רב: טרפה, שמת ניקבה הריאה; שמואל, ר' יוחנן: תיבדק. (אין לו ריאה לחיוב בדיקת נפולה לאש או מהגג).
נשמת חיבור הירך בעוף - ר' חנינא-רבי, רב: כשרה; ריב"ל, ר' יוחנן, ר"ז-רב, וכן הלכה: טרפה. רב: חתוכה - טרפה.

נו: ר' יהודה: נטלה הפלומה (הדקה) - טרפה (כגלודה). *ר' יוחנן: כר' ישמעאל, שמצטרפת לפגול; רבא: אין הכרח; נח:); אך ר' שמעון ו' חלפתא הניחה בתנור במטלית חמה וגידלה כנפיים גדולות [עסקן בדברים', בדק כיצד "לְךָ-אֵל-נְמִלָּה... אֵין-לָהּ קְצִין"].
התרת ספק-טרפה. ע"י חיים - רב הונא, ר"ש ב"א: אם חיה 12 חודש; רבי: 30 יום; אך *תנדר"י (מב): טרפה יכולה לחיות 2-3 שנים. ת"ק, רבינא: לדה; רשב"ג: השבקה; רב אחא: להלכה טרפה יולדת ומשתבחת. *להלכה - חיים 12 חודש, ולידה.
נת: וְלֵד טְרֵפָה - ר' אליעזר אוסר, ור' יהושע מכשיר אף לקרבן. לרב אחא כשקודם נטרפה, חלקו ב'זה וזה גורם; לרבינא כשנטרפה מעוברת, וב'עבר ירך אמו'. אמיר: ביצי טרפה אסורות (לכו"ע, שמעורות בגופה), ושהרחה משנטרפה מותרת (רב אחא: 'זה וזה גורם' מותר, אא"כ התעברה מהקרקע; רבינא: בספק-טרפה, כשהטילה שוב הותרו הראשונות)⁴⁵.
רב הונא: בריה שאין לה עצם, כתולעת, אינה חיה 12 חודש (נפק"מ לדעת מתי התליעה *סז:). רב: יתוש לא חי יום, וזבוב שנה.
נת: רגל חסרה או יתרה - טרפה; יד - כשרה. 2 מעייעיוור נפרדים - טרפה. קנה-בשר מבית-הכוסות להמסס - כשרה; לכרס - טרפה.
2 בנימיעיים, בעוף - כשר. בבהמה - טרפה, אא"כ חוזרים ומתחברים עד כאצבע, ו"א סמוך להתפצלותם, וי"א לסוף החלחולת.

חֲלָתָהּ מחמת דם, עשן, קור; אכלה הרדוף, צואת תרנגול, תיעה, עלי חלתית, פלפל, מים מגולים או ססמוות לבהמה - כשרה. סס-מוות לאדם, נשוכת כלב-שוטה או נחש - אסורה משום ספנה. שמואל: האכילה גרגרי חלתית - טרפה (נוקבת המעיים).

⁴² בעצם, ולא בקרום המוח. אך טרפה בשיעור שנאמר לטומאת אוהל (עירובין ז: רש"י מה. נז: נז:). והוא (כמבואר בבכורות לו: - ב"ש: כמלא מקדח (ר"מ: קטן של רופא; חכמים: גדול של הלשכה); ב"ה: כסלע (רבנ"י: סתם סלע, קטן; רב חסדא: מצומצם (ולב"ש מרזח)). נקב ארוך, וכן נקבים, מצטרפים לשיעור (לעיל מה. ע"ש).

⁴³ עשוי לקרות לבהמה ששותה ממי הנפח (שמצנן בהם את המתכת), כמעשה שאירע בעז (גיטין סט:).

⁴⁴ לשון א: חזר וצומח, אך לרבנן בינתיים שולט בה האוויר ומתה; ב: אין צומח, ור"מ מכשיר כי הבשר החיצון נעשה כעור (נדה נה, כ-2 לשונות עולא דלהלן קבב).

⁴⁵ אפרוח ביצת טרפה - רב הונא: מודים שאסור לקרבן (מגופה גדל); אך תניא: מודה ר"א שמותר (הביצה הסריחה. תמורה לא, ופרש"י שם ל: הַדֵּל טְרֵפָה לכו"ע כשר לאכילה. וזה לפי מה דק"ל טרפה אינה חיה, וא"א לאסור הוולד, שיש לו חיות, אלא לגבוה דאיסורא מגוה"כ. וההשוואה בסוגיין למ"ד חיה. מרחשת ח"א ה, ד-ח).

- נט. [אכילת חלתית מסוכנת וגורמת קדחת. תערוכת ביצים, אגוזים, גרעיני צלף ודבש על קיבה ריקה בתקופת תמוז מסוכנת].
בהמה וחיה שנחתכו רגליה (ובדק צומת-הגידים, עי' *עו.:) - לא יאכל ממנה חי אלא צלי, מחשש לארס נחש.
- סימני בהמה וחיה כשרות (*10 הן; פ.) - מעלת גרה, ופרסות סדיקות; אין שיניים קדמיות למעלה, והבשר תחת המותן שתי וערב. בודק בסימן 1, אם מכיר את החריגים האסורים - גמל וארנבת ושפן בגרה, חזיר בפרסות, בן-גמל בפה וערוד בבשר⁴⁶.
- נט: סימני תייה להתיר תלבה - צפרני פרסות (ארוכות וחדות), וקרניים מפוצלות או חדות וחרוקות (פגומות-חרוצות בצפיפות) וכרוכות (שקבות); ר' דוסא: רק סימני הקרניים מובהקים. קרש ('צבי יער עילאי', 16 אמה; קרן אחת⁴⁷) - חלבו מותר.
עז כרכוז (קרניו חדות וחרוקות) - רב אחאי: בהמה; רב שמואל ב"ר אבהו: חיה, וחלבה מותר; בני א"י: כך הלכה. *שור הבר (תאו) - רבנן: בהמה (שור הלבנון); ר' יוסי: חיה (נזכר בין חיות. פ.). *עז הלבנון, וכוי - מחלוקות (פ.).
[טגס - ארי-ענק מיער עילאי (בין אזניו 9 אמות). תשובות ר' יהושע לקיסר (הומחשו עקב עקשנותו): זה האריה שאהינו נמשל לו; לא תוכל לראותו או להכין לו סעודה. בת-הקיסר ביקשה מסתורית, קיבלה בחינם בעקבות צרעת.]
- ס. רב יהודה: לשור כרס, פרסות, ראש וזנב - גדולים; ולחמור - קטנים. [לשור שהקריב אדם-הראשון היתה קרן 1 במצחו וקדמה לפרסותיו ("מקרן"). כריב"ל, שנבראו בקומתם, לרצונם ולפי בחירתם; "וכל-צבאם"). ר"ח בר פפא: הדשאים יצאו כל אחד למינו מיוזמתם (דרשו ק"ו מעצים, "למינהו"). לפ"ז האם אוסר הרכבת מיני דשאים? תיקו. *רב אסי: עמדו על פתח הקרקע ("ותוצא הארץ"), ולא יצאו ("וכל-עשב השדה טרם יצמח") עד שאדם התפלל (הקב"ה המתין).
ס: הלכנה התלוננה והתמעטה ("שני המארות הגדלים... המאור הקטן"), צדיקים נקראים בשמה, וכיוון שלא התיישרה דעתה אמר הקב"ה להקריב שעיר בראשי חדשים ("לה"), כפרה על מיעוטה.]
"השועה" - בריה בפני עצמה⁴⁸, ולה שני גבים ושתי שדרות, ואסורה. מניין ידע משה? מכאן ראייה שהתורה מן השמים.
[חמשותף סרני פלשתים... ונמנו 16! - ר' יונתן: העוים אינם ממשובי פלשתים; רב: מתימן בן אליפז באו וענתו מקומם; אוי הרבה עז; מבהילים, 16 שורות שיניים). ר"ל: יש שתמוה שנכתבו, והם גופי תורה - "והעוים"... (עם אבימלך שאברהם נשבע לו, או עשו) כבשום כפתרים, ומהם לקחו ישראל, כפי שעמון ומואב ש'הרו' בסיחון. "צידנים יקראו לחמון שרין ותאמר יקראו לן שגיר" - הגויים קוראים לעריהם בשמות הרי א"י. "ואת-העם העביר אתו לערים" שלא יקראו לאחיו גולים.]
- סא סימני טהרה בעוף - אצבע יתרה (אחורית, מוגבהת); זפק; קורקבן נקלף; אינו דורס (בניין-אב מנשר). 24 עופות טמאים כתובים (*טג.:) 20- יש אותם 3 סימנים, לעורב 2 מתוכם, לפרס 1 ולעזניה 1 (לאחד מהם יש הסימן הרביעי), ולנשר אין.
*הדורס - ודאי טמא; כגון - ראבר"צ: החולק אצבעותיו בעמדו על תבל, 2 לפנים ו-2 לאחור; רשב"א: הקולט מן האוויר ואוכל (בלי להניח. סה.). *אחרים: שוכן עם טמאים (לר"א) וגם דומה להם (לרבנן) - טמא (סה.).
ר' חייא: עוף בעל סימן 1 (ומעלה; ומכיר בו שאינו מן הכתובים) - טהור (נלמד מנשר). ר"נ: ואם אינו בקי בפרס ובעזנייה (בהם ובשמותיהם) - בעל סימן 1 טמא, ובעל 2 טהור אא"כ אינו מכיר עורב לסוגיו ("למינן"). ר"א: לרבות זוזיר וסנונית-לבנה, ורבנן מכשירים. *אמימר: להלכה, בסימן 1 טהור, כשלא ראינו שדורס (פרס ועזנייה אינם מצויים ביישוב).
סב. סנונית לבנה - ר"א: מין עורב; רבנן: לא. אמימר: להלכה, פרוס לבנה כשר, ירוקה אסור (בירוקה תלקו והלכה כר"א; מר זוטרא: בלבנה חלקו והלכה כרבנן, וכן רב יהודה: זהו הסורט, וכשר לטהרת מצורע).
תורים של רחבה (=צוציני) ודאציפי - מיני תור, וכשרים למזבח *בגדלותם (כב.). תסיל - מין יונה.
- סב: רב אסי: 8 עופות⁴⁹ בספק, שקורקבנם נקלף רק בסכין אף שהונחו בשמש ורפו (ושאר 3 הסימנים יש). תרנגול-האגם - אביי: מן הספקות; ר"פ: אסור, ותרנגולת-האגם מותרת; מרימר: אך ראוה דורסת ואסרוה, וזו 'גירותא'.
יש שדינם שונה אף ששם דומה (מותר/אסור בהתאמה) - צ'ברדא; שבור-פירוז/אנדרפטא; מרדו-ז'סגיד/אכיל; בוניא / פרנא; בת-מזגא-חמרא (גם שתיא-חמרא אסורה); שקיטן, אדום ארוך-שוקיים / ירוק או גוף. וכן לקני ובטני / קואי וקקואי.
סג. קקואתא - אביי: מותרת; אך בא"י מלקים. שקנאי ובטנאי - אמימר: תלוי במנהג (בשכיחות פרס ועזניה).

⁴⁶ סימן-טהרה נוסף, תנן בגדה (נא) - קרניים; כל שיש לה ודאי טהורה (רש"י שם; עתד"ה אלו). תנדר"י: הקב"ה הראה למשה כל מין ("זאת התייה; לעיל מב.). בבכורות (ו-י.), בהמה עם כל סימני הטהרה, אך נולדה מטמאה - אסורה ("אך את-זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפרסי הפרסות"). גמל שניולד מפרה בוודאות - כשר ("הגמל... טמא הוא"; ר"א: אפי' אביו טמא); ר' שמעון אסור (2 "הגמל"), אא"כ דומה לאמו-הקשה בראשו וברובו (כשיטתו לבכורה וזמיתו כשנמצא במעיה בשחיטתה, מלבד דמות יונה; להלן סט.); ר' יהושע: אם דומה במעט לאמו כשר, לא כשאביו טמא (=גמל בן פרה; "שה קשבים"). חזיר היונק מפרה אסור מספק (שם כד.).

⁴⁷ דומה לו בזה התפשט; אשר נברא במיוחד למשכן ואח"כ נגנו, ספק חיה או בהמה, טהור וקרן במצחו (ר"מ). ובעל גוונים רבים כתלא-אילן הטמא (שבת כח.).

⁴⁸ רב (ורב הונא): אינה מין בפני עצמו, אלא אסורה הנמצאת כך במעי טהורה (ועי' תוס'); שמואל: יש ברייה כזאת (אך הנמצאת במעי טהור מותרת. נדה כד. ע"ש).

⁴⁹ אחד מהם: תושלמי - הוא היחיד שעדיין מזדווג עם כל מין אחר מאז דור המבול (סנהדרין קח. [תשה"ג זכ"ר סי' שז: איננו יודעים מהו]).

- שָׁלַךְ - שוֹלָה דגים מן הים. דוֹכִיפֶת - (תרנגול-בר, הביא השמיר; *גיטין סח:). תְּנַשְׁמֶת - המאוס (עטלף [וכן בשרצים, חפרפרת]). קָאָת - קיק. קָחַם - שרקרק (כשיושב ושורק סימן לגשם; על הארץ - למשיח). "כִּלְעֵרֶב" - גם עמקי (לָבָן); "לְמִינָן" - שראשו דומה לשל יונה; *ר"א: זרויר וסנונית-לבנה (סב). הַנֶּץ לְמִינָהוּ - שוריקא. חֲסִידָה - דִּיה לבנה; אָנְפָה - רגזנית. רב חסדא-רב (*וסוגיין; סא:): 24 עופות תמאים כתובים (בפרשת שמיני 20, ובפרשת קאָה נוספה דִּיה; + 4 'למינהו' של איה, אנפה, עורב ונץ); 'דָּאָה' = 'רָאָה', 'אֲיָה' = 'דִּיה'; 'ר' אבהו: 'דָּאָה' = 'רָאָה' (רואָה רחוק) = 'אֲיָה' = 'דִּיה'.
- סג: איסי: בְּמִזְרַח 100 מיני אֲיָה. אבימי: 700 מיני דגים (תמאים), 800 חגבים, ולעופות טהורים אין מספר. נכתבו המועטים (לקיצור). ר' יצחק: עוף נאכל ע"פ מסורת שהוא טהור, ונאמן צייד למסור בשם הצייד שלמדו; אם היה בקיא בהם ובשמותיהם.
- קונים ביצה שלמה מגוי, כשצד אחד שטוח והשני חד, חֲלָבוֹן ובפנים חלמון (אחרת - ודאי תמא *ואסור "בַּת הַיֵּצֵנָה"; סד:), ואמר 'של עוף פלוני טהור' (אפשר לבדוק)⁵⁰. וכן סימן ביצי דגים (בגוש במעי הדגה)⁵¹ - ראש אחד שטוח ואחד חד כשר.
- סד: האוכל ביצת עוף תמא (כגון: חלבון וחלמון מעורבים) שהתחיל להתרם - לוקה משום שרץ הארץ. ובשל טהור - אסור מדרבנן⁵².
- סד: ביצי טהורות שהתבשלו עם ביצי תמאות - מותרות (*צו: צח). 'ביצים מזורות'⁵³ - מותרות לשאינו-איסטינים. נמצא בראשה השטוח, בקשר של החלבון, מעט דם - זורקו⁵⁴ ואוכל את השאר. נמצא בחלמון - כולה אסורה.
- סה: סימני חֲגָב טהור (נלמדו מהמינים הכתובים) - 4 רגליים, 4 כנפיים, קרצוליים (= "כרעיים ממעל לרגליו לנתר"; אף שאין לו ועתיד לגדל "לא/לף"), כנפיו חופים את רובו (רב: רוב ארכו; ו"א: רוב הקפו; רב פפא: שניהם); ר' יוסי ותנדר: "ישמו חגב (ו)אֶת־הַחֲגָב לְמִינָהוּ", למעט צרצר.
- "אֶת־הָאֲרָבָה (אין גבחת וזנב) לְמִינָהוּ, וְאֶת־הַסְּלֵעַם (יש גבחת) לְמִינָהוּ, וְאֶת־הַחֲרָגֶל (גם זנב) לְמִינָהוּ, וְאֶת־הַחֲגָב לְמִינָהוּ". ראשו ארוך - תנא דבי רב: תמא (כלל-יפורט, ו-4 'למינהו' ל-4 מינים כמותם, וראשם קצר); תנא דבי ר' ישמעאל: טהור ("הסלעם" יתר, שנלמד מארבה וחרגול בכלל-יפורט-וכלל אף שאין הכללים דומים - "אֲשֶׁר־לָךְ כְּרַעֲיָם" ו'למינהו' של כל אחד)⁵⁵.
- סו: סימני דג טהור - קשקשת קבועה בגופו (ואז ודאי יש גם סנפיר); ר' יהודה: 2 קשקשים וסנפיר. עתיד לגדל או להשיר - כשר⁵⁶.
- סו: האוכל דג תמא עובר בעשה ("...אתם תאכלו") ובלא-תעשה ("וכל אשר אין-לו... מבשרם לא תאכלו").
- מים שבכלי, שגידלו שרצים - מותרים בשתייה וא"צ קשקשת ("כל אשר-לו... בימים ובנחלים"); וכן בבור ובמערה שאינם נובעים (בני א"י: "במים... במים" כללים סמוכים, הטל ביניהם הפרט "בימים ובנחלים" ודרש; תנדר: "ריבוי ומיעוט וריבוי).
- סז: אין לערות שֶׁכֶר בחושך, שמא תרחש על המסנת תולעת ותיאסר כשרץ-הארץ, ותיפול לכוס. אין נאסרת בהלון על דופן הכלי.
- סז: שמואל: פרי שהתליע במחובר אסור משום "השרץ השרץ על-הארץ" ("וכל-"); ויש מקום לחלוק עליו ("על-הארץ"; ו"וכל-") לתולעי העץ (עצמו)⁵⁷. *תמרים שבכד 12 חודש - בתלוש התליעו ומותרים (נח:).

⁵⁰ ואז אין לחשוש שהן ביצי נבלות וטרפות (כאן), כי אינן מצויות כטמאות (להלן קטז:). על איסור ביצי טרפה ע"ל (נח). ובתמורה (לא). וספקה אסור, ואם התערבה אסרת הכל (לרב יוסף ולר' יצחק - כ"מ ע"פ ר"ל, או כר' יהודה בשם ר' יהושע בליטרא-קציעות, שכל דבר שֶׁלֹּרֵב נמכר במניין אינו בטל. רב אשי: ספק האם נולדה ביו"ט, ודבר שיש לו מתירים אפי' באיסור מוקצה דרבנן אינו בטל. ביצה גז). ביצת נבלה - ב"ש מתירים אם קליפתה גמורה (כמו שנמכרת בשוק), וב"ה אסרים (עדויות ה, א). גוי צלה ביצה (בקליפתה, ולא נגע באכל, רש"י) - חזקיה ובר קפרא (והכרעת רב חייה פרוואה); מותר: ר' יוחנן, תנא: אסור. בישול גוי; וכן הלכה (אביי, רב זביד. ע"ז לח:). לבישול ולתערובות, להלן (צו: צח. סד:). לסוגיות נוספות בענייני ביצים, ר' הערותינו לסוגייתנו (סג: סד:), ועוד בהערה החיצונית כאן.

⁵¹ ר' דוסתאי מביירי: לָדַג תמא אין ביצים, ויש לגרוס כאן: קרבי דגים (יש שלפוחית שצורתה כך); ר' יורא: לְטָמֵא יש ביצים, אלא שפוקעות כבר במעיו (ע"ז מ). עד שיצא ויפתחו עיניו. רָאָב? ולרבנן די שיצא (ביצה ד. ה; ויש שגרוסוהו כאן, ע"ל רשב"א, גר"א י"ד טו, א). שחט תרנגולת ומצא ביצים והחלמון גמור - מותרות בַּחֲלָב; רבי יעקב אסור אם מחוברות בגידים - רב יוסף: לדעתו בשר הן לעניין נבלת עוף טהור לטמא בגדי האוכלה; אביי בלשון א: אולי לא, ואסור רק מדרבנן (שם ז). ואסור להתירה בחלב תלמיד במקום רבו (עירובין סב: ועוד, וע"ש בתוס'). רב הונא: הביצה נגמרה עם יציאתה (א: רק אם נולדה יצא אפרוח, ונפק"מ למקח וממכר; ב ור' יוחנן: ביציאת רובה נחשב ילודה, ואם חוקה ויצאה ביו"ט מותרת; ג: רק ביציאת כולה. ביצה ו-ז). ביצת נבלת עוף טהור שחציה במעיה חציה בחוץ, המכניס פיו ואלה במעיה מטמא בגדיי בבית הבליעה (כנבלת עוף טהור), ואם אכלה בחוץ טהור (מנחות ע. ורש"י). [לטמאת שרץ בביצת-שרץ שריקמה, ע"ל להלן (קכו:)].

⁵² (=אין) לאפרוח, גרה עליהן הרבה ונמאסו. ע"פ רש"י. וע"ל תפא"י יב, ג בעז א). דינן לעניין שילוח הקן ע"ל להלן (קמ:). בערבפסח מותר להושיב יונים ותרנגולים לדגור על ביצים (פסחים נה:). ובחזו"מ מחזירים (משום דבר האבד) תרנגולת שצובה ביציה. תוך 3 ימים (נוחה לחזור). רב הונא: ואם לא דגכה עליהן 3 ימים אסור (הביצה ראויה לאכילה למי שאינו אסטיניס); ר' אמאי: מותר (אף שההפסד מועט). מתה - מושיבים אחרת (כ"ז שם).

⁵³ "וכל-דם לא תאכלו... לעוף ולבהמה" - למעט (בין היתר) דם ביצים (כרתות כא). - תוס': כאן מדרבנן; או: רק על הקשר מדאורייתא, שנחשב מין בשר, שממנו נוצר. והוא 'שושיבא', רב אמר לר"כ שלא יעבידו חי כנגד פיו, משום 'בל תשקצו' (שבת צ:). לרב פפא זהו 'איל קמצא' שהכשיר יוסי בן יעור; ולעולא תמא הוא, והכשיר מין חגב שכנפיו חופות רבו בלתי-נכר (ע"ז לו:). [חגבים (טהורים) שמוכר גוי, ממחטן ומספינה - כשרים; בשוק לפני התנווני - אסורים, שמוזף עליהם יין (שם מ:)].

⁵⁴ יש שקששים שנואים רק בעיון באור, בכלי לבן או בנענוע (ע"ז לט). סימנים נוספים - דג טהור מטיל ביצים, תמא משריץ (י"א ממש ו"א מביצים שבמעיו. שם מ); לטהור ראש עגול ושדרה, ולטמא ראש חד; אך אין זה מוחלט (שם ורש"י לט: ורא"ש סי' מא). אביי: חמורים כשר, שוררים אסור; וכן הצביעו על דגים נוספים (ויש שדומים למין אסור אך הם בעלי קשקשים. שם). דג טהור בִּלְעֵמָה - תמא. תמא אסור. תמא בִּלְעֵמָה טהור - הטהור מותר; לא ראינו שבלע - רב ששת, ר"פ ורנב"י: אסור (שמא משריץ), ומותר רק כשנמצא בושט, במעיים, או שהוא גדול; רב אשי: מותר (לו השריץ היה כמוהו. בכורות ז:). דגים קטנים (טריית) קצוצים של גויים אסורים, מחשש לתערובת דג תמא; אך מותר כשאינם קצוצים אלא נכר ראש (עגול) ושדרה של כל דג - רב הונא: ראש ושדרה; ר"נ: אחד מהם. עולא: לטבל ביצים, אך לאכלם מודה ר"נ. ר"פ: הלכה כרב הונא, וצריך לכל דג ודג (וחתיכות המתחברות כמו פאזל התייר רשב"ג בסימן באחת מהן. ע"ז שם). דגי חזילק (סולתנית) של גוי אסורים (רחב"ג התייר של אומן - שם לד:), רב"ח" מציא קשקשים בספינה מלאה דגים, והתיירה על דגים, והתיירה על פיהם (רב פפי: צירים ולא גופם; ר"פ: אף לאכלם); ורבא אסר (חשש תערובת).

⁵⁷ במכות (טז:), רב יהודה: על חזל שבפטרוב לוקה משום 'שרץ הארץ' (אף שאינו בקרע). אביי: האוכל שרץ-המים לוקה 4 (2 לאויים בשרצים סתם, ו-2 בשרץ המים); נמלה - 5 (2 בסתם, ו-3 בשרץ הארץ); צרעה - 6 (+5 שרץ-העוף); בכל שיעור שהוא (בריה). ריסק נמלים וצירף להן 1 חיה ויחד הן כית - האוכלן לוקה 6 (+5 נבלה).

התליע פרי (תלוש), ויצאה ממנו ומתה טרם רחשה; (ואם מותרת -) רק לאוויר (אָל פי אדם); מקצתה יצאה (ורחשה); לָגַג התמרה, (ואם נאסרת -) לָגַג הגרעין, מתמרה לתמרה - תיקון.

תולעי הכבד והריאה - רב שישא א, והלכה: אסורות; לשון ב, רב אשי: מותרות. שבין העור לבשר - אסורים. שבדגים - מותרים. כ"ל (לרבות שלשול ודומיו) הולך על-גחון (נחש) וְקָלוּ (חיפושית ודומיה) הולך על-ארבע (עקרב) עד כ"ל (הדומה ודומיו) מרבה רגלים (עקרב) ... - לָא תאכלום". ר"י בן דורמסקי: הליתן - דג טהור ("אִפְיָקִי מַגְנִים", "תַּחְתָּיו תַּדְוִנִי תַרְשִׁי").

הדרן עלך אלו טרפות

בהמה המקשה - פרק רביעי (סת-עח).

- סח. עֲבַר־בהמה שהוציא ראשו* או רובו (סט): - אע"פ שהחזיר - הריהו כילוד (ואין מותר בשחיטת אמו).
 הוציא העֵבֶר (*אף של קרבן; סט). ידו - היד אסורה (שיצאה חוץ למחיצתה, "ויבֹשֶׁר בְּשֶׁדָּה - טַרְפֵּה"). ואם החזירה - רב: אסורה, ורק מקום הַתָּחַךְ מותר; עולא-ר' יוחנן: מותרת (רק בחטאת פֶּסֶל הכתוב {זבחים פב.}); ואיתותב. לגרסת בני א"י, רב (יש לידה לאברים) אסור אף את מיעוטהאברהיוצא שבפנים. הוציאוהחזיר אברים שונים עד רובו - האם נחשב ילוד (לעולא)? ואם לא - חתכו כל אבר; ולא נפשט.
 סט. הוציא ידו בין שחיטת קנה לוושט - נטהר מטומאת אבר מן החי (רבא, ק"ו מצירופם להיתר אכילת השאר).
 עֵבֶר שהוציא ידו - וילדו מותר. נקבה־עֵבֶר שהוציאה יד - לא נפשט האם יהיה חֲלָבָה מותר (שהרי אין לאיסורה הֵתֵר בשחיטה).
 בהמה טהורה נשחטה ונמצא במעיה עֵבֶר - הותר בשחיטתה (*עד.}. "וְכָל־... בְּבִהְמָה"; רב שימי: "בְּבִהְמָה... בְּבִהְמָה" (בתמורה אין לדרוש כן - לר"ש, שמקיש למעשר); אפי' העֵבֶר בדמות בהמה טמאה ("פְּרָסָה... ואף לר"ש⁵⁸), אך לא יונה ("פְּרָסָה").
 הושיט ידו לַחֲקֵם בהמה וחתך מהעובר (והשאר שם), ושחט האם - הכל מותר. חתך מגוף האם - החתיכה נשארת אסורה.
 סט: בהמה המתקשה בלדת בכורה - חותך אבר אבר ומשליך לכלבים. אך אם יצא רובו יחד - קדוש, וייקבר. ונפטרה מהבכורה.
 רב הונא: הבכור קדוש למפרע, ובמשנתנו לולא זרק לכלבים היה קדוש למפרע (יצא 1/3 ומכרו לגוי ויצא 1/3 אחר - קדוש; יצא 1/3 בניתוח ו-1/3 רגיל - אינו קדוש); רבה: מכאן ולהבא קדוש (ולהיפך).
 ע. יצא רובו כשמיעוט אבר משלים לרוב - נחשב רוב. יצא חציו, ובכללו רוב אבר שמיעוטו בפנים - לא נפשט.
 נשאל ולא נפשט - כִּכְרֵךְ את העובר (היוצא דרך רגליו) והוציאו בסיב או בטלית; (ואם חוצץ -) בשליה־אחרת; בידידו? בלעתו חולדה והחזירתו לרחם; יצא לתוך רחם של אחרת (האם פְּטָרָה מְבֻכָּרָה?). ניטל מעובי כתלי הרחם מבפנים סביב - אינו קדוש. התרחבו, ונולד בלי לנגוע; נעקרו וזו ממקומם; חֲלָקִים פְּרוּץ וְחֲלָקִים עוֹמֵד ויצא דרך המיעוט - תיקון.
 ע: הושיט יד למעי בהמה ונגע בעובר מת (*שאינו ראשו גדול כפקעת ערב; בכורות כב.). - טהור (ק"ו משחיטת אמו המִתְיָחֵת; ובהמה טמאה הוקשה לטהורה); ר' יוסי הגלילי: בבהמה טמאה - טמא ("אֲשֶׁר תִּגְעַץ בְּכַל־דָּבָר טָמֵא אוֹ בְּנִבְלַת תְּיָה טָמֵאָה").
 חיה בכלל 'בהמה' ('נִזְאֵת הַתְּיָה אֲשֶׁר תִּאֲכְלוּ מִכֶּל־הַבְּהֵמָה...'). לאיסור הרבעה, לטומאת נבלות; ולסימני טהרה; ובהמה בכלל 'חיה' ('נִזְאֵת הַבְּהֵמָה... אֵיל וְצִבִּי'). למפילה מין בהמה, שר"מ מטהר; טמאה - לגו"ש לטמא־שאל־קודש לקרבן עולה־ויורד).
 עא. מת עֵבֶר במעי אשה ושלחה מילדת ידה ונגעה בו - טמאה מת (*שמוא': מדרבנן, שמא יוציא ראשו; עב.). האם טהורה עד שיצא⁵⁹.
 טומאה בלועה⁶⁰ אינה מטמאת ("וְהָאֲכָל מִנְבֵּלָתָהּ" אפי' סמוך לשקיעה, "יִכְבַּס בְּגִדָיו וְטָמֵא עַד־הָעֶרְב" ⁶¹), וטהרה בלועה אינה נטמאת (ק"ו מפלי־חרס הסגור היטב; ובהמה ק"ו מאדם). רבה: ואף שתי טבעות בלועות, טמאה וטהורה, שנגעו.
 עב. כל זה כר' ישמעאל, הממעט עֵבֶר ("אֲשֶׁר־יִגְעַע עַל־פְּנֵי הַשֶּׁדָּה"); אך ר' עקיבא מטמא (מן התורה, "הַנִּגְעַע בְּמַתְּ בְּנֶפֶשׁ").

בשר שקצים שונים מצטרף זה עם זה לכזית (מעילה טו: טז.). ושם (טז:). לוקים על אכילת 8 השרצים - בחייהם בכזית (רב), ובמותם כעדרשה (ריב"ח, ר' יוחנן). האוכל (אפי' תרומה וחש בפיו טעם פשפש (כיצד יודע? טעמו פריחו, והמוללו מריחו) - יפלוט (נדה נח: ועי' דרך אמונה הל' תרומות י, יג).

⁵⁸ אסור גמל שנולד מפרה; כשנמצא במעיה מתיר. אדם במעי בהמה - לא נפשט לר"מ (נדה כג:; לרבנן שם לרש"י אסור, לתוס' מותר). השסועקה - ע"ש (כד. ולע' ס:).

⁵⁹ נפל במעי אשה אינו מטמא בפתיחת רחמה, אא"כ ראשו גדול כפקעת צמר (ר"מ, ר' יוחנן; שתי: ר' יהודה; ערב); ראבר"צ: משיקאו קמטים ברחם (בכורות כב.).

⁶⁰ לדעת ר"ל, בטומאה דאורייתא רק כשאינה יכולה לצאת; ור' יוחנן מטהר, אא"כ יכולה לצאת ומקפיד, וחרס בלוע משקב זב רק כשיפק וטמא (נדה סב: ע"ש).

⁶¹ לעומת זאת, טומאה בבית הסתרים אינה מטמאת במגע ("יִדְוִנוּ לֹא־שֵׁטֶף בְּמָיִם"; נדה מא: מג. ע"ש), אך מטמאת במשא (שם מב:); ר' מאיר: אף במגע (להלן עב:).

- נשחטה הבהמה אחרי חיתוך הידישהווציא העֶבֶר - בשרו טהור. נשחטה ואח"כ נחתך - ר' מאיר: הבשר מגע נבלה (עולא: שבשעת החיתוך נגע; רבינא: באוכלין העומד לחיתוך כחיתוך); חכמים: אף האבר נטהר, כְּדִין -
- עב:** טרפה שנשחטה, שטהורה (כיוון שיש במינה שחיטה; *או מ"ו כ"י ימות מן הבהמה" (עד.). *ובקדשים מטמאת מדרבנן).
- עג:** אבר המדולדל בבהמה (*קכו: - נטהר בשחיטה, ונאסר באכילה מדרבנן. ר"ל: גם בו חולק ר"מ; ר' יוחנן, רב יוסף: מודה. בניגוד לשחיטה, מיתת בהמה 'עושה נפול' לאבר ודינו כאבר מן החי ולא כנבלה, ובשר הפורש ממנו טהור (*רבא: מ"במתם").
- עד:** אבר יוצא של עובר מת במעי אמו - רב חסדא: מודים חכמים שמטמא כאבר מן החי (שחיטתו 'עושה נפול'); רבה: ג"כ חולקים. ולד"ב בהמה חי בן 8 חדשי הריון - אין שחיטתו מטהרתו⁶². עֶבֶר במעי אמו - מותר עמה, חי⁶³ או מת, וכן בן תשעה מת; ודמו אסור. הושיט ידו למעי בהמה ושחט עובר גמור - לא נפשט (לר"מ שמא אין שייך אלא משיצא; לרבנן שמא מוכשר בכל 2 סימנים).
- שחט בהמה ומצא עובר בן 9 חודשי הריון חי - ר' מאיר: טעון שחיטה (ולא באותו היום), חֲלָבוּ וגידהנשה שלו אסורים. חכמים (ר' יהודה): הותר בשחיטת אמו, וחלבו וגידו מותרים; *ומשעמד על רגליו צריך שחיטה מדרבנן (עה:). ר' שמעון שזורי: אפילו גדל - מותר וא"צ שחיטה (*עה:). מצאו כשחתך את אמו (בלי שחיטה) - טעון שחיטה.
- עד:** ר' אושעיא: לאיסורי רביעה וכלאיים-בחרישה - לכו"ע אסור. דמו - ר"ל: למתירים אין עליו כרת; ר' יוחנן: יש כרת. מר זוטרא: אין פודים פטר חמור בבן-פקועה זה (*שפסול לקרבן [לח:], וגו' ש' מ'פסח); רב אשי: פודים (עצמאי).
- בן-פקועה שהלך לבית-קברות - ר' יוסי הגלילי: נטמא (כבשר), אם הוכשר לקבל טומאה; רבנן: אין חי נטמא טומאת-אוכלין. נטמאה בהמה שחטה ובתוכה בן 9 חי - ריש לקיש: ראשון-לטומאה כמותה (כאגוז בקליפתו); ר' יוחנן: שני (2 גופים הם. לר"ל הוכשר לקבל טומאה עם אמו שהוכשרה בדמה, ולר' יוחנן - בעצם השחיטה ולר"ש *לה:).
- עה:** [דג מקבל טומאה - ב"ש (כריה"ג): בחייו; ב"ה: במותו; ר' עקיבא: כשמותו קרוב (נולדו בו סימני טרפה - תיקו)].
- חֲלָב של נֶפֶל - ר' יוחנן: בכרת; ר"ל: לא (ונבלה). י"א: פטור, וחֲלָקוּ בנתלש מבן 9 חי ברחם (כְּלוּ חֲדָשִׁי; אך לא יצא (וכבקרבו)).
- שחט טרפה ומצא בן 9 חי (*לא הותר, לכו"ע; פה: - לר"מ יישחט וכשר; לרבנן - ר' אמי (*ורב משרשיא): אסור; רבא, ר' יוחנן ועוד: יישחט (הכשרו בשחיטת אמו או בשלו), וחייב בזרוע ולחיים וקיבה, ואם מת מאליו טהור מנבלה (בשחיטת אמו).
- עה:** אביי: לת"ק, בן-פקועה (בן 9) שפרסותיו אטומות מותר וא"צ שחיטה (דבר תמוה זוכרים); י"א: כשגם פרסות אמו כך (2 תמיהות). ר' חנינא: ר"ש שזורי מתיר גם צאצאי בן-הפקועה; ר' יוחנן: מצריכם שחיטה. רב משרשיא: לחושש לזרע האב (*עה:), לוולד של בן-פקועה מבהמה רגילה אין תקנה (שמצד אביו אינו בר שחיטה).
- הֶלְכָה - ר' חנינא: כר"ש שזורי; רב אשי (ר' יונתן): כרבנן (לכן הורה לשחוט בן-פקועה שנטרף).
- עו:** בהמה שנחתכה רגלה מן הַכֶּרֶךְ (רב א: התחתונה; עולא, ר"פ: העליונה) וְמַעֲלָה - טרפה; *רשב"א: כשרה (תחיה ע"י כְּוִיָּה; מב:). נחתך צומת הגידים (*נו: *נט). - טרפה. והוא - רבה: מעל העצם הבולטת שבכֶּרֶךְ; רבבר"ה: מקום העצם; ההוא מרבנן: סמוך לעצם הערוקום (הקטנה התחתונה); רבא ברבבר"ה; רב יהודה: מעל הערוקום, עד (כלפי מעלה) התפצלות הגידים (4 אצבעות); בשור. בבהמה דקה - אביי: היכן שהם בולטים, קשים, עבים ולבנים (מר בר רב אשי: אפי' שקופים).
- עו:** צומת-הגידים כולל גיד עֶבֶר ו-2 דקים. מתי טרפה? כאשר - אמימר: נחתך העבה (רוב בניין) או 2 הדקים (רוב בניין); מר בר' אשי: אין רוב בניין ולא רוב בניין; רב: נחתך הרוב (לשון ב: של כל אחד משלשתם יחד; א: אפי' של 1); שמואל ללשון א: נחתך 1 או רובו, ואין 2 שלמים; רבנא-שמואל: לא נשאר מעט (1/3, כחוט) בכל אחד.
- בעוף (*נו: נו: -) 16 גידים, נחתך אחד - טרפה (רב אשי מצא ש-2 התאחדו, הפרידם והכשיר).
- נשברה העצם**, אם בשר ועור חופים את רובה (ר' יוחנן: עובי השבר; וי"א: הקפה סמוך לשבר; ר"פ: שניהם) - האבר מותר (*רבא: אפי' נפל מעט מן העצם); ואם לאו - האבר אסור (*אך אינו {עג:} מטמא) והבהמה מותרת. רב: אם השבר מעל הארכובה ואין רוב בשר - גם הבהמה טרפה; וכן הֶלְכָה (שמואל: אין לחלק; וחזר בו). עור - עולא א: כבשר (*אולי רק כשדבוק היטב); ב: עם 1/2 בשר. בעוף הוא כבשר. גידים רכים אין מצטרפים (רבא הקל, ע"פ ר' יוחנן בפסח, אך ר' יוחנן חזר בו).

⁶² ("וכי ימות... לאכלה"); ר' יוסי בר' וראבר"ש: מטהרתו מטמאת נבלות (כטרפה. שבת קלו). ואינו מתירתו באכילה; נבלה. ועי' להלן עו:). וכן הוגדל ל-4 חדשי הריון ונטשה בבהמה דקה (נדה כד). לא נפשט האם יש בהמהיגסה היולדת ל-7 חדשים (שם). רשב"ג, ותלכה: וילד בהמה (רגיל) שנוגד - אם אין ידוע שכלו חֲדָשִׁי - אסור, ספק נפל, עד ליל שמיני ללדתו; ורבנן מתירים [ובאדם 30 יום, לאבלות ולפטור מחליצה] (שבת קלה-קלו. ע"ש; ר"ה ז).

⁶³ עֶבֶר חי שנמצא בשחיטת חטאת - א: חולין; ב: קדוש ונאכל כחטאת (תלכו מאימתי ולד-קרבן קדוש; ורב"א: בלדתו, אך כשהוקדשה מעוברת קדוש. תמורה יא. כה:).

עז.

הבשר החופה מפוזר, קלוש, רקוב, נקוב, סדוק; אינו מדובק, (ואם כשר) חסר שליש התחתון - תיקו. נקדר כטבעת מעל השבר, ואת השבר וסביב לחסרון חופה בשר בהידוק - כשרה (סורטו בעצם ומתפא).

שליה, שבתוך בהמה שנשחטה - מי שאינו איסטניס אוכלה. אינה מטמאת כנבלה, וכן עור (*ללא בשר; קיז): ועצם ("בגבלתה"). אינה מקבלת טומאת אוכלין א"כ חשב עליה לאכילה; ועור - אם תבל ובושל הרבה, ובעור חמור (מאוס) לא נפשט.

עז: שליה שיצא מקצתה אסורה באכילה (שמא יצא ראש הוולד). ר' יוחנן: אם מצא בבהמה גם וולד - מותרת, ואין חוששים לוולד אחר; ר' אלעזר: אם אינה קשורה בו חוששים; ותנא.

בהמה מבכרת שהפילה שליה - מותר להשליך את השליה לכלבים (זכרים קדושים הם מיעוט), ובבהמת קדשים - תיקר.

אין לקבור שלית-הגפול בפרשת-דרכים או לתלותה בעץ, משום דרכי האמורי (*שבת סז). אביי ורבא: כל רפואה הנכרת מותרת.

הדרן עלך בהמה המקשה

אותו ואת בנו - פרק חמישי (עז-פג):

עח. אסורה שחיטת אתו ואת-בנו בכל מקום, בכל זמן, בבהמות (*"שה..."; עט): חולין וקדשים ("לקרבן אשה... ושור" 64). השוחט לוקה. הנשחט - בקדשים פסול כדן מחוסר זמן⁶⁵ (ואין כרת שחוטתי-חוץ, שאינו ראוי בפנים); בחולין כשר (*סטו). א"כ נשחט במקדש⁶⁶.

עח: רבנן: באם נוהג האיסור, ולא באב (כמו "לא-תקח האם"; "בנו" הכרוך אחריה⁶⁷); חנניה: אף באב (חוששים לזרע האב). "אתו" א"כ צ' לקלקל, (כרבי יונתן); *ר' יהודה מסופק. שמואל: הלכה כחנניה; *ר' אבא כרבנן.

עט. ר' יהודה: פ'רד⁶⁸ בן חמור וסוטה מותר עם שכמותו, ואסור עם פרדה בת סוס ואתון או עם סוטה (מספק)⁶⁹. ולחנניה מותר.

סימנים לזיהוי מין הפ'רד: קול עב, אזניים גדולות וזנב קצר - בן אתון; וחילופיהן בבן סוטה. ר' אבא: סימנים דאורייתא.

עט: איסור שחיטת אותו ואת בנו נוהג גם בכלאי בהמה, כגון רחל עם בנה מתיש (*"או-"; לקלקל א"כ - "אתו", "בנו"; עח).

שחט צביה עם בנה מתיש⁷⁰ - פטור (אינה "שה"); עז עם בנה מצבי - חייב. לרבנן ולר' אליעזר ספק האם חוששים לזרע האב; רבנן: "שה" - ואפי' מקצתו-שה, והשוחט בת-עזו-וצבי עם בנה לוקה; ר"א: פטור (אינה "שה" גמור); וכן לגבי כסוי-הדם ביו"ט ומתנות (1/2; *קלב). ר"א פוטר. רבנן אוסרים לשחוט בת-צבייה-ותיש עם בנה (מפני אביה), ור"א מתיר (מקצת שה).

פ. כוי - ר' יוסי, רב יהודה: מין מסוים, ספק חיה או בהמה⁷¹; ר"א ורבנן: כלאי תיש וצבי; ר"נ, ת"ק: איל הבר; רשב"ג: מין בהמה.

[עז הלבנון - ר"ז, רב הונא בר חייא: בהמה, וכשרה לקרבן (ודאי מין עז; והקשו על כך); אממר: חיה, וחלבה מותר].

לר' שמעון (*פא: *פה), ששחיטה בלתי-ראויה (לאכילה) אינה שחיטה - אין אות-ראות-בנו נוהג בקדשים-בחוץ. ר' אושעיא: ולא בקדשים בכלל (שלא השחיטה מתירה באכילה); רבא, רב המנונא: נוהג, אך אין מלקות (שהשני פסול כמחוסר זמן).

פא. רבא: חולין ובנה שלמים, שחטה ואח"כ בנה - פטור (מחוסר זמן). שחט עולה ואת אמה חולין, לר"ש - רבא: פטור (שעולה אינה נאכלת); ר' יוחנן: חייב (אכילת מזבח שמה אכילה, "האכל יאכל").

⁶⁴ וכן פסולי המוקדשין שנפדו ("אנן". בכורות טו).

⁶⁵ ("לא ירצה... ומיניו השמיני והקאה ירצה"); א: ולוקה; ר"ז: לא, שנתק לעשה (פ). ר' שמעון: ובחוף - לוקה כי בעתיד כשר (ר"ל: "לא תעשון ככל אשר אצטונו...". לא תקריבו חובות עד שילה (ואף בפנים לוקה; רבנן: בפנים לא); רבה: "לא תוכל לקבץ את-הפסח" בבמה טרם חצות); חכמים: כשאין כרת (דחוף) אין לאו (זבחים קיד).

⁶⁶ שחולין שנשחטו בעורה נאסרו ("כיי-יחלק... וזבחת... וזבחת"); אף חיה ועוף ובעל-מום, "ישחטו" "ישחט אתו" (2x) בהנאה ("לקבל תשלכון אתו"; קידושין נו); ויש תנא שמדרבנן (נזיר טז); ו"א שאיסורי-ההנאה מדרבנן (פסחים כב. ורש"י), שמא יאכל קדשים בחוף (ולפ"ז אין לגזור בתיה; אביי, להלן פה: וע"ש רש"י ותוס'); ר' הערענו החיצונית לקידושין. הבשר טהור ואינו נבלה, אף לר"ש (להלן פה). וייקבר (והנקברים אפ"כ אסור); ר"ש: יישרף (תמורה לג). "היא (מעוברת) שלמים וולדה חולין, וכן לסובר שג' קדוש רק כשייולד, ושחטה בעורה - לא נאסרה בהנאה ("כיי-יחלק ממך המקום... וזבחת". תמורה יא). יש והתירו פדיון בעורה (זבחים עז).

⁶⁷ עז שנמצא גדי כרונן אחריה (יונק ממנה) - לא נפשט, לרשב"ג (שחלכה כמותו), האם לוקים עליהם משום אותו ואת בנו או שמא 'מקצת' את בן חברתה (אך ודאי אם בנה כאן לא מרחמא לאחריני); ולת"ק אין לוקים (בכורות כד).

⁶⁸ הפ'רד - ר' נחמיה בשם אביו: נברא (מה'אדמה) במוצאי שבת בראשית; ר' יוסי: עלה במחשבה בער"ש, ובמוצ"ש נוצר מהרכבה ע"י אדם הראשון; רשב"ג - "הוא ענה (ממור), נולד מצבעון שבא על אמו, ויצר פסולים בעולם (אשר מצא את-הימם" (פסחים נד). פרדה אינה יולדת (בכורות ח: שבת סז. ב"ב צא. קידושין יז. מגילה יג. ע"י מגדים חדשים חגיגה ב:). 'מם' - שאימתם על הבריות (לעיל ז: וע"ש עוד); אין רפואה למכת פרדה שקצה-רגלה לבן (שם) וגופה כהה (רגמ"ה שם והג"י ביומא מט).

⁶⁹ אחי רבה בשם ר"י נפחא ור"ש (בן פזי או בן לקיש) ור' אושעיא: הלכה כרבי יהודה (כתובות קיא).

⁷⁰ לגבי מציאותו או אמר ריב"ל בבכורות (ז): טהורה וטמאה אין מתעברות זו מזו, וכן גסה ודקה, וחיה ובהמה; לכו"ע, חוף מלר' אליעזר ומחלוקתו בעניין כוי.

⁷¹ וכן רבי אלעזר: על חלב כוי חייבים אשם תלוי (כרתות יז). ואינו נקנה בכסף מעשר שני (משנה ביכורים ב, י). דעה אחרת - רב אידי בר אבין (בהסבר תנא): פ'רדיה בפני עצמה, לא חיה ולא בהמה (כרתות כא. ויומא עד: ותוס' שם ושם); ואף לדעה זו אסורים דמו (כלל ופרט וכלל), חלבו ("כלי-חלב"), גידיה-נשה (יש לו "כף ה'רד"), נבלתו ("כלי-נבלה"), ומטמאת מסברה, וטעון שחיטה (סברה. כרתות כא). [וע' להלן עוד לגבי כסוי הדם (ושחיטה ביו"ט, פג: פד: וביצה ח:). ומתנות (קלב).]

פא: שחט ונמצאה טרפה, שחט לע"ז, שור הנסקל - ר"ש פוטר (בלתי-ראויה; *וּטְבַח טְבַח וְהֶכֶן*; פה.); וחכמים מחייבים (*ר"מ; גז"ש 'שחיטה' משחטי חוץ; וכן דעת רבי באותו-ואת-בנו, הנהגה גם בקדשים וילמד מהם; שם). התנבלה בידו, הַרְגָה - פטור⁷². שחט האם לאכילה והבן לע"ז, והתרו בו משום אותו ואת בנו בלבד - ר' יוחנן: לוקה; ר"ל: פטור (כיוון שלו התרו נהרג).

שחיטת פרה אדומה ראויה היא (שלר"ש נפדית שחוטה). עגלה ערופה - לאוסרה בחייה אין ראויה, ולמ"ד בעריפתה - ראויה.

פב. 2 אנשים שונים קנו פרה ובנה - ייזהרו (**לֹא תִשְׁחָטוּ**), והשוחט ראשון זכה; ואם באו לדין, הקונה-הראשון ישחט היום.

שחט פרה ושני בנייה; או פרה ובתה ובתיבתה - לוקה פעמיים. שחט 2 עגלים ואח"כ אמם (**לֹא תִשְׁחָטוּ אִפִּי' בְּנוֹ וְאוֹתוֹ**); או אם ובת-בתה ואח"כ בתה - לוקה אחת; סומכוס-ר"מ: פעמיים (רב יוסף: לדעתו האוכל 2 זיתי חלב בהעלמה אחת חייב 2).

פג. בערבי ר"ה, שמיני עצרת, פסח ושבעות, ובגליל בערב יוה"כ (שלריה"ג אוכלים בשר בהמה) - על המוכר בהמה להודיע שמכר אמה או בתה (*רבי: "בְּיָוֶם אֶחָד" מיוחד. לא הודיע - מותר הקונה לשחוט). ר' יהודה: מכר האם אתמול והבת היום - א"צ להודיע; אלא במוכר האם לחתן [מקובל להכין שם יותר] והבת לכלה.

בתאריכים אלו מוכרח הטבח לשחוט בהמה אף לנותן לו דינר לקנות בו מעט בשר (רב שמואל ב"ר יצחק: כשזיכה המוכר לקונה ע"י אחר; ר' יוחנן: כדין תורה שמעו קונות); לכן אם מת השור הפסיד הלוקח דינרו; משא"כ בשאר ימות השנה.

לעניין אותו ואת בנו הולך אחרי הלילה (גז"ש 'יום אֶחָד' ממעשה בראשית), שלא כבקדשים.

הדרן עלך אותו ואת בנו

כיסוי הדם - פרק שישי (פג-פט):

פג: מצות פסוי הדם נוהגת תמיד, במופקרים ("יצוד") ובנרפשים ("ציד"), בדם "תִּיהָ אוֹ-עוֹף", ולא בהמה ("על-הָאָרֶץ תִּשְׁכַּנּוּ כַּמַּיִם"); ולא קדשים ("וְשִׁפְךָ... וְכִסְתָּהּ" ולא המחוסר גרידה או פדיון; "עוף" כמו "תִּיהָ") *משא"כ שחט ואח"כ הקדיש (קלט).

ר' זירא: צריך לשים עפר למטה קודם, ועפר מעל הדם ("בְּעֶפְרָךְ"). שחט בהמה ואח"כ חיה - יכסה מלמעלה בלבד; להפך - פטור.

פד. [לא יאכל אדם בשר אלא לתיאבון, ולא יכלה ממונו ("אֲשֶׁר יִצְוֶד", "כִּי-יִרְחִיב..."), "מִבְּקָרְךָ וּמִצִּאֲנָנְךָ"⁷³. ר"א ב"ע, רב: לפי יכלתו הכלכלית (עני רק בער"ש); ר' יוחנן: זה לבריאים, אך אנו - מי שיש לו פרוטה ירוץ לקנות ולא ירעב; ר"נ: ואנו אף לזוים. ("מגזו) כְּבָשִׂים - לְבִישָׁן. וּמִתִּיר שְׂדֵה (ימכור, לקנות) עֲתוּדִים (ולא להפך). וְדָו (די) חָלַב עֲזִים (ולא ישחטן), לְחַמֵּן (קודם) לְחֶמֶת בֵּיתְךָ, וְחַיִּים לְנִצְרוֹתֶיךָ (למד בני ביתך נגד הרגל בשר ויין)". בהמה-דקה מְעִשִׁיחָה ("וְעִשְׂתֶּרֶת"⁷⁴).

פד: "יִכְלֶל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט", לפי יכלתו יתלבש, יאכל פחות, ויכבד אשתו ובניו יותר. המשתמש בכלים עדינים ויקרים מאוד, ושוכר פועלים לעבודת בקר ללא השגחה, מאבד ממונו. מְזִיקָה שתיית מים פושרים בכלי מתכת, אא"כ תחתו או תבְּלוּ.

רב עינא: אף השוחט לחולה בשבת חייב לכסות; רבה: אסור, כמוכח מברייטא.

כוי - דמו חייב כיסוי מספק (*לסובר שהוא ספק; ור"א פוטר בן-עדרובי; פ), ואין לשחטו ביו"ט⁷⁵, ואם שחט אסור לכסות ביו"ט (מספק. ר' יוסי: ק"ו ממילה; ונדחה {שאינה בליילה})⁷⁶.

פה. שחיטה שאינה ראויה, קדשים בחוץ - ר"מ מחייב בכיסוי (גז"ש 'שפיכה' משחטי חוץ); ר"ש פוטר ("אֲשֶׁר יִאֲכַל"). ולר"מ למעט עוף-טמא). דעת רבי בזה כר"ש (כל בלתי-ראויה היא כעוף-טמא), ובאותו-ואת-בנו כר"מ (*פא:); וְשָׁנְאָם בְּשֵׁם 'חכמים'.

⁷² וכן שחיטת חש"ו ללא השגחה (להלן פו: ר"מ ורבי; ולרבנן ספק. והלכה כר"מ, טושי"ע י"ד טו, ט). אך דחיפת השעיר לעזאזל ביוה"כ זו שחיטתו, ופסול לשילוח (מחוסר-זמן) כשנשחטה אמו בו-ביום לחולה ("לה"י", רבא, יומא סד).

⁷³ וגם לא ירגיל עצמו לפינוקים, ממעשה בעני שהורגל לבשר שמן וליין ישן; ר' נחמיה האכילו עדשים, ומת העני; אמר: אי לוי, שכ"כ התרגל בפינוקים (כתובות סז:).

⁷⁴ מאידך, בפסחים (ג): תניא שמגדלי בהמה דקה אינם רואים סימן ברכה; וחילקו בתוס', דהתם ביישוב וכדאמרן דתהו בה אינשי, והכא בחורשין (ע"ב ב"ק עט:).

⁷⁵ דין כיסוי ביום-טוב בכלל מבואר בביצה (ז:): הרוצה לשחוט - ב"ש: מתיירים לו, בעפרי-תיחוח (רבה: אם מוכן עפר לכיסוי-למטה (שמא יחפור ויתחרט); רב יוסף: אף שאין (שמחת יו"ט); ב"ה: לא ישחט אא"כ מוכן עפר מערי"ט (ושם ט: ר' יוחנן הופך השיטות; ואם לא, י"ל שהקלו ב"ש רק כשיש מעדר נעוץ). שחט, ויש מעדר נעוץ מערי"ט בעפרי-תיחוח - מודים שיכסה. ושם (ח), אפר הכירה מערי"ט הוא מוכן ומכסים בו (אא"כ הוסק ביו"ט (גולד) והתקרו), וכן עפר שצבר לפני יו"ט לצורך גינתו. ושם (ח): רבה: שחט ציפור בערי"ט - לא יכסה דמה ביו"ט. שחט בהמה וחיה ועוף ביו"ט והתערבו דמיהם - לא יכסה (טרחה) אא"כ יכול לכסות הכל בבת אחת.

⁷⁶ ואפילו יש לו עפר מוכן לכך (רבא: הוכן לצורך ודאי ולא לצורך ספק; רמי ב"ר ייבא: שמא יסיקו שודאי חיה הוא ויתירו חלב; תני ר"ג: טרחה. ביצה ח:).

מודים ששחיטת טרפה אינה מתירה את עבְרָה (עי* עה), וטרפה חולין־שנשחטה־בעזרה נטהרה מטומאת נבלות.

- פה: השוחט לצורך הדם חייב לכסות; ויכול לעשותו טרפה או להרגו. לסובר שאין שחיטת־עוף מן התורה (*כו:), הריגתו מחייבת כיסוי.
פו: [משְׁעָלוֹ ר' חייא ובניו פסקו סערות ורעש ולקות יין ופשתן; ואעפ"כ מצא ר' חייא עש בפשתנו, זכותם מועילה לשאָר העולם].

שחיטת חרש, שוטה וקטן כשאין גדול משגיח - ר"מ: פטורה מכיסוי ומותר לשחוט בנה אחריה (ודאי נבלה היא, שרוב מעשיהם מקולקלים, ולוקים על אכילתה); חכמים: חייבת בכיסוי ואסור לשחוט בנה, מספק. הורה רבי (מסקנתו) כר"מ.

- פז: שחט הרבה חיות ("תִּיָּה") או עופות ("עוֹף") במקום אחד - די בכיסוי אחד לכולם. חיה ועוף - די בכיסוי אחד; רבי יהודה: יכסה דם החיה ואח"כ ישחט העוף ("או" לרבנן - לְחֵלֶק; ולר"מ מ"דמו"); ר' חנינא: ומודה שְׂדֵי בברכה אחת⁷⁷ על השחיטה.

- פח: מצוות הכיסוי בשוחט ("וְשִׁפְךָ... וְכִסְהוּ"); לא כיסה - הרואה יכסה ("וְאָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל"). מעשה באחד שקפץ וכיסה בפני השוחט, וחייבו רבן גמליאל ב-10 זהובים (שכר ברכה⁷⁸); ובברכת המזון 40, כבמעשה המְבַשֵּׁר לרבי על מות המין המקנטר).
כָּסָהוּ וְהִתְגַּלָּה - פטור מכיסוי ("וְכִסְהוּ" מיעוט). כָּסָהוּ הָרוּחַ - אם חזר והתגלה חייב לכסות⁷⁹. נבלע בקרקע ורשומו נָכַר - חייב. מכסה ביד ("וְשִׁפְךָ... וְכִסְהוּ") ולא ברגל; שלא דרך בויון.

דם שהתערב במים - אם צבעו נָכַר חייב כיסוי. התערב בַּיֵּין או בדם־פטור - משְׁעָרִים אותם כמים; רבי יהודה: אין דם מְבַטֵּל דם⁸⁰.

- פז: ר' יוחנן: דם קרבן שטפּטף לתוך מים - בטל ונפסל לזריקה. רב פפא: אך לכיסוי־הדם 'אין דיחוי לְמִצְוֹת, אם יש אדמומית [שמואל: תערובת־אדמומית מכשירה לקבל טומאה - א: דם שנפלו לתוכו מי גשמים; רב אסי מנהרביל: מי הדם הנקרש (רב ירמיה מדפתי, תנא: וכשיש כזית דם־ממש יש כרת, ובמת מטמאים באוהל)]. [משקין היוצאים מן המת - טהורים (בו לא גזרו)].

פח: הדם המחויב כיסוי - רבנן: כל הדם, ואף הדם שניתז והדם שְׁעָל הַסְכִּין וְשִׁעָל הַצְּוואר טעון *גרידה (פג: וכיסוי; ר' יהודה: אף מקצת (דם הנפש), וא"צ לכסות את אלו אלא כאשר לא היה דם אחר; רשב"ג: דם הנפש (כולו). תלוק מהו "דמו").

במה מקסים? בכל דבר המגדל צמחים ("וְכִסְהוּ"; *ר' ישמעאל: הלמ"מ; סוטה טז). - עפר, זבל דק, חול דק (אף גביש הנפרך ביד, ובו יש חולק; ובגס הצריך כתישה - לא), סיד, פסולת פשתן דקה, נסורת דקה; וכן אבן, לבנה, חרס, מגופה, פחם, כחול וזרניך - דווקא כתושים או שחוקים. אך לא שחיקת מתכות, קמחים ופסולת שלהם, עפר־מְדַבֵּר וכפיית כלי ("בְּעֶפְרָה")⁸¹.

פח: אָפַר - בית שמאי: אינו עפר; בית הלל: עפר ומכסים בו ("מְעַפֵּר שְׂרָפָת"). זהב נקרא עפר ("וְעֶפְרָת זָהָב לֵי"ו) ומכסים בשחיקתו. השוחט במְדַבֵּר ואין לו עפר שורף בגד, או שוחק דינר זהב, ומכסה.

[בשכר 'וְאֵנְכִי עֶפְרָה וְאֶפְרָה' ו"אם־מחוטל ועד שְׁרוּךְ־נֶעֱלַל" זכו לאפר פרה ולעפר סוטה (אך בכיסוי־הדם אין הַנָּאָה), לציצית ולתפילין.

פט: ר"א בריה"ג: "...הַמְעַט מְכַלֵּה־עַמִּים" - למרות הַגְדֵּלָה אתם ענווים (אברהם > משה ואהרן 'וַיִּנְחֲנוּ מִזֶּה', דוד)⁸², לא כגויים (נמרוד, פרעה, סנחריב, נבוכדנצר, חירם). "תִּלְגָּה אֶרֶץ עַל־בְּלִי־מֶה"⁸³ - משה ואהרן; הַבּוֹלָם בְּמִרְיָה; עֵינֵי ("וַיִּמְתַּחַת - זרעת עולקם"). ינהג אדם כאלם, חוץ מד"ת ("אֵלֶם צָדֵק תִּדְבְּרוּן"). קשה גזל הנאכל ("רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים").

אפר עיר־הנדחת - זעירי: אין מכסים בו (ובעפר קרקעה מכסים, שמחוסר תלישה); רבא: מכסים (מצוות אינן הַנָּאָה).

הדרן עלך כיסוי הדם

⁷⁷ לפני השחיטה; והנוסח - לרב פפא 'על השחיטה' (להבא משמע); ולרב פפי בשוחט לאחר, אך השוחט לעצמו צ"ל 'לשחט' דווקא; והלכה כרב פפא. פסחים ז: ורש"י.

⁷⁸ וכן במצווה שאין בה ברכה, כגון עץ ושור העומדים להריגה (מסקנים חיים או אשה). הָרְגָם אחר וטוען 'אתה אמרת לי' - פטור מ-10 זהובים (ב"ק צא:).

⁷⁹ ר"פ: מכאן שאין דיחוי למצוות (להידחות לעולם). ובע"ז (מו). הסתפקו האם פשוט שכן הוא או שהוא ספק, ולחומר. א. ובדחיי־מיעיקרו פשטו בסוכה (לג) שכשר.

⁸⁰ (וכן זבחים לה. לו. פסחים סה: נדה עא:). לדבריו (בשם רבן גמליאל - אביי: ואינם דעת עצמו, אלא לפי הרוב, כת"ק בברייתא בטבילת דלי שבו ייולקן או חלב; רבא: דעתו כר"ג, ובקלי שבו מייחטאת אמר שְׂדֵי ברוב כי מדובר בטומאת גבו, דרבנן; זבחים עח: עט). כל מין במינו (כמוגדר במנחות כג: ומובא בהערה להלן צו) אינו בטל (שם, ולהלן צח: ק. קט. וע"ש, ור' הערוחינו צו-צט, ושם בדעת רבנן); ולמד מְדָם חטאות־ייה"כ ("וְלִקַּח מְדָם הַפָּר וּמְדָם הַשְּׂעִיר" אין דם־השעיר בטל במיעוט. ולרבנן - שאין עולים מבטלים זא"ז. מנחות כב: [ועי' זבחים פא: שיש תנאים שלמדו 'עולים' מ'קדש הם' או מ'את־הדם וְרָקוּ אֶת־הַדָּם]). 'ע'ע זבחים (עו-פא): בדיני תעריבות דם קרבן (עם - מים, יין־אדום, דם־חולין כנוכר כאן, וכן דמי פסולים, תמצית, דמי קרבנות שונים, שיריים); ושם (פ:). מי חטאת שנפלו לתוכם מים.

⁸¹ בבוץ אין מכסים, אע"פ שראוי לזרעה (פסחים מז:). עי' רמ"א יו"ד כה, כד וש"ך ס"ק לו).

⁸² 'למה תרצונו הרים גבננים' - בתיקול לתרים: למה תרצו דין עם סיני?, כולם בעלי מום (יהירות) לעומתו (מגילה כט). 'וְאֶת־דָּבָא וְשִׁפְלִירוּחַ' - י"א שהקב"ה מגביהו, וי"א שמוריד שכינתו אליו, וכן מסתבר, שהוריד הקב"ה שכינתו על הר סיני (סוטה ה:). לא כאדם, 'כָּס ה' וְשִׁפְלֵי יִרְאָה' (שם); וע"ע שם ובתענית ז:).

⁸³ = העולם מתקיים בשביל "מה". וכן על - צדיקים, 45 (להלן צב. וע"ש), 36 באספקלריא מאירה (סוכה מה:), ואפי" 1 (יומא לח:); הבל פיות תשב"ר (שבת קיט:).

גיד הנשה - פרק שביעי (פט:קג:)

- פט: גיד הנשה אסור בכל מקום ובכל זמן, בבהמה ובחיה, ולא בעוף (*צב:). בעֶבֶר שנשחטה אמו - רבנן: אסור; ר' יהודה: מותר. אסור בחולין ובקדשים ובבכור. בוולדות קדשים - אסור, לסובר שבִּלְדַתם קדושים (קדם. שאל"כ קדושתם קדמה ליצירת הגיד).
- צ: בקרבן שאין נאכל (עולה) - ר"ח בר יוסף: אין האיסור נוהג; ר' יוחנן: נוהג (ר"פ: אין חולקים, אכילתו במלקות, אך קרב אם לא נחלץ מן הירך; רנב": חולקים, כתנאי, שלרבי הגיד המחובר קרב ("את־הכל"), ולרבנן לא ("ממשקה ישראלי").
- צא: רב הונא, ותנ"ה: גיד הנשה של עולה - חולצו לתפוח שבאמצע המזבח. של שאר הקרבנות - מטאטא לאמה. [לשון הבאי גם במשנה - שמואל: '300' באפר התפוח, בגפן שבפתח ההיכל ובהטבלת הפרוכת; רבא: והשקאת התמיד בכוס זהב.] חכמים: איסור גיד הנשה נוהג בשתי הירכיים (המלאך בא מאחורי יעקב ופגע בשתיהן. והאוכל כזית מזו וכזית מזו לוקה פעמיים); ר' יהודה: רק בימין ("היךך"); "בְּהֶאֱבָקוּ עִמּוֹ" וידו על ימין עמיתו; יעקב הלך לשמאלו כי נדמה לו כגוי; כת"ח).
- צא: הגיד הפנימי (סמוך לעצם, *ויורד ונבלע בבשר; צג: אסור מן התורה; והחיצוני (בבשר הכף, *ובראשו מחובר לעצם; צג: מדרבנן. גיד־הנשה = נְשָׁה (נעקר, "נִשְׁתָּה גְבוּרָתָם") ממקומו. "בְּהֶאֱבָקוּ עִמּוֹ" (לרבנן) - העלו אבק עד כסא הכבוד ("וַעֲנֵן אֲבָק רִגְלֵי"). פֶּשֶׁט איסורו בכל ישראל. ריב"ח: "וְטָבַח טָבַח (שָׁחַט לַעֲיִינֵיהֶם) וְהָכֵן (נָקַר הַגִּיד)" (לר' יהודה; *ק:).
- צא: "וַיִּוְתָר יַעֲקֹב לְבָדֵן" נשאר להעביר פדים קטנים (ממון צדיקים חביב להם, שנוהרים מגזל). "וַיִּאֲבֹק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלֹת הַשֶּׁחֶר" - מכאן שת"ח לא יצא בלילה לבדו ("א מבעו, שֶׁלֶן בגורן ולא יצא; מאברהם; "לְךָ־נָא רֵאֵה"; "וַיִּזְכַּח־לִּי הַשֶּׁמֶשׁ").
- צא: "וַיִּזְכַּח־לִּי הַשֶּׁמֶשׁ" - ששקעה ליעקב בבית־אל (ביציאתו, כשחזר להתפלל; "וַיִּלֶן שָׁם כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ"). עתה זרחה עברו, בשובו. [וַיִּקַּח מֵאֲבְנֵי הַמָּקוֹם" ובסוף "אֶת־הָאֲבָן". "וַיִּחַלֵּם וַהֲנֵה סֶלֶם" רחבו 8000 פרסה (עלים + 2 וירדים x 2, "וַיִּגְוִיתוּ כְּתָרְשִׁישׁ"). "עֲלִים וִירְדִים" - מביטים בדיוקן זה וזה, ומקנאים, "וַהֲנֵה ה' נָצַב (להגן) עֲלֵיו". "הָאֲרֶז אֲשֶׁר אֵתָּה שֹׁכֵב עֲלֶיהָ" מקופלת.] "וַיִּאֲמַר שְׁלַחֲנִי כִּי עָלָה הַשֶּׁחֶר" וְלִרְאֵשׁוּנָה הִגִּיעַ זְמַנִּי לְשִׁיר. 3 כותות מלאכים (חדשים) אומרות שירה בכל יום (/שבוע / חודש / שנה / 7 שנים / יובל / פעולם), אחרי ישראל ("בְּרִן־יַחַד כֹּכְבֵי בָקָר...")⁸⁴; ישראל מזכירים השם אחרי 2 מילים ("שִׁמְעַ יִשְׂרָאֵל"), והם רק אחרי 3 ("קְדוֹשׁוֹ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ"). "בְּרִן־כְּבוֹדֶיהָ" - א: האופנים; ב: אח"כ).
- צב: "וַיִּשֶׁר (יעקב) אֶל־מִלְאָךְ וַיְכַל, כֶּכָּה (המלאך) וַיִּתְחַנֵּן־לִּי". "שְׁרִיתָ עִם־אֱהִיִּם (הנשיא) וְעַם־אֲנָשִׁים (ראש הגולה, רמז לגלות)". [וַיִּבְנֶנּוּ - 3 שְׁרִיגִים, וְהָיָה כְּפָרְחַת עֲלֵתָה נִצָּה, הַבְּשִׁילֵי אֲשֶׁלְתֵּיהָ עֲנָבִים" - ישראל (בְּדוֹר 3 עשירים נכבדים מחולקים בין בבל וא"י; מלאכים מלמד־יזכות; ג: 3 רגלים, זמנם לפרות ולהיגאל, כוס־תרעלה למצרים); העולם (האבות, האמהות, השבטים); תורה (א: משה ואהרן ומרים, סנהדרין, צדיקי כל דור; ב: הבאר ועמוד־הענן והמן, כפורים, נִסְכִּים); ירושלים (מקדש ומלך וכהן־גדול, פרחי כהונה, נִסְכִּים). "גִּפְן מִמְצָרִים תִּסְיַע", יתפללו האשכולות (ת"ח) על העלים (עמיה־ארץ), שבלעדיהם אין האשכולות מתקיימים! "וְאֶכְרַךְ לִי ב-15 (ט"ו בניסן) כֶּסֶף (צדיקים) וְחָמַר שְׁעָרִים (30 צדיקי א"י) וְלִתֵּן שְׁעָרִים (15 של בבל)"⁸⁵. "וַיִּשְׁקְלוּ אֶת־שִׁכְרֵי 30 כֶּסֶף (צדיקי האומות; מצוות שקיבלו הגויים ומקיימים רק 3)].
- צב: בעוף אין הגיד אסור, שאין בֶּשֶׁר "כֶּף הֵיךְךְ" מעוגל סביב העצם. עוף שיש לו; בהמה שאין לה - תיקו. *לכוי יש כף (כרתות כא). נהגו לאסור שומן הגיד. ר"מ: צריך לחטט אחרי שרשי הגיד והשומן (*מדרבנן; והורה שמואל; צו:); ר' יהודה: חותך מלמעלה ודיו. רב: הגיד עצמו כעץ, וחייבים רק על פיצוליו ('קנוקות') היוצאים ממנו; עולא, אביי: עץ הוא והתורה חייבה עליו (ורק עליו). רב אסי: חוטים דקים שבחלב ושככליות - אסורים מדרבנן. הלבן שבחריץ־הפליה וחודר לתוכה - ר' יוחנן ורבה אסרו כולו; ר' אסי ואביי התירו (וחתכו רק את הבולט).
- צג: החלבים⁸⁶ שבֶּכֶרֶת - על הטחול־בעביו (השאָר דרבנן) וההמסס ובית־הכוסות ("עַל־הַקֶּרֶב"; נוסף ל"הַמִּכְסָּה אֶת־הַקֶּרֶב"). על הכליות (ותחתיהן דרבנן); על עצם־הפרשות ("עַל־הַכְּסָּלִים"); על הדקין (*מט:); אָמָה ראשונה. *עַל הַקִּיבָה - מחלוקת (*מט:). חלב הכֶּסָּלִים במקום שהבשר חופה אותו - מותר ("עַל־הַכְּסָּלִים"). אך לא שֶׁתַּחַת המתניים (שֶׁבְחִינָה נעה ואינו חפוי).
- 5 חוטים אסורים - שֶׁבְכֶתֶף ושֶׁבְלָחֵי משום דם (ויכול לחתכם ולמלחם). שבכליות, שבטחול ושבכסלים (מִיָּמִין 2 חוטים המתפצלים ל-6, משמאל 3 המתפצלים ל-6, וכשהבשר חם מן השחיטה נשלפים בקלות) - משום חלב.

⁸⁴ וברקיע הנקרא מעון כותות מלאכי־השרת האומרות שירה בלילה, וביום שותקות מפני כבוד ישראל (חגיגה יב, והיינו במלאכים ה'קבועים' - מהרש"א שם; יש כותות שאומרות רק בלילה ויש שרק ביום - טורי אבן שם). בכל יום נבראים מלאכים (רב: מנהר דיינור; רשב"ז: מדיבור הקב"ה), ואומרים שירה ובטלים (שם יד).

⁸⁵ = 45 שהעולם מתקיים בהם. ו-36 (מתוכם, ערול"ג) מקבלי פני שכינה דרך מסך מאיר; רשב"ז: רבני עלייה מועטים, אֶלֶף או רק אני ובני (*שאפי' שבביל צדיק 1 העולם נברא ומתקיים; יומא לח: וע"ש), נכנסים ללא רשות; ו-18000 מקבלי שכינה דרך מסך מִשְׁטָשֶׁט (סוכה מה: וסנהדרין צו:; ר' הערתנו החיצונית שם).

⁸⁶ ר' הערתנו להלן (קיו). סמל לחיוב (השוגג) חטאת (נדרים ד: לו. ובחים ח. מח. כרתות יא: כב: ועוד). עוד מדיני חלב ע"י להלן (קג. חלות עם איסורי נבלה וטרפה; קיו. אֶלֶיהָ; ושם לענייני מעילה, פיגול, נותר וטמא), ועוד במסכתנו (ח: פלים, חשש זיבה; מט: חלב הקֶבֶה; עה. של נָפֶל; צו: גדי שנצלה בחלב; קיג: בשר בתֶּלֶב; קכ. מצב־צבירה; קלב. כיו חֶלְבוֹ אסור, וביומא עד: מ'כֶּלֶחֶלֶב", לר' יוחנן לימוד גמור. וע"ע כרתות ד: חלב שור וכשב ועז, ושל מוקדשים (הבאנו להלן קיו)).

5 קרומים אסורים - שעל הטחול, של הכסלים, של הכליות - משום חלב. של ביצי זכר ושעל המוח - משום דם.

ביצי זכר המחוברות ברפיון - יש שאסר משום אבר מן החי, ויש שהתיר; ר' יוחנן: בא"י מותר, בבבל נהגו איסור. מר בר רב אשי: ביצי גדי, עד 30 יום ללדתו מותרים, ואח"כ - אם יש חוטים אדומים אסור (עד שיקלוף או שימלח).

בשר שהאדים מחמת מכה, וכן ביצים ורירי הצוואר - מותרים בצלייה בשפוד⁸⁷. על גחלים - רבינא אסר, רב אחא הכשיר⁸⁸, וכן הלכה [אך בשאר מחלוקותיהם רבינא מקל והלכה כמותו]. ע"י חיתוך ומליחה מותרים אף בבישול.

הטמין ראש באפר-גחלים, אם הניחו על החתך, או על נחיריו ונעץ בהם - מותר; וי"א: רק המונח על לחיו צריך נעיצה.

ר"מ: אין הטבח נאמן על גיד הנשה ועל חלב; חכמים: נאמן. א: בתחילה סברו כר"מ שהגיד צריך חטיטה ולא האמינוהו (שטורח גדול הוא), ולבסוף כר' יהודה; ב: בתחילה כר' יהודה, וחזרו לאסור כר"מ, ושוב האמינו (נשכחה דעת ר' יהודה).

טבח שנמצא חלב בבשרו; להלכה, כשעורה - יפטר; כזית - גם ילקה. מר זוטרא: כשעורה - במקום אחד; כזית - אף מפוזר⁸⁹.

צד: השולח ירך לחברו, חתוכה - חייב השולח לחלוץ את גיד הנשה; שלמה - אינו חייב.

יש מקומות שמכריזים ביום מציאת טרפה בידנינו בשר לגויים⁹⁰. אסור למכור נבלות וטרפות לגוי, כשמתעוהו. אחרת, במקום שמכריזים אסור כשלא הכריזו. בשאין מכריזים - אביי: מותר; רב אשי: באטליו אסור (שמא יהודי יראו ויקנהו ממנו).

מותר לשלוח לגוי ירך שלמה⁹¹, אך לא חתוכה וגיד הנשה בה. במקום שמכריזים על טרפה והיום לא הכריזו; או בשאין מכריזים, ומפני גנבת דעתו, או מחשש שיתנה לגוי ויהודי יראו ויקנה (לזה לא חששה הברייתא, ולרב אשי חששה רק באטליו).

אסור לשלוח גוי לקנות בשר ליהודי, חוץ ממקום שמכריזים ולא הכריזו היום⁹². ומן החשש שהגוי יגזול את הטבח אסור תמיד.

[אסורה גנבת דעת ואפילו של גוי - הפצצה בחברו להתארח או לקבל מתנה, כשיודע שיסרב; פתיחה לכבוד האורח חבית המכורה לחנווני (אא"כ הודיעו); שליחת כדריין חסר או מלא מים לבית אבל (אא"כ עושה בשביל כבודו). אך כשהאחר מטעה את עצמו (שעליו להבין) אין איסור.] [מכירת סנדל מעור חיה-שמתה כאילו שחוטתה; שליחת חבית יין ושמן צף על פיה - אסורות (הטעיה, סכנה). אין אורחים רשאים לתת מהמוגש לפנייהם לבנו של בעה"ב ללא רשותו.]

צה: רבי: בשר הנמצא ביד גוי כשרוב הטבחים יהודים - מותר; וי"א שכשהוחזק איסור (ידוע שמישהו מכר טרפה לגוי) אסור.

בשר שנמצא בעיר של יהודים וגויים - לפי רוב השוחטים. מבושל - לפי רוב אוכלי הבשר (לרב בעומד ורואהו). 9 חנויות מוכרות בשר כשר, ו-1 מוכרת נבלה, וקנה מאחת מהן ואינו זוכר מאיזו - אסור⁹³. נמצאה חתיכה ביניהן - לפי הרוב.

רב, רב הונא: בשר כשר שנעלם מן העין אסור; אא"כ צרוור וחתום, בסימן (כגון בצורת החיתוך או מחרוזת), בטביעות עין⁹⁴, או נמצא ביד גוי; לוי: מותר. *רב כהנא התיר בשר שהביאו עורבים בערב יח"כ, שההיתר מצוי יותר.

צה: [איסור ניחוש - כשסומך *על המקרה (סנהדרין סה:), כאליעזר וכיונתן בן שאול. אך כסימן בלבד (שאינו סומך רק עליו), כגון לדה והצלחה בסחורה ראשונה כסימן טוב (ר' אלעזר: כשהוחזק 3 פעמים), ושאלת ילד 'פסק לי פסוקך' - מותר⁹⁵.]

[רב לא אכל מסעודת רשות. ר' יוחנן העריכו מאוד (*נד.), *והעיד שישיב 17 שורות אחריו לפני רבי, ומפיהם גצי אש (קלוז:).]

צו: [טביעות עין עדיפה מסימנים; כך מזהה אדם בלילה, או עיוור, את אשתו, וכן עדים את הנידון (אך באבדה *רק לת"ח; ב"מ כג:).]

⁸⁷ בורירי הצוואר - כשחתיך-השחיטה למטה (פסחים עד:). [לדיני דם ע"י להלן קי-קיג, ובהערותינו קיא: ויקי. רשימת הסוגיות בנושא.]

⁸⁸ ומודה בבשר שהאדים שהמוהל היוצא מחתוכו (פירוש אחר: החומץ שנחלט בו) אסור, וחולקים בשלא האדים, ואמימר, וי"א רב אשי, נהג להקל (פסחים עד: ורש"י, ר' שם בהערותנו החיצונית). אמימר לא השתמש פעמיים באותו חומץ (לחליטת צלי; שכבר תש כוחו ויצאה חמיצותו. שם).

⁸⁹ טבח החשוד למכור חלב-הכליות כאילו הוא שומן-הדקין, אסר רבא לקנות ממנו אפי' אגוזים (מפתה בהם ילדים בני טבחים לגנוב חלב מאביהם ולתת לו. בכורות ל:).

⁹⁰ ר' יהודה: לגר-תושב בנתינה (עדיף) או לגוי במכירה, פתוב ("אן"); ר"מ: אין חילוק ("לגר... - תתנה ואקלה או מכל - לנכר"). עדיף לגר-תושב; "אן". להלן קיד:).

⁹¹ כר' יהודה, שגיד-הנשה מותר בהנאה (כשהותרה נבלה בהנאה הותרו הגיד והחלב בכל מקום); ור' שמעון אסר (אין בגיד טעם, ואינו כבשר נבלה); פסחים (כב:). וכיוון דק"ל אין בגיד טעם, אסור לשלוח לגוי (תוס' צט:); וי"א: מותר, אם כחזקה בפסחים (ש"לא יאכלו" אינו איסור הנאה; רא"ש יז), או שלמסקנה בפסחים (כג:). לא תליא בהא (אלא ק"ו מחלב. מ"מ, תוי"ט. ראה הערתנו החיצונית). [ולגבי איסור מתנת חנם לגוי (ע"ז כ:), בתוספתא (ע"ז ג) איתא שלאובהו ולשכנו מותר (תוס' קיד:).]

⁹² במסכת ע"ז (לט:). רב ושמואל אסורים לשלוח ביד גוי בשר אפי' בחותם אחד, מחשש זיוף (וי"ל שהחמירו במופקד אצל גוי, ע"פ העיטור וש"ך. הערתנו החיצונית).

⁹³ שכל 'קבוע' כספק שקול, ואף להקל כגון 9 צפרדעים וש"ך ברה"ר ונגע באחד ('וארב לו וקם עליו'), ורק לתוך תבוכה שבה גוי והרג - פטור ממייתה. כתובות טו. ע"ש; יומא פד: סנהדרין עט:). ורק כשפרש ממקומו הולכים לפי הרוב. וכן: 9 ערמות מצה ו-1 חמץ, עכבר לקח ואין ידוע מאיזו - אסור ('קבוע'), אא"כ פרשה משם פרוסה ואותה לקח (פסחים ט:). וכן בתערובת פסול-קרבן בבהמות, אסור לקחת אחת ולהקריב ('קבוע'); ואף אין תקנה ע"י נידוד (שיורו למקום אחר כדי 'פורש'), גזרה שמא יקחו ללא נידוד (נבחים עג: ע"ש. וע"י קידושין עג. [ע"י ש"ע י"ד קי, ג ואילך]).

⁹⁴ והורה לרב חנא בר חנילאי (הטרוד בתלמוד), שהיה באכסנייתו בשר תלוי בבית-ההדלת, שאם הוא תלהו ודאי יזהה אותו שלא הוחלף, ואם אחרים תלו לו - לא יבחין ולכן אסור לו (ביצה מ. ורש"י בפירוש ראשון).

⁹⁵ ר' שפטיה: מותר לעשות דבר ע"פ בת-קול (קול בלתי-מצוי - של איש בעיר, של אשה בשדה) שאמר 'הן הן' או 'לאו לאו' ('ואגזיל תשמענה דבר'). מגילה לב:).

האוכל גיד-הנשה שלם שאין בו כזית - לוקה (כדין בְּרִיָּה); ר' יהודה: רק בכזית ("לא-יאכלו"). אכל כזית מגיד-הנשה - לוקה (לרבנן "לא-יאכלו", לר' יהודה "על-כף הַיִּרְכָּךְ").

שמואל: התורה אסרה רק את החלק שעל הבשר-הדבוק-לעצם ("על-כף הַיִּרְכָּךְ". לא לר' יהודה). והורה שצריך חטיטה (*צב:).

צו: ירך שהתבשלה עם גידה⁹⁶ - אם נותן בה טעם אסורה (משערים הגיד כבשר והירך *כראשי {צט}; *ר"נ: ב-60 {צו:}). *ר"ש (קא.), *ר' ישמעאל בריב"ב: אין גיד נותן טעם (וקולף ואוכל עד לגיד); וכך הורו ר' חנינא וריב"ל וכן הוכרע (צט:).

שמואל: נצלתה ירך עם הגיד - קולף ואוכל עד שמגיע לגיד. כמוהו באיסור-שמן כגון חלב (מחלחל) - הפל אסור; ומה שהתיר ר' יוחנן - גדי כחוש; רב הונא בר יהודה: פְּלִיָּה בְּחֻלְיָה (הקרום מפסיק); רבין ב"ר אדא: תבשיל עם דג טמא, בטעימת גוי.

צו: נמלחה ירך עם גידה - רב אשי ורב אחא בר רב התיירו (מְלֻחָה כְּרוֹת־חֲצֵלִי); רבינא אסר (וקשיא).

רבא: בתערובת⁹⁷, מין בשאינו-מינו, של הֶתֶר (כגון תרומה לכהן) - יטעם. של איסור - יטעם וְנִחְתָּם גוֹי (לְתוֹמוֹ). אין גוי, וכן מין במינו⁹⁸ - ר' יוחנן: משערים כאילו האיסור (מלבד גיד) הוא בצל או קפלוט; רבא⁹⁹, *וכן הֶלְכָה (ע"ז טז): משערים ב-60 (בכללם החתיכות, הַרְטָבִים והתבלין {ואף הקדרה, י"א גופה, וי"א הַבְּלוּעַ בה; *וי"א: לא}); *ר' אסי: ב-100.

גיד הנשה בטל ב-60 מְלַבְּדוֹ. כחל (עטין; *קט:)-ב-60 כולל אותו (כנגד כולו); הוא עצמו עוֹדוֹ אסור ואם נפל לקדרה אחרת אסר. ביצת עוף טמא אינה נותנת טעם. ביצה שיש בה אפרוח - רב נחמן: צריך 60 מְלַבְּדָה; *רב הונא: 61 מלבדה.

צח. רב אשי: אפילו חצי-זית איסור צריך כנגדו 60 כמותו.

מֵאֵיל נוֹיֵר, ש"הֶרְעַע בְּשֶׁלָּה" מתבשלת עמו (לת"ק חתוכה, ולר"ש מחוברת; או: חתוכה, לר"ש עמו, {ולת"ק בנפרד}), נלמד שיעור ביטול איסור (כשארין טעם או שאי אפשר) - 60 (כבשר הזרוע ועצמותיו ביחס לשל כל האיל); ר' אסי: 100 (רק הבשר). בְּזֵרוּעַ קָלָא מִיּוֹחַדָּת - אביי: ביטול מין במינו לר' יהודה; רבא: אין הטעם פְּעִיקָר בקודש; רבינא: הֶתֶר מְקוֹם הַחֶתֶךְ.

איסור שנתן טעם ופֶלֶק - טעמו אסור פְּעִיקָרוֹ; *אביי: מדאורייתא; רבא (דחה רֵאָיְתוּ: קח): רק בקדשים (כאמור בחטאת)¹⁰⁰.

צט. תרומה (*וביכורים; יבמות עג.) שהתערבה בחולין - בטלה ב-101, *וערלה וכלאי הכרם - ב-201 (זבחים עב:)¹⁰¹, במינם (אך שאור בעיסה ויש בו כדי לחמץ אסור אף יותר); ואם נתנו טעם בשאינו-מינם - רק הטעם קובע.

צט: ציר של דג טמא אסור; נותן טעם עד 192 כנגדו (ר' יהודה; יותר מזה בטל גם לשיטתו, זיעה בעלמא).

גיד הנשה התערב בגידים כשרים - כולם אסורים, שפְּרִיָּה אינה בטלה¹⁰².

ק. חתיכת נבלה התערבה בחתיכות כשרות וּבְשָׁלוֹ - כולן אסורות; *לר"ל (ביצה ג:), שעשויה לְהַמְנוֹת¹⁰³, ולר' יוחנן שראויה לְהַתְפַּכֵּד¹⁰⁴.

חתיכת-איסור הַנְּפָקָת - רבב"ח: אינה אוסרת את התבשיל אא"כ נותנת טעם בכולו. רב: כיוון שנתנה טעם בחתיכה אחת - עשאתה נבלה ואוסרת כל החתיכות מפני שהן מינה (אפי' סולקה הראשונה. כר' יהודה, שמין במינו אינו בטל).

⁹⁶ המבשל גיד-הנשה בחלב ביו"ט בעצי הקדש ואכלו - לוקה 5 (בישול בשר בחלב, בישול ביו"ט שלא לצורך, איבוד הקדש, אכילת גיד-הנשה, ואכילת בשר בחלב. מכות כב: ופסחים מח:). לדעת בית שמאי: אך לבית הלל - מתוך שהותר ביו"ט בישול לצורך הותר מן התורה שלא לצורך (ר' יוחנן, ביצה יב:).

⁹⁷ ר' יוחנן (ע"ז סז): האוכל תערובת, אם יש בה מממשו של האיסור, כזית בכדי אכילת פֶּרֶס * (= 1/2 ככר = 4 ביצים, לר"ש, ולריב"ב 3; עירובין פב:)- לוקה; טעמו-לא-ממשו - אין לוקה. [שיעור-אכילה זה נאמר גם לגבי האוכל איסור בעין, כשיעור-זמן (כרתות יב: יג, ע"ש)].

⁹⁸ כדעת רבנן, וכן ר' יוחנן ור"ל (ע"ז עג). אך לרבי יהודה (לעיל פז: ומנחות כב.) מין במינו אינו בטל (ר' הערתנו לעיל פז:), וכן רב (ק) ושמואל (ע"ז עג:), ואביי ורבא (שם סו:; וכ"פ רש"י להלן קט, בניגוד לשאר, ע' תוס' צו. וב"י יו"ד צח, ב). אביי: ר' יהודה אמר רק בשם ר"ג; רבא: וזו דעתו (זבחים עט). לאביי, הטעם קובע האם הם מין אחד (כגון יין חדש בענבים), ולרבא השם (ע"ז סו). במנחות (כג:), הגדרת מין במינו לר' יהודה - מראָה שווה; ר' חייא: כל שִׁכּוּל להיות כמוהו - לר' חנינא הַבְּטַל (שחוטט בטלה בנבלה, שאינה מינה; ולא להפך), לרב חסדא הַמְבַטֵּל (ולהפך; וסוגיין דעלמא (*זבחים עט.) לא כר' חייא).

⁹⁹ וסוגיין; ורחב"א (צח. ע"ש). ובזבחים (עט). רבא: מין במינו ברוב (והיינו מדאורייתא - שטמ"ק שם. הטעם אסור - רמב"ן: בטעמו-ממשו; חת"ס {צט:} בקדשים, מן התורה לכו"ע); וכ"ז אמר בדעת רבנן, אך רבא אסר כר' יהודה (ע"ז סו; תורי"ד שם, ותרומה ס"י מח בשם תשו' רש"י; כמובא בהערתנו החיצונית לזבחים עח).

¹⁰⁰ אך בחולין אינו אלא מדרבנן; וכן דעת ר' יוחנן במס' ע"ז (סז): שאין לוקים עליו. ובפסחים (מד:), למדוהו רבנן מ"משקת" ור"ע מְקַלֵּי מִדִּין (אסמכתא בעלמא - רש"י, ר' הערתנו החיצונית). ואם טעמו פוגם - ר' מאיר אסר (כגיעולי גויים, שוודאי פוגמים מעט); ר' שמעון מתיר (אינה ראויה "לְגַר" כ"נבלה"), וכן הֶלְכָה. עולא: חלקו כשמשביח בתחילה, אך כשפוגם מתחילתו מותר; ר' יוחנן, ותנ"ה: בפוגם-מתחילתו חלקו, וכשמשביח ואח"כ פוגם אסור (ע"ז סו-סח: ע"ש עור).

¹⁰¹ מדרבנן; שמן התורה 1 בטל ב-2 (גיטין נד:). כל ששיעורם 101 מצטרפים זה עם זה לאסור (קריים) 'תְּרוּמָה'. מעילה טו:). וששיעורם 201 - מחלוקת (ערלה ב, א).

¹⁰² וא"צ שיעור, כדלעיל (צו). הגדרת פְּרִיָּה - דבר שהיתה בו חיות, כנמלה (רבנן); ר"ש: אפי' חיטה (מכות יז). והיה אסור מיצירתו (קב: ורש"י, וע' זבחים עב). שלם, ולא מרוסק (ע' מכות טז:), ובנוזר (נא: לא נפשט בנמלה שנחתכו רגליה (ע' יו"ד ק). הנשבע שלא יאכל כלשהו, חייב (שבועות כב). [יש 'שומר' לחיטה (להלן קיט:)].

¹⁰³ שְׂדֵךְ חָשׁוּב אינו בטל. לר"מ - ר"ל: כל שדָּרְכוּ להימכר במניין; ר' יוחנן: את שדָּרְךְ במניין. ר' יהודה-ר' יהושע: אף שמיעוט מוכרו במניין (ליטרא-קציעות תרומה אוסרת כל פיות החביות). חכמים: רק 6 - אגוזי פרך, רמוני בادن, דלעת וְנִיָּת, מין תרד, מין כרוב, וחבית סתומה; ר"ע: וככר לחם ביתי (זבחים עב-עג, ע' ע"ז עד).

¹⁰⁴ לְפִי הַמְשָׁנָה בע"ז (עד). חולקת ולפיה אין אוסר תערובת כלשהי אלא דבר-חשוב של איסור הַנְּאָה - ע"פ רש"י שם וראשונים בשיטתו - אך חתיכת-נבלה בטלה.

- ק: **בטמאות** אין איסור גיד-הנשה. ר' יהודה: יש וחיבב 2 (טמאה - שיש בגיד טעם; וגיד - חל כי נהג בטרם נאסרו הטמאות. ולרבנן, בסיני נאמר ונכתב במקומו, *כַּבְּיִישְׁרָא*). ר' שמעון: פטור לגמרי ("לא-יאכלו...גיד" מי שבשרו מותר; ולגיד אין טעם).
- קא: רב: אכל גיד הנשה של נבלה - ר' מאיר: חיבב 2 (איסור כולל חל); ר' יוסי הגלילי: משום נבלה בלבד (אין איסור כולל חל אלא באיסור חמור). בשל עולה או שור-הנסקל - מודה שחיבב 2 (כולל חמור).
- קא: [שגג וחילל יוה"כ שחל בשבת - ר"ע: חיבב 2 ("הוא" "הוא"; בבת אחת); ריה"ג: 1. ר' יוחנן - אביי: השבת קבועה, ואם הזיד לגביה פוטר ריה"ג מחטאת; רבא: לא כי, בעת שמד עשו יוה"כ בשבת ושלחו בשם ר' יוחנן שחיבב רק משום שבת.]
- קב: **אָבֵר מִן הַחַי אִסוּר** ("ולא-תאכל הנפש עסי-הבשר") - ר' יהודה ורבי אלעזר: בבהמה, בחיה ובעוף, ואף טמאים (כדין הדם; ולר"י - שאסור אף לבני נח); רבנן: בטהורים (מי ש"הבשר" מותר); ר' מאיר: רק בבהמה טהורה ("וזבחת" מקרן ומצאנך" סמוך). לבני נח (*אכל תאכל"); "אך-בשר בנפשן דמן לא תאכלו" סנהדרין נו: נו. 105 - הפל מודים שנוהג גם בטמאים.
- רב: על אָבֵר מִן הַחַי 106 חיבב ככזית, וגידים ועצמות מצטרפים. וכן בציפור טהורה חיה בשלמותה. [אכלה מתה - איסור נבלה רק בכזית בשר. אכל טמאה - חיבב בכל שהיא, משום בריה, חיה או מתה.]
- קב: אכל ציפור חיה (טהורה) שאין בה כזית - רבי: פטור מאבר-מן-החי (בחייה אינה אָבֵר); ר' אלעזר בר"ש: חיבב. רבא: אם סוכרים שמחשבת האוכל קובעת - רבי יחיבב כשחשב לאכלה אָבֵר ומחשב שפוטור כשחשב מתה ואכלה חיה.
- מקור איסור בָּשָׂר מִן הַחַי 107 - ר' יוחנן: כבשר מן הטרפה ("ובשר בשדה טרפה לא תאכלו"); ר"ל: כָּאָבֵר מִן הַחַי.
- קג: אכל אבר מבהמה-טרפה בחייה - ר' יוחנן: חיבב 2; ר"ל: 1 (חולקים האם בחייה נחשבת אָבֵר וחלו 2 האיסורים יחד, בטרפה מלכה {אביי א}, או {להפך, רבא} שנטרפה בתלישת האבר; אביי ב, ג: כשקדם אחד האיסורים, האם השני חל). איסורי נבלה וטרפה חלים על איסור חלב (*...ואכל לא תאכלו; לו). אכל חלב מטרפה בחייה - ר' חייא ב"א: חיבב 2; ר' אמי ור' אבהו: 3 (חולקים האם נחשבת אָבֵר וחל עמם איסור אָבֵר; או: האם האיסור המאוחר, אבר או טרפה, חל).
- קג: כזית אבר מן החי שחילקו לחצאין בתוך פיו - ר"ל פוטר (לא יכד שלם למעיו); ר' יוחנן מחייב (נהנה גרונו מכזית בסה"כ); ר' אלעזר מחייב אפי' חילקו בחוץ ואכלו, וכן ר' אסי-ר' יוחנן באוכל חצי זית והקיא וחזר ואכלו (נהנה בטעימת כזית). ר"ל: מה שבין השיניים אינו משלים לכזית; ר' יוחנן: משלים. ר"פ: אין מצטרף, ומחלוקתם - בְּשִׁבִין הַחַיִּים.

הדרן עלך גיד הנשה

כל הבשר - פרק שמיני (קג-קז):

- כל בשר (*קג:): אסור בחלב (*קיד). - בהמה, חיה ועוף (*מחלוקת; קג. *קטז); מלבד בשר דגים וחגבים.
- קד: הנודר מן הבשר אסור בבשר עוף; כר"ע, שמינו הוא כי שליח שלא מצא בשר נמלך עליו; ות"ק 108 מתיר.
- אסור להעלות בשר עם גבינה על השולחן *שאוכל עליו 109. אפי' עוף (רב יוסף: עוף בחלב מהתורה; אביי: חשש לבשר-בהמה דרך בישול); *ב"ש: עוף מותר. *רשב"ג: ל-2 אכסנאים מותר, אך למכירים זה את זה - אפי' אחים המקפידים - אסור (קז).
- קד: אגרא: עוף וגבינה נאכלים בלא נטילת ידיים ובלא קינוח הפה ביניהם.
- האוכל בשר אחרי גבינה - צריך נטילת ידיים (ביום די שיעיין בהם) וקינוח הפה (ר' זירא: בפת חיטים קרירה ורפה בלבד; לְהִלְכָה - בכל דבר, חוץ מקמח, תמר וירק). וא"צ להמתין. *תבשיל-בשר אחרי גבינה צריך נטילת ידיים (קה).

105 זו אחת מ-7 מצוות בני נח (סנהדרין נו:); מחלוקת האם צנה אדם הראשון או רק נח ואילך (שם ודף נט:). רב: לא הותרה לאדם אכילת בשר ("את-קל-עשב... לאכלה"); אלא לבני נח ("הוא-חי לכם יהיה לאכלה..."). שם. אך על אבר משרץ חי אין הגוי מוזהר ("אך-בשר בנפשן דמן תחלוץ"), אך שרץ דמו כבשרו. שם. יהודי אסור להגיש לגוי אבר מן החי, "ולפני עור לא תתן מכשל" (ע"ז ו: ופסחים כב:). עוד בדין גוי ע"ל (לג. קבא:). דם מן החי - ר' הערענו להלן (קז).

106 (ע"י תוס' לעיל צו:). איסור אָבֵר מִן הַחַי בסיסי ("דבר גדול", גיטין ז). ונוהג בכל בהמה עד שחיתתה כדין (לעיל ט. סט. ועוד: פסחים עג: וע"י תוס' שבת צ: ורמב"ם הל' שחיטה א, ג); ואין השחיטה מתירה אבר שנתק (ע"י לעיל סח. סט. עג). אל יטיל אדם אימה יתרה בביתו, שכמעט האכילו את רחב"ג אבר מן החי (ר' אבהו, גיטין ז). רב ששת, שסירב להזמנת ראשי-הגולה, הוכיח לו שעבדיו מוללים באיסור זה (ולמרות ערונו, בוהירותו ניצל מנסיבותיהם להתנקש בחייו. גיטין סז:). פרטי האיסור נידונים כאן; ועוד (לג. קבא: שחוטה המפרכסת; עג-עד. עו. קכו: ותוס' צג: אבר מדולדל ומצות פרוש; עד. היוצא מעבך מת; צג: ביצי זכר רפויית. אסור לבני נח, צוין בסמוך). ומטמא כנבלה (קכח: ובהערה שם צוינו הסוגיות). מותר בהנאה (אף לסובר ששלשון אכילה כוללת איסור-הנאה, הויקש לדם; פסחים כב:). אינם בכלל איסור אבר מן החי - חלב (בכורות ו: ולעיל טט:); וכעין ביצי זכר שנמצאו ברחם יחמוקה (רב ספרא: זהו זרע איל שנקרש, פרוש. בכורות ז, ו: תוס' לעיל סד:).

107 לר' יהודה *ור"א, שאָבֵר נהג בטמאה (מסברה, לעיל קא-קב). בשר מפרה חיה ומגמל חי מצטרפים לכזית למלקות (מעילה טז. וקן אורה; וע' עולת שלמה שם). הוא רשב"ג (נדרים נד:.. ע"ש). וכן חלקו האם נאסרו ראש, רגליים, קנה, כבד ולב, וכן בבשר דג; ומודה ר"ע בדגים כשהקזו דם או שעניו כואבות, ובחגבים.

108 מנו חממים שמות מוצרים המכילים חמץ, שיהיה אדם בקיא; מעשה בבני-א"י שהלך לבבל, אכל בשר וביקש לפתן וכשארמו 'הגישו פתח' ידע להימנע (פסחים מג:). אין לשם עיסה בחלב, ואם לש אסורה כל הפת (שמוא תיאכל בבשר). וכן לגבי טיחת התנור בשומן (רבא בר אהילאי אסר אפי' הוסק שוב; ואיתותב, שזוה מותר; לרב - א: בתנור מתכת; ב: אפי' חרס, כי הִסְקוּ מִבְּפָנִים, לכן תבנית-רעפים מכשירים בגחלים בתוכה). ומותר קעין שור (=מעט לר"ף כאן לח. - בצורה). כ"ז בפסחים לו: לו).

- קה. לאכילת גבינה אחרי בשר (גם אחרי מה שבין השיניים) צריך להמתין; מר עוקבא המתין לסעודה הבאה (אביו המתין 24 שעות).
[שמואל: המסיר בקרקעותיו בכל יום - מוצא סלע. אביו סיר פעמיים.]
- נטילת ידיים, מים ראשונים - מצווה (*סרך תרומה ידיים פוסלות אותה); מצווה לשמוע דברי חז"ל; ר"א בן ערך: רמוזה "ידיך לאשטוף" (קו).¹¹⁰ ומותר ליטול ע"ג קרקע¹¹¹. אחרונים - חובה (מפני מלח סדומית בשיעור מזער, המסמא; וגם המודד מלח חייב), ולא ע"ג קרקע (*רוח רעה), וי"א: ולא על קיסמים אלא בכלי¹¹². אמצעיים (בין תבשילים) - רשות (נקיות). מים אחרונים - לא מים חמים; ראשונים מותר (ר' ינאי: תלוי האם היד סולדת - א: לראשונים; ב: לאחרונים), *וחזקיה אוסר (קו).
- קה: [מנהגים וטעמיהם (רבה) - איסוף הפירורים (עניות); שלא לסלק לגמרי מהשולחן ומ-4 אמותיו דבר הנצרך לסעודה (מר ב"ר אשי: אפי' עלי ומכתש) כשאדם או חזו כוס לשתות (גורם הלם); שלא לשתות קצף (גורם נזלת) או לסלקו (בנפוחה קשה לראש, ביד - לעניות. שתה של יין ישתה שכר; של שכר - מים); שלא לאכול מאגידת ירקן (כשפים) וירק שנפל על השולחן (ריח פה); לשפוך מים מפי הכד (מזיקים שתו); שלא לשבת תחת מרזב (מזיקים). מר ב"ר אשי נדה מזיק וחיבו לשלם).]
- קו. חמי טבריה, וכן מים שנפסלו משתיית בהמה, פסולים לנטילה (מים ראשונים). אך מטבילים בתוכם ידיים (ב-40 סאה). בחריצים הצרים המחברים בהם - חזקיה, ת"ק: מטבילים; ר' יוחנן, ר"ש ב"א: לא (גזרה משום כלים), אלא כל גופו. היה שולזל במים ראשונים¹¹³ וגרם שמכרו לו בשר חזיר, וי"א נבלה; ובמים אחרונים - והרג אשתו, וי"א שגרשה (*יומא פג:). נטילת ידיים לפירות - ר' אושעיא (רבא): רשות; רב נחמן: הנוטל - גס-רוח. ר' אמי ור' אסי לא נטלו [וברכו לבד, וללא זימון].
- קו: הנטילה לחולין - עד הפרק - רב: לחולין הפרק השני שבאצבעות, לתרומה חבורן בכף היד; שמואל, ר' אמי, ר' מיישא: בשניהם לחומר; רב ששת: בשניהם לקולא. [קידוש ידיים במקדש - עד חיבור כף-היד והזרוע.]
- כל החוצץ בטבילה (*נדה סו). חוצץ בנטילה [ובקידוש ידיים ורגליים].
- רב: נוטל אדם ידיו בבוקר ומתנה שהנטילה לכל היום; לשון א: ר' אבינא חולק ומתיר רק בעת דחק¹¹⁴.
- קו. רבא: תעלת-השקיה המתמלאת בדליים - אין הכנסת-ידיים לתוכה מועילה אלא סמוך לדלי (כוח אדם). ואם נקב הדלי נקב כונס-משקה - המים החוזרים מהנקב נהר עם המקלחים לתעלה מחברים ומאפשרים (אז) טבילת ידיים בתעלה. שיעור המים לנטילה - רביעית, ודי בכך גם בסה"כ לשני אנשים (שירי טהרה)¹¹⁵. שינוי מראה במים פוסל¹¹⁶. כלי שאינו מחזיק רביעית, או שניקב בכונס משקה - פסול. מגופה ונאד-עודר שתיקנם - נוטל בהם; אך לא שק וקופסה (בד"כ נקובים). האוכל במפה צריך נטילת ידיים; לא התירו לאוכלי חולין בטהרה אלא לאוכלי תרומה (שמואל).
- קו: להלכה, אדם שמאכילים אותו - הוא צריך נטילת ידיים, והמאכיל אינו צריך. [השמש מברך על כל כוס. על הלחם - כשיש אדם חשוב מברך פעם אחת, וכשאינו - על כל פרוסה. ואין לתת לו פרוסה כשהכוס בידו או ביד בעה"ב (שמא תיגרם תקלה).]
- *הולך בדרך ירח 4 מיל לפניו, ולאחריו מיל, למים לנטילה ולבית-כנסת; וכן הלך עיסת בעה"ב בטהרה להטבלת כליו (קכב:). צורר אדם בשר וגבינה במטפחת אחת, אך ייזהר שלא יגעו, שאם נגעו צריכים הדחה.
- קה. טיפת חלב שנפלה על חתיכת בשר בקדרה¹¹⁷, אם נותנת בה טעם - החתיכה אסורה. נייער את הקדרה או כיסה - משערים בכל הקדרה, ואם יש כדי לתת טעם בכולה - הכל אסור.

¹¹⁰ שלמה תיקן נטילה לקדשים, וב"ש וב"ה אף לתרומה (שבת יד-טו:); וזו, לחולין, מאוחרת יותר. "והקדשתם" מים ראשונים, "והקיתם קדשים" מים אחרונים (ברכות נג: ע"ש). מחנה היוצא למלחמה פטור מראשונים וחיוב באחרונים (עירובין יז:); ובכ"ז, בהיות ר' עקיבא בבית האסורים הקפיד מאוד ליטול ראשונים, 'מוטב אמות ולא אעבור על דעת חברי' (שם כא: ובתוס'). במים ראשונים צריך להגביה ראשי אצבעותיו (שלא יחזרו הראשונים לידי ויטמאון. סוטה ד:).

¹¹¹ טרם יאכל צריך לנגב ידיו, שלא ייקרא "לחמם טמא" (סוטה ד:). מיד אח"כ יסעד (ברכות נב:). ב"ש: הנטילה קודמת ליין הקידוש (שמא יטמא המשקין שבגב הכוס מידי ויטמאו את אחורי הכוס); ב"ה והלכה: היין קודם (מותר שימוש בכלי שאחוריו נטמאו במשקין, ושמא יטמאו ממנו ידיו הלחות. שם נב:). אפשר בטבילה (להלן קו). קו: אף בלי כוונה, מכשירין ד, ז ולעיל לא, ר' הערתנו החיצונית שם). בגיטין (טו-טז:), טבל יד 1 נוטל 1 - יצא. ר' ינאי: נוטל 2 חצאי ידו בנפרד (וניגב בינתיים) - לא יצא. לא ניגב, ועדיין ה-1/2 הראשון רטוב (ומרטיב) - לא נפשט האם מצטרפות לנטילה. כל שטבולו במשקה צריך נטילת ידיים (וכן בלייל הסדר; פסחים קטו: ע"ש).

¹¹² יתיב לנטילת מים אחרונים ברכת המזון (אסור לאכול. ברכות מב. ורש"י, נג:). חלקו ב"ש וב"ה (ברכות נב: ע"ש) האם מטאטאים הבית לפני מים אחרונים (שמא שמש עס-הארץ השאיר פירורים כזית וינתנו עליהם מים), וכן הלכה; או שא"צ (שאסור להשתמש בשמש ע"ה). במים אחרונים צריך להשפיל ידיו (סוטה ד:). למים הראשונים הגדול ראשון; לאחרונים - ומתחיל, ומה-5 האחרונים הגדול מתחיל, ואם כיבד אחר בזה - כיבדו בברכת המזון (ברכות מו:).

¹¹³ המזולזל מביא עניות (שבת סב:), נעקר מן העולם, וכאילו בא על זונה (סוטה ד:). והוא אחד מ-24 שב"ד מנדים על כבוד הרב, וכגון אליעזר בן חנך (ברכות יט:).

¹¹⁴ בסעודה, היוצא להטיל מים נוטל יד בחזרתו, ואם שהה - נכנס ויושב ונוטל שתייה, לשתיה (שלא ייחשד), וכדי לאכול יכול ליטול בחוץ (מבינים שנטל. יומא ל:).

¹¹⁵ זה אחרי זה (רש"י). אך יש חולק (גזיר לח). ר' יוסי: לא יפתח לאחרון מרביעית (ידיים א, א, ע"ש). רב חסדא: נטלתי מלא חפני מים, והתברכתי כך (שבת סב:).

¹¹⁶ ר"ל: הוסיף מי פירות לרביעית מים ונטל כנגדם - פסולים לנטילת ידיים (אין בשיעור זה כדי לבטלם. ובחים כב. ורש"י; ועי' מג"א או"ח קס סק"ו). אך בברכות (ג) הכשיר ר' אליעזר לנטילה יין חי (כמי פירות - רש"י שם; ומשא"כ יין מוזג או לרבנן)! ששינוי מראה גרוע ממי פירות (צאן קדשים בזבחים, רא"ש בברכות).

רב, ר"ח, ר' יוחנן, רבי: חתיכת הַתֵּר שְׁבִלְעָה טַעַם אִיסוּר, וּבְשֵׁלָה שׁוֹב ('אִפְשֵׁר לִסְחָטוֹ') - אִסוּרָה; שְׁמוּאֵל, רֶשֶׁב"ר ור"ל: מוֹתֵרָה.
 *כְּתָנָאִי: נִיעֵר הַקִּדְרָה אוֹ כֶּסֶה, אִפִּי כָל הַזֶּמֶן, ר' יְהוּדָה אוֹסֵר (שְׁמַא לֹא נִיעֵר תַּחֲלִילָה יִפָּה); רַבִּנּוּן: אִפִּי לֹא מִיד אֲלֵא אַח"כ, מוֹתֵרָה אִף הַחֲתִיכָה הַרְאֻשׁוֹנָה ('אִפְשֵׁר לִסְחָטוֹ מוֹתֵר'); רַבִּי כַר' יְהוּדָה, אִךְ אִם נִיעֵר כָּל הַזֶּמֶן - כַּרְבֵּנָן (לֹא בִלְעָה).
 רב, ר' יְהוּדָה: הַחֲתִיכָה שֶׁנֶּאֱסָרָה נַעֲשִׂית נִבְלָה וְאוֹסֵרָת כָּל הַחֲתִיכוֹת (כִּשְׁהָרוּטֵב עַב וּמִמִּינָן, אַחֲרֵת הָרוּטֵב מִבְּטַל טַעַם הַחֲתִיכָה).
 רב: כּוֹזֵית בֶּשֶׂר נִפְל לְקִדְרָה רוֹתַחַת שֶׁל חֶלֶב וְהוֹצָא בְעוֹדָה רוֹתַחַת - הַבֶּשֶׂר אִסוּר וְהַחֶלֶב מוֹתֵר (הַבֶּשֶׂר בּוֹלֵעַ וְעֵדִיין אֵינּוּ פּוֹלֵט).
 קח: בִּישַׁל כַּחֲצִיזִית בֶּשֶׂר וְכַחֲצִיזִית חֶלֶב יַחַד - לּוֹי: לּוֹקֵה עַל בִּישׁוּל וְעַל אֲכִילָה; רב: פְּטוּר. שִׁיעוּר הַבִּישׁוּל - שְׁגוּי אוֹכְלוֹ כֶּךָ.

קט. הַכֶּשֶׁר הֶלֶב - קוֹרְעוֹ וּמוֹצִיא אֶת דַּמּוֹ. לֹא עֲשֵׂה כֵן - קוֹרְעוֹ אַחֲרֵי בִישׁוּלוֹ, וְעַכ"פ אֵינּוּ חַיִּיב עֲלָיו כֶּרֶת¹¹⁸.
 קט: הַפְּחֵל - מוֹצִיא חֶלֶב; לְבִישׁוּל קוֹרְעוֹ שְׁתֵּי וְעַרְב וּסוֹחֶטוֹ אֶל הַקִּיר; לְצִלִּי - שְׁתֵּי אוֹ עַרְב בְּלִבָּד; ר"נ: לְצִלִּי א"צ כְּלוּם. לֹא קָרַע - רב (וּתְנָנָה); מוֹתֵר בְּאֲכִילָה; רב ב: אִסוּר מִדְּרַבְּנָן (*ר"ר) בַּר אַבּוּדִימִי: לֹא מִן הַדִּין - א: הַחֲמִיר כִּי וְלֹלּוֹ; ב: אֲלֵא שֶׁל מְנִיקָה).
 ילתא: כָּל שֶׁאִסְרָה לָנוּ הַתּוֹרָה - הַתִּירָה לָנוּ דוֹגְמָתוֹ (כַּגּוּן; דֵּם - כְּבֵד; גּוּיָה - יִפְתָּתוּרָא; נְדָה - דֵּם טוּהַר. בֶּשֶׂר-בְּחֵלֶב - כַּחַל).
 קי. בְּסוּרָא לֹא אֲכָלוּ כַּחַל כְּלָל; וּבְפּוּמְבִדְתָא הַכְּשִׁירוּ וְאֲכָלוּ, וְכֵן רַמִּי בַר תַּמְרִי שְׁבַא מִשֵּׁם חוּץ לְתַחֲוּם סוּרָא בְּעֵרְוִיהוּ"כ [בַּחוּסֵר כָּל].
 קי: רַמִּי בַר תַּמְרִי דִּיקוּלִי: כָּל מִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁשֶׁכֶּרָה בְּצִדָּה - אֵין בֵּית-דִּין שֶׁל מִטְּהָר מוּזָהר *לְהַלְקוֹת לְכַפּוֹת לְקִיּוּמָה (קָלָב:)¹¹⁹.
 הַכְּבֵד - מוֹתֵר לְבִישׁוּל בְּפָנֵי עֲצָמוֹ (טְרוּד לְפָלוּט; ר"א); *ר' יִשְׁמַעֵאל בְּרִיב"ב (וַחֲשֵׁשׁ רַב בַּר שְׁבַא): גִּשְׁלָק הַרְבֵּה אוֹ תְּבַל - נֹאסֵר.
 קיא. תַּחֲלִילָה נִחְלָט בְּרוֹתַחִין אוֹ בַּחוּמִין (נִצְמָת, וְהַחוּמִין מוֹתֵר), אוֹ שְׁפִי-הַקֶּנָּה שֶׁלּוֹ הִיָּה חוּץ לְקִדְרָה - הַבֶּשֶׂר שֶׁבִישַׁל עִמּוֹ מוֹתֵר. לְצִלִּי - רַבְּבַר"ה: צָרִיךְ (לְהוֹצִיא הַדֵּם הַכְּנוּס בְּסַמְפוּנוֹת) לְקָרְעוֹ שְׁתֵּי וְעַרְב, וְלִהְיֵחוּ כִּשְׁהַחֲתֵךְ לְמַטָּה.
 בצלייה (בַּתְּנוּר שְׁפִי לְמַעְלָה), מוֹתֵר כְּבֵד מְעַל בֶּשֶׂר, וְלֹא כַּחַל מְעַל בֶּשֶׂר (דֵּם מַחֲלִיק, חֶלֶב נִסְרֵךְ); רב דִּימִי מְנַהַרְדְּעָא: לְהַפֵּךְ (חֶלֶב שְׁחוּטָה מִדְּרַבְּנָן, דֵּם דְּאוֹרִייתָא). לְהִלְכָה אִסוּר תַּמִּיד, וּבְדִיעֵבַד מוֹתֵר. דֵּם הַכְּבֵד אוֹסֵר אֶת הַשּׁוּמֵן כְּכֹלִי הַתַּחֲתוֹן (מֵתַעֲרֵב).
 בַּטְּחוּל אֵין דֵּם, וְא"צ חִיתוּךְ, אִף לְבִישׁוּל (דִּי בְּמִלְיָחָה, וְצָרִיךְ לָהּ, *שֶׁהֵדֵם הַיּוֹצֵא מִמֶּנּוּ אִסוּר בְּלֹא (כַּרְתוּת כֹּא:)).
 קיא: שְׁמוּאֵל: סַכִּין שֶׁשֶׁחַט בָּהּ - אִסוּר לְחַתוּךְ בָּהּ רוֹתַחַת (ע"י *ח:). חַתֵּךְ בַּהּ צוּנָן - י"א שְׁצָרִיךְ {הַצּוּנָן} הַדַּחָה, וְי"א שֶׁא"צ.
 שְׁמוּאֵל: קַעֲרָה שְׁמֵלַח בַּהּ בֶּשֶׂר - בְּלַעַת דֵּם¹²⁰ וְאִסוּר לְאֲכֹל בָּהּ רוֹתַחַת, שְׁמֵלַח (*שֶׁאֵינּוּ נֹאכַל בְּגַלְל מַלְחוֹ) כְּרוֹתַח-צִלִּי (*צוּ: וְכַבּוּשׁ כַּמְבוּשָׁל; רַבִּין: ר' יוֹחָנָן חוּלֵק (בְּשִׁנְיָהִם); אַבְיִי: אֵינּוּ נִכּוּן, שֶׁר' אִמִּי שָׁבַר צִלְחַת שֶׁנִּמְלַחָה.
 קִדְרָה שְׁפִישַׁל בָּהּ בֶּשֶׂר אוֹ תְּרוּמָה - לֹא יִבְשַׁל בָּהּ חֶלֶב אוֹ חוּלִין (בַּהַתְּאָמָה), וְאִם בִּישַׁל - יִטַּעֵם נַחֲתוּם. וְכֵן קַעֲרָה שְׁמֵלַח בָּהּ בֶּשֶׂר. סַכִּין שֶׁחַתֵּךְ בָּהּ בֶּשֶׂר וְאִח"כ צוּנָן - יִטַּעֲמֵנוּ, וְאִם קִיבַל טַעַם אִסוּר בְּכוֹתַח. חַתֵּךְ קִישוּת - מוֹתֵרָת (בְּכוֹתַח) בְּגִרִידַת הַחַתֵּךְ; לְפָת - מוֹתֵרָת (מִבְּטַלַּת טַעַם הַבֶּשֶׂר); סֶלֶק - אִסוּר אֲא"כ עֵרִיב לְפָת בַּחִיתוּךְ.
 דִּגִּים שֶׁנִּצְלוּ וְיָמִיד הוֹנַחוּ בַּקַּעֲרָה בִּשְׂרִית - רב: אִסוּר לְאֲכֹלֵם בְּכוֹתַח; שְׁמוּאֵל: מוֹתֵר (נ"ט בַּר נ"ט); אַבְיִי: כֵּן הִלְכָה.
 קיב. רב נַחֲמֵן: לֵיד כַּד כּוֹתַח אִסוּר לְהַנִּיחַ כַּד מַלַּח (שְׁמַא יִינַתּוּ אֵלָיו חֶלֶב), וּמוֹתֵר לְהַנִּיחַ כַּד חוּמִין (מֵתַעֲרֵב וּבְטַל).
 עוֹף שֶׁנִּפְל לְכַד כּוֹתַח - רב חִינְנָא הַתִּיר (בְּהַדְחָה; *קז:). וְאִם צִלִּי - צָרִיךְ קְלִיפָה, וְאִם {גִּם} יֵשׁ בּוֹ בְּקַעֲיִם אוֹ שְׁמַתוּבַל - כּוֹלוֹ אִסוּר. שְׁמוּאֵל: לֶחֶם שֶׁחַתֵּךְ עֲלָיו בֶּשֶׂר אֲדוּם צִלִּי וְסַפֵּג אֲדוּם סַמִּיךְ מִצַּד לְצַד - אִסוּר (סַפִּין דּוּחַקַת); רב הוֹנָא וְרַבָּא: מוֹתֵר¹²¹. שְׁמוּאֵל: אֵין לְהַנִּיחַ כְּלִי תַּחַת בֶּשֶׂר הַנִּצְלָה, עַד כְּלוֹת דַּמּוֹ וְעֵלִיית עֵשֶׂן; רב אִשִּׁי: יִנִּיחַ 2 גוֹשֵׁי מַלַּח (בְּבֶשֶׂר וּבְכִלִּי), וְאִח"כ יִפְרִיד הַשְּׁמֵן.
 קיג: ר"נ: דִּגִּים שֶׁנִּמְלַחוּ עִם עוֹפּוֹת - אִפִּילוֹ בְּכֹלִי מְנוּקָב - אִסוּרִים (קְרוּמֵם רְפוּי, פּוֹלְטִים מְהֵר וּבּוֹלְעִים). רַבָּא: בֶּשֶׂר שֶׁחַתֵּךְ עִם טְרַפָּה; דג טַמָּא עִם טְהוֹר - אִסוּר בְּגַלְל צִיר-טַמָּא ("הַטְּמָאִים"); וְאִם רַק הַטְּהוֹר מַלּוּחַ (טְרוּד לְפָלוּט) - מוֹתֵר.
 קיד. בֶּשֶׂר צָרִיךְ הַדַּחָה, מְלִיחָה¹²² בְּכֹלִי מְנוּקָב, וְהַדַּחָה. ר"ד: מְנַהַרְדְּעָא מְלַח בְּמֵלַח גַּם, וְסִילְקוּ. א"צ כָּל חֲתִיכָה לְבַדָּה כַּרְב שֶׁשֶׁת.

¹¹⁷ נִפְל בֶּשֶׂר לְתוֹךְ חֶלֶב חֵם - אִסוּר. חֵם לְתוֹךְ קָר - לְרַב אִסוּר ('עֵילָא גְבַר'), לְשְׁמוּאֵל וְתַנ"ה מוֹתֵר ('תַּתָּא גְבַר') אִךְ צָרִיךְ קְלִיפָה (עַד שֶׁהַתְּקַרָּר בְּלַעַת); וְכֵן - בַּהִיפּוּךְ - קָר לְתוֹךְ חֵם, לְשְׁמוּאֵל וְלִתְנָא אִסוּר (פַּסְחִים עו.).

¹¹⁸ רב: בְּלִב עוֹף, שֶׁאֵין בּוֹ כּוֹזֵית; אִךְ בְּלִב בְּהֵמָה חַיִּיב (כַּרְתוּת כַּב), רֶשֶׁ"י כֹּאן: אִפִּי בְּשֵׁל; אִךְ זַעֲרִי (מִנְחוּת כֹּא. וּבְתוֹס' כֹּאן): הַאוֹכֵל דֵּם מְבוּשָׁל פְּטוּר (סַמ"ג: רב חוּלֵק; וְי"א: רַק בְּלִב; וְר' הָעֲרַתְנוּ הַחֲצִיזוֹתִית שֵׁם). וּבֶשֶׂר הֵלֵב אֵינּוּ נֹאסֵר מִבְּלִיעַת הַדֵּם, כִּי הֵלֵב חֶלֶק וְאֵינּוּ בּוֹלֵעַ, וְלִרְבֵּה מוֹשֵׁם שְׁכַפִּי שֶׁבִלַע פִּלַּט (פַּסְחִים עַד: רֶשִׁי וְתוֹס', ע"ש).

¹¹⁹ אִךְ עַל צִדְקָה כּוֹפִים וּמִשְׁכַּנִּים (כַּתוּבוֹת מַט: ב"ב ח:). אִף שֶׁמֶתָן שְׁכֵרָה בְּצִדָּה, יֵשׁ גַּם לֹא - ר"י בְּתוֹס' ב"ב ח: וְכֹאן). כּוֹפִים עַל פְּרִיעַת חוֹב (רב פַּפָּא, כַּתוּבוֹת פּו.).

¹²⁰ בְּמַסְכְּתוֹ עוֹד מְדִינֵי דֵם (ע"י צג: וְיֵשׁ פִּירוּט גַּם בְּפַסְחִים עַד: 'חוּטִים', וְצִלִּית בֶּשֶׂר שֶׁהָאֲדִים, בִּיצִים וְרִידִי-צִנָּאָר; לַה: פּוּ: הַכְּשֵׁר; סֵד: בְּבִיצִים; עַד: שְׁלִיל; קַט: לָב; קַט: קִי-קִיא. כְּבֵד, טְחוּל; קִיב-קִיג. מְלִיחָה וּבְלִיעַתָּה, צִלִּי וְעוֹד; קִינ. הַמִּינִים, אִיסוּרִי קְדֻשִׁים; קַכ. קְרוּשׁ; קִלג. וְרִידִי-לַחִי: פַּסְחִים כֵּן; וְסַנְהֵדְרִין נִט. מִן הַחִי; פַּסְחִים עַד: 'מוֹלִייתָא' וּפְשִׁטִּיא; כַּרְתוּת ד: כ-כב. הַמִּינִים וְהַדְּמִים, כִּי, וְהַבָּאנוּ מוּזָה וְעוֹד לְהַלֵּךְ קִינ. בַּהֲעֵרָה, רֹאה שֵׁם; וְר' בַּהֲעֵרָתָנוּ קִיג.).

¹²¹ בֶּשֶׂר (שֶׁלֹּא נִמְלַח) עוֹפֵף שֶׁכַּתַּב בְּצֵק, לְהִלְכָה: סוּלַת - מוֹתֵר; קַמַח לִבְנֵי נֶקִי - מוֹתֵר אִם נִשְׁאֵר צִלִּי; קַמַח אַחֵר - אִם לֹא הָאֲדִים (פַּסְחִים עַד). רַבָּה: עוֹף אוֹ כְּבֵשׁ שְׁמֵלַח בֶּשֶׂר שֶׁלֹּא נִמְלַח (אֲלֵא כַּמְלִיחַת צִלִּי) - מוֹתֵר לְאֲכֹלוֹ צִלִּי (כַּבְּלֵעוֹ דֵּם כֶּךָ פּוֹלְטוֹ), אִפִּילוֹ הַחֲתֵךְ כְּלִפֵּי מַעְלָה. וְיֵשׁ אוֹסֵר, אִפִּי הַחֲתֵךְ לְמַטָּה. וְהִלְכָה כַּרְבָּה (שֵׁם:).

רב משרשיא: כרס, קיבה, דקין וחלחולת שלא נמלחו (ובישלם) - מותרים (אינם בחזקת דם).

ר' חייא: השוכר מפרקת הבהמה קודם צאת נפשה - מבליע הדם, מכביד הבשר וגוזל לקוחותיו (לעשות כן עבור עצמו - תיקו).

"לא־תִבְשֵׁל גְדִי" (3 פעמים) - כל בֶּשֶׂר טהורה ("גְדִי הַעֲזִים" "גְדִי הַעֲזִים"). חיה ועוף - מחלוקת; עי' *קטז). *וכן עֶבֶר¹²³ ("גְדִי"; *סְבָרָה (קטז)). לא נֶאֱסָרוּ בזה בֶּשֶׂר טמאה ("גְדִי"); שְׁלֵה, דם (אינם 'גְדִי'), *עצמות, גידים, קרניים וטלפיים (קיד).

קיג: לְסוֹבֵר שֶׁאִסּוּר חל על איסור (שמואל, לפי 2 הסברים; *ר"ע (קטז)), לוקה משום בשר־בִּחְלָב על חֶלֶב ונבלה, וכן תניא על פיגול, נותר וטמא. לְסוֹבֵרִים שאִינוּ חל - שמואל (ב): לוקה (ריבוי 'גְדִי'); ר' אמי ור' אסי: על הבישול לוקה (אין איסור קודם) ועל האכילה לא; או: חֶלְקוֹ הֵם על הבישול בלבד (האם יִשְׁוֶה לאכילה); או: על האכילה בלבד (האם תִּשְׁוֶה לבישול).

"בִּחְלָב־אֶמֶן" (3 x) - כל טהורה, אפי' לא יִלְדָה; *וכן עוֹ בְחֶלְבָהּ. ולא חֶלֶב זָכָר, טמאה, שחוטה, *ולא מִי חֶלֶב [משא"כ להכשר].

קיד: בשר בחלב שִׁבְשְׁלוֹ נֶאֱסָרוּ אִף בְּהֵנָה¹²⁵ (רב אשי: "לֹא תֹאכַל כְּלֵיתָעֲבָהּ", וכולל איסור הֵנָה, כר' אבהו);

קטו תנדר": 3 "לא־תִבְשֵׁל גְדִי" - בישול, אכילה, הנאה; רבי: "לֹא תֹאכְלוּ" יתר בפסולי־קדשים, ולהנאה גז"ש "עַם קְדוֹשׁ" "וְלֹא־יִהְיֶה קְדוֹשׁ"; ר"ל: "אֲלֵיתָאֲכֹלְךָ...מִבְּשֵׁל" יתר בפסח, ולהנאה "לֹא תֹאכְלוּ"; דבי ר' א': "אִךְ מִכֹּר לְנִכְרִי... לֹא־תִבְשֵׁל"; איסי: גז"ש "קְדוֹשׁ" "קְדוֹשׁ" מטרפה, והנאה - מערלה וחמוץ וכלאי־כרס). *ר"ש בן יהודה: מותר בהנאה (גז"ש מטרפה).

קטז: [בניין־אב מהצד־השונה של 2 כתובים פורכים מגופו ('מה לצד־השווה שבהם...'), ולא מֵאָחַר ('...ויכח'). בניין אב מְדַבֵּר 1 פורכים בְּהַבְדֵּל ('לא, אם אמרת...') בעל משמעות; מ-2 כתובים - בְּכָל הַבְדֵּל; וכן מ-3 מהצד־השונה, וכשלא - בְּבַעַל־מִשְׁמַעוֹת.]

קטז. [כלאי הכרס, הָרוּעַ מְעִיקְרוֹ בכרס נאסר בהשרשה ("הָרוּעַ"); הוֹשֵׁרֶשׁ בְּהֵתֵר הוֹבֵא לְכֶרֶם - נאסר כשנוסף $\frac{1}{200}$ ("הִמְלֵאָה").]

בשר חיה ועוף אסור בחלב (*קיג. קד.); ר' עקיבא: מדרבנן ("גְדִי"); ר' יוסי הגלילי (ואולי גם ר'ב"ב): חיה מהתורה (כ"נבלה"), ועוף מותר ("בִּחְלָב אֶמֶן"), וכך נהגו בגליל.

קטז: חֶלֶב הנמצא בקיבה. בתחילה נִקְטָו (*ר' יהושע; ע"ז כט): שנחשב חֶלֶק מגוף הבהמה, ואם שחטה גוי אסור (*יג). משנה אחרונה: מותר, שִׁנְסוּ בְתוֹכָהּ (אינו גופה); וכשרה שִׁינְקָה מִן הַטְּרֵפָה - חֶלֶב קִבְתָּהּ אסור¹²⁶, וטרפה שִׁינְקָה מִן הַכֶּשֶׁרָה - מותר.

לדעת רב הונא, המשנה אוסרת חֶלֶב שבמעמי בהמה שנקנתה מגוי ונשחטה, שמא יִנְקָה מבהמה טמאה (מְצוּיָה).

אסור לְגַבֵּן (לְהַקְרִישׁ) בקיבה חֶלֶב לגבינה, ואוסרת (בשר בחלב) אם נִתְנָה טַעַם. *קיבה שִׁבְשְׁלָה בְחֶלְבָהּ - אסורה (קט:).

לְהַלְכָה, חֶלֶב שנמצא בקיבה (אפי' נבלה; ואפי' שחיטת גוי, לא כר' א': *לח:} ורחב"א שִׁכְנְתוֹ לַעֲזוֹ - מְגַבְּנִים באמצעותו חֶלֶב אחר.

קיו. על חֶלֶב קִרְבֵּן חייבים משום מעילה ("כְּאֶשֶׁר יוֹרֵם מִשְׁזֹרֵךְ וְזָבַח הַשְּׁלָמִים" יותרת וכליות, "כְּלֵי־חֶלֶב לֶחֶם" גם אֵלֶיהָ), פיגול, נותר וטמא¹²⁷; משא"כ בדם ("נִתְתִּיּוֹ לְכֶסֶם", "לְכַפֵּר", "הוֹא" ומיעוטים בתרומת־הדשן ובעגלה־ערופה), והוא הַמְתִּיר עֲצָמוֹ)¹²⁸.

איסור חֶלֶב נוהג בבהמה טהורה בלבד (מְפֹרֵשׁ)¹²⁹; לעומת דם, שאיסורו בבהמה, בחיה ועוף, ואף בטמאים¹³⁰.

¹²² לא יותר מדי, אלא מולח מצד אחד והופך ומולח מצד שני (אביי: כמו בקרבנות; "תמלח". מנחות כא.). אך לצלי א"צ מליחה, שהאש שואבת את הדם (תוס' לעיל יד. ושו"ע י"ד עו, א; ע"פ לעיל קיב. ככר שחתך עליה בשר וכו', ופסחים עד. מולייתא וכו', ועוד). מן התורה, דם האַבְרִים אסור בלאו (כרתות ד: כא:); אך מצינו שמוחר לאכול בשר חי ("באומצא": לעיל יד: קיא. שבת קכח.), והיינו כשלא פרש ממנו (תוס' לעיל יד.). וראה כאן בסמוך (ר' חייא).

¹²³ שחט תרנגולת ומצא ביצים והחלמון שלהן גמור - מותר לאכול בחֶלֶב; רבי יעקב: אם מחוברות בנידים אסורות (רבי יוסף: לדעתו הן בשר לענין נבלת עוף טהור לטמא בגדי האוכלה; אביי בלשון א: אולי בזה מודה, ומה שאסר - מדרבנן, ביצה ז.).

¹²⁴ (אין הכוונה 'בחלב' - א: שיש אם למקרא; ב: "לא־תִבְשֵׁל", ואין זו דרך בישול אלא טיגון. סנהדרין ד:).

¹²⁵ אביי: בבשר־בִּחְלָב, לוקה אף על שלא כדרך הַנְּאֻתָם (לא נאמרה אכילה). יש (מקשה): איסי (*לק' קטו): לָמַד איסור־האכילה מטרפה, שֶׁבַק דָּרַךְ הַנְּאֻתָו (פסחים כה:).

¹²⁶ ר' חנינא בן אנטיגוס: יִנְקָה חֶלֶב חם מטרפה יום יום - אסורה לְמוֹצָא (כל גדילתה מנמנה. תמורה לא, ע"ע י"ד ט, א, ש"ך ה, פלתי א וגר"א א).

¹²⁷ ("אֶשֶׁר לֶחֶם" בטמא [זבחים לו:]; ופיגול ונותר - שיש לחלב 'מתיר' המכשירו לְמוֹצָא, עי' זבחים מג.). תנא בשם ר"ש: אין כרת על אכילת פיגול ונותר באמורים, שאין איסור חל על איסור עולין. אך למשנה־בכרתות מודה ר"ש בקדשים שחל (גזה"כ בטמא. כרתות כג:).

¹²⁸ ובכלל, דם (חולין) מותר בהנאה לדברי הכל (הוקש למים "עֲלֵיתָאֲרֵץ תִּשְׁכְּבוּ כַּמֵּים". ולחוקיה הוקש לענין שאינו מכשיר. פסחים כב.).

¹²⁹ וגם בפסולי המוקדשים (לאביי "אֶן", ולרבא "רַק אֲתִדְמוֹן לֹא תֹאכְלוּ": בכורות טו.). עוד בענין חֶלֶב צִינוֹ לעיל (צג). שיעורו בכיות (לעיל פב: הוריות יא. כרתות יח: ועוד, ועי' יומא עד. שגם חצי שיעור אסור. ובמנחות נד: כוית, צִמְקַ פְּטוֹר, חזר וְתַפַּח חַיִּב, ע"ש. ולהלן ככ. מומס). בהתראה לוקה, מלבד דעת ר' יצחק שחיבי כרת אינם לוקים (מכות יג:). בכרתות (ד:), אכל יחד חֶלֶב שוֹר וְכֶשֶׁב וְעוֹ - רבנן: לוקה 1; ר' ישמעאל: 3 (למעט חיה א"צ, שלומד דבר מעניינו אפי' לאו מקרת; או: למעט אֲלִית חולין עדיין "עוֹ" מיותר. ר' חנינא: מודה שמביא רק טמאת אחת; שזה לאו אחד, שלא כערייות). חלב מוקדשים - לוקה 2 (חלב־קִרְבֵּן "חֶקֶת עוֹלָם...". וזרות "וְזָר לֹא־יִאֲכַל כִּי־יִקְדַּשׁ הֵם"); ר' יהודה: 3 ("כְּלֵי־חֶלֶב שוֹר וְכֶשֶׁב וְעוֹ" נאמר גם בקדשים, שנלמד מעניינו אפי' לאו מקרת. ר' אלעזר: ולקרבן מודה שחיבי רק 1). "בכֶּל מוֹשְׁבֵיתֶכֶם כְּלֵי־חֶלֶב... לֹא תֹאכְלוּ" אף בזמן שאין קרבנות (קידושין לו:). חֶלֶב נְבֵלָה - אע"פ שאסור באכילה גם משום נבלה ("חֶלֶב נְבֵלָה וְחֶלֶב טְרֵפָה...". לעיל קג, או מדין 'איסור כולל', ר' הערתנו שם) - מותר בהנאה, ואינו טמא ("עֵשָׂה לְכָל־מְלָאכָה". חולקים ר"י הגלילי ור' עקיבא איוו מההלכות פשוטה ואיוו נדרשת - א: האם סתם 'לא תאכלו'=איסור הַנְּאֻתָה, כר' אבהו; ב: כן), האם כשהותרה נבלה הותרו עִמָּה חֶלְבָהּ וְגִידָהּ וְהַפְסוּק נִצְרָךְ רַק לְטַהֵרוֹ, או שחֶלְבָהּ אינו בכלל בשרה ופשוט שאינו מטמא

האליה (בכבש) - קרבה בכלל החלב, אך בחולין מותרת באכילה (אינה שווה ב"שור וְכֶשֶׁב וְעֹז").

הדרן עלך כל הבשר

העור והרוטב - פרק תשיעי (קייז-קכט):

קייז: רוטב (*לחם בשר קרושה¹³¹; ככ), קיפה (*תבלין לבדו; ככ), אלל (*ר"ל: בשר שפלטו סכין עם העור; ר' יוחנן: אף גידי צוואר; קכא). גידים, קרניים (*בקצה, שחותך ומוציא דם, קכא), *שרשי צפרני עוף ותחתית מקורו העליון (קכא) - מצטרפים לכביצה לטמא טומאת אוכלין (שאינם נאכלים בפני עצמם, אלא עם הבשר), אך לא לכזית¹³² לטמא טומאת נבלות.

שומרהמאכל - כגון עור בהמה, עצם שבתוכה מוח, וטלפיים - מצטרף לכביצה לטומאת אוכלין ("על־פֿלֿי־נֶזֶע וְרוֹעַ אֲשֶׁר יִהְיֶה", *3 - זרעים, עצים, ומן־החי; קיח: ¹³³, אך לא לכזית לטומאת נבלות ("בְּנִבְלָתָהּ"; *ואפי' בְּשֶׁלֶם הרבה בְּתַבְלִין; עז:).

קיח. דֶּרֶךְ הַשׁוֹמֵר (שנגע כנגד המאכל באחר) המאכל נטמא, וכן מטמא (ק"ו מ'ד'), וכזית־מִנְבֵּלָה מטמא ("יִטְמָא"; ק"ו מ'ד').

דין יד - המאכל מקבל טומאה דרך בית־אחיזתו (כגון עצם שבקצה בשר; "וְרָע... טְמָא הוּא לְכֶם" לכל צרכיכם; רב חביבא: "יִטְמָא יתר בנבלה) ומטמא דרכו (ק"ו מְקַבְּלֵת־הַטּוֹמָא; ולרב חביבא: "וְרָע... לְכֶם"; אך אינו מצרף אותו לשיעור. וכן נבלה וכלי מטמאים באמצעות ה'יד' ("וְכִי יָמוּת מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־הִיא לְכֶם", "תַּנְוֵר וְכִירִים... לְכֶם")¹³⁴.

קיח: רב: אין יד' להֶכְשֵׁר; ר' יוחנן, ותנ"ה: יש (בדרש 'לפני פניו; תחילת טומאה); *רבא: תלקו ר"מ ור"ש (קכח). [הֶכְשֵׁר - רק בתלוש].

רב (ור' חנינא): אין יד' למאכל פחות מכזית ואין 'שומר' לפחות משיעור פול (א"כ הוא דבר שלם); ר' יוחנן: מפפול ומעלה יש יד', ו'שומר' - כל שהוא (לר' יוחנן תנאי היא, ולרב - או ב'ד' או ב'שומר). ר' יהודה: אין 'שומר' לפחות מכזית.

קייז: אין 'שומר' על גבי 'שומר'. צירוף (לכביצה) שני חלקי 'שומר' מאוכל שחילקו - לא נפשט.

2 עצמות, שבראש כל אחת כחצי זית בשר מת, והכניס ראשיהם השניים לבית - טמא באוהל; יהודה בן נקוסא: אין מצטרפים.

שער - מחלוקת: לשון א: לר' יוחנן - יד' (ומטמאת גם שלא כנגד הבשר); לר"ל - שיעור בודדת היא 'שומר' (ומטמאת רק כנגד הבשר, ומצטרפת לטומאת אוכלין), ושער רב - גם יד'. לשון ב: לר"ל - 'שומר'; לר' יוחנן - בודדת אינה כלום, ושער רב - יד'. לשון ג: שיטתם מוחלפת.

ככ. הקריש דם וְאֶכְלוּ - חייב¹³⁵. וכן חלב, נבלת עוף טהור (לא בשמש, שמסריחה), וחמץ, שהומסו - לא השתנה דינם (נֶפֶשׁ לרבות. אך מצה - אין יוצא בה בפסח; אינה "לֶחֶם"). מֶשְׁקֵי שרצים ("הַטְּמָאִים"), טְבַל, חֶדֶשׁ, שביעית וכלא־יִיְהוּדָה - כמותם. תרומה, ערלה, ביכורים (הביא פירות ודָרְכָם; "תְּבִיאָה" וְהִקְדַּשׁ - ר' אליעזר: מִשְׁקֵיהֶם כמותם) (הוקשה תרומה לביכורים, ו'ומיניה'); ר' יהושע: רק של זיתים וענבים ('ואוקי באתרה', ומשם לביכורים בהיקש, ומהם לערלה בגז'ש 'פרי').

קכא. בשר שנפלט עם העור בִּפְפֶשֶׁט - בטל ואין מצטרף; חשב לאכלו - מקבל טומאת אוכלין; על מקצתו חשב או גנשך ונצמד לעור - מצטרף. ר' יהודה: כֶּסֶם (*ר"ה: כוונה) כזית יחד - אף בנבלה מטמא (*לר' ישמעאל. ת"ק, ר"ע: בטל {קכב. קכד}).

כמוהו, ונצרך להתירו. פסחים כג:); וטומאת־אֶכְלוּ אינו מקבל ללא הֶכְשֵׁר (עֶצְמֵי ג, ט). טהורים גם חֶלְבֵי שוֹר־הַנֶּסֶק ועגלה שמתה־טרם־עריפה ("פֿלֿי־חֶלְבֵי ריבה); אך חֶלְבֵי בהמה־טמאה וחייה טמאים כבשרן ("וְאֶכְלוּ לֹא תֹאכְלוּהוּ", רק זו שהחלב אסור והבשר מותר. זבחים ע:; עֶצְמֵי ג, ט).

¹³⁰ (כלל ופרט וכלל וְכֶשֶׁב... לְעוֹף וְלִבְהֵמָה, פֿלֿי־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכְלוּ פֿלֿי־דָם", לרבות כיון לטובר בְּרִיחַ הוּא; ולמעט דמי אדם, שרצים, ביצים, דגים וחגבים. כרתות כא:). שיעורו בכזית, המזיד בכרת והשונו בחטאת (לעיל פז: כרתות ב. יד. כב. [ביבמות קיד: רביעית, אך בכתי" כזית, וע"ש ר"ש" לחילוק בין קרוש לצלול, וע"י אנצ"ת 58]); והמזיד והתרו בו לוקה (מכות יג.). "פֿלֿי־נֶפֶשׁ מִכֶּסֶם לֹא־תֹאכְלוּ דָם", ולא תאכיל לקטן (ביבמות קיד.). בדם 3 כרתות - לחולין, לקדשים ולדם שפֿקֿדֿוֹהַתְגַּלָּה; 5 אלוים - ל-3 הנ"ל, לדם האברים ולדם התמצית (כרתות ד:; וע"ל עד:). "בְּכֹל מוֹשְׁבֵי־כֶסֶם... וְכֶלְיֵדָם לֹא תֹאכְלוּ" אף בזמן שאין קרבנות (קידושין לו:); דם בן־פְּקוּעָה אסור (שלא כחֶלְבֵי), לעיל (עד:). ע"ש. דם מן החי ('הקוה') הוקש לאבר מן החי (פסחים כג:); ולר"ת 3 נוסף לא מיוחד דם מן החי ("...וְלֹא־תֹאכְלוּ הַדָּם בְּעוֹד הַנֶּפֶשׁ עִם־הַבְּשָׂר", וכן חֶלְקוֹ לְבָנֵי נָח; סנהדרין טט.). דם הנפש (ר' הערתנו החיצונית לכרתות כ:); ר' יוחנן: המקלח; ר"ל: מִסְפָּה הַמְשַׁחֵת (כרתות כב., ע"ל לו:). בדבר שאסור בשרו כולל את דמו מצטרפים הם לאסור (כגון נחש; "פֿלֿי־חֶלְבֵי וְכֶלְיֵדָם") ולטומאה (שרצים; "וְנֹהַ לְכֶם הַטְּמָא". כרתות ד:; וע"י מעילה יו.). אכל דם־מוֹקְדִשִׁים - ר' יהודה: לוקה 3 ("חֶקֶת עוֹלָם..."), וְכֶלְיֵדָם לֹא תֹאכְלוּ, וְזֵרִית (הוקש לחלב); רבנן: 1 1 (רק לחולין; ומזירות התמעט כממעילה. שם). חֶלְבֵי של בהמה טהורה, י"א (ע"י נדה ט. לגבי אשה) שהוא דם שְׁעָקָר, ובכ"ז התורה התיירו (בכורות ו: ע"ש). עוד סוגיות דם צִנּוּ לעיל (קיא:).

¹³¹ שנאכלת עם הבשר, כך בלבד (ר"ש' ולהלן קכ.). [וע"י לעיל (עז: שליח ועור; ובכורות כא:)]. אך בשר נבלה שהסריח (בכורות כג.) - אם אינו ראוי לאכילת כלב בטלה טומאתו. ראוי לכלב ולא לגוי - ר' יוחנן: מטמא; בר פדא: במגע ולא במשא ("לֹא תֹאכְלוּ כֶּל־נְבֵלָה לְגֹי". ולר' יוחנן - רק בפרות מתחילתו ובלתי־ראוי לגוי). ולא נפשט האם לבשר־בהמה (נבלה) יש 'נֶזֶל' (-לחה מרקבון הבשר, שְׁבִמַת מטמאת בכזית. נזיר ג.). בשר נבלה [וכן שרץ ושכבת־זרע] שִׁבֵּשׁ - אינו מטמא ("וְכִי יָמוּת מִן־הַבְּהֵמָה"); אך אם עשוי לחזור להיות לח ב-24 שעות שרייה בפושרים (יהודה בן נקוסא: בתחילה; רשב"ג: כל הזמן) - מטמא יבש (נדה נד: נו.).

¹³² שיעור אכילה, הוא השיעור לטומאה במגע ובמשא ("וְהִיאֶכְלוּ מִנְבֵּלָתָהּ" ואינה מטמאת דווקא באכילה, אלא לשיעור. נדה מב:).

¹³³ וכן קליפת התבואה (כאן). קליפה לחה; אך יבשה של שְׁעוֹרָה לא (נפרכת ונפולת. וזו כוונת התנא: תבואה וקמח כמו בצק, ללא פסולת. רבא; מנחות ע:).

¹³⁴ ידות שְׁבִסָּן (ר' יוחנן: דש; ר"א: התייר אגודן) בגורן - טהורות; ור' יוסי מטמא (לר' יוחנן כי ראויות להפוך בהן השְׁבִלִים בעתר). לזמורות של ענבים שנבצרו לייין אין דין יד' (אין רצויות, שסופגות מהיין). לנקצרים לסֶכֶן - ר' אבא: יש יד', ובוה חֶלְקוֹ ת"ק ואחרים (וכאחרים); רב מנשיא בר גדא: אין, והתנאים חֶלְקוֹ כשקצץ לאכילה ונמלך לסיכון, שלת"ק ידות בטלות במחשבה, כמו שְׁבִסָּן בגורן (אף לר' יוחנן, כשדָּשֵׁן כשנמלך לסיכון; ואחרים כר' יוסי, ראויות לאחיזה כשיפָּרַק הַסּוּכָה). כ"ז בסוכה (יג:־יד:). ע"ע עוקצין א-ב). מְקַל שֶׁעָשָׂה יָדִית לְמַעַד - נטמא מדין יד', אך שלא בשעת מלאכה טהור, שאדם עשוי לזרוק (שבת מה: כלים כ, ג).

¹³⁵ שדם־קרבן שְׁבִקְרָשׁ (בשמש, ור' הערתנו החיצונית) כשר לכפר ("וְלָקַח... וְנָתַן" ואפשר), אך לא בתסאות־פנימיות ("וְיִטְבַּל... וְהָיָה" וא"א; ואפי' חזר והומס, דחוי). רב חסדיא: ר' יוחנן: לכן, האוכל דם קרוש בפנימיות פטור; רבה: תמיד חייב (כנגדו ראוי בחטאת־חיצונית), ר"פ: ולפ"ז חייב אפי' על של המור (מנחות כא.). דם, דין, דבש, חֶלְבֵי - יבשים חוצצים, לחים אינם חוצצים; ודברי זעירי שדם חוצץ אפי' לח - כשנסרך (מתחיל להתייבש וְהִדְבֵּק קצת. שם).

שחט בהמה טמאה לגוי, וכן טהורה ששחט גוי ליהודי - כל עוד מפרכסת מקבלת טומאת אכלין (ר' אסי: במחשבת אכלין ובהכשר במשקה אחר); *אם נשחטה בכל דקדוקי השחיטה, כולל בדיקת הסכין. ומשמתה (או נכרת ראשה) מטמאת כנבלה¹³⁶.

קכא: חזקיה: אין בה איסור אבר מן החי לגוי; ר' יוחנן, ותנ"ה: יש (ומודה בשחיטת יהודי טהורה, *ולא כרב אחא ב"י שאסר לגוי גם בזה; לג.). אביי: אינה מצילה על כלים (שבלעה בחייה) באוהל המת; אך הרובעה חייב.

קכב: אלו עורם טמא כבשרם - אדם (עולא: מדרבנן, שמא ישתמשו בו; וי"א: דאורייתא, אא"כ עבדו); חזיר מבית, ור' יוסי מוסיף חזיר בר; דבשת גמל צעיר (שלא טען משא; לא נפשט האם המשא קובע או השלב); ראש עגל יונק (עולא: תוך שנה; ר' יוחנן: לא דווקא); פרסות (רב: ממש; ר' חנינא: כל הארכובה התחתונה); בית הרחם; עבר; תחת הזנב. עור 8 השרצים - ר"י בן נורי: טהור; ר' יהודה: אגקה, כח וחמט - כבשרם (קלוש); ת"ק: גם לטאה; רב (תנא): ותנשמת ("למינהו... הטמאים")¹³⁷. כל עור (חוץ משל אדם) שעובדו או שהתחיל לעבדו בהילוך (כדי 4 מיל), או שתיקנו לשמש כעור (כגון טלאי) - טהור. ר' יוחנן: לגבי עור הראש של עגל *ועור בית הפרסות (נה:). משנתנו דעת יחיד (בשם של ר' יעקב ור"ש), ואינה עיקר. גדוד לוחמים שנכנס לבית - טמא באוהל (ודאי יש כמה עורות פני אדם, לכישוף). קכג.

המפשיט עור כל בהמה וחיה (והוא טמא או היא), לשטיחה - טפח כפול שהופשט נחשב 'יד' (טפח יותר מזה - כל המופשט טהור. רב: וכן הלאה; רב אסי: הטפח הסמוך לבשר 'יד'). לחמת - הכל 'יד' עד הפשט החזה; ובמפשיט מן הרגליים (*ר"ש: או שרצים) - חכמים: עד שיסיים; ריב"ג: עד שיגיע לצוואר (*אביי-ר"ל: חלקו בשומר' שעתידי להינתק מאליו).

טלית טמאה שקרע רבה - נטהרה (מטומאתה הראשונה). ר"נ: כשקדם והטבילה בריבויים; אחרת גורו (שמא לא יקרע; ומשנתנו, שלא גזרה ביותר מטפח - בטומאה דרבנן).

קכג: רב הונא: אם שייר בה כדי סודר - עודה טמאה (*מדרבנן; זבחים צד:); לשון ב: טהורה. ר"ל: ושל עור - חמורה יותר (א: אפי' בפחות, שמתחבר; ב: בשיור כדי סודר טמא, שחשוב); ר' יוחנן: אין לחלק.

קכד: [תנור שנטמא וחתכו, לגבהו - טמא אם נשאר רובו או 4 טפחים; לרחבו - רובו ולא פחות מ-4 טפחים; ר"מ: 4 טפחים.]

כזית נבלה על העור - הנוגע בסיבבשר או בשערה שכנגדו (עי' *קיט:). טמא. עולא: אם נפלט בהפשט והוא מרדד - בטל וטהור. עור שעליו 2 חצאי כזית נבלה - ר' ישמעאל: מטמא רק במשא ("הנגע בנבלתם" *הנשא"; ר' אמי: נפלטו בהפשט - בטלו; ר' עקיבא: אין מטמא כלל, שהעור מבטלם (*רב הונא: אפילו נצמד לעור מנשיכת חיה; קכב.).

קכד: נגע בשניהם עצמם בריבויים, לר' ישמעאל - בר פדא: טמא; ר' יוחנן: טהור (אין נגיעות מצטרפות, כר' דוסא בטומאת אוהל).

אף לר"ע, בקיסמים - בלי עור - מצטרפים לטמא במשא; ר' אליעזר, עולא: רק המחברים ברצועת בשר ("הנשא" ונשא הכל 1).

קכה. קולית (עצם ירך) ובה כזית מוח של מת - מטמאת במגע ובמשא (עצם כשעורה) ובאוהל (בוקעת). של פיגול ונותר - במגע ובמשא (*גזרו {פסחים קכ:} גם על עצמות ששימשו בשר נותר). של נבלה ושל שרץ - לא במגע (*"בנבלתה"; כחו:). ולא במשא (הקש "הנגע... והנשא"; *רב אויא הסתפק האם ר' ישמעאל חולק {קכד:}), ואם ניקבה כל שהוא - מטמאת במגע ובמשא.

קולית ללא בשר וכלי כזית מוח - רב יהודה בר"ח: אינה אבר לטמא באוהל, כי בחי אין המוח מצמיח בשר; ר' יוחנן, אביי: מצמיח, לכן מטמאת בכל (אפי' בלי מוח; היה גדל), אא"כ נטר רצועה לרחבה (אביי, ר"א), או שהמוח יבש ומתקשקש (ר' יוחנן).

קכה: רבא, ר' יוחנן: ר' יוסי קורא לאוהל 'נגיעה' (שמטמא ב'נוגע' מאהיל במלא כף רקב), ומצטרפים לכזית (מלבד ב'המשכה' שדבר אחר מאהיל עליו ועל הטומאה); אביי: רק במאהיל פחות מטפח מעל הטומאה. *ר"ש: מגע ואוהל אינם שם אחד (ואין מצטרפים לכזית אלא בטומאה רצוצה; ואין מגע ברקב).

¹³⁶ לעניין טומאת אכלין - מעט מבשר נבלת בהמה טמאה, או כזית שצפה בצק, מצטרף להשלים לכביצה אכלין, ולזה צריך מחשבה וא"צ הכשר (כרתות כא). אך נבלת בהמה טהורה א"צ מחשבה (שנחשבת אוכל), וכן נבלת עוף טהור בכרכים. ר' שמעון: ונבלת גמל, ארנבת, שפן, חזיר, שיש סימן טהרה (בכורות י:; וכן עורב, ע"ש). נבלת עוף טהור בכפרים - צריך מחשבה. גזל שנפל לגת, בכרך, וחשב להעלותו לקלב - ר' יוחנן בן נורי: מקבל טומאה; רבנן: לא (נמאס בגת ונידון ככפר. נדה ג:). עור חמור, ע"ל (עו:). כל הנבלות מצטרפות זו עם זו לשיעור. רב, רב אסי ב: לטמא, אך ללקות על אכילתן - של טהורות לחוד ושל טמאות לחוד (אין חל איסור נבלה על בהמה טמאה); לוי: אף לאכילה מצטרפות (תוס': כחלב נבלה דלעיל לז:). רב אסי א: אף לטמא, טהורות לעצמן וטמאות לעצמן (מעילה טו-טז:). ואפי' נקלים מצטרפות לכזית ללקות משום נבלה (מכות טז:; ונו' בתוס' לעיל צד:). הבאנו בהערה לעיל (סז:), ור"ש 'תוס' במכות, ור' הערתנו החיצונית (שם). צירוף 'יד' ושומר' ע"ל (קיו:).
¹³⁷ החובל בהם בשבת חייב (יש עור והדם נצרך) - שמואל (ואביי): כריב"ג; רב: אף לרבנן, רק לטומאה חלקו (גזה"ק), ור' יהודה פוטר באלו שעורכם דק (שבת קו:).

ר' יוסי (חולק): טומאה שאין מעליה חלל טפח אינה בוקעת ועולה (מלבד מת בכסותו). [בבית, ארון-מזנון גדול, שיש בפתחו טפח, ובתוכו מת - ת"ק; דרך הטומאה לצאת מפתחו; ר' יוסי: יכול להוציאה חתוכה או לשרפה בפנים].

קכו. [כלב אכל בשר מת, ומת ומוטל על המפתן - רבי אלעזר: אחריו מביאים את הטומאה לבית; ר' מאיר: פיו, אם רוחב צווארו טפח; ריב"ב: בכל אופן, לחומרא; רבי יוסי: רק אם יש חלל טפח בצווארו, ופיו מכנגד המשקוף ולפנים].

קכו: קולית נבלה שחשב לנקבה - רב אושעיא: אינה מטמאת עד שתנקב.

ביצת שרץ שבתוכה אפרוח - מטמאת ("הטמאים... השרץ"), אם נקבה כשערה (אחרת לא באה לכלל מגע, "הנגע... יטמא").

עכבר מטמא בכל מקום שהוא ("השרץ"); ועכבר-הים טהור ("עליה-הארץ"). עכבר שחציו בשר וחציו (עדיין) אדמה - מטמא ("פִּשְׁרָץ") את הנוגע בבשר; ר' יהודה: או באדמה; רק אם נעשה צדו האחד בשר לכל ארכו (לשון א: וכן לנוגע בבשר).

קכו. "וְהֵצֵב לְמִינֵהוּ" - לרבות ערוך (כלאי נחש וצב, נס בתוך נס לפורענות), בן-הנפילים וסלמנדרה (שבאש; "מְהֵרָבֹה מְעֻשֵׁיךָ ה'").

כל שיש ביבשה יש בים, חוץ מחולדה. מין בונה שבגורש - רק במים. [אנשי גורש רשעים. חזקתם גנבים, וכן נהר-פקוד ופומבדיתא].

קכו: אבר, או בשר, המדולדל בבהמה, שחשב להאכילו והוכשר - מקבל טומאת אוכלין, אפי' עתה; *ור"ש מטהר, כיוון שמחובר (קכט:). ואינו טמא כאבר מן החי ("וכי יפל מנבלתם" עד שיפול).

[תאנים מחוברות לעץ, שיבשו ועוקציהן לחים - הן כתלושות לטומאת אוכלין (כאבר מדולדל), וכמחוברות לעניין שבת].

נשחטה (עי' *ג:). - ר' מאיר: הוכשר (המדולדל) בדם; ר' שמעון: לא הוכשר. חלקו - רבה: האם הבהמה נעשית 'יד' לאבר להכשר (*לר"מ, בחייה - תיקו); רבא: ה'יש 'יד' להכשר (*קיה); אביי, ר' יוחנן: באחיות הקטן אין הגדול נמשך, האם דבר אחד הם (ובטבוליום הקל ר"מ שלא); ר"פ: האם צריך שתקדם המחשבה להכשר ("ש כמסקנת ר"ע, שצריך); רב אחא ב"ר איקא: האם כל התהליך נחשב שחיטה ודם שהתקנח מכשיר (*כט); רב אשי: האם הדם מכשיר או עצם השחיטה (*לה:).

קכח. האם דבר שאינו בר טומאה נעשה 'יד' לחלקו המקבל - בהמה לאבר (רבה-ר"מ); הנוטה-חוץ-לעצין לעיקרו; דלעת שחציה ע"ז (ולר"ש) לחצי הכשר; עץ לענף שבור ותלוי בו ואין יכול לחיות (לרבנן); אבן-זווית לצדה המנוגע של השכך? תיקו.

קכח: מתה הבהמה - האבר המדולדל מטמא כאבר-מחיה ולא כנבלה (*מיתתה 'עושה ניפול'; עג:). נפק"מ שבשר הפורש ממנו אינו מטמא.

אבר מן החי, גם משרץ, מטמא ("וכי ימות מן-הבהמה", "במתם")¹³⁸; משא"כ בשר מן החי ומשרץ. הגדרת אבר - ריה"ג: אינו נרפא (כמיתה); ר"ע: גידים ועצמות ("הבהמה", "השרץ") לא כליה ושפתיים; רבי: ועמם בשר (לא ארכובה תחתונה, שאינו).

חתך בשר מאבר מן החי - טהור. לר"מ (שטומאת בית הסתרים מטמאת), אם חשב עליו והוכשר ואח"כ חתכו - טמא מגע נבלה.

קכט. *כל שסופו לטמא טומאה חמורה א"צ הכשר ("זרע"; קכא). אוכל שמטמא טומאה חמורה מדין שימוש שלו יועד (ישיבה; תקרובת ע"ז; סתימת חור בכלי; 'שומר' לכליה [חלב בכפר]; סכך) - אין להסיק מזה שאינה מן התורה, אלא 'מעשה עץ שימש'.

מתה הבהמה - הבשר המדולדל צריך הכשר; ר' שמעון: טהור לגמרי (כל שאין להאכילו לגויים אינו אוכל; "האכל אשך יאכל").

קכט: אבר מאדם חי מטמא¹³⁹. הפורש מן האבר - ר"א: כזית-בשר מטמא, עצם-כשעורה טהורה; ר' נחוניא: להפך; ר' יהושע: טהורים.

אבר, וכן בשר, המדולדל באדם - טהור¹⁴⁰. מת - הבשר-המדולדל טהור. האבר - כאבר מחי (מגע, משא ואוהל) ולא כאבר ממת - ר"מ מטהר עצם או בשר הפורשים ממנו (כר"א או כר' נחוניא); ר' שמעון מטהר שניהם (כר' יהושע).

אבר מן המת (שאינו בו כזית בשר או עצם כשעורה) - מטמא; רבי אליעזר: אינו מטמא (כך קיבל).

הדרן עלך העור והרוטב

¹³⁸ וכנודן לעיל (סט: עג-עד. קכו: [ולהלן קכט: ונויר מג: מט: נב: נג: באתם]). [שאר דיני אבר מן החי ציינו בהערה לעיל (קב:)].

¹³⁹ אף באוהל ("בתל"ל"; נויר נג:). ונויר מגלח וסותר נזירותו על כך (שם רמט:). אך כשאין עליו בשר כראוי (כדי להעלות ארוכה), מטמא רק במגע ובמשא (אהלות ב, ג). ואם אין אפי' עצם כשעורה - ר' יוחנן: אין מטמא; ר"ל: מטמא ("או במת"). וכן חולקים לסתירת נזירות. נויר שם, ע"פ המפרש, רא"ש ומאירי שם, ר' הערתנו החיצונית שם). ולעניין טומאת אכלין, בשר אדם אינו נטמא אלא כשנתלש מן החי, וכשנחתך לכלב (אין חיתוך כזה כמחשבה) צריך מחשבה והכשר (כרתות כא).

¹⁴⁰ וכשנתלש מטמא גם את האדם, שנגע בו בתלישתו (עי' לעיל עב:); אך אם יתלש מאליו מהר ובכוח אין האדם טמא, וכפי שהיו תוחבים למפי שחין בקיץ (כרתות טו:).

הזרוע והלחיים - פרק עשירי (קל-קלד):

קל. מתנת הזרע והלחיים והקבה לכהן נוהגת בכל זמן, *בבקר ובצאן (קלה). חולין ושקדם מומה להקדשה ונפדתה¹⁴¹; ולא בקדשים ('ואתן אתם לאהרן' רק חוזה ושוק) ובנפדים במום¹⁴². בארץ ובחור¹⁴³; *רבי אלעאי: רק בארץ (למד מתרומה; קלו).¹⁴³.

קל: רב חסדא: המזיק מתנת כהונה והאוכלן, טרם הגיעו אל הכהן - פטורים מלשלם ('וזה'; מומן שאין לו תובע); *מרירמר: וכן הלכה (קלא); לטובר שמתנות טרם-הורמו כאילו הורמו¹⁴⁴, אם היתה אצל הכהן - זכה בהן, והן נכסיו, והגוזלן חייב ('משפט').

קלא. תנאים נחלקו האם הלויים נקראו 'עם' וחייבים במתנות. רב מסופק בכך ולכן פוטר ממתנות, ומרימר פסק כן הלכה.

[מתנות-עניים שבעץ (2, שכחה ופאה; "לא תפאר, אחריו") ושבתבואה (2 + לקט; "ושכחת עמר", "לא תכלה פאת שדך", "ולקט קצירך") ושכרם (2 הנ"ל + פטר ועוללת; "אחריו", וגו' ש מית, "וכרמך לא תעולל, ופרט") - העני שבא זכה (תעזב). מעשר עני - בעה"ב בוחר למי ("ונתתה"). בכלולן כופים אותו, אפי' עני, לתת ("לא תלקט לעני", ומעשר גז"ש 'לגר').]

קלא: [מעשר ראשון - ר' עקיבא: ללוי; ר"א בן עזריה: לכהן (ולא ללוי, אחרי שקנסם עזרא¹⁴⁵, אך אין מוציאים מן הלוי).]

בת כהן - תנא דבי ר' ישמעאל: אין נותנים לה המתנות ('לכהן', וכבמנתו). ראב"י, עולא, מרימר להלכה: נותנים לה (בכלל

"לכהן"; "הכהנים... לכהן" מיעוט אחרי מיעוט); ר"פ, ר"פ, ר"פ, רב ימר ורב אידי אכלו ממתנות שקיבלו נשותיהם.

קלב. כלאי בהמות חייבים במתנות ("אם-שור"). כוי - בן צבי ועז (עי' *עט); ר' אליעזר: פטור; רבנן: חייב, בחצי (שמא חוששים לזרע האב); רבין: לרבנן חייב בכל ("אם-שה"). ששה שנשחט לבדו חייב במתנות (לר"א "אם", לרבנן "מאת זכתי הן").

בכור (שמכרו כהן במומו לישראל) התערב במאה, ואחד שוחט הכל - חייב בכולם חוץ מ-1; ואם 100 שוחטים - כולם פטורים¹⁴⁶.

הכהן תובע מן השוחט ("מאת זכתי הן"). השוחט לכהן או לגוי - פטור ("מאת העם"). *נמצאה טרפה - פטור (קלו):.

קלב: כהן ששוחט לישראל - חייב במתנות ("מאת זכתי הן"); ואם אינו קבוע בחנות - פטור 2-3 שבועות, ואח"כ חייב. ואם אינו נותן מתנות - יהא בנידוי, ואחרי 22 שנה בנידוי - קונסים אותו בלי התראה (רבא קנס כל הירך, רנב"י - גלימה).

רבב"ח: אסור לאכול מבהמה שלא הורמו מתנותיה, וכאילו אוכל טבל. ואין הלכה כן.

הזרוע, הקיבה ושתי הלחיים מתחלקים ל-4 כהנים; ובשור - כל עצם לשניים. רב חסדא: נאכלים צלי ובחרדל (דרך חשיבות)¹⁴⁷. רב חסדא: 24 מתנות כהונה אין לתת לכהן שאינו בקי בדיני אכילתו; ונדחה, אלא לא למפקפק בעבודה *ולעם-הארץ (קל):.

קלב: רב: ורידי הלחי (יש בהם דם), כהן שאינו יודע להוציאם - אין נותנים לו. ולא היא, אפשר ע"י צלי או חיתוך-ומליחה.

אין לכהן לחטוף מתנות ('ונתן') או לבקשן ('ויטו אחרי הבעע')¹⁴⁸. אביי: אינני נוטל (כצנועים), אלא בערייה"כ, להזכיר שאני כהן. רב יוסף: כהן מפר ואהוב יכול לזכות מתנותיו לת"ח עני אע"פ שלא באו לידו (לא שמש-בעה"ב, ולא לת"ח שיש לו; שלא כמעשה רבא). [השונה לתלמיד שאינו הגון - כזורק אבן למרקוליס (וכן העושה טובה למי שאינו יודע), ונופל בגיהנם.]

שותפות ישראל בבהמה עם כהן או גוי - פטורה, ויעשה סימן לפרסום (אא"כ הגוי יושב עמו על הכפפת, ולתירוץ ב אף באטליו).

קלב: רב הונא: כהן שתף בראש (במשהו; וכיו"ב ביד ובבטן) פוטר מן הלחי; חייב בר רב: מן הכל; ונדחה. בכלה מלבד הראש - חייב בלחי (לא ככראשית-הגז). *לרבנן; אך לרבי אלעאי אפי' שותפות ישראלים פוטרת (גז"ש 'נתינה' מגז; קלו).

פסולי המוקדשים - פטורים ממתנות, ויעשה סימן; אך של בכור ומעשר א"צ סימן (בפרים, שאין נמכרים כשאר בשר).

קלד. כהן מכר לישראל 'חוץ מן המתנות' - שיך, ופטור. 'על מנת שהמתנות שלי' - מחלוקת תנאים האם הוא כ'חוץ'¹⁴⁹.

¹⁴¹ אך בטרם נפדתה פטורה ממתנות, שאפי' קדושת דמים פוטרת (רש"י; מבכורות יד.).

¹⁴² = פסולי המוקדשין, שקדם הקדשם למומם. ע"ע להלן (קלב). פטורם ממתנות נלמד בבכורות (טו. ו'איל"); ומשנתנו נכפלה שם ומבוארת בפירוט (יד-טז, טז). ע"ש.

¹⁴³ בהמה שנקנתה בדמי שמשטה חייבת במתנות (בכלל "לאכלה"). רב חסדא: בכורות יב:). לגבי ספק בכור ע"י להלן (קלב). והערתנו (שם). זרוע, לתיים וקבה הם הקרויים סתם 'מתנות'. והם 1 מ-24 מתנות כהונה, שהן: 10 במקדש - חטאת; חטאת העוף; אשם ודאי; אשם תלוי; שלמי ציבור; לוג שמן של מצורע; לחם הפנים; שתי הלחם; שיירי מנחת; מנחת העומר. 4 בירושלים - בכור; ביכורים; המורם מן התודה ומאיל נזיר; עורות קדשים. 10 בגבולים - תרומה; תרומת מעשר; חלה; ראשית הגז; 'מתנות'; פדיון הבן; פדיון פטר חמור; שדה אחוזה; שדה חרם; גזל הגר (להלן קלב).

¹⁴⁴ ר' יוסי (מכות כ.), רבי (ב"ב קכג); קידושין נח: וסוגיין (קידושין שם, ע"י כאן ר"ן מד: ויש"ש ד); ולא כר"מ (שם נד:). לכן דעת רבי (בב"ב) שבכור כהן יורש כפל בזרוע ולחיים יקבה של בהמת מפר שנתן תדיר לאביו, ושחט בחייו וכאילו הפרשו. פדיון מעשר-שני מפירות-טבל שעברו בירושלים - ב"ה: מותר; שמחיצה לקלוט דרבנן ולא גזרו לפני הפרשה, לר' יוסי (רבה; מכות כ. ו'ולת"ק במע"ש ג, ו מחלוקת ב"ש וב"ה רק בפירות שלא נגמרו). [בדומה לדין מתנות, דין האוכל טבל (כאן)].

¹⁴⁵ שלא עלו עמו לא"; ולר"ע הלכו אמוראים למי לתת, לכהנים או לעניים (יבמות פו:), ואפשר ללוי (עי' ב"מ יא. ותוס' וגישין ל... דרך אמונה מעשר א, ד ובביה"ל).

¹⁴⁶ בתערוכת בכור ושאינו-בכור (של אדם אחד), שאחד ניתן לכהן, השני רועה עד מום (בכורות יח). - ר' מאיר: חייב במתנות (ממ"נ); ר' יוסי: פטור (עשו כאילו זכה בו הכהן, וכשהומם נתנו לישראל תמורת השני. שם. כאן תוס': הסוגיה כאן אף לר' יוסי, שכאן אין נותנים בהמה לכהן; מהרש"א: אלא שלו א"צ להעמיד כאן שמכר הכהן לישראל). בספק האם יש בכור - חייב במתנות (שם). ספק מעשר-בהמה (כגון שקפץ אחד מן המגויים חזרה והתערב, שפולס רועים ונאכלים במום) - פטור (שם).

¹⁴⁷ "למשפחה" לגדה, כמלכים). בקרבנות אמרו (זבחים צא. סוטה טו.) שרשאים לאלכלם מבושלים, בתבלינים ובמיני מתיקה (כרצון הכהן האוכל; ע"י תוס' ורמב"ן).

¹⁴⁸ ואסור לקבלן תמורת סיוע (בכורות כ: ע"ש). תנא אסר קבלת כסף תמורת נתינתו לקרוב-כהן (שמא יחשוב שהתחללו ולא יאכלם בכבוד; שם כו., ראה הערתנו שם).

אמר הקונה 'מכור לי בניימיעה של פרה' - עליו לתת הקיבה לכהן, ואין המוכר מנכה לו מן התשלום. מכרה במשקל - מנכה לו. שקל לו הטבח - רב אסי: הקונה חייב (אצלו הן, ואין הטבח כגולן); רב: דין הכהן *אף (ב"ק קטו).¹⁵⁰ עם הטבח (כגולן).

גר שהיתה לו פרה ונשחטה - חיוב המתנות תלוי בשעת השחיטה (לפני הגיור או אחריו); ואם ספק מתי נשחטה - פטור. ספקי מתנות עניים - חייב ("עניי וקש הדיקו"), כשהיתה חזקת חיוב (כגרגרים שפחורי נמלים, ר"מ: לקט); כשלא - כאצל גר - ספק איסור לחומרא (קרבן אשתו, חלה, פכורי בהמה) וממון לקולא (לקט, מתנות, גז, פדיון הבן ושה לפטור-חמור). קלד: אם אין כהן - ממיר את המתנות בכסף כשוויין ("ונתן"). בתרומה - מפריש ושולח לעיר שיש כהן. במתנות עניים זכה לעצמו ("לעניי ולגר תעניב" ולא לעורבים. "תעניב" נוסף - המפקיר כרמו והשכים ובצרו חייב במתנות עניים, ולא במעשרות). [ר' אמי קדם וזכה בשק דינרים שנשלח לבני הישיבה - א: זכה לעניים; ב: עשה מדין גדלהו משל אחריו].

הזרוע = מפרק הכתף ועד פרק ארכובה התחונה; ימין ("ה"); יד פינחס; "שוק הימין תתנו". [וכן באיל נזיר. כנגדו פרגל השוק; ר' יהודה: רק העצם האמצעית. *חזה - נגד הקרקע (עי' מה.).]. אם נהוג למלוג העגל ברותחים בעורו, תינתן לכהן בעורו. הלחי (שתיקה) = סמוך לרקקות (העצם התחונה) עד קצה הקנה, הלשון, והצמר והזקן ("וה"). אין להפשיט עור הראש אף כשנהוג. הקיבה - כולל החלב שעליה וחלב שבתוכה ("וה"), והכהנים נהגו לתת החלב לבעלים. מדרש: המתנות - כנגד מעשה פינחס ("ויקח רמח בידו", "ויצמד פינחס ויפלל", "ואת האשה אל-קבתה").

הדרן עלך הזרוע והלחיים

ראשית הגז - פרק אחד-עשר (קלה-קלח):

קלה. ראשית הגז נוהגת בכל זמן. בכל מקום; *רבי אלעאי: רק בארץ; רנב": כן נהוג (קלו:). לא בקדשים (אסורים בגזיזה, "ולא תגז בקור צאנך". אפי' של בדיקהבית {"צאנך"} - ר' מני בר פטיש: שהוקדש חוץ מהגז ומפחשו; רבא: שהוקדש רק הגז). ליבן את הצמר - עדיין חייב; צבעו - פטור (*קנהו בשינוי; ב"ק צג:)¹⁵¹. בהמת שותפים חייבת; רבי אלעאי פוטר ("צאנך"). שותפות גוי - פטורה ("צאנך"; ולר' אלעאי ג"כ, או "ראשית הגז..."). [שותף גוי בתרומה - ר' אלעאי, רבנן א: פטורה ("דגנך"); ב: חייבת (רבי: טבל וחולין מעורבים; רשב"ג: כשיחלקו הובר).]. קלה: רבא: באלו מודה ר' אלעאי ששותפים ישראלים חייבים - תרומה ("תרומתכם"), חלה, זרוע ולחיים וקיבה (כתרומה), מעשר ("מעשרתיכם"), פאה ("ארצכם"), בכור טהורה ("בקרכם וצאנכם"), ביכורים ("בארצכם"), מזוזה ("למען ירפו ימיכם"), ציצית ("כנפי בגדיהם"), ומעקה ("כפי-יפל הנפל" ו"לגנך" לפטור בית כנסת ובית מדרש ממעקה); קלו: רב ביבי בר אבבי, רב חנינא מסורא: אך תניא בהדיא שר' אלעאי חולק ופוטר בבכורה ("בבקרך ובצאנך") ובמתנות (גז"ש 'נתינה' מגז), ונדאי גם בתרומה (אחרת ילמד ממנה). לר' אלעאי (לא כרבנן), ראשית הגז כתרומה (גז"ש 'נתינה') - לא בחור"ל; אין לתת מחדש על ישן ועל מין אחר; גידולי גוי פטורים; ואין לתת כל הצמר לכהן (אך יש מיעוטים לענייני טבל, מיתה וחומש, מעשרות אחריו). *לוי חייב (קלא:). קלו: חומות ולבנות, או זכרים (צמרם קשה) ונקבות, ומכר גז מין אחד - יקנה המוכר מן הקונה וייתן לכהן משני המינים (עצה טובה). רבי שמעון (וסתמא) פוטר טרפה מראשית הגז (גז"ש 'צאן' ממעשר-בהמה). קלו: אין ראשית-הגז בעזים (אפי' גזון); אלא בכבשים (הראוי "לעמל לשרת"), ולא כשצמרם קשה במיוחד ("ומגז כבשי יתחמם")¹⁵². צמר רחלים שגשש כשרחצן במים - לרבנן חייב; לר' יוסי פטור (כפי שדורש "ולקט קצירך" ולא לקט קיטוף. ומודה בדבר שדרכו). המספר החייב - ב"ש: 2 ("ושתי-צאן"); ב"ה, חכמים: 5 ("...עשויות" 'עשה מצנה!'); ר' יוסי (בשם נביאים), רבי: 4 ("וארבע-צאן").

¹⁴⁹ במשנה בגיטין (פב). 'על מנת' תנאי (וכן ר"א לפי ריב"ז). בב"ב (סג), לוי מכר שדה לישראל 'ע"מ שמעשר-ראשון לי ולבני' - קיים, ששיר מקומו (רא"ש ח: כתנא הסובר ש'ע"מ=שיר; מאירי: שם התנאי תמיד).

¹⁵⁰ לפי רצונו של הכהן (כדין רב חסדא, המוסכם כאן. ע"י לב אריה ביישוב רש"י מקו' תוס'). ולדעת אב"י (ב"ק קטו), רב סובר שהדין רק עם הטבח, ולא כרב חסדא.

¹⁵¹ וכן ארגו (ב"ק צג). ושם, לגבי לבון - דעת ר"ש שקונה; רבא: מודה שסירוק ביד אינו קונה; ר"ח בר אבין: (לכו"ע, ואף לרבא - תוס') לבון בגפרית קונה, וכיבוס במים לא. ולגבי צביעה - ר"ש בן יהודה בשם ר"ש: אין קונה (אב"י: שינוי אינו קונה, וכ"ש לבון, ולת"ק-ר"ש קונים; רבא: מדובר בצבע שירוד מן הצמר בסבון).

¹⁵² מטעם זה פטור צמר עז בת רחל, שהוא קשה (בכורות יז. ורש"י. ואף צמר רחל בת עז, שאינו ראוי לשרות - ביאור הלכה ס"ה ט, ר' הערתנו החיצונית בכורות).

קלז: שיעור הגזו החייב - רבי דוסא: כשכל אחת מ-5 הרחלות [בלשון תורה רחלים] גוזזת מנה וחצי. חכמים: כל שהוא - רב ושמואל: בסה"כ 60 סלע (רב: ושוות הרחלות ביניהן); ר' יוחנן-ר' ינאי: 6 סלעים; ר' אלעזר: אפי' סלע אחד. כמה נותן לכהן? שאחרי ליבון (*בידי הכהן) יישאר משקל 5 סלעים (ביהודה, 10 בגליל; ר' יוחנן-רבי ינאי), *כדי עשיית אבנט ("לעמוד לשקת"). רב ושמואל: $\frac{1}{60}$, ומשנתנו - כשיש לו גזו רב ומחלקו למספר כהנים, לא יפחת מ-5 סלעים לאחד. [שיעור תרומה מהתורה כלשהו, מדרבנן - בתרומה דאורייתא $\frac{1}{40}$, ובדרבנן $\frac{1}{60}$. פאה - כלשהו, ומדרבנן $\frac{1}{60}$, גם בחו"ל.] קלח. גזו רחל ומכרה, גזו אחרת ומכרה וכן הלאה - רב חסדא: חייב; רב נתן בר הושעיא: פטור (בהתמלא השיעור אין כולו "צאנך"). הקונה (מראש) גזו צאנו של גוי - פטור. של חברו - אם שייך המוכר חייב (אין מוכרים המתנות), ואם לאו - הקונה חייב.

הדרן עלך ראשית הגז

שילוח הקן - פרק שנים-עשר (קלח: -קמב).

קלח: מצות שילוח הקן¹⁵³ נוהגת רק במופקרים (*קלט:). רבינא: עוף שהרג נפש פטור משילוח (שמצווה להביאו לב"ד לביעור הקע). המצווה אינה נוהגת במוקדשים (שאתה מצווה להביאו לגזר) - כגון בני יונה שהוקדשו למזבח ובכרוח. קלט. הקדיש תרנגולת לבדק הבית ובכרה - רב: חייבת בשילוח (פקעה קדושתה); שמואל, ר' יוחנן: פטורה (קדושה; "לה' הארץ ומלוואה"). מצא קן, הגביה האם והקדישה וחזרה לרבוץ - חייבת בשילוח (החיוב קדם להקדש). [מנה זה עלי לבדק הבית' ונגנב - רבי יוחנן: חייב (עד שיביאנו לגזבר); ריש לקיש: פטור (היכן שהוא, ברשות הקב"ה הוא)¹⁵⁴. רב המנונא: בערכין מודה ר"ל שאף ללא 'עלי' חייב עד שייתן ("ונתן את הערך").] קלט: אין חיוב לחפש קן כדי לשלח ("כפי יקר"). רק קן הפקר חייב בשילוח ("כפי יקר"; אפי' ברשות היחיד, כשאינה משתמרת), ובכלל זה ציפורים שברחו מבעליהן ("לפניך"), וקן על ראש אדם ("ואדמה על-ראשו") או בים (על עץ שנסחף; "בדרך" בים דרך; משא"כ באוויר, נשא על עוף). יונים שקיננו בתוך בית ויוני הרדסאות (מביתות ע"ש הורדוס, ואמרות אדוני אדוני, ע"י כישוף; וי"א 'הרדסאות' על שם מקומן) - פטורות. [נרמזו בתורה מן העתיד, משה "בשגם", המן "המן העץ", אסתר "הסתר אסתר", מרדכי "מרדור".] שילוח הקן נוהג בעוף טהור בלבד (כל 'צפור' סתם - רק טהורה משמע; בניגוד ל'עוף'). קמ. [פסולים לציפורי מצורע - טרפה ("חיות"); של עיר הנדחת; של מצורע אחר הטעונה שילוח, חליפי ע"ז, שהרגה נפש ("טהרות").] האם טרפה - חייבת שילוח. האפרוחים טרפות - פטורה ("תקח-לך"). התחיל לשחוט האפרוח שבקן (ועדיין לא שהה) - תיקן. עוף טמא הרובץ על ביצי עוף טהור ("צפור") - פטור; וכן להפך ("ואת-הבנים תקח-לך" ולא לכלבין). קמ: 'קורא' זכר (על ביצי אחרים, כדרפו) - ר' אליעזר מחייב ("קרא דגל וקלא ילד" "ובקעה ודגרה"), וחכמים פוטרים. ומודים שנקבת הקורא (על ביצי אחר) חייבת; וזכר ממין אחר פטור ("והאם"). טהור על ביצי מין טהור אחר (יונה ותסיל) - לא נפשט. חציצה בין האם לבין הבנים - ע"י מטלית, נוצות, ביצים שאינן מזכר, ביצים רגילות, או האב - תיקן.

האם מרחפת - אם כנפיה נוגעות בבנים מלמעלה - חייבת שילוח ("רבעת" ולא 'יושבת'); מן הצד - פטורה. יושבת על ענפים מעל הקן - רב: אם מעל הבנים, שבהשגט הענפים תיפול על הבנים - חייבת. יושבת בין הבנים - פטורה. יש בקן אפרוח 1 או ביצה בלבד - חייבת ("קן"). אפרוחים פורחים; ביצים שאינן מזכר - פטורה (הקש, "האפרוחים... הביצים").

קמא. "שלח תשלח את-האם ואת-הבנים תקח-לך", ולא להפך. שלח האם וחזרה - חייב שוב ושוב ("שלח"), כל עוד לא הגביה את הבנים. אף הצריך ציפור למצווה חייב לשלח (לאו ועשה. אפי' צריך לטהרת מצורע ונטל האם על מנת לשלח; "תשלח").

לקח את האם - חכמים: ישלחנה, ולא ילקה (לאו הניתק לעשה) עד הביטול¹⁵⁵; ר' יהודה: ילקה ולא ישלח ("שלח" מעיקרא משמע). קמא: כיצד משלח את האם (אם נטלה)? רב יהודה: יעזבנה לגמרי, שתצא מתחת ידו.

¹⁵³ גם נשים מחויבות בה, ככל מצוות עשה שלא הזמן גרמה (קידושין לד.).

¹⁵⁴ שור זה עלי עולה' ומת, 'בית זה עלי קרבן' ונפל - חייא ב"ר: חייב רק אם אמר 'דמי' (ערכין כו. סוגייתנו חולקת; לה"א; או בקדשי בדה"ב. אחרונים: הערתנו שם).

¹⁵⁵ ר' יוחנן: כששחט האם ילקה; ר"ל: מיד בסירובו לשלחה (לעיל ומכות טו-טז). ולר' יעקב (לעיל פב: צא). לוקים על לאו הניתק (הערתנו החיצונית מכות טו:).

רב הונא: מְשַׁלְחָה ברגליה (אפי' חתך כנפיה); "מְשַׁלְחִי רְגְלִי"; רב יהודה: בכנפיה, ומי שחֲתַךְ וּלְכָדָה לְקָה מֵרְדוּת וְהִמְתִּין לְצִמְיַחְתָּן. אסור לזכות בביצים שהאם רובצת עליהן (רב), ולכן חצר אינה קונה יוֹגֵי שׁוֹבֵךְ וְעַלִּיָּה שֶׁנִּפְלוּ לְחֶצֶר, וְחַיִּיבוֹת בְּשִׁילוּחַ. [ואם מצאן קטן - אביו חייב להחזירן לבעל החצר, משום דרכי שלום.]

קמב. במצווה קלה כזו (כאיסור) אמרה התורה "לְמַעַן יִיטֵב לְךָ וְהֶאֱרַכְתָּ יָמֶיךָ", ק"ו לְמִצְוֹת הַחֲמוּרוֹת! ר' יעקב: שכר המצוות אינו בעולם הזה (ראה בן שעלה במצות אביו להביא גזלים ונפל); "וּלְמַעַן יִיטֵב לְךָ" - לעולם שכולו טוב¹⁵⁶.

הדרן עלך שילוח הקן וסליקא לה מסכת חולין

¹⁵⁶ ובעוה"ז רע לצדיק וטוב לרשע, לזמן הגמול לעוה"ב (קידושין לט:). אביי: זו כוונת המשנה שם; רבא: חולקת, שאוכל מפירותיו בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב. ע"ש.

הערות - מסכת חולין

בשעה טובה, מסכת חולין. שמה המלא - כפי שנקראת בלשון רש"י לרוב - "שחיטת חולין" (כגון: ברכות ו. ד"ה בגושפנקא; כב. ד"ה אינו נוהג; לא. ד"ה אסור בהנאה; לח. ד"ה אמר ליה רבא; ר"ה יח. ד"ה אביי ורבא; זבחים כח. ד"ה תנינא; ערכין יא. ד"ה מתניתא גוזמא; ועוד הרבה - כ-100 פעמים בפירושו לבבלי. ובתוס' יומא עד. ד"ה איצטריך קרא; סוכה לו. ד"ה נטלה בוכנתו; ועוד. רמב"ן גיטין ב. ה. ז: ועוד. וראשונים נוספים). לעומת מסכת זבחים, הנקראת "שחיטת קדשים" (כבר בלשון התלמוד עצמו, ב"מ קט: וע"ש ברש"י ד"ה כי מטית; סנהדרין נא: וזבחים מה; וע"ל מנחות קה:). מבין הספרים על המסכת, יצוין הספר **לב אריה**, לרבי אריה יהודה ליב הלוי מברוד, שיטה מקיפה ומדוקדקת על כל המסכת (גמ' רש"י תוס', ביאורים, יישוב קושיות תוס' על רש"י, ועוד). מספרי זמננו יש לציין את הספר **שיחת חולין** לרבי איתי בן-דוד - ציורים וביאורים מפורטים על סדר המסכת כולה בבחינת "טוב מראה עיניים" - אשר היה לי לעזר רב בכל אחד משלבי לימוד המסכת, והריני להמליץ עליו בכל פה לכל הבא בשעריה. תמונות מובאות בספר **מאור למסכת חולין** מהרב ישראל מאיר לוינגר (שני כרכים: ח"א - שחיטה וטרפות; ח"ב - מסימני טהרה שבפ"ג והלאה, ומסכת בכורות, ועוד).

בפירושו של רש"י למסכתנו נכר העיסוק הנרחב-יחסית בהלכה. ברשימה, שבה אספנו בס"ד את המקומות שבהם רש"י פוסק הלכה (להדיא) בתוך פירושו לתלמוד (פורסמה בירחון האוצר גליון פח, אדר ב' התשפ"ד, עמ' תמו-תנו), בולט מאוד מקומה של מסכתנו. וע"ל בפתיחת המאירי למסכתנו, "זאת המסכתא, לרוב היותנו צריכים בזמננו זה לידיעת דרכיה והתבוננות כלליה ופרטיה - כאן הגאונים להעתיקה ממקומה ולהביאה לא גנזי אלו הסדרים הרגילים אצלנו", וע"ש, שצירפיה אל סדר מועד, שהוא "על חובת הנהגת האדם בניני גופו לבד, מבלי שיצטרף אחר עמו" (וכ"כ בהקדמתו לחיבורו, בד"ה ואחל החבור הזה ובד"ה זהו סדורו; ובפתיחתו למסכת ברכות. וכן בסיום מסכתנו: "ובג'ש'למו נשלם סדר מועד").

כמצוין בהערות השוליים, עיקר ענייני השחיטה נידונים בפרקים א-ב של המסכת (ובהערות השוליים הנ"ל צוינו נושאי-משנה הנידונים בזה). השחיטה היא בשני ה'סימנים' (או ברובם) - הלא הם קנה-הנשימה (הנקרא גם: גרגרת) והנש"ט (ע"ל תחילת פרק ב); וכקערה מציאותית נזכר מדברי רש"י להלן (לב: ד"ה אבל בני מעיים): "לעולם דרך קנה לישחט תחלה, לפי שהוא סמוך לעזר, והוושט סמוך למפרקת". להמחשה ע"ל בספר שיחת חולין (עמ' צד, ציור 70).

נציין כאן לקונטרס דפי העזר שלנו (על מקצת סוגיות), שם בסיעתא דשמיא טבלאות לסיכום סוגיות בודדות ממסכתנו (לדפי ב-ג; יד-טו; כא; עח; צד).
ב. הכל שוחטין לכתחילה. (השלמה) 'הכל חייבין' - תמיד לכתחילה. שאר 'הכל' יש דיעבד (כגון מעריכין) ויש לכתחילה (כגון סומכין), ויש שמוכח מעניינו (ממירין - דיעבד; שוחטין - לכתחילה). ע"כ.

עוד לגבי "הכל מעריכין", דיעבד. **תוס'** (ב: ד"ה אבל) **ור"ב**: סוגייתו מכריעה כלשון ב דנדרים (י.), אך ללשון א שם החילוק (בין נדר לנדבה) נאמר בדת רבי מאיר (מודה בנדבה), ורבי יהודה מתיר אפ"ל נדר.

ב-ג רבה בר עולא (ב:). (מהדורה יותר מפורטת) טמא (מ'ש'ך, או בסכין עץ) שוחט חולין שעל-טהרת-קודש, בסכין ארוכה כדי שלא יגע בבשר. בקדשים לא ישחט שמה יגע, ובדיעבד אם אמר 'ברור לי שלא נגעתי' או (כשאינו לשאלו) שאחר ראהו כשרה. חרש שוטה וקטן פסולים אפילו בחולין ואפילו דיעבד (שמה השחיטה נפסלה). ע"כ.

רבינא א וכו' ואם קאום אחרים וכו' ומי שאין ידוע האם מומחה (ג:). "דליתיה קמן דלבדיקה". והקשה רמב"ן: "למה ליה לרבינא לאוקומה לסיפא בדליתיה קמן?, לימא ואם שחטו ואחרים רואין אותן אף על פי שאין יודעין שחיטתן כשרה, ואדינא דסליק מיניה קאי!". מפני קושי זה הסיקו **בתוס'** (ג: ד"ה דליתיה) שלפי סוגייתנו הנבדק ואינו יודע את ההלכות, אין מועילים אחרים-הרואים-אותו להכשיר שחיטתו. והקשו מהסוגיה להלן (יב. וע"ש) דמשמע להדיא דבכה"ג השחיטה כשרה. אך **רמב"ן** תירץ שבמקרה כזה השחיטה כשרה, ורבינא בא להשמיענו שאינו סומך על 'רוב מצויים' אצל שחיטה מומחין הן. ובאופן נוסף כתב, שהמשנה אינה מזכירה לפני כן את מי שלא ידע ושחט, ו"כולן שהיו אחרים רואין אותן" צריך להתייחס ל'פ'ט הנזכר במשנה. וכ"כ רש"י. ור' **עקיבא איגר** (הגהותיו ל'שוע' י"ד א, ג בש"ד) תירץ, שאכן אם הרואים יודעים מראש שהשוחט אינו יודע את ההלכות ראייתם מכשירה את שחיטתו (וכדלהלן יב.), שכן הם מדקדקים לשים לב למהלך השחיטה, שאינם סומכים על השוחט; אך אם אינם יודעים שאינו יודע, אינם מדקדקים כ"כ, שהם סומכים עליו, ובמה שאחרי השחיטה מתברר להם שאינו יודע אין כדי להכשיר את השחיטה. וכ"כ בהגהות **פורת יוסף**; ו**בחשק שלמה** הוסיף שיש לכך ראייה מלשון הגמ' להלן (יב.).

רבינא א סובר שאין אומרים 'רוב מצויין אצל שחיטה מומחים הם'. וסוגיין להלן (יב.) דלא כוותיה. אך הוא יוכל לומר דתנא' הוא, כהו"א שם שבברייתא דמצא גדייו ותרנגוליו שחוטים' (**תוס'** ג: ד"ה ואם שחט; **תוס' רא"ש**; וע"ל רש"י ד"ה כולהו כרבינא).

ואם קאום אחרים כשרה. במשנה "וכלן ששחטו ואחרים רואין" וכו'. ומתבאר (ג:). למ"ד כותי קשיא. וכן למ"ד משומד (אם שחט תיבדק הסכין, ואם איננה אי אפשר להכשיר אף שהיתה השגחה). **תוס'** (ג: סד"ה רוב): להם על כרחין לא מיתוקם "וכלן" אלא אַחש"ן.

ד. מצא ביד כותי וכו' כרשב"ג וכו'. (השמטה) מצת כותי - יוצאים בה ידי חובה בפסח; רבי אלעזר אוסר (אינם בקיאים בדקדוקים כישראל); רשב"ג: כל מצווה שהחזיק בה הכותים (אף שאינה כתובה בתורה) מדקדקים בה יותר מישראל. ע"כ. [אך לבסוף גזרו שהם כגויים גמורים, להלן (ו.)].

רבא: משומד (כצ"ל בגמ' תדיר וְשֶׁבֶט בידי הצנזורה) האוכל נבלות לתאבון וכו' שאין מניח הָתֵר ואוכל איסור. ותנ"ה ובחמץ. בלשון זו רמזנו כי בסוגיה כאן שתי ברייתות הובאו לסיוע: האחת, "חִמְצָן של עוברי עבירה אַחַר הפסח מותר מיד מפני שהן מחליפין" (דא, ואף לר' שמעון). והשנית (ד:), "הכל שוחטין ואפילו כותי ואפילו ערל ואפילו ישראל משומד"; ודחינן: במשומד לע"ז וכדבר ענו. ולהלן (ה). איתא נמי להך ברייתא לסיוע לרב ענו, ואחרי מו"מ דומה מסקינן "אלא משומד לאותו דבר וכדרבא". אכן דברי רב ענו נדחו לבסוף, ולפ"ז הדרא קיימא סיעתא לרבא מההיא, וכלשון **רשב"א** (ד: וע"ש): "ולא קמה הא דרב ענו, דהא איתותב לקמן מברייתא ד'מכם ולא קלכם'; הילכך ברייתא כרבא מיתניא, והויה סיעתיה והלכתא כותיה".

ד: משומד. לגבי 'משומד לערלות' (הפְּשֵׁר לשחיטה) פרש"י: "מְבַעַט בּמִצְוָה זו", ולכאורה היינו משומד-להכעיס. וכך פירש דבריו ביד **אברהם** (על שו"ע י"ד ב, ז). והקשה בכסף משנה (הל' שחיטה ד, יד), "דהיינו מין ושחיטתו נבלה" (עיין להלן יג.). **חתם סופר**: רש"י לא התכוון שעושה להכעיס; אלא שפָּעַם אחת אינו משומד, וא"כ היכי דמי 'משומד לערלות'? על כרחנו במבט במצווה זו. אך **בחסדי דוד** (לתוספתא א, א) כתב שדברי רש"י כפשוטם, והסביר שלשון הגמ' 'קסבר (משומד לדבר אחד לא הני משומד לכל התורה כולה)" ואי בלתיאבון הן לכו"ע הוא, דְּמִי איכא למ"ד משומד-לתיאבון לדבר אחד משומד לכל התורה! אך במשומד לאכול נבלות להכעיס מצאנו מחלוקת בע"ז (כו:; ובהוריות יא.) האם הוא מין או 'דק' משומד, ושייד לומר 'קסבר'.

שכן מצוינו ביהושפט. כיוון דלמסקנא איתותב רב ענו (ה.), מה נענה לרְאִיתו מיהושפט? רשום אצלי על הגליון בס"ד: ושמה באמת אכל משחיטת עובדיה, או משחיטה כשרה של אנשיו הוא, ואע"ג דכתיב 'בגורן' לא לומר שהיה אוכל משחיטתו. ע"כ. ובאוצר החכמה מצאתי שכ"כ בספר **שרביט הזהב** לרבי רפאל בירדוגו 'המלאך' (ח"ב, ה.), וז"ל: "תיבתא דרב ענו וכו', ודרשה ד'גורן' אינה דרשה, אימא גורן הוה מעיקרא ועלולם יהושפט לא אכל", וע"ע שם לאופן אחר. ובספר **ויאל משה** (מאמר שלש השבועות, ס' קכא רקצ) תירץ כי לא כל אנשי אחאב היו משומדים, ויהושפט אכל משחיטת גברי-דמעלי. וכך פירש את התירוץ לגבי אליהו "ע"פ הדיבור" - שנודע לו שהוא משחיטת אותם גברי דמעלי. ולגבי מה שפָּלְלָה הגמ' "מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים" - אין לְמַדִּים מן הכללות, וכהערת גליון הש"ס, ע"ש; ואמנם בסתמא למדים, וכשהגמ' תירצה לגבי אליהו ממיילא נדחתה הראייה לגבי יהושפט, שאין ללמוד מן הפלל ד'מושל מקשיב' וכו' כאן, ע"פ הדיבור. ובו תירץ מה שהגמ' לא שבה לענין יהושפט בסוף הסוגיה. ובהגהת **חשק שלמה** כתב (ה.), שרְאִית רב ענו אינה ללמד שהמשומד לע"ז אינו משומד לכל התורה, דמהיכא תיתי?, אלא

הוצרך להביא ראיה שלא נחשוש ששחט לע"ז ושחיטתו זבחי מתיים; ודבר זה אינו עומד בסתירה למסקנת הסוגיה. אמרי דוד (לרבי דוד שיק מברזוב): מעשה יהושפט היה אחרי מעשה אליהו, ובאליהו נודע ע"פ הדיבור שאחאב אדוק בשאר התורה ולכן שחיטתו כשרה; אך לנו אין לסמוך על משומד-לע"ז אפי' רואים שמקיים שאר המצוות, דדילמא הוא רק מצד 'מנהג אבותיו בידיו'.

ולגבי מה שאמרו "אין הסתה בדברים"; וא"כ דיני מסית תלויים באכילה ובשתייה. אך אין האומר כן במקומו (סנהדרין סז. ע"ש). וראה הערתנו (שם) בס"ד. [ולגבי "למעלה שאני" ע"י גם ריטב"א ומרומי שדה כאן].

משומד לעברה אחת אינו כמשומד לכל התורה. "אסיקנא דמשומד לדבר אחד לא הני משומד לכל התורה כולה, חוץ משומד לנסך את היין ולחלל שבתות בפרסיה" (גוויס יו"ד ב, ו). וכן סיכם זאת רא"ש (סי' ז, מובא בב"י שם), וכתב: "אם אינו משומד לאכול נבלות אלא לדבר אחד לא בעי בדיקת סכין; ודוקא משומד לאותו דבר, דדש ביה - הוא דאמר רבא דבעי בדיקת סכין". וע"ש בביאור דברי רמב"ם בזה (הל' שחיטה ד, יד) ביחס לדין הנ"ל של רבא (ד. ו) וע"י הסיכום בתלמוד המבואר מהדורת שוטנשטיין (ה. הערה 29).

עוד שם. ע"י בתוס' (ה: ד"ה מעם הארץ) שהתקשו, שרב המנונא (להלן שם) מעמיד את מחלוקת ת"ק ורבי שמעון בברייתא ב"משומד לאכול חלב והביא קרבן על הדם"; ונמצא שלדעת ת"ק המשומד לדבר אחד משומד לכל התורה כולה! ותירצו בשם רבנו תם, ש"משומד לאכול חלב" שם הכוונה "משומד לכל התורה חוץ מִדָּם". ותירצו עוד (רמב"ן שם הביאו בשם רבנו תם): דכר"ע המשומד לדבר אחד אינו משומד לכל התורה, ושאינו חלב ודם שְׁנָאֵמְרוּ בלאו אחד ("כל-חלב וכל-דם לא תאכלו") ועל שניהם כרת, וטעם שניהם אחד, שנאסרו להדיס כי משמשים לגבוה; ולכן לת"ק חשיב ליה משומד לאותו דבר. ורמב"ן (ה: תירץ בפשטות שאכן לפי ת"ק בברייתא המשומד לדבר אחד משומד לכל התורה, וזו שיטת רבי מאיר כדאמרינן להדיא בעירובין (ס.ט). דאית ליה הכי; "והא דנתיב (ה) 'מקבלין קרבנות מפושעי ישראל' ר' שמעון היא, ומיניה פרכינן".

ה: (השמטה) "אָדָם-יִבְהָמָה (-אנשים חכמים אך ענווים) תוֹשֵׁעַ ה'" (רב. הבאנו בסוטה ה.). הביטוי "בהמה" משמעותו לגנאי (אנשים המתנהגים כבהמה), אא"כ מחובר (וללא הפרדה) עם "אדם" כהג"ל (משמעותו: חכמים כאדם וענווים כבהמה, רש"י ד"ה שהן ערומים בדעת). ע"כ.

רבן גמליאל ברבי אסר שחיטת כותנים וכו'. רש"י (ד"ה ר"ג). ובתוס' (ד"ה ר"ג) האריכו להקשות על דבריו. ע"י מגיני שלמה; וע"ע לב אריה שהשיב על כל הקושיות (וע"ש בהבנת המושג 'גרי אריות' לפרש"י, ע"פ מגיני שלמה כתובות כט.). וגם הקשה על שיטת תוס' שמדובר בר"ג דבנה, שא"כ היאך קָטַם רבי במשנה "הכל שוחטין" לרבות כותי, והתעלם מגזרת זקנו?

שם. עד שר' אמי ור' אסי עשאוּם גויים-גמורים אף לביטול רשותו במבוי בשבת (ו). והנה תנן בעירובין (סא:): הדר עם הגוי בחצר או עם מי שאינו מודה בעירוב (=כותי, רש"י שם ד"ה הדר) הרי זה אוסר עליו (עד שיִשְׁכַּח רשותו, רש"י שם ד"ה אוסר עליו). וא"כ אין מועיל שיבטל להם רשותו (ע"ש ד"ה מעשה בצדוקי). ומה הועילו חכמים כאן בתקנתם, מֵאַחַר שכבר מדין המשנה בעירובין אין הכותי מבטל רשותו? אכן לפי הסובר שכותים 'גרי אריות' הם וגויים הם מעיקר-הדין, לא נצרך לגזור עליהם (אם לא שְׁחַחַק בהבנת 'גרי אריות' שאינו בהכרח כגויים, ר' משי"כ לעיל בשם מג"ש ולב אריה). אמנם דעת רבי מאיר בעלמא (ב"ק לח:): שכותים גרי אמת הם; לפיו נצרכנו בסוגייתנו לגזור עליהם כגויים-גמורים ואינם מבטלים רשות (ע"י תוס' עירובין סב. דיבור ראשון).

בעקבות ר' מאיר החושש למיעוט וכו'. וכי ר' אמי ור' אסי ס"ל כר"מ? זו לשון רמב"ן: "והא דאמרינן 'ולא קבילו מיניהו' - נ"ל משום דאינהו הוו גזרי בהו משום מיעוטא, ולא קבילו מיניהו דסברי לה כרבנן דלא חיישי למיעוטא; ובדורות האחרונים נתקלקלו הכותיים ושבו המקולקלים להיות רוב או מחצה, וכן מצאתי בירושלמי במס' ע"ז (ה, ד): כותאי דקסרין בעו מר' אבהו: אבותיכם היו מסתפקין משלנו, ואתם מפני מה אין אתם מסתפקין משלנו? אמר להם: אבותיכם לא קלקלו מעשיהם, ואתם קלקלתם מעשיכם; ור' אבהו הוא שגזר עליהם בכאן; אלמא מפני שקלקלו מעשיהם יותר משל אבותיהם הוא שגזר. לפיכך קבלו מהם ולא מן הראשונים. אבל רש"י ז"ל כתב (ו. ד"ה וקבלו מיניהו) שלא רצו לפרוש מן הכותיים שהיו רגילין בהם, ובדורו של ר' אמי היה אפשר להם לפרוש, ואם כן אין גזרתם אלא מפני חששא דמיעוטא וקיימא לן אין חוששין למיעוטא" (עכ"ל רמב"ן). לרש"י, שמא י"ל שראו החכמים חשיבות להרחיק בינינו ובין הכותים, ולכן אף שבמקורה היתה הגזרה מחמת המיעוט, כאשר התאפשר מצאו עילה וגזרו עליהם למדי, וכ"ש שקלקלו עוד את מעשיהם כדאיאת בירושלמי. (עוד אפשר לומר כיו"ב, בעניין תומאת בנותיהן מעריסתן, ראה הערתנו לשבת (טז:).) ועיינו פני יהושע כיו"ב, שפיוון ש"מעולם היו חשוּדוּן לקלקל" (ע"ש) ביקשו לגזור עליהם בכל פעם מה שאפשר. ע"ע מה שכתבו על זה באורך באנציקלופדיה תלמודית ערך כותים (כרך כז), ציגנים 178-257, ובמיוחד 202-212. וע"ע שם (213 ואילך) מחלוקת ראשונים האם עשאוּם כגויים-גמורים בין לקולא בין לחומרא, או רק לחומרא.

ו. לא גזרו על תערובת-דמאי וכו'. (מהדורה מפורטת) הקונה יין לצורך מוריים או שיקוי-רפואי, וכיו"ב כרשינים ועדשים לערבם בתבשילים - חייב לעשר דמאי. אך הקונה מוריים, שיקוי או תבשיל המעורב בו דמאי כנ"ל - מותרים. הנותן לשכנתו עיסה לאפות וקָדְרָה לבשל - אינו חושש שהביאה שְׂאֹר ותבלין דמאי (שהרי הוא נתן לה את הרכיבים); ולא יאמר לה 'עֲשֵׂי לי מְשַׁלֵּךְ' (א: כמו מערב דמאי בעצמו; רפרם: שאור ותבלין עשויים לטעם ואין בטלים, משא"כ יין במוריים והנ"ל). הנותן לחמותו עיסתו לאפייה (דמאי ג, ו) - מעֲשֵׂר מה שנותן לה וגם מה שמקבל ממנה (ת"ק, ר' יהודה), שחשודה להחליף את המתקלקל (מתכוונת להיטיב לבתה ובושה מִחֲתָנָה). וכן הנותן לפונדקית עיסתו וקָדְרָתוּ (שם, ה) (חשודה להחליף קר בחם לטובת הת"ח). אשת חבר בעודה טמאה טוחנת עם אשת עַם-הארץ (רגילה להיחרם מטעימה מחשש טומאה), אך לא בזמן שהיא טהורה (שמא תיכשל באכילת טבל); ור"ש בן אלעזר: אפי' בעת שטמאה לא (אשת ע"ה נותנת לה, שמוֹרָה-היתר לקחת ולתת לה כי עוזרת בטחינה). ע"כ.

ו: 'מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו' כמו אצל נחש הנוחשת. מסתבר שאין זה הטעם הבלעדי של 'אבותיו' שהניחו מקום זה; שלא היו מניחים לציבור להיכשל או לטעות בדין מטעם זה. ומשמע מתוס' (ז. ד"ה אלא) שלגבי נחש-הנוחשת היתה להם טעות מסוימת, לא כיתתוהו כי נעשה ע"פ ציווי הקב"ה. ויש להוסיף שגם הדין לא נִאֶסַר כע"ז, כי הוא של משה וזרעו, ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו (כדברי חכמים, ע"ז מד.). וכצ"ל בבית שאן, שלא נחתו (או: לא הסתייע בידם) להכריע לגבי מעמד הָעֵיר, אִם ביחס להבנת המציאות ההיסטורית ואם ביחס לדין 'קדושה ראשונה' (ואפי' ר"מ שעשה מעשה לא הכריז על מעמד הָעֵיר). ונ"ל עפ"י שהפונה שלא-במודע התלבטו בדבר ולא הכריעו בו, ומֵאֵת ה' היתה זאת כדי שיבוא חכם זה אחריהם ויסתייע לו להכריע בדין זה וכן 'תגדר בו'. וז"ל מהרש"א (ז. בח"א): "פרש"י (ז. ד"ה מקום הניחו): 'מקום הניחו - כשיבואו גְּיָנוּ אחרינו ואם לא ימצאו מה לתקן במה יגדל שמם?' עכ"ל. אם עשו כן אסא והיושפט בכוונה כפי המובן מפירושו - הוא קשה שִׁנֵּיחַ את ישראל לעבוד ע"ז משום בנו שיתגדל שמו! ואפשר דר"ל שלא-בכוונה עשו, דהיינו שלא הרגישו בדבר, כדי שיתגדל במ בנו; וענין מעשה דבית-שאן נמי בכך"ה הוה, שלא הרגישו אבותיו בו".

ז. (השלמה - ענייני זרעים שנזכרו בתוך הדברים) מותרת אכילת-עראי של עֲלֵיהֶיךָ; שגמר-מלאכת ירק-הנֶאֱגָד מְשֻׁאָּגָד (מעשרות א, ה). הקונה לזריעה ולבהמה וקמח לעיבוד-עורות - פטור מן הדמאי (דמאי ג, א); ר' יוחנן, ותנ"ה: אך כשקנה למאכל אדם וממלך להאכילו לבהמה - חייב לעשר-דמאי בטרם יֵאֱכֵל לבהמתו; ובכזה היה המעשה בחמורו של רבי פינחס בן יאיר. ע"כ.

אצל רבי וכו' פרדות וכו'. ומצאנו גם במנחות (קג:): "אמר רבי ביבי אמר רבי יהושע בן לוי: מעשה בפרָדָה של בית רבי שמתה, ושיערו חכמים את דמה ברביעית".

ז: כשפים. ע"ע סנהדרין (סז:).

ח: סכין ששחטה טרפה וכו' וי"א שְׁפִי בהדחה. פרש"י (ד"ה בצונן): "קסבר בית-השחיטה צונן, ולא בלע הספין, דלא נתחמם" (ע"ע ד"ה צונן). וא"כ כך נפסק להלכה בגמ' בסוגייתנו, לקולא. והסביר רש"י (ד"ה והלכתא) את ההבדל בין זה ובין האומר לעיל בסמוך לגבי השוחט בסכין של גוי, דפליגי רב ורב"ח האם קולף או מדיח (ותרי לישני לגבי בית השחיטה), דלא פסקינן הלכתא; והסביר, דהכא הוא לענין שְׁתַּבְּלַע הסכין מן הבשר, והיא קשה

לבלוע אם לא ע"י רתיחה; אך בליעת הבשר מן הסכין קלה יותר, שהבשר רך לבלוע. ועוד כתב רש"י (ד"ה משום דקא בלע), למ"ד בית השחיטה רותח, "אבל אבליעת דם לא חייש, שהסכין קשה הוא ואין דם נבלע בו, אלא שמנונית שהיא נבלעת בין בכך בין בקשה".

אך יש קושי מלהלן (קיא:), שאמר שמואל: ספין ששחט בה - אסור לחתוך בה רותח ("אידי דבית-השחיטה רותח בלוע הסכין מן הדם ואסור לחתוך בה רותח מפני שחוזר ופולט בו" - רש"י שם ד"ה סכין ששחט בה); ואם חתך בה צונן (כפרש"י שם ד"ה צונן) - י"א בעי הדחה (אותו צונן - שם ד"ה בעי), וי"א שא"צ. אלמא נקטינן בסתמא דבית-השחיטה רותח הוא; ואפילו בלוע הסכין בולעת בחמו! ועוד, הא הכא כתב רש"י (ד"ה משום דקא בלע, מנבוא לעיל) שאף אם בית השחיטה רותח אינו בלוע דם, וא"כ שמואל דאמר כמאן? כתב ר"ן (מ. בדפי ר"ף) בדעת רש"י, שאת סכין-השחיטה שלהלן אפשר להכשיר בהדחה אף לחיתוך בשר רותח, שהסכין אינה בולעת בחום בית-השחיטה; ומה שאמר שמואל "אסור לחתוך בה רותח" - היינו לומר שאם חתך בה קודם הדחת הסכין אסור ההוא בשר-רותח מפני טיחת דם שעל הסכין ולא סגי ליה לבשר בהדחה". [ועפ"י הסביר מדוע פרש"י להלן לגבי צונן, שההדחה הנזכרת שם קאי על הבשר ולא על הסכין: "וכיון שפן על-כרחין כי אמרינן בתר הכי צונן אמרי לה בעיא הדחה" לא קאי אסכין, שאם הדיחו אפילו לרותח סגי, אלא אצונן מהדר, לומר שאם חתך בה צונן קודם הדחה אותו צונן בעי הדחה, ואמרי לה דאפילו הדחה לא בעי, לפי שהדם בצונן מתפרך ונופל, אבל ברותח מתחלחל ונבלע"]. אך בראש יוסף הקשה על הסבר ר"ן מלשונו המפורשת של רש"י (להלן שם): "אידי דבית-השחיטה רותח - בלוע הסכין מן הדם... שחוזר ופולט" (ע"ע מה שהקשה עוד בדברות משה הנו' להלן). ר' עקיבא איגו: לפי מסקנת סוגייתנו י"ל דלמ"ד 'בית השחיטה רותח' אף הספין בולעת דם, וכדעה זו סובר שמואל להלן, ומה שכתב רש"י שאין הסכין בולעת דם - לפי דעת המקשה הוא, שהקשה ד'היתרא נמי' והיה לו להקשות יותר מזה, שאף בשחיטה אחת, אבר-מ'נהי נבלע בסכין בתחילתה וחוזר לבשר בסופה, אלא דהמקשן היה ס"ל דמ"ד בחמין מודה דבית-השחיטה אינו בלוע, דאידי דטרדי לפלוט לא בלע; וא"כ - הוקשה לרש"י - תיפוק לן דנאסרת משום דם שבלעה הסכין; ולכן כתב רש"י שלסברה זו אין הסכין בולעת דם. **בדברות משה** (להר"מ פיינשטיין; בהערות ע"ס המסכת, פרק א הערה מז) כתב שלרש"י אכן שמואל להלן חולק על ה'הלכתא' דסוגיין וסובר שגם הסכין, שהיא קשה, בולעת, שאינו מחלק בין רך לקשה. אך לפ"ז היה יכול רש"י להלן לפרש שמואל סובר שבית-השחיטה צונן אך בלע בגלל דוחקא דסכינא. לכן צ"ל שמה שרש"י כאן חילק בין הסכין שקשה לבלוע לבין הבשר שהוא רך, היינו רק ל'איכא דאמרי' (שבסוגיית סכין של גוי) דלכו"ע (רב ורבב"ח) בית השחיטה צונן ורב שמצריך לקלוף הוא מצד הבליעה בדוחק-הסכין. וכלשון זו הוכרע בגמ', אך בין רב לרבב"ח לא הוכרע (וכאמור בסוגיה, שאין מחלוקתם תלויה בשאלת היות בית השחיטה רותח). ושמואל אינו חולק על החילוק שבין רך לקשה, אלא שלדעתו בית השחיטה רותח ולכן אף הסכין (הקשה) בולעת - וכאמור, חולק על ה'הלכתא' שבסוגייתנו; והיינו מה שכתב **בהגהת אשרי** להלן (פרק ח ס' כח): "וליתא לדשמואל דסבר בית השחיטה רותח, וקי"ל בית השחיטה צונן, הילכך אפי' סכין ששחט בה טרפה סגי בהדחת צונן או מקנחה בחתיכת בגד קשה וחותר בה אפי' רותח". ע"ש בדברות משה שהסביר את רש"י באופן נוסף, על דרך דברי ר"ת בתוס' (ד"ה והלכתא).

אין להפוך פסלים על בשר. הפסלים הם השרירים הפנימיים של הירך, סמוך לפלגיה (אוצר לעזי רש"י), ועליהם יש חלב (עיין ויקרא ג, ד). רש"י (ד"ה לא ליסחוף): "כל הכסלים שחלב הכליות דבוק שם - לא יהא כופה אותם על גבי בשר אחר, שהחלב מוטל על הבשר ומתחמם זב על הבשר". מש"כ רש"י 'חלב הכליות' כוונתו לחלב הכסלים הנמצא בין כפלי בשר הכסלים (ערש"י ויקרא שם) ומחובר עם חלב הכליות - עיין **שיחת חולין** (עמ' תקד). אמירא אומר שאין להפוך את הכסלים (עם החלב שדבוק בהם, וכשהפכם הוא למטה) ולהניחם על בשר אחר, שהחלב זב מהם ונבלע בו. וכפי שביארנו בתוס' (ד"ה לא ליסחוף) מדובר זמן לא רב אחרי השחיטה והניתוח, טרם התקרר הבשר מחמו הטבעי. והגמ' שואלת ומסבירה, שבהנחת הפסלים כדרכם, כפי שהם, אין החלב אוסר את בשר הפסלים, כי יש קרום המפריד ביניהם. עיין שיחת חולין (שם).

ט. (השמטנו דין השוחט שאינו יודע הלכות שחיטה, שאסור לאכול משחיתו. שילבנוהו להלן יב, ראה שם ובהערותנו החיצונית).

ט: דבר סכנה חוששים שמה במקום נקב נקב. והני מילי נקב במקום שאינו טבעי, אך נקב בתאנה במקום תלישתה אין חוששים משום גילוי, כר' אליעזר, שאוכלים תאנים וענבים בלילה ו"שומר פתאים ה'" (ע"ז ל: ותוס' שם ד"ה פי תאנה). [עוד בעניין גילוי עינין להלן (מט: וע"ז ל:)].

דבר סכנה חוששים שמה במקום נקב נקב. בדיון שבראיות של אביי ורב שימי, ודחיית רבא, חידש **בשב שמעתתא** (שמעתא א, ד) שהם חולקים האם 'ספק דאורייתא לחומרא' מדאורייתא או מדרבנן. ע"ש; ראה הערתנו לכרתות (יז) בס"ד.

שם. (גרסה מורחבת של פרטים המנובים בסוגיה) **שרץ** בפי חולדה והיא הולכת על ככרות לחם תרומה וספק נגע - טהורות (אפילו ברה"י; דבר שאין בו דעת להישאל ואינו כסוטה) (טהרות ד, ב; עדויות ב, ז). **צלוחית** (מים לאפר פרה, ערש"י ד"ה צלוחית) שהושארה מגולה ובא ומצאה מכוסה - טמאה (שמה טמא בא וכיסה). הושארה מכוסה ובא ומצאה מגולה - אם יכולה חולדה (ולר"ג גם נחש) לשתות ממנה, או שיכרד לתוכה טל בלילה - פסולה (אינם 'מים חיים', ערש"י ד"ה אם יכולה), אך אינה טמאה (ריב"ל: אין חוששים שאדם טמא גילה אותה כמו ברישא - שדרפם של בעלי-חיים לגלות ויש לתלות בהם, ואין דרכם לכסות); ואם מצאה כפי שהניחה - אין לחוש לא לטומאה (בדי לא לטומאה) ואף לא לפסול (בדי בעלי-חיים); לעומת חשש-סכנה מדין משקין מגולים, שאף כשהניח ומצא כפי שהניח חוששים לנחש ואע"פ שהנחשים מיעוט. (י. ותורמות ח, ד) המשקין האסורים משום גילוי - הבאנו להלן (מט:). שיעור השהיה לאסור משום גילוי - כדי שיצא נחש מתחת ידי-הפלי וישתה ויחזור. ע"כ.

י. ואם שחט הרבה וכו'. שני התירוצים נאמרו בגמ' בביאור פסק רב יוסף ש'הטריף עד 13 תיות'. וללשון ב, המקילה ביותר, יש להסביר שעדיין יש לתלות את הפגם באחרונה ולא לפניך, "לפי שבראשונות רגיל להזהר שלא לדחוק את הספין בכח במפרקת, לפי שעדיין צריך לשחוט אחרות; אבל באחרונה לא חייש" (תוס' ד"ה סכין).

י: מעמידים דבר על חזקתו וכו' רב אחא בר יעקב: אין משם ראיה. ולדבריו מקור דין חזקה-דמעיקרא הוא הלכה למשה מסיני, **מהרש"א** (יא. בתד"ה מנא). עיין **קובץ יסודות וחקירות** ערך חזקת הגוף (ועע"ש ערך חזקת הדין).

שם. מנגיעי בתים וכו'. (מורחב) מקור הדין במשנה (נגעים יב, ו). רשב"ז: מכאן שמעמידים דבר על חזקתו, 'וְיִצְאָה הַכֶּהֱן מִן הַבַּיִת אֶל-פֶּתַח הַבַּיִת (לא בתוך הבית, ולא כשיחזור לביתו) וְהִקְיִר' (ותנ"ה אם לא בדוחק); רב אחא בר יעקב: אולי ביציאה אחרונית (רבא: כמו 'וְיִצְאָה' כה"ג ביה"כ) ללא הפסקת עין (והמשנה לגבי כהן שחזר לביתו - כשהשאר שירת אנשים למעקב ולדיווח על שינוי). ע"כ.

יא ואף רוב שאינו לפנינו וכו'. (מן המהלך) הראיות שהובאו בסוגיה כמלקור לדיון רוב-שאינו-לפנינו: כולן (מלבד אחת) חשש טרפה במקומות שאי אפשר לבדוק - ר' אלעזר: ראש עזלה; מר בר רבנא: שבירת עצם בפסח; רנב"י: אֶלְיָהוּ (3 אלו נדחו, הוצעה אפשרות בדיקה); רב שישא: עגלה ערופה; רבה בר שילא: פרה אדומה; רב אחא בר יעקב: שעיר המשתלח; רב כהנא: הריגת רוצח; רבינא: עדים זוממים; רב אשי: שחיטה עצמה (אולי היה נקב בבית-השחיטה); רב מרי: הפכה אביו (אולי אינו אביו?). דחייה פלג: אולי רק כשיאפשר לבדוק סומכים על רובו! ע"כ. (ראה מש"כ להלן בס"ד).

ואף רוב שאינו לפנינו. מהפסוק הנ"ל ("אחרי רבים להטות") או מהלכה למשה מסיני. כ"כ רש"י במסקנא דשמעתא (יב. ד"ה פסח), וכתב שעל זה סומכים ואין בודקים כל 18 הטרפות וכו'. שע"פ פשוטו דחיית רב כהנא או רב שימי ("ודלמא היכא דאפשר אפשר" וכו'), שבסוף הסוגיה, מְכַנְנָת כָּל הַרְאָיוֹת שְׁנֵאמְרוּ (וכ"נ ברש"י יא: ד"ה היכא דאפשר: "...והנך כולוהו משום דלא אפשר הוא"). ובגליון הש"ס לרעק"א ציין לרש"י להלן (נ: ד"ה מאי [השני]), שכתב שאין טורחים לבדוק כל הטרפות דאזלינן בתר רובא כדנפגא לן בפ"ק מ'האֶלְיָהוּ תְּמִימָה' ומקראי טובא; ולכאורה סותר דבריו כאן ומשמעות הסוגיה. התייחס לכן הר"מ פיינשטיין **בדברות משה** (ס' כא - הערות, הערה פ), ונראה בדבריו שרש"י דלהלן ורש"י דהכא הם אכן שני פירושים חלוקים. וכתב, שלפי רש"י דלהלן דחיית רב כהנא (מפוס-נהרא, רבו של רב אשי, ואינו רב כהנא דלעיל מינה; אך עיין בדברות משה מש"כ בזה) או רב שימי שבסוף סוגייתנו - "ודלמא היכא דאפשר אפשר" וכו' - אינה מתייחסת לכל הראיות שנאמרו, אלא רק לראיות רב אשי משחיטה דלא חיישינן שמה במקום נקב שחט (וכן לראיות רב כהנא מרוצח דלא חיישינן שמה במקום סייף נקב הוה), שהרי שם אין כל חסרון במקום אחר, שבדקו בכל האיברים והכל בסדר, וזה שנשאר הפסק רק על מקום השחיטה (שמה כבר היה בו נקב) הוא כרגלים-לדבר דסימן-מובהק שגם לא היה נקב, או שהחשש לנקב הוא בגדר של מיעוט-דמעיקרא שאין לחוש לו; ורק בזה יש לדחות הראיה דלמא היכא

דלא אפשר שאני. אך שאר הראיות שלפני כן לא נדחו מפני זה. ועדיין צריך ליישב מה שכתב רש"י להלן שם שמוכחים כאן מהאליה תמימה' (ראי' רנב"י בסוגייתנו), שהרי ראה זה נדחתה בגמ', "דילמא דפתח לה ובדיק לה". והשיב הרב פיינשטיין, שיתכן שבזאת איש רש"י להשמיענו שלדינא אין לפתוח ולבדוק אפי' בלי חיתוך העצם (דבר כזה בחיי הבהמה פוגם אותה מלהיקרא "תמימה"), וא"כ דחייה זו אינה אמת לדינא אלא דחיו בעלמא. ע"ש. ובהערות הרי"ש אלישיב כתב, שכוונת רש"י להלן להדגיש שא"צ לבדוק אף כשאפשר, ועל בסיס מסקנת סוגייתנו, ולאור המסקנה הידועה שהולכים אחרי הרוב ועיקר דין רוב נמסר מהלמ"מ, יש ללמוד שאף בדאיכא לברורי א"צ לברר, מהא דלא בדקינן את האליה ומקראי טובא. נראה שכוונתו, שלאור מסקנת הסוגיה ברור שהפסוקים שהובאו מתקיימים כפשוטם, ללא כל הבדיקות, וזאת הדגיש רש"י להלן.

ועוד שם. והוסיף רש"י במסקנא דשמעתא (יב. ד"ה פסח): "ונקובת הריאה - משום דשכיח בה ריעותא בדקינן...". וכתב בשו"ת ריב"ש (סי' קסג) שגם בקרבנות בודקים את הריאה: "אבל אין ספק, שכמו שאנו בודקין לחולין לכתחלה מדרבנן, לפי שיש לחוש למעוט המצוי - כך היו בודקין לכתחלה בקרבנות, מפני חשש הסירכות שהן מצויות, כדי שלא יקריבו פסול לגבוה, שאין להקל בקרבן יותר מחולין. ואף על פי שאין זה אלא לכתחלה מדרבנן, ואמרו ז"ל (פסחים סה. ועוד) שאין שבות במקדש' - זהו דברים שאסרו חכמים משום גזרה, כגון שבות משום דכהנים זריזין הן, וכההיא דתנן בפ"ק דשבת (יט:): 'משלשלין את הפסח לתנור עם חשכה, ומאחיזין את האור במדורת בית המוקד', ומפרשים טעמא בגמרא משום דבני חבורה זריזין הן וכהנים זריזין הם. אבל במה שאין אסור משום גזרה אלא משום חשש אסור - אם לחולין צריך להחמיר, כ"ש במוקדשין" (ויש לציין גם שבזבחים עט: מסקינן ש"גזרינן גזירה במקדש". ובעניין 'אין שבות במקדש' ראה הערתנו למנחות צז. בס"ד).

יב. שוחט שידוע לנו שאינו יודע את ההלכות. להבדיל ממי שאינו יודעים האם יודע, הנוכח בדברי רבינא לעיל (ג:). - תוס' (שם ד"ה אע"פ). שילבנו כאן את דברי שמואל לעיל (ט). לגבי שוחט שאינו יודע את ההלכות, שאסור לאכול משחיתו. ביחס שבין הסוגיות, כתבו רמב"ם (הל' שחיטה ז, א-ב) ור"ד א, ג, ע"ש), שבסוגיה לעיל (בדף ט) שחט בינו לבין עצמו, ובסוגייתנו שחט בהשגחה (ואם הושגח רק בסימן אחד שחיתו פסולה). הממנה שליח וכו' כיצא בו בתרומה אין חזקתו תרום. חזקה אין שליח עושה שליחותו, ושמא אחר שמע ותרם והי' תרום שלא מדעת; רב נחמן. וכן פסק רמב"ם (הל' תרומות ד, ו), ע"י בנושאי כליו.

יב. לא בקרבן. "המתעסק בקדשים" (להלן ג, ג), לפרש"י (שם ד"ה מנין למתעסק). ראה הערתנו לזבחים (מו: בס"ד).

יג. לקטן יש מעשה ואין לו מחשבה. משניות כלים (יז, טו) ומכשירין (ו, א) המובאות בסוגייתנו. תוכן המשנה בכלים: פירות אלו, רימון ואגוז, שחלקם ילדים למדוד בהם עפר או לשמש כף-מאזניים - הוכשרו לקבל טומאה, שלילדים יש מעשה מן התורה, ואמנם אין להם מחשבה (ללא-מעשה). ע"כ.

פתו אסורה כשל פותי. עיין תוס' (ד"ה פיתו), ועל תוס' יו"ט שביעית (ח, י), לגבי 'האוכל פת כותי כאוכל בשר חזיר' (הנז' בתוס' וברש"י ד"ה בסדר זרעים). ו"א שבניו ממזרים. ע"י אנציקלופדיה תלמודית ערך מין (כרך מו; ציטונים 268-277), שנחלקו אחרונים בביאורו, האם זה חשש ממזרות בגלל חיי ההפקרות שלו ושל אשתו (חסדי דוד), או שזו ממזרות-דרבנן, קנס (שו"ת להורות נתן, ובשם ראשונים); ע"ע שם ובציטונים.

(יג:). תקרובת ע"ז וכו'. בזה הארכנו בס"ד בהערותנו למסכת ע"ז (לב:), ראה שם. העוֹלָה מן האמור שם, לפי שיטת רש"י, הוא כי בסוגייתנו מחלוקת לשונות האם רבנן חולקים על ר' יהודה בן בתירה בעניין טומאת אוהל לתקרובת ע"ז. יין שפָּסַךְ לע"ז אסור בהנאה מדאורייתא, וכן דרשו מ"בחי מתים" (שם כט:). ר' יהודה בן בתירה מְטַמֵּא באוהל, לפי רוב הסוגיות (ולשון א' בסוגייתנו) מדרבנן (כדברי אביי להלן קט:), וכרש"י ע"ז מח: ד"ה: וְעָבַר חֲתִיתָ, ע"ש). ולפי זה אפשר שאין חכמים חולקים על ריב"ב. מאידך, ללשון ב דרבא בסוגייתנו חכמים חולקים על ריב"ב (המטמא מן התורה, וכנראה מסיטמת רש"י להלן לט. ד"ה אלא זביחה); ולפי זה כלל אין טומאת אוהל לתקרובת, או שסוברים שיש והיא מדרבנן (כתד"ה תקרובת; ולפי"א את המשנה בע"ז מח: לשון זו תעמיד כרבנן).

יג: שחיטה בלילה וכו' בדיעבד. עיין להלן (לז:), שאמר רש"י שלשיטת ר' אליעזר שם אפי' בהמה-מסוכנת שנשחטה בלילה כשרה אם בוקר מצא כתיב בית השחיטה (לח). מלאים דם.

יד שחט בשבת וכו' רב: אסורה באותו יום וכרבי יהודה וכו'. (מהלך הסוגיה בקיצור - סיבב דברי רב) משנתנו: השוחט בשבת - אע"פ שמתחייב בנפשו שחיטתו כשרה. רב: אך באותו יום אסורה, וזו שיטת רבי יהודה - (א) ר' אבא: שלא היתה מוכנה מער"ש, שבהמה חיה עומדת לוולדות או לשחיטה, וביור"ט זה מתברר-למפרע בשחיטה, אך בשבת השחיטה איסור ואינה מְבַרֵּת; דחייה: לרבי יהודה 'אין ברירה', ועל כרחו (מוכח מיו"ט) בהמה בחייה לאכילה עומדת! (ב) רב יוסף: שלא היתה מוכנה לזה מער"ש, כשבדי כלים (שנשברו בשבת) שאינם עושים מְעִין מלאכתם-הראשונה; דחייה (אביי): היתה אֶכְל ונשארה אֶכְל אלא שנפרדה לחלקים, וכמו שמשקין שִׁצְצוּ מעצמם (בשבת) מְפִירוֹת שִׁצְצוּ לאכילה - לפי רב אפילו זיתים וענבים - רבי יהודה מתיר! (ג) רב ישיא ב"ר אידו: מוקצה מחמת איסור, כמו נר שְׁהָדִיקוּ בו לאותה שבת; דחייה: שם הוא עצמו דחהו בידיים (שְׁהָדִיקוּ בו!) [רנב"י (טו): אע"פ מוקצה, כי לא היה ראוי לכסיסה בער"ש] (ד) רב אשי: מעשה-שבת, שהמבשל בשוגג יאכל במוצאי שבת. [רנב"י: ואין בעיה של מוקצה כי מדובר שהיה לו חוֹלָה מְאֻתְמָל, ור' יהודה אסור ליומו כי הִבְרִיא הַיּוֹם]. ע"כ.

המבשל בשבת (טו). פרש"י בביאור מחלוקת-התנאים שונה מפירושו לסוגיה המקבילה בגיטין (נג:), עיין מהרש"א כאן (טו). שזו מחלוקת הסוגיות האם יסוד האיסור הוא שלא יִהְיֶה מְעַבְּרָה (הסוגיות כאן ובב"ק עא), או קנס לשלוג משום מזיד (בגיטין נג: ובכתובות לד). הרחיב בזה הרב שמואל אליקים קדר באהלי שלמה לביאור שיטת רש"י (שבת, ח"ב סי' יח); ומדבריו הבאנו בהערותנו למסכת שבת (לח). בס"ד, ראה שם.

(טו). רנב"י. חולק על מהלך הסוגיה עד כה בעניין מוקצה מחמת איסור, שהסיקה שלר' יהודה אין הבהמה מוקצה, שהרי עֵמְדָה לאכילה מְעַרְשׁ (למרות חסרון השחיטה) וְכֹאֲכֹלָה דֹאֲפָרְתָּ היא (שפך התיר ר' יהודה - בשבת קמג: ומובא בסוגייתנו - משקין שזבזב מִפִּירוֹת הַעוֹמְדִים לאכילה; לרב; אך לשמואל מודה ר"י בזיתים וענבים, וה"ג, שמא ישחט). ואילו רנב"י אומר כאן שדין מוקצה שייך בהמה בשל חסרון השחיטה (ודלא כבינים-טוב, שמוותר לשחוט בו). וכלשון רשב"א: "וס"ל לרב דבין ר' מאיר ובין ר' יהודה מוקצה מחמת איסור הבא מאליו אית להו, ודלא כי הא דאמרין לעיל 'שאני התם דדחיה בידיים'" (אך בתוס' יד: ד"ה אימר נקטו שדחית הגמ' במהלך הקודם אינה אלא דחיו בעלמא). ונידון-המוקצה 'מורחק' ממשנתנו ע"י ההעמדה שהיה חוֹלָה מְבַעֵד-יוֹם (וא"כ עמדה לשחיטה, וכמו בכל ערב יו"ט). השאלה המתבקשת כעת - מדוע, א"כ, דחקו חבירי את משנתנו לדין מעשה-שבת וכו' יהודה? הן אפשר להעמידה אף כר' מאיר, ומשום מוקצה! כתבו בתוס' (שם; טו. ד"ה כי שרי), שפִּאֲחַר שִׁלְמִיָּנו רב אשי דקתני שבת דומיא דיוה"כ, ה"נ דומיא דיוה"כ קתני, דאסור אף שהיה לו חוֹלָה. ובספר אהלי שלמה לרבי שמואל אליקים קדר (לביאור שיטת רש"י בפירושו לט"ס; שבת ח"א סי' יג), הִסְבִּיר - ע"ש בהרחבה (ומקצת הבאנו בהערותנו לביצה כו). שיש בין האמוראים (ובין הסוגיות; פ"י ביצה כה: ושבת מו:), ע"י גם גר"א או"ח שיח, ב) מחלוקת בדעת רבי יהודה בעניין מוקצה מחמת איסור. דעת רבה ואביי - המיוצגת בכל המהלך הראשון בסוגייתנו, עַד שהגמ' מסיקה (רב אשי טו). שלא אסור ר' יהודה שְׁחוּטֵי שבת מפני מוקצה (ובשבת מו:), וכן בביצה ב: לא אסור אלא משום 'הִכְנָה' - שאין לר' יהודה מוקצה-מחמת-איסור אלא בדבר שדחהו בידיים. ואילו דעת רב נחמן בר יצחק - כאמור (וכן בביצה ל: ושם כו:), ובשלהי סוגייתנו זו דעת רב אחא בר אדא - שרבי יהודה מוקצה-מחמת-איסור אפילו לא דחהו בידיים. ור"ש אוסר א"כ יושב ומצפה - לרנב"י פירושו דבר שפָּצַף לְקוֹרֹת, כעצי סוכה רעועה (ביצה ל:); ולרבה ואביי דִּי שְׁסָבִיר שיקרה, שִׁכְבָּה הנו טרם זמנו (לכן רבה בשבת הצריך תלת מי ימר' לאסור לר"ש בבכור, דלא סגי בחד מי ימר', שעדיין דעתו עליו וחשיב 'יושב ומצפה'). [ולגבי מוקצה מחמת איסור-דרבנן, כתב רש"י (ביצה לא: ד"ה נוטל ממקום) שאין, ובתוס' (שם ד"ה ונפחת; פסחים נו: ד"ה מחלוקת) חָלְקוּ עֵלָיו. ע"י אהלי שלמה ח"א סי' יז, סיכום מדבריו הבאנו בס"ד בהערותנו לביצה שם.]

תנן בביצה (לא:): "אין מבקעין עצים מן הקורות, ולא מן הקורה שנשברה ביום טוב"; ולכאורה מזה מוכח שיש לר' יהודה (דמתניתין סתמה אליביה) מוקצה מחמת איסור. מדוע לא הובאה ראייה זו בסוגייתנו? כתב באהלי שלמה (שם, בסימן הנ"ל, פרק ו) שנראה שרבה ואביי סוברים כר' יוחנן בסוף שבת (קנז:), שמשנה זו נשתנה בשם ר' יוסי ב"ר יהודה (וע"ש הערה יח).

טו: רב דימי מנהרדעא להלכה. כתב באהלי שלמה (ח"א מוקצה סי' יג פרק ז, ע"ש) פרש"י פירש את פסקה ההלכה (רב דימי מנהרדעא) בסוגייתנו - השוחט לחולה בשבת מותר לבריא באומצא - שהיה לו חולה בער"ש (ד"ה הלכתא), ולא פירש כן להלכה, אלא נקט כאן כך בגלל שהאמוראים בסוגיה אסרו מוקצה מחמת איסור (אפי' לר"ש; אפי' יושב ומצפה). ובאמת להלכה דעתו בסוגיה בסוף שבת (קנז), והלכה כר"ש, והסוגיה שם נוקטת שאין לו מוקצה מחמת איסור, שהרי מקשים שם מ"אין מבקעין עצים מן הקורות ולא מן הקורה שנשברה ביו"ט" ולא תירצו דההיא בקורה שריאה ש"ש מודה בה; אלא חולק ר"ש גם בה, דלית ליה מוקצה מחמת איסור (שהרי אין תלת מי ימר' כבכור, שבת מו:), וכבר נחמו, רבה ואביי (כמובא לעיל). ע"ש (ובסיכומים שבסוף הספר); וראה גם הערתנו לסוגיית בשר תפל (שבת קכח), שהבאנו בס"ד תמצית מהספר הנז'.

ספן תלושה שחברה. רבא (טז: שואל על תלוש ולבסוף חבירו לענין שחיטה; והקשו המפרשים: מאי קא מיבעיא ליה?, הרי כבר הסקנו (טו: שזו מחלוקת תנאים, רבי ורבי חייא! עיין תוס' (טז: ד"ה תלוש). וכתב רשב"א, שרבא שואל לפי רבי, ובעקבות הראיה שהובאה לעיל לכך דשאני בין מחובר מעיקרו ובין תלוש ולבסוף חיברו, מהברייתא של "השוחט במוכני" - "דההיא לא מכרעא שפיר, וכדחיה לה ואזיל בסמוך: 'ודלמא מתני' בתלוש ולבסוף חבירו ולא בטלו, הא בטלו מחובר דמי". כלומר, נשאר לשאול לגבי תלוש שחיברו על מנת להשאירו כך לעולם. ולגבי מסקנת הסוגיה כתב רשב"א: "ובעיא דרבא לא איפשיטא. ומיהו לענין פסק הלכה, כיון דאוקמתא דלעיל הוי לישנא דגמרא ופשיטא להו דברייא דה' השוחט במוכני' בתלוש ולבסוף חבירו כתלוש דמי וסיפא דקתני היה צור יוצא מן הכותל בכותל-מערע - לא שבקינן מאי דאפשיטא ליה לגמרא ותפסינן מאי דאיסתפקא ליה לרבא. והילכך בין תלוש ולבסוף חבירו ולא בטלו בין בטלו - לכתחלה לא ישחוט, דנפץ סכין בכותל 'שחיטתו כשרה' קתני, הא לכתחלה לא ישחוט, אבל אם שחט - אפילו בטלו - שחיטתו כשרה".

במוכני בשו"ע (י"ד סי' ז) פסק שמוטר לכתחלה (כאופנים הפשרים), ובשו"ע (ס"ק א) הביא שזו מחלוקת (ונראית דעתו כדעת האוסרים לכתחלה); ע"ש. (טז). במוכני וכו' ולתירוצו ב בתחילת גלגולו (שהסיר המעצור) כשרה. רש"ש הצביע על קושי בדברי רש"י, שכתב (טז. ד"ה בכח ראשון) "ובתחלת גלגולו שחט - הני מפה אדם שנטל הדף", ומאידך (בד"ה בכח שני) כתב "לאחר שגלגול המים את הגלגל פעם ראשונה ושניה" (רק אז שחיטתו פסולה). ולפי דברי שולחן ערוך והאחרונים (שו"ע י"ד סי' ז ס"ק ג; ט"ז שם ס"ק ב) נמצא שכן פירוש דברי רש"י: "בתחילת גלגולו כשרה - כששחט בסיבוב הראשון, אך בסיבוב השני פסולה. שיחת חולין (הערה 35); וע"ע פרי מגדים (שם, משבצות זהב ס"ק ב, ושפתי דעת ס"ק ג).

טז. תלוש שחבירו. לענין הכשר וכו'. (מהדורה מפורטת) הכופה קערה על קיר כדי שתנודח (בגשם) - המים שירדו מכשירים (חשב לצורך דבר תלוש); כדי שהקיר לא ייזק - אין מכשירים (אין המים לרצונו. מכשירין ד, ג). כדי שהקיר ינדח - סתירת דיוקים רשא וסיפא - ר' אלעזר, רבא: מחלוקת תנאים, האם תלוש-שחבירו (הקיר) הוא כתלוש; רב פפא: כתלוש ואין מחלוקת, בקיר מערה אין מכשיר (מחובר מעיקרו), ובקיר-ביית מכשיר (תלוש שחבירו)

תלוש שחבירו. ובהערת השוליים. מחלוקת ר' אליעזר וחכמים בב"ב (סו). וכו'. עיין שיחת חולין (הרב איתמר גרבוז והרב אלעזר דוד אפשטיין, כולל אברכים שע"י ישיבת פוניבז', בני ברק ה'תשס"א) כאן, שהאריכו בסוגיה זו ולבסוף מנו 25 נידונים בענין תלוש ולבסוף חיברו. מלבד העניינים שזכרו בהערתנו פנים (שהם דברים המפורשים בתלמוד הבבלי ועניינים המשקים להם), נזכיר כאן עוד מעט (בעיקר ע"פ ספר שיחת חולין הנ"ל). לגבי קניין אגב - פירוש א ברש"י (ב"ק קד: ד"ה אסיפא): מפתן הבית מחובר הוא, וכקרקע (להקנות מיטלטלין על גבו). לגבי גט (מחובר פסול, גיטין כא:); - רשב"א שם: כמחובר; וריטב"א שם מביא מחלוקת בדבר. כוורת - כתב ר' עובדיה מברטנורא (שביעית ז, ז) לגבי כוורת "כשהיא מחוברת בטיט הכל מודים שהיא קרקע לכל דבר", ושם עיקר ההקשר הוא פרוזבול, וכתב בנחל יצחק (חור"מ זה; ע"ש) דשאני פרוזבול דהוא דרבנן וכשאיבה. חלקת יואב (י"ד סי' לא, הנזכר בדברינו להלן): כיוון שעשאה מראש לקבעה בקרקע דינה כקרקע אף לרבנן. לענין שועה ושומרים - מחלוקת ראשונים, שתי הדעות הביא רמ"א (בחור"מ זה, א, ע"ש ובגור"א). ומה התבאר בין נידון זה ד"ל כקרקע, ובין ע"ז ושחיטה והקשר, דכתלוש? גר"א (שם): היכן שלומדים מכלל ופרט וכלל שצריך שיהא מיטלטל, הוא כקרקע, שהרי אינו מיטלטל. אחיעזר (ח"ב נ; ועוד אחרונים): היכן שנידון שם 'קרקע' לעומת 'מיטלטלין' הוא כקרקע, והיכן שנידון 'תלוש' לעומת 'מחובר' הוא כתלוש. ובהערתנו לבבא בתרא (סו). הבאנו כי יש שהקשו בין הסוגיה שם (מחלוקת ר"א ורבנן) ובין סוגייתנו שלגבי ע"ז תלוש שחבירו הוא כתלוש. ש"ך (חור"מ זה ס"ק ח): יש לחלק בין איסורא ובין ממונא; שהרי בכל מקום אמרין שבית נקנה בכסף ובשטר ובחזקה כקרקע ולא אמרין דתלוש-וחיברו הווי תלוש וקנינו יהא כמיטלטלין. כ"ו"ב בגר"א (שם ס"ק י), שאין ראייה ממכר, שתלוי בכוונה, וכן עישור-נכסים תלוי בדעתם. וע"ע בשו"ת משנת רבי אהרן (קוטלר, סי' כג, אות ז; שיש לחלק, בין בית, ששם הטענה והתביעה על בית, ולא על עצים ואבנים, ולכן הני כקרקע; לבין כותל-בניין לענין הכשר, דהתם נידון האם האבנים חשיבי כתלושים דאז אחשביה לצורך דבר תלוש). יש שכתבו לחלק בין דבר שצריך להיות תלוש, לבין דבר שצריך תורת כלי. שאע"פ שתלוש וחיברו הוא כתלוש (לרבנן), חיברו מבטלו מלהיות כלי (חידושי הגר"ח מסכת פרה ה, משניות ז-ט; וחילוק כ"ו"ב בצ"ח כאן). עיין שיחת חולין; וע"ע שער המלך אישות ג, ג (בענייני פדיון הבן, קניין אגב, תרומה, ועוד). ע"ע חלקת יואב (י"ד סי' לא), וכאן בסמוך נביא בס"ד סיכום לכלליו. בתלמוד המבואר מתיבתא (עוז והדר), במדור אוצר עיונים, ישנה מערכה על סוגיה זו. ואידך זיל גמור.

ובשו"ת חלקת יואב (י"ד סי' לא) דן בסוגיה זו, ותמצית מסקנתו היא שיש 3 חילוקים בדיון תלוש ולבסוף חיברו: כלי שחיברו בטיט לקרקע - נחשב כלי אף מדרבנן (נראה שכוננתו שמחלוקת ר' אליעזר וחכמים היא במקרה זה); נקבע בתוך הקרקע - כקרקע מדרבנן, גזרה משום בור דות (וברור דות מן התורה כקרקע, שמשמש עם הקרקע ביחד; עירובין קב:); נקבע בקרקע - כגון במסמרים (בנוסף לחיבור הנ"ל בטיט) - כקרקע לכל דבר, שהם שני חיבורים (קבע ונה). לכן רש"י בסנהדרין מז: לגבי קבר כתב "שבנאו למעלה מן הקרקע", דאי בתוך הקרקע לכו"ע דינו כקרקע. אמנם בקבר אפשר שלא יהיה כקרקע, ע"י יד רמה שם, וראה להלן בהסתייגות). עוד פירש שם, בחלקת יואב, שבאחד מ-5 מאפיינים נחשב התלוש-שחבירו כקרקע אף לרבנן: (1) נעשה מתחילה לקבעו בקרקע (ואינו מקבל טומאה אפי' טרם קבעו); אך פוסל מקווה ככלי אדמה). (2) משמש את הקרקע - כדלת ובית, שתשמישו עם הקרקע ביחד (לכן מטבילים מחטים על רצפת העזרה, פסחים יז:; המחזיר דלת בור דות בשבת חייב תטאת, עירובין קב:). (3) אינו נפר שהיה תלוש (ע"פ טז י"ד שסד, א, ובשר ר"א, ש, שערפ שכינס בו את המת בקבר אינו אסור; ודו"ט סוטה יח. דיבור ראשון; ב"ק כט: החופר בור ואחר סתמו; פרה ה, ה, וטו שוקת שחבירו-לבסוף חקק כקבועה). (4) חביר לקרקע בשני חיבורים (כלים כ, ה קבעו ובנה עליו. אך בשבת נח: בפעמון שקבעו בדלת טמא כי אינו אלא חיבור אחד), כדלעיל. (5) הכלי בטל מתשמישו ע"י חיבורו (וטהור כקרקע לכו"ע. כלים יד, ג במסור טמא שחיברו בדלת בהיפוך מכוון תשמישו שטהור, כלים כ, ה: קערה שקבעה בשידה תיבה ומגדל שלא כדרך קבלתה טהורה). ע"כ. ושם בחלקת יואב, סיג את הדברים, וכתב שאמנם ישנם כמה נושאים שלגביהם צריך המחובר להיות "מחובר גמור", ואפילו בית נחשב תלוש, כמו ע"ז שדרשו 'אלהיהם על ההרים' (כאן וע"ז מה), והיכן שלומדים מע"ז - כגון קבר (סנה' מז; ולפי יד רמה שם דבעינן מחובר גמור, ולא כחלקת יואב שהבאנו לעיל שדייק מרש"י שלא כן), או הקדש ומעילה (שלמדו מתרומה ותרומה אין מציאות של תלוש שחבירו).

טז: ר' ישמעאל: בשר בהמה נאסר לישראל במדבר וכו'. פרש"י (ד"ה נאסר להם) שלשיטה זו אם היו שוחטים לחולין היו חייבים כרת דשוחטי קרבן בחוץ. ותמהו בתוס' (ד"ה שבתחלה), דכרת דשוחטי חוץ אינו אלא בשוחט את המוקדש-לקרבן; ועוד, שמקשים (יז). לדברי ר' ישמעאל, מהפסוק בפסולי המוקדשין, 'וכי צבי ואיזל היו מותרים?!' - פשוט מותרים, שהרי איסור שוחטי-חוץ אינו אלא בהמה, והאווה לקרבן! לכן פירשו בתוס' שאין זה קשור לשוחטי חוץ, אלא ממה שנצרך פסוק להחירי בשר תאוה סימן שלפני כן היה אסור. ובחידושי ר"ן צידד בפרש"י, ולקושיית תוס' על רש"י תירץ, שפסוק זה (דשוחטי חוץ) מוכיח, שמשמעותו שהשוחט לבשר-תאוה במחנה ענוש כרת, אע"פ שלא הקדישו בפירושו; ועל-כרחו הטעם, שכיוון שבשר-תאוה אסור באכילה, השוחט סתם הוא כמקדישו בפירושו, שאל"כ למה הוא שוחט? ע"ע שם. הביא מדבריו בלב אריה (וע"י מש"כ בזה על דברי רש"י יז. ד"ה בשר נחירה).

נחירה. פרש"י (יז. ד"ה והנחר): "שקורע לאורפה מנחיריה ועד החזה". אך להלן (כח. ד"ה לטהרה מידי נבילה) כתב רש"י שנחירה היא בסימנים; וכ"כ בתוס' (כ. ד"ה לא אמרו). התייחס לזה בשיחת חולין (הערה 43), והביא גם פירוש הערוך שזו דקירת הצוואר, וכתב שאין כל קושי, שנחירה היא חיתוך הסימן לארפו; והביא דברי רשב"א בתשובה (ח"ג סי' שסג): "הנחרת הוא שחוטח סימן עצמו בסכין באורך הסימן, והשחיטה היא ברחב הסימן".

- יז. (השטמה) שוחטים אף בגג ובראש-הספינה. ע"כ. וכן מובא בגמ' לעיל (גי): והבאנו בס"ד להלן (מא:); וראה הערתנו להלן על הסתירה-לכאורה בין הסוגיות ביחס לספינה; ועל דברי רש"י לעיל (יג: ד"ה בין בראש הגג) ביחס לגג.
- יח. לא הָאָהָה סְפִינּוּ לחכם וכו'. רש"י הסביר (בד"ה דאפילו) שלדעת רבינא כשנמצאה הסכין יפה מעבירים אותה מתפקידו ומכריזים על הבשר טרפה. ועיין מהרש"ל (בחכמת שלמה, ובים של שלמה ס' לט), מהרש"א ורש"ש, שמכלל דבריהם התבאר טעם דברי רש"י שרבינא אינו חולק על רבא אלא על סתמא דתלמודא וס"ל דרבא פליג ארב הונא, ושרבא בר חנינא עשה כרבינא, ורב אשי סבר כסתמא דתלמודא. ועיין בחכמת שלמה לביאור מעשה רבא בר חנינא.
- ושם, מה שכתבנו 'אָסֵר למכרו לגוי', תחת לשון הגמ' 'מְמַסְמֵס ליה בפרתא', הוא ע"פ דברי ריטב"א, זו לשונו: 'פירוש - לישנא בעלמא נקטי דרך מְשָל, משום דאסרינן לה במכירה אפילו לגוי, וכההיא דאמרינן בעלמא (כתובות צא.) 'מחינן ליה בסילוף דלא מְבַע דמא'.
- (השטמה) השוחט במגל-קציר בדרך הליכתה וכו'. הבאנו לעיל (טו:).
- הַגְרָמָה וכו'. ר' יוסי ב"ר יהודה, רב ושמואל. מצאנו בב"ק (צט:): מוגרמת באה לפני רב, הַטְרִיף ופִטַר את השוחט מתשלום. ואמרו לבעליה דרב עבד ביה תרתין למעלותא: דלא אוכלך ספק-איסורא, ומנעך מספק-גזלה; ופרש"י שם (ד"ה דלא אכלך ספק איסורא) דרב מספקא ליה הלכתא כמאן, אי כרבנן דאסרי, אי כר"ב ב"ר יהודה דמכשר. והרי בסוגייתנו פסק רב כריב"ר, אך לא בשאר הטבעות! כתבו שם בתוס' בשם ר"י, "דההיא עובדא בשאר טבעות הוה, ורב דקאמר בפרק קמא דחולין 'ואין הלכה כמותו בשאר טבעות' - משום דמספקא ליה אי הלכה כמותו אי לאו". כעין זה נראה ברש"י הנ"ל. אך עיין רש"י שם (ד"ה מגרומתא) שביאר שמדובר ב"שחט מתוך אחת הטבעות" ופליגי רבנן וריב"ר על פני רובה או על פני כולה וכו'. והוא כפירוש 'אית דמפרשי' שהביא רש"י במשנתנו (ד"ה רבי יוסי בר' יהודה) ודחהו מכוח התוספתא. וכתב בשיטה למהרי"ק ש"ב"ק שייתכן שאמוראי הסוגיה שם אחזו בפירוש זה למשנתנו: "ואף על פי ששם ראה (שמא צ"ל: דחה; ימ"מ) פירוש זה מכח התוספתא, אִיפֶשֶׁר דרב כהנא ורב אסי הוה סבירא להו דפירושא דמתני' בשאר טבעות. ומפני זה אמר רש"י ז"ל בסוף דבריו (שם) 'בהכל שוחטין' וכו', כלומר ששם במשנה מתיישב פירוש זה, שאין לו דְחִיָּה כי אם מכח התוספתא". **ורבנו תם** (בתוס' בב"ק) פירש, שמדובר שם בטבעת הגדולה, ורב אכן מְקַל בה כאן כר' יוסי בר' י, אלא שרב היה מחמיר עליו כיוון שהיה עמי-הארץ שמא יבוא להקל כן בשאר הטבעות. וכדמצינו לעיל (טו). דבר מורה לתלמידיו כר"מ ודורש בפירקא כר' יהודה מפני עמי הארץ (כ"ז בתוס' שם. וכדמצינו בעלמא ברב מנשיא ובר' יוחנן ובשמואל, שבת קלט: . יבמות מ. ע"ז. נח.).
- יח: ר"ל: עד סוף הכובע. עיין רש"י (ד"ה בחודא דכובעא), וביאורו בספר שיחת חולין (ציורים 102-103 ועיין בהערות שם).
- יט. האם דומה לחציקנה פגום ששחיטה שם כשרה. (דין זה, הנזכר להלן כח. כט. כפי שציין כאן רש"י ד"ה מידי דהוה, הבאנו להלן יט: מד.)
- הַגְרָיִם ושחט והגרים וכו'. העיר רש"י (יט: סד"ה הכא נמי) שדיון זה אינו כדיון דלעיל-בסמוך, העוסק במחלוקת רבנן וריב"ר בהגרמה דטבעת-הגדולה, ושם דבר רב אסי הובא בשמו מפי רב הונא; אך בסוגייתנו "אמורגמת דשיפוי-כובע קיימי, כרבי חנינא (בן) אנטיגנוס, וכנפסק לעיל להלכה - ימ"מ), ורב הונא משמיה דרב קאמר לה". ועי' תוס' (ד"ה הגרים שלישי). וכתב מהרש"א (בתוס' הנ"ל) על דברי רש"י: "אבל כל זה אינו שוה לי, דהא רב גופיה פסק כר' יוסי בר' י, ור' חנינא נמי לא פליג עליה דר"י בר' י, אלא מקום שחיטה היכא הוה, דרבי יוסי ב"י סבר למעלה מן הטבעת לאו מקום שחיטה הוה, ולר' חנינא הוה מקום שחיטה משיפוי-כובע ולמטה, ובהא ודאי פסקינן הלכה כר"ח ב"א, אבל בהא דקאמר רבי יוסי ב"י דבעינן רובו במקום שחיטה - לא אשכחן דפליג עליה ר"ח, ובהא ודאי הלכה כרבי יוסי ב"י, כדפסק רב גופיה לעיל כר"י!" וכתב שכנראה לכן תוס' כתבו אחרת (ע"ש). וכן העיר מהר"ם מלובלין (בתוס'), שברש"י שני חילוקים (שיטת התנאים, ובשם מי א"ר הונא), ובתוס' התקשו בזה ולכן נקטו רק את החילוק השני ד"התם משמיה דרב אסי והכא משמיה דרב". וכבר הביא כן בתוס' רא"ש: "הקשה עליו ריב"א, דבהא לא אשכחן דפליגי שיה יפסול בהגרמה שלו יותר מחבירו, ונראה לו עיקר מה שפרש"י דההיא דלעיל רב הונא משמיה דרב אסי והך דהכא משמיה דרב". ועי' לב אריה ביישוב שיטת רש"י.
- הגרים ושחט והגרים וכו'. יש לציין, שרש"י (להלן ל: ד"ה תיקו ב) פוסק בכל אלו - אפי' שחט שני שלישים והגרים שלישי - לחומרא, מדאיבעיא לן התם לגבי חלדה במיעוט סימנין (שבסוף); דאי מיעוט-קמא פשיטא לן דנבלה - רש"י שם ד"ה החליד) וסלקא בתיקו (וכן לעניין שהיה - רש"י שם דף לב. ד"ה תיקו). ועי' בתוס' (ל: ד"ה החליד).
- יט: בני ר' חייא וכו' מסובב את הסימנים וכו' ויש חולקים. כוונתנו לארדווקא לר' ינאי (כ), שהקשה עליהם, שאמר דרב דרך קושיא, אלא מכיוון שבעקבות קושייתו נתלו דברי בני ר' חייא במחלוקת לגבי מוליך-ומביא במליקה (וזאת המשנה באה לפסול בסיפא), נמצא שהמכשירים במוליך ומביא חולקים על בני ר' חייא (דאל"ה מה המשנה באה לפסול?). ונצטט מספר **חידושים ובאורים** לרבי חיים שאול גריינמן (זבחים סה: מהד' ה'תש"ע עמ' 182): "נראה דטעמא דפסול משום דבעינן שיקדים חתיכת שדרה ומפרקת לסמינן, והלכך אפילו לא החזיר הסימנים אלא מלק מן העורף והגיע לסימנים מצד השדרה מעט ולא חתכה והקדים לחתוך הסימנים - פסולה. וכן משמע לקמן בסוגיא ד'מתה עומד ומולק', דלא משכחת לה אלא שלא יחתוך רוב בשר קודם הסימנים, אבל לא מפרקת ושדרה. ונראה דקיי"ל כר' ינאי, דהא כל הנך דמכשרי מוליך-ומביא ע"כ כוותיה ס"ל, והמה ר' רמייה ורב הונא ורב חסדא, ומשמע נמי דר' אבין קיבל מר' ירמיה, והנך דפסלי מוליך ומביא אין ראייה כיצד ס"ל בדין החזרת סימנים. וצ"ע שהרמב"ם לא פירש דין זה בפ"ו ממעה"ק הכ"ג".
- כ. "למעוטי שן וצפורן". אין הוונתו להקשיר שן במליקה, אלא לפסלה בשחיטה (עי' רש"י ד"ה לא למעוטי שן; תוס' ד"ה לא למעוטי, בהסבר ראשון). (דין מוליך-ומביא במליקה הבאנו להלן כ:)
- אין עיקור-סימנים פוסל בעוף וכו'. וכתבנו דסוגיין (להלן כח). דלאו הכי, דהכי נקט רש"י (כ: ד"ה הוה. ונ"ל שמה שדחה רש"י לההיא דרמב"ח, רק לעניין שחיטה הוה, ולא כפי שאפשר להבין מדבריו שאף במליקה; דהא לא אשכחנא הכא מאן דפליג אדרמב"ח בהא).
- כ: מליקה-בסכין אינה נחשבת שחיטה כלל והעוף מְטַמא באכילתו. לגבי טומאת בית הבליעה, עי' זבחים פרק ז (ונזכר להלן כז: כח. לד. ק. קכ. קכא:).
- ובמליקה חותך שדרה ומפרקת בלא רוב בשר. כיצד עושה זאת? הרי הבשר נמצא בין העורף למפרקת! זו לשון המאירי (יט:): "חותך את העצם בצפרנו הקצרה והמחודדת וישאר רוב בשר קיים ואחריה חותך הסימנין ורוב בשר עמהם". כלומר, מולק בציפורן מחודדת כדי לא לחתוך את רוב רוחב העורף (**שערי היכל** זבחים ח"א מערכה קסג, עמ' תקפא). ובשיחת חולין (ציור 156א) צייר שמתחיל את המליקה מן הצד מעט (באופן שאינו נחשב "מן הצדדין" שפסול כדלעיל יט:), וכך כשמגיע לשדרה ולמפרקת לא חתך רוב רוחב בשר העורף.
- כא. ניטל יָרְכָה וכשרובצת נֶפֶר החסרון - נבלה. כתבו בתוס' להלן (נז. ד"ה דלמא) שאין חולק על דין זה. אך לפנינו בתמורה (יא:): ובנדה (כד.) יש אמוראים החולקים (רב ששת, ר' יוחנן בשם ר' יוסי בן יהושע). וכן הקשה מהר"ב רנשבורג בהגהותיו. וכתב רש"י בתמורה שרב ששת אינו חולק אלא בהגדרת 'אבר שהנשמה תלויה בו' לר' יהודה לעניין האמור שם. אך לכאורה תירוצו זה לא יועיל לסוגיה בנדה. וכתב מהר"ב רנשבורג (בהגהותו להלן), שכוננת תוס' שאף שיש חולק על הדין שנחשבת נבלה, אין חולק דטרפה מיהא הווייא. ע"ע מה שכתב על קושיה זו בפלתי (סי' נ ס"ק ב). עכ"פ, ברש"י בנדה (כד. ד"ה עד טבורו) מפורש שרבי יוחנן חולק על דינו של ר' אלעזר.
- מצות הַבְּדֵלָה בעולת העוף וכו'. טבלה לסידור הדרשות לפי שלושת הַתְּנָאִים שֶבְסוּגִיָּה (ת"ק, ר' ישמעאל, ר' אלעזר ברבי שמעון) מובאת בקונטרס דפיהעזר שלנו בס"ד. לגבי היחס בין הדרשות עי' ברש"י (כא: ד"ה ר' ישמעאל אומר, וד"ה ת"ל והקריבו). ע"פ דבריו כתבנו את דרשות "גמלק...הקטיר" (שבדברי ת"ק) ו"הקריבו" (שבדברי ר' ישמעאל) כמשלימות אז - אז - שפן (כפי שפרש"י) גם ת"ק נצרך ל"הוקריבו" להעמיד את דרשת 'ומלק והקטיר', שלא תאמר: כִּמְשַׁפֵּט חטאת העוף, ללא הבדלה, ו"ומלק והקטיר" רק לעניין שהמליקה בראש המזבח (וכדאיתא כב:); אלא "הוקריבו" מחלק בין חטאת העוף ובין עולת העוף, ומעתה "ומלק והקטיר" מלמד גם: מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו, אף מליקה הראש בעצמו והגוף בעצמו (כלומר, הבדלה בשני סימנים שלמים). ומה ההבדל בין ת"ק ובין ר' ישמעאל? משמעות דורשין - מהיכן לומדים שהמליקה ממול

עורף (במהמצינו ממליקת חטאת, או "כמשפט" חטאת), ומהיכן לומדים לעולת העוף שהיא מן החולין וביד ימין ("כמשפט" עולת בהמה, או מההיקש הכללי, ר' הערתנו להלן כב.). ועי' **לחם משנה** (הל' מעה"ק ז, ו) שהסביר שרמב"ם למד שלא כרש"י, אלא שבברייתא שם שלוש דעות הן לגבי עולה: "רבנן סבירי דבעינן הבדלה גמורה, הראש מהגוף, והוא שאמר 'מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו'; ור' יבבי שמעל סבר דלא בעינן אלא שחיטת שנים דוקא... וזהו שאמר 'מה להלן בסימן אחד או רב' ורש"י אית ליה דרוב שנים דוקא ולא שנים... ורבינו ז"ל פסק כה"ק דקאמר דבעינן הבדלה גמורה..." (ועי' שערי היכל זבחים מערכה קסג. ועי' ערוגות הבושם לרבי מנחם בן יעקב, כאן; וראה גם בסמוך בס"ד).

שם, 2 סימנים שלמים ולר' אלעזר בר"ש רוב שניהם. הסתפקתי לגבי חטאת העוף, שמליקתה בסימן אחד, דתניא הכא (ובזבחים סה): "חותך סימן אחד או רובו ובשר עמו" (ולהלן כח. ליתא "או רובו", אך בדק"ס שם אות ד הגיה כהכא, ועי' רש"י שם), האם מוסכם דסגי ברוב סימן, או שגם זה במחלוקת רבנן וראבר"ש? והנה אחרי הברייתא הגמ' מבררת: "מני? אי רבנן הא אמרי שנים דוקא... אימא: שנים לרבנן, רוב שנים לראבר"ש. ואיבעית אימא: הא והא ראבר"ש, ומאי 'שנים' שדומין לשנים". ואין כל התייחסות לרישא, בחטאת, "סימן אחד או רובו"; ולכאורה משמע שאין זה שנוי במחלוקתם, אלא אף לרבנן ד' ברוב סימן, ש"רובו של אחד כמוהו" (עי' להלן כז. כח.). אך עדיין אפשר לדחות, שהגמ' מבררת דווקא על הסיפא - משום דמינה סלקא, ועוד, שמחלוקתם לגבי עולה מפורשת, ועדיין אפשר שכוונת הגמ' להקשות גם ארישא, ושני התירוצים קיימים גם ביחס לחטאת. ולע"ע לא מצאתי מי שדיבר בזה בפירושו. והרי אני דן: מהיכן למדו רבנן בעולה שצריך שני סימנים ואין די ברובם? "ומלך והקטיר" הראש לעצמו והגוף לעצמו; אך כל זה נאמר רק בעולה, ומהיכן תיתי להצריך סימן שלם בחטאת (ולעיכובא)? וא"ת שהרי הוקשו - לא לישתמיט תלמודא ולימא דילפא חטאת מעולה לענין זה; ובפשטות אין שייך ענין הבדלה בחטאת כלל (עי' זבחים סה). וכן עי' **שיעורי רבנו משולם דוד הלוי** זבחים ג (לדף סה; עמ' רפז): "מבואר דלכתחילה בעינן לחתוך סימן אחד וסגי גם ברובו", והיינו לכו"ע (עי' בדבריו שהתקשה בדברי רמב"ם מעה"ק ז, ו; ועי' שערי היכל זבחים מערכה קסג); שאמנם הקשו ברוב סימן, אך מסתבר שפיוון שהתחיל למלוך יגמור כל הסימן לכתחילה ואיסור הבדלה אינו מחייבו לעצור תוך מליקת הסימן הראשון (**שטמ"ק** זבחים סד: אות ו). עכ"פ משמע דאף לרבנן כשר ברוב סימן. ולכאורה אף מדברי רש"י בסוגייתנו עצמם יש להוכיח, שהאריך לבאר את איסור ההבדלה לרבנן (כא: ד"ה ואינו מבדיל, להם התייחסו דברי שטמ"ק בזבחים הנ"ל): "דכיון דכתביב 'ולא יבדיל' ועוף הקשור בסימן אחד - כל מה דעביד טפי מהכשר 'הבדלה' היא; וכל הסימן הוי מצות שחיטה בעוף לכתחילה, הלכך במליקה כי מליק כולו-סימן לאו הבדלה היא...". ולכאורה באריכות לשונו ("הלכך במליקה כי מליק לכולו סימן לאו הבדלה היא") בא לתרץ בזה את הקושי שבשטמ"ק (וכעין המתורץ בשטמ"ק) - מדוע לכתחילה יגמור את הסימן הראשון אף שפשר ברובו. וחזונו מזה, שביאור לשון הברייתא "סימן אחד או רובו" אינו "סימן אחד לראבר"ש או רובו לראבר"ש כדלגבי שני הסימנים בעולה, אלא (כבשיעורי הגרמ"ד הנ"ל) "דלכתחילה בעינן לחתוך סימן אחד, וסגי גם ברובו". אך בספר **ערוגות הבושם** חולין (הרב מנחם בן יעקב, ירושלים ה'תשע"ב; עמ' רמז ד"ה אמנם לשיטת רש"י; מצאתי לפני שנים בחיפוש באוצר החכמה) נראה שנקט בשיטת רש"י שגם בחטאת חולקים רבנן וראבר"ש; שכן זו לשונו: "דלרבנן ור' ישמעאל בעינן בעולת-העוף הבדלה ב"ב' סימנים, ובחטאת אסור למלוך יותר מסימן אחד; ולשיטת ראב"ש בעינן למלוך בעולה רוב ב' סימנים, ובחטאת רוב סימן אחד".

כב. חטאת-בהמה נעשית וכו' ביד ימין, (השלמה) וכן עולת העוף, שנאמר בה "הפה"ן. דאצבע או כהונה מלמד שצריך ימין. ומה שלמדה הברייתא פרט זה מחטאת-בהמה - דסבירא לתנא כרבי שמעון, דכהונא בעיא אצבע. ע"כ. ועי' מה שהעירו בתוס' (ד"ה ואידך), הבאנו בס"ד בהערתנו למנחות (פב:) ובקצרה בזבחים (ג.).

ושם, וכן עולת העוף (הקש [מנחות פב:]; ת"ק: "כמשפט" חטאת בהמה). המקור הראשון שפנתנו - ההיקש הכללי "זאת התורה לעולה למנחה...". - כאן זו דעת רבי ישמעאל, כ"כ רש"י (כא: ד"ה ר' ישמעאל אומר), והסביר דלת"ק-כאן ההיקש הכללי אינו בקרבנות עוף, אך לר' ישמעאל כולל אותם.

כב: מתחילת הציהוב וכו' לא נפשט האם ספק או ברייה. ונפק"מ לנודר מן התורים או מבני-יונה' והביא מתחילת הציהוב של שניהם יחד.

כג. פלגס וכו' ולבר פדא וכו'. העירו בתוס' (ד"ה כי תבעי) שבמנחות (צא): נדחו דברי בר פדא מכוח הדרשה של ר' יוחנן מ"א לאיל" (דוודאי לא איצטריך קרא לרבווי ספקא). אכן במנחות שם סליק בקשיא. אך רש"י כתב (כג: ד"ה מייתי ומתני) "ר'א לאיל" דריש ליה לדרשא אחרינא במנחות בפרק שתי מדות". אך כאמור, במנחות העמידוהו בקשיא! וביאר **בשיטה מקובצת** השלם: דרשת "או לאיל תעשה" (דר' יוחנן) התאפשרה בעקבות הפסוק הבא אחריה "או לאיל האחד, שסבבנו 'או לאיל תעשה' מופנה לדרשה אחרת (דכותה לגבי פד, עיין שטמ"ק מנחות שם אות ד, מובא בשטמ"ק השלם כאן). ובר פדא (לצד דלית ליה דברייה הוי) יתריך על הקושיה במנחות דההוא "או לאיל האחד" הא מביעי ליה התם לדרשא אחרינא (שלא לחלק בין נסכי איל בין שתיים לנסכי איל בין שלוש) וכולי קרא להכי הוא דאתא, וא"כ לא מייתר האי "או לאיל תעשה מנחה" לנסכי פלגס. ועיין **לחם משנה** (הל' מעה"ק טז, ב) שפחה בדעת רמב"ם דכיון דבעי ר' זירא הכא אליביה ודאי דמשמע דהלכתא כוותיה.

כד: התמלא זקנו ראוי לשמש שליח-ציבור ופרנס וכו'. כ"כ רש"י (ד"ה שליח ציבור; ועי' נוסחת שטמ"ק אות ב): "לכל צרכיהם, לתקוע שופר ולהלקות ולנדות ולמננות פרנס ולירד לפני התיבה ולהתפלל". וחלקו עליו ראשונים (רמב"ן; תוס' במגילה כד. ד"ה ואינו). והבאנו ממגילה (כד.) שרק קטן פסול לכהן; והקשו ראשונים בין הסוגיות. בתוס' (ד"ה נתמלא) ועוד, חילקו בין ש"צ קבוע ובתענית ובמעמדות. ורמב"ן כתב שבסדר **רב עמרם גאון** כתב בשם **רב נטרונאי גאון** שדברי הגמ' בסוגייתנו הם למצוה מן המובחר.

כה. גלמי כלי עץ. חוץ משל אשכרוע (משנה כלים יב, ח).

גלמי כלי מתכות טהורים. משנתנו כחכמים; אך רבן גמליאל מטמא (משנה עדויות ג, ט; כלים יב, ו). ע"ע אנציקלופדיה תלמודית ערך טמאת כלים (ציונים 879-918).

כלי עצם וכו', פשוטיהם וכו'. (השמיטה, כה: כלי עצם (בהמה וחיה בלבד) מקבלים טומאה ("יָקַל מִשְׁשֵׁה עֵצִים... תְּחַחֲאָו"). ע"כ. ע"ע אנציקלופדיה תלמודית ערך טמאת כלים (בייחוד ציונים 462-496). בהערת השוליים ציינו לרש"י בשבת (פא. ד"ה טמאין), שכתב בביאור דברי הברייתא שם ששני המעגול טמאים: "דכלי עצם ככלי מתכות, ופשוטיהן טמאין, בהכל שוחטין". ולכאורה סותר דברי המשנה (כלים ב, א, המובאת בשבת טז.) שפלי עצם פשוטיהם טהורים. וכתב **בחתם סופר** כאן (כה: תניינא) שמשמע לרש"י שבסוגייתנו מחלוקת ר' יוחנן ורב נחמן לגבי כלי עצם אינה לענין גלמי כלים בלבד, אלא "לכל מילי קאמר, אפי' לענין פשוטיהן", שמדרבנן דומים הם לכלי מתכות (ולרב נחמן אולי י"ל שהברייתא בשבת חולקת על המשנה בכלים. אך א"צ לזה; אלא המשנה בכלים מטהרת מדאורייתא ככלי עץ, ורב נחמן קמ"ל דמדרבנן גם פשוטיהן טמאים ככלי מתכות - חת"ס). אך **רשב"א** (כאן) ו**בתוס'** (שבת פא. ד"ה חפי) חלקו על רש"י וכתבו שבברייתא בשבת מדובר בשיני-מעגול ממתכת. ולכאורה, מה דחוקו לרש"י לפרש שם שמדובר בשל עצם, ולהיכנס למחלוקת ר' יוחנן ורב נחמן, ולפרש רק כרב נחמן? נראה שפירש שם כרב נחמן לפי ההקשר, שבברייתא זו מובאת על משנת "עצם כדי לעשות תרוד; ר' יהודה אומר כדי לעשות ממנו חף", וא"כ בפשטות הברייתא המובאת עוסקת בכלי עצם (אח"כ ראיית שכתב כן בפני יהושע בשבת, ע"ש). ואה"נ, שמא ר' יוחנן יעמידה בכלי מתכות.

פשוטיהם. **פשוטי כלי עץ**; ובהערת השוליים. דעת **רשב"ם** (ב"ב סו. סד"ה לעולם, וד"ה האמר רבי יוסי) שאינם מקבלים טומאה - אפילו מדרבנן - מלבד אלו הראויים למדרסות כדאיתא בבכורות (לח.). ויש להקשות על דבריו, מהמשנה לגבי ארוכות של נחתומים ("פשוטי כלי עץ שהנחתומים עורכים שם ככרות של לחם בשעה שעושין הפת. ארוכות", כמו 'ערוכות' - רבנו עובדיה מברטנורא, ששינוי בכלים (טו, ב) ובעדויות (ז, ז) שמקבלות טומאה; ופירש **רבנו עובדיה מברטנורא** שהוא מדרבנן, שגזרו על פשוטי כלי עץ. הקשה כן **בחזון איש** (כלים סי' כ אות ג, שמלבד דף של נחתומים שהוא של מתכת כמסקנה בב"ב סו; כל המשנה בשל עץ), והניח בצ"ע. וסוברתי דשמא י"ל, שרשב"ם מודה שיש פשוטי כלים שגזרו עליהם, ומה שכתב שאין - אליבא דרבי אליעזר, שהסוגיה שם עוסקת בשיטתו, והוא המטהר ארוכות של נחתומים בעדויות (ושמא ה"ה לפשוטי כלי עץ

נוספים). וכן לרש"י בסוכה, לכאורה י"ל שפירש כן בדברי ר' חייא בר אבא, שהמשנה בנסרים (שם יד.) עוסקת בגזרת כלים ולא בגזרת תקרה, ומשמע שזו גזרה מיוחדת לענין סיכון, ומפאן שאין להם כל טומאה; אך מסקנת הגמ' שם שהמשנה עוסקת בגזרת תקרה, ולכאורה אין להסיק משם לגבי כלים (ועי' מהר"ם פדובה המובא להלן בס"ד). אח"כ חשבתיו עוד, שאולי שאולג לזון את ארוכות-הנחתומין כטבלה המתהפכת האמורה במנחות (צו: דפרש"י שמקבלת טומאה מפני שרַחֲבָה, ראה להלן בס"ד (אלא דלכאורה רשב"ם אינו מסכים לרש"י בזה. אך להלן הבאנו משמעויות דברי מהר"ם פדובה שרשב"ם מודה לרש"י; ולפ"ז דברי רשב"ם הם ב'ראוי לתשמיש', ומודה שה'מיוחד לתשמיש' מקבל טומאה מדרבנן). וצ"ב. ורמב"ן (ב"ב סו.) כתב על דברי רשב"ם שם, ש"לא דק".

ובשו"ת מהר"ם פדובה (סי' לא) דייק שרש"י בסוכה (טו. ד"ה אמר) סובר כרשב"ם, שהסוגיה שם דנה בפסול נסרים לסכך ואומרת שהוא משום גזרת כלים ולא פרש"י שגזרו עליהם טומאה עכ"פ מדרבנן, אלא רק פסול סיכון. והוסיף מהר"ם פדובה, שמתחילת דברי רש"י שם - שמדובר בנסרים שאין רחבם ארבעה טפחים - אין לדייק שאם יש בהם 4 טפחים מקבלים טומאה, אלא "לומר ולתרוץ למה אינה אסורה משום גזרת תקרה" (ועי' ש"ש מניין למד כן בדבריו). אך לגבי טבלה המתהפכת במנחות (צו:), הניתנת לשימוש משני הצדדים, כתב רש"י (שם ד"ה טמאה, וכן בשמו בתוס' שם ד"ה לדברי, ועי' באורך) שאינה ככל פשוטי כלי עץ, "דרחבה היא בית קיבולה", שנחשבת כיש לו תוך, מחמת שהיא רחבה ורחבה כבית קיבול, ולכן אין נקראת 'פשוטי כלי עץ' (ובתוס' בעירובין לא. ד"ה בפשוטי כתבו כן בשם ר"י. נראה שהמשך דברי רש"י במנחות, לגבי הראויים למדרס, הוא הוספה ואינו מעיקר דבריו, ויש שלא נסוהו, עי' הגהת שטמ"ק שם ח; שהרי הראויים למדרס מיטמאים מן התורה). ולכאורה נמצאו דברי רש"י סותרים. אכן כתב מהר"ם פדובה: "ומטבלא המתהפכת ומדף של נחתומים אין לפקפק על דגון דידן, דהם היו מיוחדין לתשמישן, אך נסרים אלו קודם קביעתן לא נתייחדו לשום תשמיש, לכן אינם כלים מתחלתן, וכן היא דסוכה, כלים משופים לא הוו מיוחדים לשום תשמיש, רק ראוי לתשמיש". עכ"ל. אם הבנתיו נכון, הרי שהוא מציע חילוק בין 'ראוי לתשמיש' ובין 'מיוחד לתשמיש' (וכן עי' ערוה"ש אור"ח תרכט, לא, המובא בס"ד להלן) - וכיוון שהדיון שלו שם (החל מ'ואף נוכל לומר שההחילות שנהגו לעשות המקוואות באופן זה תפשו עיקר דברי רשב"ם...") הוא בשיטת רשב"ם (ורש"י, שאותו מזהה הוא בשיטתו) - נמצא שלדבריו רשב"ם מודה לרש"י בענין טבלה המתהפכת, שכאשר אינה רק 'ראויה לתשמיש' אלא גם 'מיוחדת לתשמיש' הריהי מקבלת טומאה מדברי סופרים. והנה ייתכן שחילוקו של מהר"ם פדובה רומז למה שהביאו בתוס' (במנחות ובעירובין, וב"ב סו. ד"ה ושאיני, וסוכה ה. ד"ה מסגרתו) **מתורת כהנים** (ספרא שמיני פרשה ו סוף פרק ז, אות ד), שפשוטי כלי עץ שעשויים לשמש אדם ומשמשיו - טמאים: "...אף אני מרבה השולחן והדולפקי שהם משמשים את האדם ואת משמשי האדם, ומוציא את הסולם שהוא משמש את האדם ואינו משמש משמשי האדם". והמרש בתו"כ, לרוב הדעות אינו דרשה ממורה אלא אסמכתא (תוס' בכ"מ), אם כי בראשונים מובאת דעה שהוא מן התורה (דעה ראשונה שהביא רמב"ן ב"ב שם, ועוד; עי' בירור הלכה ב"ב שם). ואולי הוא דבר אחד עם דברי רש"י במנחות לגבי טבלה המתהפכת, והדברים משלימים זה את זה; אך בתוס' (מנחות, עירובין, סוכה) משמע שזה הסבר אחר לטומאת טבלה המתהפכת, וכך נקטו באנציקלופדיה תלמודית (טמאת כלים ציונים 476-477). ועי' בירור הלכה בב"ב.

ולענין הלכה פסק רמב"ם (הל' כלים ד, א, בעקבות תוספתא כלים ב"מ פרק ו והמשנה שם טז, ז): "שלוש מדות בכלי עץ שאינן עשויין לקבלה: (1) כל כלי עץ העשוי לתשמיש אדם בלבד - כגון הסולם - טהור, ואינו מקבל טומאה כלל, ולא דבוהו חכמים לטומאה. (2) וכל כלי עץ העשוי לתשמיש הכלים והאדם - כגון השלחן והטבלא והמטה וכיוצא בהן - מקבלין טומאה. ומניין שהן לתשמיש אדם ותשמיש-משמשיו? - שהרי מניח הקערות על השלחן והכוסות על הטבלא והמצעות על המטה. (3) וכל כלי עץ העשוי לתשמיש הכלים בלבד - שהרי הוא משמש משמשי אדם - אם לא היה משמש את הכלים אלא בשעת מלאכה בלבד הרי זה טהור מכלום, כגון מנורה של עץ שמשמשת הנר בשעת הדלקה, וכן, והוא כלי מניחין תחת הכלים בשעת מלאכה, והדפוסין כולן. ואם היה משמש את הכלים בשעת מלאכה ושלא בשעת מלאכה - ה"ז מקבל טומאה, כגון... ותיק הסייף והסכין והרומוח והמספרים והתעד והמכחול והמכתב... אף על פי שאינן אלא משמשי כלים מקבלין טומאה, שהרי הכלי צריך להן בשעת מלאכה ושלא בשעת מלאכה. אבל כיסוי קמטרא וכיסוי תיבה... טהורין, מפני שהן משמשי הכלים בשעת מלאכה בלבד". ע"כ מלשון רמב"ם. וכמו רש"י כתב במגן אברהם (סימן תרכט ס"ק יא): "ודע, דכל כלי עץ הרחב קצת וראוי להניח עליו דבר - מקבל טומאה, דדמי לבית קבול; כ"כ התוס' דף ה". וכ"כ באלוה רבה (ס"ק יא) ובשו"ע הרב (שם יד.) [והוסיף במג"א (וכי"ב בא"ר ובשו"ע"ר): "וא"כ אין להניח מרא ומגריפה על הסוכה אפי' נשברה". והביאם במשנה ברורה (ס"ק י; וכן בס"ק כה לגבי 'מעמיד'), וביחס לסיפא הוסיף (בס"ק י): "ועיין בבכורי יעקב דדעתו נוטה דבשעת הדחק יש להקל לסכך כשנשברה, כיון דאפילו בעוד שהיא שלמה אין טומאתו אלא מדרבנן אין לגזור בשבורה וכל"ב בס"ק ח". וכמו במ"ב, הביא בכף החיים (ס"ק טוב וס"ק צח, וע"ש) את שתי הדעות, והזכיר גם בשם ספר בית השואבה להתירא בנשברו. וכ"כ הראש"ל צ" בשו"ת יביע אומר (ה"י אור"ח סי' מו) לגבי מעמיד, להקל בשקלים. ובנתים חיים לבעל קרבן נתנאל (על דברי מג"א שם, הרג"ה הרב שמואל פרבשטיין, כתב שהתירוץ הראשון בתוס' (סוכה ה. הנ"ל), שעליו מבוססים דברי מג"א, להחמיר ברחב קצת וראוי להניח עליו" - אינו להלכה, וציטט מדברי רמב"ם (שהבאנו לעיל), ודייק שלפי תוס' תהינה 4 מדות בפשוטי עץ (ע"ש, ולא הבנתי הכל); "והרמב"ם דקדק: 'כלי עץ העשוי לתשמיש אדם וכלים', אבל הני נסרים-משופין שמסכך בהן אינם עשויים לתשמיש אדם וכלים, משום הכי אינם מקבלים טומאה אפי' מדרבנן; ולפ"ז אין על המגריפה שום טומאה, דהא כלי עץ המשמש אדם הוא, כמו סולם ומנורה!" (ועי' שם). ועי' ערוך השלחן (סע' ד); וכתב (סע' לא, ביחס לנסרים): "ואף על גב דפשוטי כלי עץ הראויים לתשמיש מקבלים טומאה מדרבנן וגם הם פסולים לסיכון כמ"ש - זהו ברַחֲבָיִם הרבה, כמו שולחנות וטבלאות של נחתומין שמשמשים עליהן תשמישים גמורים, ולא הפחותים מארבעה, שלתשמיש גמור אין ראויים, רק לתשמיש קל, ואינן מקבלין טומאה; וגם טומאת מדרס לא שייך בנסרים אלו, שלא נעשו למדרס... דאם ייחדן לישיבה פסולין מן התורה, ואם ייחדן לתשמיש פסולין מדרבנן, אף שאינן רק לתשמיש קל" (עי' חילוקו של מהר"ם פדובה שהבאנו לעיל בס"ד).

פשוטיהם. ובהערת השוליים, לגבי טהרה במקווה. עי' יבקש דעת (פתיחת בעל תפארת ישראל לטהרות), כלל מז: "אמנם קילא פשוטי כלי מתכות ממשוטי כלי עץ, דפשוטי כלי מתכת יש להן טהרה במקוה ככל בית קיבול, אבל פשוטי כלי עץ אין להן טהרה במקוה". רש"י (שבת פד: ד"ה והא לית) ורמב"ם (הל' מקוואות א, ד) לא חילקו בפשוטי כלי עץ כפי שחילקו בעלי התוספות (שם ד"ה והא, סוכה טו. ד"ה ומִטְהַרְתָּ וראב"ד (בהשגה שם), שהראויים למדרס מהתירוץ הראשון בתוס' (סוכה ה. הנ"ל), שעליו מבוססים דברי מג"א, להחמיר ברחב קצת וראוי להניח עליו" - אינו מפגן במת), וציטט מדברי רמב"ם (שהבאנו לעיל), ודייק שלפי תוס' תהינה 4 מדות בפשוטי עץ (ע"ש, ולא הבנתי הכל); "והרמב"ם דקדק: 'כלי עץ העשוי לתשמיש אדם וכלים', אבל הני נסרים-משופין שמסכך בהן אינם עשויים לתשמיש אדם וכלים, משום הכי אינם מקבלים טומאה אפי' מדרבנן; ולפ"ז אין על המגריפה שום טומאה, דהא כלי עץ המשמש אדם הוא, כמו סולם ומנורה!" (ועי' שם). ועי' ערוך השלחן (סע' ד); וכתב (סע' לא, ביחס לנסרים): "ואף על גב דפשוטי כלי עץ הראויים לתשמיש מקבלים טומאה מדרבנן וגם הם פסולים לסיכון כמ"ש - זהו ברַחֲבָיִם הרבה, כמו שולחנות וטבלאות של נחתומין שמשמשים עליהן תשמישים גמורים, ולא הפחותים מארבעה, שלתשמיש גמור אין ראויים, רק לתשמיש קל, ואינן מקבלין טומאה; וגם טומאת מדרס לא שייך בנסרים אלו, שלא נעשו למדרס... דאם ייחדן לישיבה פסולין מן התורה, ואם ייחדן לתשמיש פסולין מדרבנן, אף שאינן רק לתשמיש קל" (עי' חילוקו של מהר"ם פדובה שהבאנו לעיל בס"ד).

כה: אחים וכו' חלקו והשתתפו להפך. וחייבים 2 קלבנות (רש"י ד"ה כשחייבין). והיינו כרבי מאיר בשקלים (א, ו), אך לדעת ת"ק שם קלבון אחד. עיין תוס' יו"ט,

השקשה מדוע נקטו רש"י ור"ע מברטנורא כר"מ ולא כת"ק. ואולי אפשר לתרוץ, שנקטו כר"מ משום דסתם משנה ר"מ, וגם הגמ' העמידה שתי משניות להלן (כו: כר"מ ולא כרבנן. ועוד, שמה משמע לרש"י דקלבון דאורייתא, דומיא דמעשר בהמה, ור"מ הוא דס"ל הכי, כדאמרינן התם בירושלמי שקלים (ד:). אחרי זמן ראיתי כי כבר כתב כן בשושנים לדוד על המשנה (מובא באיזהו מקומן לבכורות נו:). ובמשנת אליהו על מסכת שקלים (ירושלמי הנדפס עם הבבלי, דף ד:). כתב שרש"י נקט כר' מאיר מפני שמשמע לו שהלכה כר"מ, ע"פ סוגיה במנחות (קח). "ששה לנדבה כנגד מים... ובר פדא אמר... והפעה (קולבון)...". בגמ' דעות נוספות - חזקיה, ר' יוחנן, ועירי, שמואל, ר' אושעיא; והיא מציינת: "כולהו... כבד פדא נמי לא אמרין... מעה נמי לשקלים אלא, דתניא להיכן קלבון זה הולך לשקלים דברי ר"מ, ר' אלעזר אומר לנדבה". והיינו שכל שאר האמוראים סוברים כר"מ, שהקלבון הולך לשקלים ממש, ור"מ לטעמיה, שהקלבון דאורייתא כמו השקלים עצמם; וא"כ חזינן סוגיין כר"מ. גם מה שנקראת במנחות 'מעה' הוא כר"מ, דלרבנן היא חצי מעה כדתנן בשקלים. ראה עוד הערתנו לבכורות (נו:).

תמד, מים הניתנים בחרצנים. כך פרש"י (ד"ה תמד, ע"ש). ובתוס' (ד"ה התמד) פירשו דהיינו מים הניתנים בשקלים; והקשו על רש"י, שבב"ב (צז). משמע שמשנת המיתמד (מעשרות ה, ו) - המובאת בסוגיין ובב"ב (ובפסחים) - עוסקת בתמד שמרים (שבב"ב צו: חולקים רבנן ואחרים בתמד שמרים לעניין ברכת הנהנין, ומשנת המתמד מובאת שם ומשמע דבהווא גוונא נמי איירי). וא"ת שאין נפק"מ בין תמד שמרים ובין תמד חרצנים -

אומרים בתוס' - לא היא, כדמשמע בפרק ואלו עוברין (פסחים מב); דתניא התם: א"ר יהודה בראשונה הקונה חומץ מעם-הארץ א"צ לעשר, שחזקה שאינו בא אלא מן התמד וכו'. ופריך: וסבר ר' יהודה תמד פטור ממעשר, והתנן המתמד ומצא כדי מידתו פטור ור' יהודה מחייב! ומתורצים שם בגמ' שני תירוצים: א. לא נחשדו עמי-הארץ להתרשל במעשר התמד (שאינו חשוב בעיניהם), ואין נמנעים מלעשרו - רש"י; ב. נחשדו, ול"ק, הא בדיוקא והא בדפורצני, ר' יהודה פטור בתמד חרצנים ומחייב בתמד שמרים. ובלב אריה (רבי אריה יהודה ליב הלוי מברד, יזופוף ה'תרל"ח; על תד"ה התמד) תירץ דרש"י נקט חרצנים לרבותא, דלסוגיין לדינא אין נפק"מ בין תמד מחרצנים ובין תמד משמרים. ובסוגיה בפסחים, שחילקה (לתירוץ ב שם) ביניהם - לפי ר' אלעזר הוא, דאמר בסוגייתנו שפשלא החמיץ מחלוקת, שאף שלא החמיץ מחייב ר' יהודה במעשר; אך לר"נ דאמר בשהחמיץ מחלוקת - א"צ לחלק בין חרצנים ובין שמרים, ואם החמיץ מחייב ר' יהודה במעשר אפי' של חרצנים. וכתב, שרש"י הסיק מסוגייתנו שאין לחלק בין חרצנים ובין שמרים, שהסוגייה מקשה ומתלבטת ואינה מעלה אפשרות זו, של חילוק כזה (ומכאן סוגייתנו אינה סוברת כתירוץ בתרא בפסחים).

ובהערת השוליים. עיין בב"ב שם (צו: צז). ורשב"ם שם (ד"ה רמא תלתא וד"ה ויתר) כתב לחלק בין הנידון שם לגבי ברכת הנהנין (מחלוקת אחרים ורבנן), לבין סוגייתנו; שבמצאא כדי מידתו מודה ר' יהודה שמברך 'שהכל', ולא חלק עם רבנן כאן אלא לגבי מעשר, להחמיר. ובתוס' (ד"ה אי; ב"ב ד"ה ויתר) הקשו ממשנתנו ומהגמ' כאן, שא"כ היה לה לומר שמשנתנו כר' יהודה, וחולק אפי' כשלא החמיץ, לחומרא לעניין מעשר! לכן תירצו בשני אופנים: א. הגמ' שם ס"ל כרבנן דפטרי בכדי מדתו, ומוקי אחרים ורבנן (דהתם) כרבנן דר' יהודה. ב. משמע לה דר' יהודה מחייב מדאורייתא ברמא תלתא ומצא תלתא ופלא, ולכן מחמיר מדרבנן במצא כדי מידתו, ומתניתין - ברמא תלתא ומצא תלתא ופלא. ובלב אריה (על תד"ה אי), כתב שתירוצי תוס' דחוקים, ולולי דבריהם היה ליישב קושיית רשב"ם באופן אחר. הזכרנו את הגמ' בפסחים (מב); שהביאו תוס' (ד"ה התמד), שבתירוץ שני מחלקת בין תמד מחרצנים ובין תמד משמרים. ופירשו שם רש"י (ד"ה ואי בעית) ותוס' (ד"ה הא), שתמד חרצנים גרוע מתמד שמרים. בלב אריה נוקט להפך: תמד מחרצנים טוב יותר (שעליו אמרו בגמ' ב"ב צז. 'קיוהא בעלמא הוא'); אלא שחילוק-החשיבות מחרצנים על של שמרים אינו שייך אלא במוצא כדי מידתו, אז אומרים שיש עדיפות לתמד-חרצנים, שיש לו טעם יין, לעומת תמד-שמרים שאינו טעם גמור אלא מעין הטעם ('קיוהא בעלמא'). אך במוצא יותר מפדי מידתו יש ודאי יין, שהרי הפמות גדלה, ונשאר רק הדיון האם התוספת בטלה בששה חלקי מים או לא, וזו מחלוקת אחרים ורבנן בב"ב. ולפ"ז ממילא מיושבת קושיית תוס' ורשב"ם, שהגמ' לא רצתה להעמיד מחלוקת רבנן ואחרים במוצא כדי מידתו ואחרים כר' יהודה, שאין ר' יהודה מחייב בכדי מידתו אלא בתמד חרצנים, שטעם היין שבו טעם גמור הוא, אך אחרים מדברים בתמד שמרים, ודאי בכדי מידתו אינו כלום. וכתב עוד, שבזה יש לתרץ גם דברי רש"י במשנה כאן מקושיית תוס' (ד"ה התמד; שהבאנו לעיל); שגם משנת המתמד עוסקת בתמד מחרצנים. אמנם אין ביאור זה מתאים עם שיטת רש"י בפסחים, שתמד שמרים עדיף על תמד חרצנים, כאמור. [ולתירוץ קושיית תוס' על רשב"ם, ראה מה שכתבנו בס"ד בהערותנו לב"ב].

[תמד. לגבי ניקוד המילה. מילון אבר-שושן: תָּמֵד. וכן במשניות רמב"ם מהדורת המאור כאן, ובמס' מע"ש (א, ד) ובערלה (ח, א), אך במקוואות (ז, ב) תָּמֵד. בכת"י קאופמן של המשנה: הַתָּמֵד (כרך ב עמ' 127 באוצר החכמה), וכן במקוואות ז, ג-ד (עמ' 283): וְהַתָּמֵד; ובערלה א, ח (עמ' 76): תָּמֵד וכו"נ במס' מע"ש א, ג (עמ' 63). שלחתי שאלה אל לשכת הרב רצון ערוסי, ביחס למקובל אצל יהודי תימן בזה, והשיב שמנקדים תָּמֵד וקוראים תָּמֵד (והוא כמסורת יהודי תימן שהסגול כפתח, כידוע). אח"כ מצאתי משניות המנוקדות והמפוסקות לפי מסורת יוצאי תימן, בהוצאת נוסח תימן - שגיב מחפוד (בני ברק, ה'תשע"ד), שניקד אדם בן נון "ע"פ עשרות כת"י ופוסים המנוקדים ע"י חכמי תימן וע"פ אלפי מסורות שבע"פ"; והוא תָּמֵד בכל המשניות הנ"ל].

ר' אלעזר: בשלא החמיץ חלקו וכו' ומשנתנו רבנן היא. כ"כ רשב"א (כו. ע"ש).

כו: תקיעות בערב שבת. כתב רש"י (ד"ה תקיעה), שהתקיעות נוהגות גם בערב ימים טובים (אא"כ חל בשבת). וביאר רש"י, "ונראה דלרש"י דחק מה שאמר במוצ"ש מבדילין ולא תוקעין, דמשמע לו דאי לאו מוצ"ש היו תוקעין". והקשה רש"י, שבסוגיה בסוכה (נד. ע"ש) מוכח שאין תוקעים בערב פסח, ולא בערב שמיני עצרת, אא"כ חל יו"ט בשבת! "ודוחק לומר דשאני ערב פסח משארי עיו"ט משום דאסור במלאכה מחצות ולהלן כמבואר בר"פ מקום שנהגו (פסחים נ). ובשפת אמת בסוכה תירץ, לגבי שמיני עצרת, ש"מחזה"מ ליו"ט כיון דהכל יודעין שהם ימי המועד אין תוקעין אלא בערב שבת להודיע שהיום שבת". והוסיף: "וכעין זה נראה לחלק דגם בערב פסח לא היו תוקעין, כיון דהכל מביאין פסח יודעין שיהיה שאלעזר היה יום טוב, אבל בכל יום טוב צריכין להזכירם בתקיעה שבא יום טוב; רק בע"פ שחל בע"ש תוקעין בשביל חומר מלאכות דשבת". ועוד תירץ לגבי ערב פסח, "דבע"פ בחול היה נמשך שחיטת הפסחים עד חשיכה ממש, וממילא התקיעות אחרונות דפסח היו סימן גם על שביתת מלאכה דיו"ט. אבל בע"פ שחל בע"ש היו ממהרין להשלים הפסחים בעוד יום, ואח"כ בכניסת שבת תקעו שנית" (והוסיף: "כ"ז כתבתי ליישב דעת רש"י"; מ"מ פשט לשון המשנה וגמ' משמע דביו"ט לא היו כלל תקיעות").

נוסח ההבדלה וכו'. הדיון בעניין הנוסח (בכל מוצאי שבת) נמצא במסכת פסחים (קג: קד.), ע"ש. ושמואל שם - שנוסח החתימה 'המבדיל בין קודש לחול' וחולק על תנא'ים שם - סובר כמשנתנו (רשב"ם שם קד. ד"ה ושמואל אמר).

כז: בבמה שני סימנים. כתב רש"י (כז: ד"ה אי מה בהמה וד"ה לחייבו בשני סימנים) שנלמד ממה שהוצרך הכתוב "וערכו... את הראש" לרבות את הראש 'שכבר הותז', דאי בסימן אחד לאו 'הותז' קריא ליה ולא איצטרך לרבייה. ולרבי (כח. וערש"י שם ד"ה רוב אחד) נראה שהוא מהלכה למשה מסיני. עוף וכו' רבן גמליאל. כ"כ רש"י (כז: ד"ה ועוד שאלו), שבבכורות (ה). שאל קונטריקון (שם: קונטרקוס) ההגמון את רבן גמליאל כמה שאלות. ובתוס' (ד"ה ועוד שאלו) כתבו ששם רבן יוחנן בן זכאי הוא שנשאל, כמובא בבכורות, ולא כרש"י. ובלב אריה (ע"י גם תפארת יעקב) כתב שודאי שהגרסה בבכורות שעמדה לפני רש"י היא רבן גמליאל. ובתוס' בכתובות (נח. ד"ה קוביוסטוס) העתיקו מהגמ' בבכורות "רבן גמליאל". [ובמש"כ בתוס' כאן שבכל מקום שנוצר 'ועוד שאלו' הוא קונטריקון מריב"ז, כתבו מהר"ץ חיות ובעל לב אריה שחיפשו ולא מצאו, והניחו בצ"ע].

עוף וכו' ר' יצחק בר פינחס. לשיטה זו אין שחיטה לעוף מן התורה. איתא בקידושין (עא), בסוגיות היוחסין: "בימי ר' פנחס בקשו לעשות בבל עיסה לארץ ישראל, אמר להם לעבדיו: כשאני אומר שני דברים בבית המדרש - טלוני בעריסה ורצו. כי עייל אמר להם: אין שחיטה לעוף מן התורה. אדיתבי וקמעייני בה אמר להו: כל ארצות עיסה לארץ ישראל וארץ ישראל עיסה לבלב. נטלוהו בעריסה ורצו. רצו אחריו ולא הגיעוהו...". ולענין הגרסה שם, חרפתית ומצאתי כי בכת"י וטיקן 111 ובכת"י מינכן הגרסה ר' יצחק בר פינחס, במקום ר' פנחס (גם במדור 'ארסות' שבתלמוד המבואר מהדורת הרב עדין אבן-ישראל העיר על כך). לפי זה, הוא הוא בעל השמועה כאן. וממעשה זה שם, שהיה בזקנותו (רש"י שם ד"ה טלוני), מוכח בבירור ששיטתו לגבי שחיטה לעוף לא היתה מקובלת בקרב החכמים, ור' יצחק בר פינחס השתמש בסברתו זו להסיק דעת החכמים מהמאמר בענייני יוחסין שאמר אחריו, וכלשון רש"י שם: (ד"ה אמר להם): "דבר שהוא תימה להם; ולא גלה להם טעמו, כדי שיהיו טרודים בסברא הראשונה ולא יחזרו אחר טעם השניה עד שיפטר מהם".

עוף וכו' ר' יצחק בן פינחס: מדרבנן. ומן התורה סגי בנחירה בסימנין או בעיקור, אך לא בהריגה בעלמא - רש"י (כח. ד"ה לטהרה). וראה הערתנו לעיל (טז): ביחס לפירוש המושג נחירה.

עוף וכו' ולכתחילה 2 סימנים ואב"א רוב הסימן. דא"ש (סי' ב) הסביר, בשיטת ר"ף לפי גרסתו (ו. בדפיו, ע"ש הגהת הב"ח אות ב) שפסק שלכתחילה ישחט העוף בסימן אחד שלם, "משמע דס"ל כלישנא בתרא לקולא, משום דהני תרי לישני פליגי במדרבנן, דמדאורייתא בסימן אחד סגי, ואזלינן לקולא בשל סופרים".

כח. סימן אחד בעוף וכו' ר"נ ורבא קנה או וְשֵׁט (מש"כ שפך הוכרע, ע"פ לשון "מאי הני עלה", ע"י תוס' סנהדרין עה. ד"ה ואם).

כח: חצי סימן בדיוק אינו כרוב. לשחיטה ולטרפה (כט). (השמטה, הבאנו להלן מד). ולכן, אם היה חצי-הקנה פגום או חתכו-וישה, ואח"כ הוסיף מעט וסיימו - כשרה.

- וכן בקדשים רוב סימן ככולו. בגמ' הצביעו על הכפילות בין הרישא לסיפא, וסיימו: רישא בחולין וסיפא במוקדשין ('השוחט' ולא 'המולק'; 'אחד בעוף' אך בעולף 2; רבנן חולקים לגבי ורידים רק בחולין; בסמוך 'השוחט' [דעבד - בקרבן, ש"תַּבְּחָהּ" ולא 2] שני ראשים כאחד שחיתו כשרה).
2. אוחזים בסכין ושוחטים. בקידושין (מא): תניא: "ר' יהושע בן קרחא אומר: מנין ששלוחו של אדם כמותו? שנאמר: 'ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים', וכי להקהל כולן שוחטין? והלא אינו שוחט אלא אחד..."; וכתב ר"ן שם (טז: דפי ר"ף): "דנפקא לן מדכתיב 'תזבח' שלא יהו שנים שוחטין זבח אחד כדאיתא בחולין פרק השוחט"; ולכאורה כוונתו שריב"ק בקידושין כר"א ברבי שמעון דהקא. או שהבין שמשנתנו כמותו, כפי שנראה מדברי תוס' י"ט (ב, ב). ותמהו על כך אחרונים (עי' הר המוריה וכתר המלך הל' פסולי המוקדשין א, ה).
- ל: חֲלָקָה וכו' תחת מטלית וכו'. מה שיש להקשות מלהלן (עד). לגבי המושיט ידו למעי בהמה ושוחט עָבָר, ראה הערתנו החיצונית שם (עי' שו"ע י"ד כ, ח וט"ז ונק"ח כ).
- דריסה וכו'. לפי פירוש אחד ברש"י (לעיל כז. בכמה דיבורים), נאמרו שם מקורות נוספים לעניין דריסה: 'וְשָׁחַט' ממקום שָׁח - ולא ידך תנא: ששח - חטוה; וְזָבַחְתָּ ממקום שָׁח חתהו.
- לא. נדה שנפלה למים וכו' חולין אין צריכים כוונה. לר' יוחנן לא יקשה מן המשנה במסכת מכשירין (ד, ז) המובאת בסוגיינו "פירות שנפלו לתוך אֶמֶת המים ופָּשַׁט מי שידיה טמאות ונטלן - דינו טהורות"; ד"ל דטבילת ידיים שאני, שאינה חמורה כטבילת הגוף - תוס' (ד"ה הוא סבר). נמצא, לפי דבריהם, שר' יוחנן - האומר "הלכה כסתם משנה" - מודה לעניין נטילת ידיים דלא בעו כוונה, ע"פ סתם המשנה במכשירין. אך רשב"א (תורת הבית הארוך, בית ו שער ד), המובא בבית יוסף (א"ח קנט, יג) פוסק שנטילת ידיים צריכה כוונה, ואת המשנה במכשירין מעמיד בנגיעה, לא באכילה, ובחולין שנעשו על טהרת תרומה (שהרי סתם חולין אינם נטמאים מידיים שהן שניות). לפי זה, ר' יוחנן חולק ומחמיר גם לגבי נטילת ידיים (ורשב"א שפסק כמותו לטעמיה איל, שבחידושו לסוגיינו [ומובא בב"י י"ד קצח, מח] פסק כר' יוחנן לגבי נדה שטבלה באונס). ונמצא שחלקו תוס' ורשב"א בדעת ר' יוחנן בנטילת ידיים.
- השחיטה כשרה שחולין א"צ כוונה כרבי נתן והֲלָקָה אך לרבנן צריך כוונת חיתוך. לגבי "מתעסק בקדשים" עי' גם לעיל (יג), ור' הערתנו לזבחים (מו): בס"ד.
- לא: עם פרה-אדומה שחט בהמה וכו'. (השלמה) דרשינן "ושחט אותה" ולא אותה-יחברתה. לרבנן למעט השוחט שתי פרות-אדומות כאחת (תוס' לב. ד"ה נשחטה), ולר' נתן למעט גם נשחטה עמה באין-מתכוון בהמת חולין (כיוון שהשחיטה כשרה, אף דלא מיקריא מלאכה, נקרא ששחט 'חברתה', כדחידש רבא).
- לב. ר' חנינא ור' יוסי ב"ר חנינא מחשבים אף זמן הפֶּלֶת הבהמה. אך לפי שאר האמוראים שבסוגיה אין משערים אלא בזמן השחיטה לבדה - רש"י (ד"ה איכא). וזו לשון ר' יוסי רש"י (סי' ט): "ופסק רש"י הלכה כרב משום דקסבר רבי יוסי בר' חנינא כוותיה ואמר דקה לדקה. וממילא שמעינן דהוא הדין עוף לְעוֹף. ואפשר דלא פסק כרבי יוסי בר' חנינא אלא במה שנחלקו רב ורבי יוחנן והכריע הוא ביניהם, אבל במה שהשוו רב ורבי יוחנן ושמואל דלא בעינן שיעור הגבהה והרבעה הלכה כמותם ולא כרבי יוסי בר' חנינא". ועיין עוד שם ברא"ש שחולק על כך.
- עיקור וכו'. ראה גם הערתנו להלן (מד). בס"ד.
- נבלה וכו'. בגמ' הקשו מְקַבֵּית הוושט דנתן (להלן מב). שהיא טרפה, ואילו במתניתין תנן שחט את הוושט וכו' וחזר ר"ע וא"כ הכל מודים שנבלה היא! רבא: התם 'אלו אסורות קתני, ויש מהן שטמאות כדין נבלה. ר' יוחנן: התם טרם חזר בו ר"ע.
- לב: משנשחט הקנה ניקבה הריאה וכו'. ר' זירא התקיף על דברי רבא, שאין חֲלָקָה (וכשרה, שאין טרפה לחצי חיות; רש"י לג. ד"ה לא הדר ביה). לדעת רש"י בסוגיה, הדיון בדברי ר' זירא הוא האם חזר בו מהאקפתא על רבא. אך בתוס' (ד"ה והדר) כתבו שהדיון הוא האם חזר בו מהבעיני בפרק ד. ע"ע רמב"ם ומ"מ כס"מ (הל' שחיטה ז, ב).
- לה. חולין שנעשו על טהרת קודש (ובהערת השוליים). פסק רמב"ם (הל' שאר אבות הטומאה יא, ט) כת"ק של המשנה בטהרות (ב, ח): "חולין שנעשו על טהרת תרומה - השלישי שבהן פסול כתרומה, ואם נגע בקדש אינו עושהו רביעי, ואפילו משקה קדש אינו פוסל. וחולין שנעשו על טהרת הקדש - השלישי שבהן טהור כחולין". והשיג ראב"ד לגבי חולין שנעשו ע"ט קודש: "א"א, זה האיש תפס הדרך המסוכסכת בסירים (עי' הושע ב, ח; י"מ) והניח הדרך הסלולה; כי רוב הסוגיא של חולין והסוגיא של מסכת נדה וסתם משנה של מסכת חגיגה - כולן חולין שנעשו על טהרת הקודש כקדש דמו; והוא תפס דברי יחיד, הוא ר"נ דס"ל כחולין דמו, והוא אמר לה הכא ואמר לה נמי התם בחומר בקדש". ועיין כסף משנה שפירט את הסוגיות השונות בעניין זה.
- לה: וְיָדָם-חֲלָלִים וְשִׁטָּה ולרבנן למעט הדם המקלח בתחילה. תנא דבי רבי ישמעאל (לו), "פרט לדם קילוח, שאינו מכשיר". כאן פרש"י (לו. ד"ה פרט לדם קילוח) שדם קילוח אינו דם הנפש, ומכאן ש"דם חללים" היינו דם הנפש. ונראה שכוונתו להסביר את תנודתו? כריש לקיש וכו"ג בר"ש בכרתות (כב.), שדם הנפש הוא 'מִטְּפָה הַמְּשַׁחֶת וְאֵילָךְ'; ולא כר' יוחנן וכרבי שהוא הדם הַמְּקַלֵּחַ. אך שם פירש רש"י עצמו שריש לקיש מוסיף על ר' יוחנן ואינו חולק עליו; ואת דברי תנודתו? הסביר ש"דם חללים" הוא היוצא אחרי מיתת, למעט דם הנפש. עיין כאן בתוס' (לו. ד"ה דם חללים). בהערתנו החיצונית לכרתות הארכנו בס"ד להביא מדברי ספר לב אריה כאן; ותורף הדברים, שרש"י זיהה שתי אפשרויות לפירוש דברי ריש לקיש שם, ובתחילה הסביר שם כפי שהסביר, שבתחילת הסוגיה שם יש מקום לנקוט בשני הסברים בדברי ר"ל ולא להצטמצם להסבר אחד; אך כאן נוקט בפירוש כפי הנראה מסוף הסוגיה שם, שהובאו דברי תנודתו? בסמוך לדברי ראב"ד, ונראה שבשיטה אחת הם, שדוחק הוא לחלק בין 'דם חללים' ובין 'דם הנפש'. וראה הערתנו החיצונית הנ"ל, ומה שפכתבנו בה עוד בס"ד (עיין גם ראש יוסף).
- לו. חֶבֶת הקודש. ובהערת השוליים, כתבנו שלר"ש אין זו אלא מעלה מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא (רש"י זבחים מו: ד"ה לפסולא, ע"פ פשט הגמ' שם בדעת ר"ש; פסחים יט. ד"ה אלמא קסבר). גם במנחות (כא. ד"ה עצים) נקט רש"י שאין זו דרשה גמורה; וכן נראה מפסחים (לה). וסתמימת רש"י שם, ע"פ רב אשי שאמר שזו 'מעלה'. ובתוס' (מנחות שם ד"ה יצאו; ועוד) חֲלָקוּ עליו. אמנם במקומות אחרים קָטַם רש"י שמדובר בהכשר מן התורה, ודרשה גמורה היא (מנחות קב: ד"ה כי קמבעי ליה, וע"ש קא. ד"ה ועצים; ובסוגיינו, ד"ה הכא נמי; וכו"נ מסתימת דבריו לעיל לג. ד"ה דקיימא לן ובזבחים לד. ד"ה לרבות עצים ובפסחים כד: ד"ה והבשר למה). וכתב בכסף משנה (הל' טומאת אוכלין י, יז) שזו מחלוקת אמוראים בסוגיינו - ריש לקיש (בעל הבעיני) סובר שחיבת הקודש דאורייתא, ורב יוסף (שדן על כך עם אב"י) סובר שאינה אלא מדרבנן. ובמרומי שדה (זבחים לד.) כתב, בדעת רמב"ם, שתוקף דין חיבת-הקודש תלוי במחלוקת ר"ש ורבנן, כפי שנראה מהגמ' בזבחים (מו:), שרבנן לוקים על טומאת עצים ולבונה. וכתב גם שסתמא דגמ' בפסחים (לה). שקראה לדין זה 'מעלה' כר"ש. ויש לציין, כי בזבחים שם חלקו אמוראים בדעתו של ר"ש, ונאמרו של שלוש שיטות: א: בטומאת הגוף (כלומר, אדם טמא אכל עצים ולבונה) מדה ת"ק לר"ש שאין לוקים; ב: בטומאת הנאכל (העצים והלבונה) מדה ר"ש שלוקים; ג: רבא: פֶּלֶל חולקים (טומאת האדם וטומאת הבשר הוקשו). האמוראים הנזכרים שם בסוגיה (ולא מסיימי מאן אמר למאי) - ר' יוחנן ור"ל, ר' אלעזר ור' יוסי ברבי חנינא; והם חלוקים ביניהם, ושתי לשונות שם בזה: א. י"א שבטומאת האדם לכו"ע פטור, וי"א שחולקים בשניהם. ב. י"א שבטומאת הנאכל לכו"ע לוקה, וי"א שחולקים בשניהם. ובספר שם עולם לרבי ראובן מרגליות (סי' קצד-קצה, לזבחים שם) כתב (ע"פ תוס' שם ד"ה אבל) שר' יוחנן ור"א הם אלו שאינם מְחַלְקִים, ור"ל וריב"ח הם המחלקים בין טומאת האדם לטומאת הנאכל. לפי זה, נמצא כי סוגיינו - שלדעת ריש לקיש חיבת הקודש דאורייתא - אתיא כלשון א' ואליבא דרבנן בלבד, וכלשון ב' שם ואליבא דכו"נ. דלמ"ד שבטומאת הנאכל לכו"ע לוקה (ר"ל וריב"ח ללשון ב), אף לר"ש דרשה גמורה היא.
- שם, ואף מְטַמא אחרים, האם מן התורה? תיקו. ועי' תוס' בפסחים (יט. ד"ה לא לישתמיט), דריש לקיש דבעי לה הכא אי מהניא חיבת הקודש למימי ראשון ושני ס"ל כמ"ד (שם יד. והערתנו שם) שבקדשים אוכל מְטַמא אוכל מן התורה. ואין זה כשיטת רש"י (שם יט. ד"ה א"ל), ראה הערתנו שם (יח). ראה גם הערתנו למנחות (קא): ביחס לסוגיה שם (קב): בס"ד.

- לז. כְּשֹׁשׁ בִּזְנוּב. בברייתא (לח.) א"ר אלעזר ב"ר יוסי בשם אביו שאין זה פְּרוּסוֹ. כתבו שם **רמב"ן ורשב"א** שהוא חולק בזה על משנתנו שְׁלִפְיָה כְּשֹׁשׁ בִּזְנוּב נחשב פרוסו, ומשנתנו ר"מ היא.
- לח. מחלוקת רב ושמואל. עיין תוס' (ד"ה גועיה), שדברי רב נאמרו אף לרבן גמליאל, ושמואל סובר כרבנן.
- בעוף אפי' רפרוף כנף או כְּשֹׁשׁ זָב (לח.). בגמ' מופיעים בויו"ו החיבור: "אפילו לא רָפַף אלא גָּפוּ (גרסת רי"ף, רמב"ם ועוד, עיי' שו"ע ונו"כ: בעיניו) ולא כשכש אלא זָבּוּ". וכלשון זו בספרי הפוסקים (רי"ף ח. בדפיו; רמב"ם הל' מאכלות אסורות ד, יד; שו"ע יו"ד ז, א). ומדברי רמב"ן (לח., הנ"ל), שהקשה שבמשנתנו כשכוש זָב מועיל אף בבהמה (ותירץ דבעוף סד"א דכשכוש זָב דבר קל הוא מדי; קמ"ל), יש ללמוד ש'או קתני'.
- מ. השוחט בהמת חבירו וכו'. ועיין במסכת ע"ז (נד.), שם הובאה רק דעת רב הונא; ומפני כך סובר **ראב"ד** שהלכה כמותו (בהשגתו בהל' ע"ז ח, א. בשיטתו קיים קושי, שחילק להלכה כשיטת ר"נ וסייעתו בדעת ת"ק, ע"ש בכס"מ ובלח"מ). אך דעת **רמב"ם** שהלכה כר"נ וסייעתו ואלביא דת"ק, ונביא בזה מלשון **כסף משנה** שם, שיש בה הן כדי לסכסך והן כדי לבאר: "דעת רבינו דלית הלכתא כרב הונא, מדאזנתו עליה בהשוחט ומברייתא ואצטרך לדחוקי ולשנויי אלביא, ואמרינן בתר הכי: ר"נ ורב עמרם ורב יצחק אמרי אין אדם אוסר דבר שאינו שלו. ועל כרחין אית לן למימר דהא דאמרינן בפרק ר' ישמעאל (ע"ז שם) דא"ל ר"נ לעולא 'כבר תרגמה רב הונא לשמעתיך בבבל' - לאו משום דס"ל כוותיה, אלא כלומר: לא הוֹדְעָתְנוּ שום הִדְוֵשׁ, שפבר השמיענו זה רב הונא. וכן כתבו התוס' (כאן מ: ד"ה רב נחמן). וא"כ גם חזקיה ורב אדא כי אוקמוה להייתא ברייתא בשעשה בה מעשה (ע"ז שם; ע"ש) - אליבא דרב הונא אוקמוה, ולהו לא סבירא להו, דלדידהו מתרצי לה בגווינן אחריני דאיתמר התם. וכיון דר"נ ורב עמרם ור' יצחק חזו מלתייהו דקמאי דחו לה - כוותיהו ק"ל; וכן פסקו הרא"ש (ס' יד) והר"ן ז"ל (ח: בדפי רי"ף ד"ה גמ'). ...וצריך לומר שרבינו קָצַר כאן וסמך על מה שכתב בפרק ב' מהלכות שחיטה (הל' כא) לחלק בין ישראל לגוי ובין אית ליה שותפות בגויה ללית ליה". [ובמה שכתב שר"ן פסק כר"נ וסייעתו, מאידך בחידושי ע"ז (נב:): כתב דק"ל כרב הונא ור' יוחנן, וכ"כ בפירושו לנדרים (לו. ד"ה אלא א"א). אלא שכתב כאן: "ומיהו איכא מאן דאמר דאכילה אסורה, ואפילו שוחט בהמת חבירו לשם הרים ונתכיון לרפואה וכיוצא בה אסורה באכילה, שכל שיש בו סרך לעבודה זרה מיתסר באכילה; וליכא למימר לענין איסור אכילה 'אין אדם אוסר דבר שאינו שלו', דהכא לאו איהו אוסר לה, אלא דלא שרי לה, והוה ליה כאילו לא נשחטה אלא שמתה מאליה".]
- עוד שם. השתדלנו לנסח את הסיכום באופן שלא ישתמע שהאמוראים המתירים נוקטים צד במחלוקת התנאים, שכן נראה מדברי רש"י (מא. ד"ה ורב נחמן), אף שממבנה הסוגיה ומפְּהֶלְכָה היה נראה ללמוד שהמתירים נוטים אחרי שיטת ריב"ב וריב"ב; שבע"ז (נט:): משמע שזו דעה יחידאית. וממילא נטיית הסוגיה תהיה כדעת הרבים, היא דעת ת"ק; וקצת משמע כן ברש"י בסוגיינתו (מא. ד"ה בישראל; ע"ש. ועיין רמב"ם הנ"ל ונושאי כליו).
- מא: ובספינה וכו' בראש הספינה. לעיל (יג: יז.) אמרו ששוחטים אף בראש הספינה; וכתב **רש"י** (יג: ד"ה בין בראש הגג): "הכל יודעים דכיון דבספינה הוא - על כרחו הוא שוחט לתוך הים, שאי אפשר לו לטנף את הספינה" (וכן בדף יז. ד"ה בין בראש הספינה). ובתוס' (יג: ד"ה בין) הקשו עליו מסוגיינתו, דתניא מוציא ידו חוץ לספינה ושוחט ודם שותת ויורד על דופני הספינה; ולכן הסבירו שגם שם שוחט על דופן הספינה וכו'. ובחידושי **מהר"י שפירא** (רבי יוסף יאסקי שפירא) לעיל (יג:): תירץ, שְׁמָה שכתב רש"י לעיל הוא כשאינו יכול לשחוט על דופן הספינה, שהרי שם לשון הגמ' "בראש הספינה", ודכוותה תנן לגבי סוכה (כב:): ושם פרש"י ("ד"ה העושה): "שהוא מקום גבוה של ספינה, והים גבוה מאד ואין הרים מקיפין והרוח שולטת שם ועוקרתה"; "ורצונו לומר דשם אי אפשר לו לשחוט על דופני הספינה, ל"ק קושיית תוס'..." (מלשון מהר"י שפירא). מדבריו נמצא, שאין זו קושיה ברש"י, אלא סתירה בין הסוגיות, שלעיל אמרו "בראש הספינה" וכאן אמרו ע"ג כלים או על הדופן בלבד. וכן הצביע שם על כך שגם בה"ג (הלכות שחיטת חולין) הביא את שתי הסוגיות, ומכאן הוכיח מהר"י שפירא שגם בה"ג סובר כאמור, שפאשר אין אפשרות אחרת שוחט מראש הספינה לתוך הים. וכבר כתב כיוצא בזה (בשיטת רש"י) ה"ב ח"ב (יו"ד יא, ג), והסביר שרש"י דייק דבריו מן הסוגיות: "ונראה דסבירא ליה לרש"י, מדתני 'לעולם שוחטים בין בראש הגג בין בראש הספינה' אלמא דאין שום איסור בשוחט בראש הגג ובראש הספינה, דבראש הגג יכול לקבלו בכלי ובראש הספינה יכול לשחוט לתוך הים להדיא או לקבלו בכלי". ואת החילוק בין הסוגיות הסביר: "והא דאמר בפרק השוחט דאסור... היינו בשהוא עומד בתוך הספינה, דאין הספינה מתנפת בכך מבחין, דמשחטף הדם ממילא בהילוכה במים; אבל בראש הספינה, דמתנפת - שוחט לתוך הים להדיא". ואף פסק כן. אמנם, לכאורה יש בזה דוחק קל בלשון רש"י לעיל (יג: שם) "הכל יודעים דכיון דבספינה הוא על כרחו הוא שוחט לתוך הים" וכו', ולא כתב "דכיון דבראש הספינה הוא" (עיין **דמשק אליעזר** על חולין, לרבי אליעזר אשכנזי מֶאֱפֶטָא, פרק ב ס' יח אות ג, שהסביר את שרש"י כב"ח אך הקשה על טעם החילוק). אך בבית יוסף (יו"ד שם) כתב שרש"י סובר כתוס': "ונראה לי שאף רש"י לא נתכוון לומר שישחוט בתוך הים להדיא, אלא לדם-שותת-ויורד-על-דפני-הספינה 'שוחט לתוך הים' קרי ליה, דכיון דסוף-סוף דם יורד לתוך הים הוה מקום חשדא, אלא דמשום דהוא בספינה שרי בההוא גוונא דדם שותת ויורד על דפני הספינה". וכן פסק בשו"ע (שם, ג). אך יש שכתבו שגם זה דחוק בלשון רש"י (עיין **דמשק אליעזר** הנ"ל).
- אין לשחוט לתוך וכו' גומה וכו' לנקיין חצרו שוחט ליד גומה והדם יורד אליה אך לא בשוק כחוקי המינים והעושה כן צריך בדיקה אחריו. והנה במשנתנו נאמר "אבל עושה גומא בתוך ביתו בשביל שיכנס הדם לתוכה. ובשוק לא יעשה כן, שלא יחקה את המינים". ובברייתא בגמ' לא הוזכרה הגומה "בתוך ביתו". בתורת חיים הסביר שיש הבדל בין השוחט בבית (במשנה, ברישא), שם אין שייך חיקוי המינים, שהי אינו עושה דבר בלי טעם אלא לנקר ביתו הוא עושה (אף שאסור לכתחילה כיוון שפן דרך עובדי ע"ז). וכתב שפן משמע מדברי רמב"ם (הל' שחיטה ב, הו-). וכתב שדברי רש"י (מא. ד"ה אבל עושה גומא) משמע שגם בגומה בבית הטעם הוא שלא יחקה את המינים.
- מותר לשחוט על הגג (לעיל יג: יז.). **רש"י** הסביר (יז. ד"ה בין בראש הגג): "ולא חיישינן דלימרו לצבא השמים עולה לשחוט". ולעיל מינה (יג: ד"ה בין בראש הגג) כתב כדברים האלה, אך הוסיף: "או אם מקבל בכלי יודעין שאי אפשר לו לטנף את הגג ואין כאן חשד". ולכאורה זהו פירוש אחר, ולפיו על הגג מותר אף לקבל הדם בכלי.
- לשם עולת יולדת אסורה. בגרסתנו נוספה הסתייגות, בְּשׂוּי שאמר 'לשם עולת אשתי', וקמ"ל דלא אמרינן דאם איתא דְּלָדָה קלא הוה ליה, אלא שמא הפילה. **ורש"י** (מב. ד"ה קמ"ל) הכריע כמו הנוסח שאינו גורס את ההסתייגות, ע"ש טעמיו (ועי' תד"ה לא שנו).
- מב. הַטְּרָפוֹת. נקטנו כאן ע"פ הגמ' בסוף הסוגיה (מג.) בשם עולא, שחילקה את מיני הטרפות ל-8 סוגים. בסמ"ג (עש"ס) נתן להם סימן: ד"ן חנ"ק נפ"ש; וכן הובא בספרי הפוסקים (בשו"ע הקדיש לזה סימן - יו"ד כט - בכותרת "שמונה מיני טריפות וסימנן"); ועפ"ז כתבנו. ויש להעיר על כמה נקודות.
- א. בין 'נטולה' ל'חסורה'. לשיטת רש"י, נטולה היינו אבר שלם, וחסורה הוא חלק מאבר קיים. **מהר"ם שיף** (מג.); **רש"ש** (מג.). אך **רמב"ם** כתב (הל' שחיטה ח, כד) שה'חסרה' היינו שנבראה כך, בחסרון האבר, ו'נטולה' - שנבראה עמו ואח"כ ניטל. [ולגבי "שניטל צומת הגידים" דלהלן (עו.), ראה הערתנו שם].
- ב. נְטוּלָה. יש להוסיף, שִׁתְרֵךְ כנטול בחלק מן האיברים (להלן נח: ע"ש).
- ג. גם פסולי חילוף ושינוי מראָה (כגון להלן מז. בְּרָאָה) הם בכלל נקובה וחסורה (**רש"י** מג. ד"ה לא תיפוק וד"ה נפולה. ועיין תוס' מב. ד"ה ניקב הלב: "וניטל הלב והריאה והדקין לא איצטרך למיתני, דכלל נקובים הוא"). ולגבי חסרון בְּרָאָה ראה להלן בסמוך. ולגבי 'חרוטה' (עי' נה:), כתב **מהר"ם שיף** (מג.): "חרוטה בכלל חסורה או נטולה או לקותא [ולא אצטרך למיחשביה, כמו שפי"י בחזותא]. כמו כן, יש טרפות רבות שהן כעין 'תולדות' של 'אב' מסוים, אף שלעתים אינן דומות לו כ"כ; וכדוך שכתב רש"י (מה: ד"ה מפני כבדו): "וכל הני נתמרך ונתמסר בכלל נפסק-החוט הן, דְּקִים להו לרבנן שמתוך ליקוי זה עתיד לינקב וליפסק; אי נמי אין פיסוק גדול מזה...". ומקצתו יודינו בס"ד להלן בסמוך.

ד. **חסרון ברהא**. תנן "הריאה שניקבה או שחסרה". ובגמ' (מז): הקשו למאי קתני לחסרון זה, והשיבו דלא נצרכה אלא לר"ש דאמר עד שתינקב לבית הסמפונות, קמ"ל דנבקב עם חסרון מודה. וכך הביאו בתוספות י"ט ובמלאכת שלמה על המשנה. אך רש"י (מג. ד"ה לא תיפוק), לגבי מניין הטרפות, כתב דכל הנך טרפות דמניין בריאה בכלל ריאה שניקבה או שחסרה? ניהו, חליף (עי' מז). היינו חסרה ממקום שראויה להיות שם, וכו'. וכ"כ רש"י להלן (נג): ד"ה מדרב הגמ' לגבי ריאה שהתפרקו ממנה חתיכות. גם רמב"ם בפיהמ"ש, רבנו עובדיה מברטנורא ותפארת ישראל הסבירו את 'או שחסרה' בחסרון אונות (ולרמב"ם גם מגוף הריאה). אכן בתוס' (מב: ד"ה אפיק) כתבו שלרבנן אין 18 טרפות אלא 17, דלית להו חסורת הריאה, לפי הסוגיה להלן (מז):. ובתוס' להלן (מז: ד"ה אבל נקבו) כתבו בשם ריב"א ורבנו קלונימוס הזקן שאין לאסור כשנראית הריאה חסרה ועולה בנפיהה והעור והבשר קיים, שאם זו טרפה היתה הגמ' צריכה לומר זאת שם במקום להעמיד את המשנה כר"ש. מכל מקום, לכאורה קשה זאת על רש"י וסיעתו, מדוע הגמ' להלן לא השיבה ד'או שחסרה' היינו חסיר או יתיר או חליף באוני? כתב מהר"ם מלובלין על דברי תוס' הנ"ל: "והא דלא משני הכא ש'חסרה' דמתני' היינו שחסר ממנין האונות, דטרפה לכ"ע וכדאמר רבא לעיל חסר או יתיר או חליף וכו' - משום דלא משמע ליה דאיירי מתני' בהכי אלא בחסרון הדומה קצת לנקב, דהכי קתני מתניתינן ריאה שניקבה או שחסרה וכו'". ובלב אריה (שם) כתב לתרץ זאת, שלגמ' נראה שחסרון באונות הוא בכלל 'ניקבה' אפי' לא נכשה ממצעות נקי, וכדרך שפכתו בתוס' לעיל (מב). ד"ה ניקב הלב): "וניטל הלב והריאה והדקין לא אצטרך למיתני, דבכלל נקובים הוא". ובכסף משנה (הל' שחיטה ח, ז) כתב שבאמת משנתנו לדברי הכל, ולא דחקה הגמ' להעמיד כר"ש אלא לסברת המקשה. וזו לשונו: "אפשר לומר לדעת רבינו דאה"נ דהוה מצי לשנויי הכי, אלא דלפום מאי דס"ד דמקשה דחסרון מבחוץ לא הוי אלא ע"י נקב אהדר ליה דאיכא לאוקמה כר"ש; אבל לפום קושטא אית לן לאוקומי ככ"ע, והיינו כמין פגם וחסרון נראה בה מבחוץ ואין בה נקב. ויש הוכחה לדברי רבינו מדאמרין בריש פרק' אלו טרפות (דף מ"ב) דבמתני' חשיב י"ח טרפות, ומשמע דהכי הלכתא, ואי מדלית ריאה שחסרה משום דלא אצטרך אלא לר' שמעון דלית הלכתא כוותיה - לא פשו להו אלא י"ז. ורש"י כתב שם שהאונות שנתחלפו בכלל חסרה הוא, שחסרו ממקום שראויה להיות שם; ויש להקשות עליו, דא"כ אמאי דחק בגמ' לאוקומי כר"ש?, לוקמה באונות שנתחלפו וד"ה!... ומיישב בענין שכתבתי" (עיי' גם ב"ח יו"ד לו אות יג).

ה. **חסרון דגרגרת**. מוזכר במשנה (נד). ונידון בגמ' (מה. נד):. התלבטתי לגבי, האם בכלל החסרות הוא (שם כתבתיו בתחילה)? מאידך, אולי מטעם פסוקה הוא, שחסרון גדול כאיסור הרי הוא כאילו נפסקה הגרגרת, או שוודאי עתידה להיפסק? ואף שאין בזה נפק"מ, דנתי דבר, וסברתי שיש לכלול בפסוקת הגרגרת, מן הטעמים שלהלן: א. כי משנה קמייאת לא הזכירתי. ב. גם הגמ' שם, ששאלה "ותו ליכא" והביאה עוד 11, לראי הזכירתי. ג. כפי שבעוף שיעורו רוב טח פה הקנה (מה), אלמא משום פסוקה היא. ד. אין מסתבר שדווקא במשנת אלו כשרות בבהמה" (נד). תתחדש טרפה ממין חדש. אך, מאידך, אפשר לדחות טענות אלו: א. איתריב ב'זה הכלל' (כדכתב תפא"ר במשנה ב אות לד; עי' להלן נד). המשנה רצתה לפרט 18 טרפות, והשאר ב'זה הכלל'. ב. ייתכן כי הגמ' הקשתה רק מקבוצות טרפות שהתפרסמו בשם החולל - בסג"ר, שב שמעתתא, ולא מטרפות בודדות. ג. אין זו ראייה שכל חסרון אינו טרפה עצמאית. ד. כבר התחדשו במשנה תניינא, אמנם בסופה, טרפות חרותה וגלודה שלא נזכרו במשנה קמייאת. כשהוצרכתי להכריע, סברתי כי קצת משמע בלשון המשנה תניינא (נד). שאין זו טרפות בפ"ע, דז"ל: "ואלו כשרות בבהמה: ניקבה הגרגרת או שנסדקה. עד כמה תחסר? רשב"א: עד כאיסור האיטלקי"; אולי לשון 'עד כמה תחסר' ללא שהקדימה המשנה 'אא"כ חסרה...' משמע קצת שאין כאן טרפה חדשה. וראיה לדברים הם דברי תוס' (מג. סד"ה הנך): "וא"ת: ואמאי לא חשיב חסרון הגרגרת, דהוי בכאיסור? וי"ל דטעמא דחסרון משום דסופה ליפסק ברוב". נמצינו למדים, שלדעת תוס' יו"ט (הנ"ל) חסרון דגרגרת טרפה בפ"ע היא, ולתוס' משום פסוקה היא (וכ"כ מדברי רמב"ם מב:).

ו. מן השרדה, נעקרה צלע מעיקרה או חוליות (להלן נב:). כתבנו שהכל בכלל שבורה; וזאת ע"פ רש"י (מג. ד"ה נפולה), וכן הבין דבריו בש"ך (יו"ד כט ס"ק ט), וכ"כ בכסף משנה (הל' שחיטה י, ט; עי' חת"ס מג). אך בתחילה כתבתיו בין החסורות; וכן הוא בתוס' (מג. ד"ה הנך: "...א"כ ריאה שחסרה וחסרון דשדרה נחשוב נמי כחד..."), וכ"כ במאירי (מג), וכן משמע בגמ' (מב: שזו אחת מ'בסג"ר' והואת ס' מצינת ל'חסרון בשדרה', אלמא עיקרה משום חסרון. וביקשתי להסביר שרש"י מסכים לתוס', ואפשר לפרש את דבריו באופן אחר ולקרוא כך: "ושפ' מדוכתיה בכלל נטולה, וכן נדלדלו סימנים ועקירת צלע. וחביסת גולגולת בכלל שבורה". אלא שבש"ך הנ"ל מוכח שפסק דברי רש"י להפך, כך שאף נדלדלו סימנים בכלל שבורה (בניגוד לכס"מ, שם, שכתב זאת תחת נפולה). ועדיין ביקשתי להעמיד דבריי (שעקירת צלע או חוליות היא בכלל חסרה) ולומר די"ל שפה שכתב רש"י כאן שהיא בכלל שבורה היינו לפי מה שפירש כאן (מב: ד"ה נעקרה) שהצלע נעקרה עם חצי מן החוליה, וודאי בכלל שבורה היא; אך לדעת שמואל עצמו, וכדפרשו רש"י להלן (נב). ד"ה מעיקרה) שעקירת צלע היא אף בלא אסיתא (וכפי שעמדנו בזה בס"ד בהערותנו החיצוניות שם בשם מהר"ם) - י"ל דבכלל חסרה היא. מ"מ, מוטב לתפוס את המפורש, וכתבתיו ע"פ דברי רש"י כאן וכפי שהבנינו הש"ך.

ז. **חסרון בגולגולת**. מפורש במשנה (אהלות ב, ג) לעניין טומאת אוהל באדם, אך לעניין טרפה אינו מפורש בפרקנו (אלא בעירובין ז; ורש"י הזכירו מספר פעמים (עי' מה. ד"ה ובגולגולת; נד: ד"ה כסלע; נז: ד"ה מצטרפין למלא מקדה); והבאנו בס"ד להלן (נד), על מה שאמור שם במשנת אלו כשרות' "נפחתה הגולגולת ולא ניקב קרום של מוח", אלמא נעיר על מה שכללנוהו בין השבורות, בדומה לעקירת צלע דלעיל, וכפי שכללו רמב"ם בין השבורות (הל' שחיטה י, ה; וע"ש ח, א שפ"ח שני אברים בחסרות. ואולי לטעמו, כאמור לעיל, ש'חסרה' היא שנבראת כך. ובכס"מ שם י, ט מנה זאת בין החסרות). לדעת תוס' (מב: ד"ה ואמר, ע"ש), לכאורה יש למנות חסרון זה בין עם נקוב קרום המוח, שכן כתבו שטרפה כיוון שסוף הקרום להינקב. ולרש"י, נראה שפ"ח שהכליל (מג. ד"ה נפולה) את חסרון החוליות בשדרה בין השבורות (ראה לעיל), וכן הציב שם את גולגולת שנחבסה (שם), קרוב הדבר - אף שאינו ודאי - שלדעתו הוא הדין לגולגולת שחסרה.

ח. לגבי יְדִלְדְלוּ הסימנים'. בתחילה קראתי ברש"י שהוא בכלל נטולה, וכמו בוקא דאטמא דש"ף מדוכתיה. אך ראיתי בש"ך (הנ"ל) שכתב בדעת רש"י שהוא בכלל שבורה. והדבר תלוי באופן פיסוק דברי רש"י, וכמש"כ לעיל בסמוך לגבי נעקרה צלע.

ט. לגבי לקות הפליה - דברי רכיש בר פפא - הגמ' (מג). אומרת שעולא, שהצביע על 8 סוגי טרפה, רצה להוציא מדברי רכיש. מאידך, בגמ' (נה): ע"ש) נפסקה הלכה להדיא כר"ש. לאור זאת, הקשו רבים, כיצד הביאו הפוסקים (ביניהם רמב"ם הל' שחיטה ה, ב, ושו"ע יו"ד סי' כט) את מניין השמונה? בבית יוסף (שם), וכן בכסף משנה י, ט) תירץ שאמנם עולא הוציא דבריו מדברי רכיש, אך אנו - כיוון שיכולים להכניס את לקות הפליה (וכליה שקטנה, להלן נה:)- בכלל חסרה או נטולה - נכלול אותה בהם. ובכס"מ (שם, לעיל מיניה) מנה אותה בין הנטולות. והקשו על תירוץ זה (דרכי משה א; ב"ח ב), שא"כ כיצד אמרה הגמ' בפשוטו שדברי עולא הם להוציא מרכיש? אולי גם הוא קלל לקותא בחסרה או בנטולה; ובלשון **מחצית השקל** (על שר"ע, יו"ד כט) יש כדי להגיב לקושיה זו: "עולא על כרחו לית ליה כרכיש, דאי לא תימא הכי - לא הוי ליה ליתן מקום לטעות דבריו, כיון דאפשר לטעות דאין לקותא דרכיש בכלל השמונה דקחשיב, והוי ליה לחשוב לקותא בהדיא בפני עצמה". ובדרכי משה (שם) כתב באופן אחר, דלדין 'דרוסה' שבין השמונה ש"נאמרו לו משה בסיני" אינה 'דרוסה' הידועה, שהרי היא כבר מפורשת במקרא (כדברי רמב"ם בהל' מאכלות אסורות ד, ו; הל' שחיטה ה, ג); אלא לקות הכליה (ונקראת 'דרוסה' שיוכלה לבוא ע"י דריסה; או: שדומה לדריסה שנתמסמס בשר הכליה כאילו נדרס. אך סיים: "ואף ישוב זה דחוק, וצ"ע"). ובלחם משנה (הל' שחיטה ה, ב) תירץ שהאמור בגמ' 'לאפוקי לקותא דרכיש' אינו דברי סתמא-דגמרא, אלא דברי עולא עצמו הם. אך רכיש - יסבור שלקווא-בכוליא הוא בכלל נטולה, שפיון שנמסה בשרה כבשר המת הנה ליה כמאן דליתיה. ובב"ח (שם, ב) כתב שאכן אין לקות הכליה בכלל השמונה, וכיוון שהפוסקים כתבוהו במפורש לא חששו שנטעה להכשיר אותה בכלל הכלל של עולא והסימן. בדומה לזה כתב בכרתי (לשו"ע, ס"ק א): "באמת הם יותר משמונה, וראוי להיות תשעה, וסימנם דן חנק לנפש, והיא לקות ככוליא דטריפה כמבואר לקמן סימן מ"ד (סעיף ב'). והש"ע לישנא דגמרא (מ"ג ע"א) נקט". וכתב הוא בפלתי (ס"ק א), שיש עוד לתרץ, ובמיוחד ע"פ שיטת האגור שטרפת הקלותא בכליה היא משום שילקו בני המעיים ויינקבו, שהם 'התלויים במקום חריץ', ע"פ הגמ' להלן (נה:). "אמרי במערבא: והוא דמטאי לקותא למקום חריץ, ע"ש). והסביב, שרכיש עצמו חולק על 'אמרי במערבא', ולדעתו לקות הכליה היא עצמאית ואינה בגלל בני המעיים, ואף שלא הגיעה למקום החריץ. אך לדין טעם הטרפה משום בני-המעיים וכדאמרי במערבא, ולכן נכללת בנקובתם.

ועוד כתב שם בפלתי (ס"ק ב) לתרץ באופן אחר: לקות הכליה אינה טרפה שנאמרה למשה בסיני, אלא חז"ל דנו אותה כפי עוצם שכלם וכחם החזקה בתורה (כיו"ב עיין בנקודות הכסף לבעל ש"ך).

י. טרפות. יש להזכיר - ע"פ הסוגיה לעיל (לב:) - כי בין הטרפות המנויות במשנתנו ישנן שתיים שהן נבלות, והן "פגעי הוויט והקנה" (כלשון רמב"ם בפיהמ"ש); שבתחילה חלק ר' עקיבא על ר' ישבב ואמר שהן טרפות, ולבסוף הודה לו שהן נבלות. ומלשון פירוש הון עשיר על המשנה: "אף על גב דמשנה זו קודם חזרה נשנית ומשנה ראשונה לא זזה ממקומה, מ"מ סידרא (כנצל" סד'ה - ימ"מ) רבינו הקדוש בענין שבנין האמת, והוא כי באלו השתים בהמה היו נבלה ולא טרפה מאחר שהודה ר"ע לרבי ישבב, והיינו דשינה בהם בשנותו 'קובות' וכו', ולא קני 'ניקב' ו'נפסק' כמו באחריני". ועיין גם רשב"א. [וכן הזכרנו להלן לגבי שמוטת הקנה, הנז' בגמ' בהמשך (נד). והבאנו להלן (מד); ראה שם].

18 הטרפות. במניין נציג כאן שתי אפשרויות: האחת, כפי שהן במשנה; והשנייה, כמסקנת הסוגיה.

א. אלו שבמשנה. 10 נקובות - ושט, קרום המוח, לב, ריאה, קיבה, מרה (ריבר"י), דקין, כרס פנימית, המסס, בית הכוסות; 2 פסוקות - קנה, חוט השדרה; נטולת הכבד; חסורת הריאה; קרועת רוב הכרס החיצונה; נפולה; דרוסה; שבורת רוב הצלעות.

ב. מסקנת הסוגיה - נקובה (ושט, קרום המוח, לב, ריאה, קבה, מרה, דקין, כרס פנימית, המסס, בית הכוסות, טחול (דבר עוירא)); פסוקה (קנה, חוט השדרה); נטולת הכבד; חסורת הריאה; קרועת רוב הכרס החיצונה; נפולה; דרוסה; שבורת רוב הצלעות (עד כאן 8); בסג"ר 4 - בהמה שנחתכו רגליה; חסרון חוליה בשדרה; גלדה; חרותה; שב שמעתתא 6 (מלבד טחול דרב עוירא דנקובה היא) - בוקא דאטמא דשף מדוכתיה; לקתה בכלייה; סימנים שנידלדלו ברובם; נעקרה צלע מעיקרה; גולגולת שנחבסה ברובה; בשר החופה רוב הכרס ברובה.

ג. רמב"ם מנה 70 טרפויות (הל' שחיטה י, ט), וזו לשונו: "נמצאו כל הטרפיות המנויות, כשיפרטו, ואפשר שימצאו בהמה וחיה - שבעים; ואלו הן על הסדר שנתבארו בחבור זה: (א) דרוסה. (ב) ניקב תרביץ הוויט. (ג) ניקב קרום של מוח. (ד) נתמסס המוח עצמו. (ה) ניקב הלב עצמו לבית חללו. (ו) ניקב קנה הלב. (ז) ניקבה המרה. (ח) ניקבו קני הכבד. (ט) ניקבה הקיבה. (י) ניקב הכרס. (יא) ניקב המסס. (יב) ניקב בית הכוסות. (יג) ניקבו מעיק. (יד) יצאו המעים לחוץ ונהפכו. (טו) ניקב הטחול בעביו. (טז) חסרה המרה. (יז) נמצאו שתי מדרות (עי' הג' מיימוניות ו, כ). (יח) חסרה הקיבה. (יט) נמצאו שתי קיבות. (כ) חסר הכרס. (כא) נמצאו שני כרסים. (כב) חסר המסס. (כג) נמצאו שני מססים. (כד) חסר בית הכוסות. (כה) נמצאו שני בתי הכוסות. (כו) חסר אחד מן המעים. (כז) נמצאו שני מעים. (כח) ניקבה הריאה. (כט) ניקב הקנה למטה במקום שאינו ראוי לשחיטה. (ל) ניקב סימפון מסימפוני ריאה אפילו לחבירו. (לא) נאטם מקום מן הריאה. (לב) נימוק סמפון מסמפוני הריאה. (לג) נמצאה ליחה סרוחה בריאה. (לד) נמצאו בה מים סרוחים. (לה) נמצאו בה מים עכוורין אף על פי שלא סרוחו. (לו) נתמססה הריאה. (לז) נשתנו מראיה. (לח) נהפך הוויט במראיו. (לט) חסרה הריאה ממנין האונות. (מ) נתחלפו האונות. (מא) הותירו האונות מגבה. (מב) נסרכה אונה לאונה שלא כסדרן. (מג) נמצאה הריאה בלא חיתוך אזנים. (מד) חסר מקצת הריאה. (מה) יבש מקצת גופה. (מו) נמצאה הריאה נפוחה ועומדת. (מז) צמקה הריאה מפרד אדם. (מח) חסר הרגל בין מתחלת ברייתו בין שנחתך. (מט) או שהיתה יתירה רגל. (נ) ניטלה צומת הגידים. (נא) ניטלה הכבד. (נב) ניטל לחי העליון. (נג) כוליא שהקטינה ביותר. (נד) כוליא שלקתה. (נה) כוליא שנמצאת בה ליחה. (נו) כוליא שנמצאו בה מים עכוורין אף על פי שאינן סרוחין. (נז) כוליא שנמצאו בה מים סרוחין. (נח) נפסק חוט השדרה. (נט) נמך מוח חוטה השדרה ונתמסס. (ס) נקרע רוב הבשר החופה את הכרס. (סא) נגלד העור שעליה. (סב) נתרסקו איבריה מנפילה. (סג) נדלדלו הסימנים. (סד) נשתברו רוב צלעותיה. (סה) נעקרו רוב צלעותיה. (סו) נעקרה צלע אחת בחולייתה. (סז) נעקרה חוליה אחת. (סח) נשמט הירך מעיקרו. (סט) חסרה הגולגולת כסלה. (ע) נחבס רוב הגולגולת ונתרוצץ". ע"כ. ועיין כסף משנה שם, שסידרן לפי סוגים; גם העיר שם שאין כולם מוסכמים בינין הפוסקים. ועוד ציין שם ל-5 טרפות נוספות בעוף; ע"ש. בספר שושן סודות (קורין, ה'תקמ"ד, מז; בדפי הספר) כתב: "סוד ע' טרפיות אשר כללם ח' וסימנם ד"ן חנ"ק נפ"ש. דע כי הסימן ההוא נאה לעיני ויפה לבנין, כי הטרפיות ההם חונקים הנפש ההן בדין..."

לדיונים נוספים ביחס למניין הטרפות או לפרטיו, עיין נושאי כלי רמב"ם (הל' שחיטה י, ט) ושו"ע (י"ד סי' כט), ועיין מאירי (מג).

מג: יִשֶׁב קוץ בוויט וכו'. כתב רש"י (ד"ה ישב לו קוץ) שמדובר שלא נמצא קורט דם בפנים. ותוס' כתבו שאפילו יש דם כשרה, כל עוד אין דם בחוץ. ועיין רשב"א. ע"ע רמב"ם (הל' שחיטה ג, כא), וזו לשון כסף משנה שם: "ומדיאצטרכינן לקסבר עולא אין חוששין ואנן ק"ל דחוששין לספק דרוסה ש"מ דליאת לדעולא".

מד. וסימנים שנעקרו רובם טרפה. והבאנו מלהלן (נד). נשמט הקנה ספק האם טרם נשחט - רב: כשרה וכו' ר' יוחנן: יחתוך וישווה החתכים. ואם החתכים שווים - טרפה. ע"כ. באחת המהדורות כתבנו (במובא מלהלן שם) 'נבלה' תחת 'טרפה', ובהערה ציינו בקיצור שהוא ע"פ משנה וגמ' לעיל (לב:). והיינו, דלעיל התבאר שכל שנפסלה בשחיטתה (ולא מחמת דבר אחר), כגון חמש הלכות שחיטה, נבלה היא, ואינה טרפה (ע"ש ברש"י ד"ה ויש מהן נבלות). אך עכ"פ רש"י כתב להלן (נד. ד"ה ויקיף) לשון טרפה: "...אם דומין מראיהן של חתכים - טרפה, דהואיל דומין י"ל שאף חתך הראשון לאחר עיקור נעשה". ומאידך גיסא, אם עיקור עושה אותה טרפה ולא נבלה, מדוע נשנה בין 'הלכות שחיטה' (עי' לעיל ט. לב.)? ולעיל (ט. פרש"י עצמו) (ד"ה שהיה וד"ה כולהו): "שחט הוויט ופסק [את] הגרגרת - הרי עיקור... כולהו תנן - במתניתין פרק השוחט (ל. לב.) שבהמה מתנבלת בה..." (אמנם בזו י"ל שכ"כ משום שאר ההלכות!) ובתוס' לעיל (ט. ד"ה כולהו, ועי' תורא"ש שם) דנו בפרש"י שם לגבי מהות העיקור, ז"ל: "פירש בקונטרס: עיקור - דתנן: שחט את הַשֵּׁט ופסק את הגרגרת. ותימה, דְאִין זה שייך להלכות שחיטה, דְאִין פסול מפני שלא שחטו, ולא דמי לשאר הלכות שחיטה! ויש לומר דאירי ששחט בסכין פגומה או במגל (ע"ל יח.), וזה נקרא 'פסק' את הגרגרת' ופסולה הוי משום דְאִין שוחטין אלא חונקין". ולפי' ככהי גוונא הוא דין הנבלה שנאמר לגבי עיקור, וכדאיתא לגבי מגל קציר (לעיל יח.). עוד הביאו בתוס' (לעיל ט. שם) שיטת בעל הלכות גדולות, שה'עיקור' היינו שנעקר הסימן ממקומו; וע"ש שדנו בדבריו. וכתבו: "ולפירושו הקונטרס יתיא שאינו מונה שְׂמוּקָה דהלכות גדולות; דהני טרפה ששחטה, ואין צריך להזכיר". והנה כתבו בתוס' כאן (ד"ה והאיכא) ובסוגיית עוף לעיל (כ. ד"ה אילימא): "לפירוש הקונטרס דבעיקור סימנין הני טרפה...". היכן כתב כן? אולי שכך יש להבין מפירושו (לעיל ט. הנ"ל) במהות השחיטה, שהיא פסוקת הגרגרת והיינו אחת מן הטרפות. ועי' גם רש"י לעיל (י): "נשמטה הגרגרת תחלה - הרי נטרפה" (הגה"צ במהד' עוז והדר). ובראש יוסף (לעיל כ.) ביאר שכוונת תוס' הנ"ל לסימנים שנעקרו: "רצה לומר לרש"י דפירש לעיל דף ט' [א ד"ה שהיה דרסה] דעיקור היינו פסוקת הגרגרת, והיינו בסכין פגום. ולא מפרש כפירוש בעל הלכות גדולות שנעקרו מִלְחִי, דהוא סובל יותר, דהיינו עיקור מהלכות שחיטה, שאין שחיטה מועלת בו; אלא וודאי רש"י סובר דהוה טריפה, כפשוטן של סוגיא באלו טרפיות דף מ"ד ע"א 'סימנים שנדלדלו ברובן טריפה', ועיקור הפגמי בהלכות שחיטה הוא סכין פגומה, אבל נעקרו סימנים מלחי לא הוה אלא טריפה ולא נבלה, דלא הוה פסול במקום שחיטה". וכן ביאר כוונת תוס' לבא אריה (לעיל שם), שהנחת תוס' ("וכן תפסו הפוסקים במושלם דלשית רש"י שמוטת סימנים הני טרפה") היא מדרש"י לעיל שעיקור הוא פסיקת הגרגרת בסכין פגומה (כדפי' בתוס' לשיטתו), ושם לא מנה שמואל (בין הלכות שחיטה) שְׂמוּקָה כי היא טרפה ששחטה. [אך בעל לב אריה ידידיה כתב, שג"ל לפרש רש"י מודה שמוטה אינה טרפה כלל (לא כתוס' בדעתו), ולא רצה רש"י לפרש עיקור דשמואל בשמוטה, כדי שלא יקשה מדוע שמואל לא מנה חיתוך הקנה בסכין פגומה, וכל שאר הקושיות שהקשו בתוס' על בה"ג. ע"ש]. ולפי הבנת תוס' ברש"י - ששמוטה היא טרפה ואינה 'עיקור' - כתב, שאין קשה לו בסוגיא דעוף ובסוגיא דהכא; שרש"י מודה שאין שחיטה מועילה לסימנים עִקְוִיִּים ואינה מְטַהֶרֶת מִיָּד נבלה, שאין שחיטה מועילה בסימנים אלא כשהם מחוברים, וכל הפלפול בסוגיא דעוף הוא רק לטהר מידי נבלה. וכ"כ כבר במגיני שלמה (לעיל כ.), ונסתייע מלשון רש"י לעיל (לב:): "ויש מהן נבלות - כגון נקובת הוויט ופסוקת הגרגרת, דאיתרע מקום שחיטה דידהו"; ועע"ש. וריטב"א כתב בסוגיא דעוף (כ.) שלדעת רש"י (ע"פ דבריו שם בד"ה אילימא למעוטי) 'עיקור' כולל שני פירושים: "דאע"ג עיקור סימנים אינו עושה טריפה ולא נבלה - הכי אנמריה רחמנא למשה, שלא תועיל שחיטה בצואר ולא מליקה בעור" (בסימנים עִקְוִיִּים; וכן נראה מפירוש רש"י ז"ל, אלא שלשוננו קצר. ובאנן חזר רש"י ז"ל וְהוֹדָה דעיקור סימנים הוא שנעקרו הסימנים ממקומם, וכדמוכח לקמן בפרק אלו טרפיות (מד); ואף על גב דלעיל (ט.) כתב

דעיקור סימנין כגון שפסק את הגרגרת - נראה שרבינו סובר דתרי עיקור סימנים הן: שפסק את הגרגרת בשעת שחיטה, או שנעקרו הסימנין קודם גמר שחיטה. עכ"ל. וא"כ שניהם טרפה.

ושיטת רמב"ם בזה, כתב בחידושי ר"ן בשמו (כאן), וז"ל: "וא"ת, דהכא משמע דעיקור סימנין טרפה, ואלו בפ"ק מני לה גבי הלכות שחיטה! וכ"ת כל פסול שבסימנין מהלכות שחיטה הני - אי הכי ליחשב נמי נקובת הַנְּשֻׁט ופסוקת הגרגרת! תירץ הרמב"ן ז"ל, דסימנין שנעקרו שלא בשעת שחיטה - טרפה, והיינו סוגיין; אבל נעקרו בשעת שחיטה - היא לה נבלה." וע"ע בית יוסף (יר"ד כד, טו-טז) בשם רשב"א בתורת הבית ובתשובה ("ח"ג סי' שסג).

בשו"ת אבני נזר (יר"ד סי' יז) סיכם בקצרה ש"בשמיטת הסימנים יש ארבע שיטות". מהן מחלקים, בין שמיטת כולה ובין שמיטת רובה (תוס' בה"ג), או בזמן השמיטה (רמב"ן). וזו לשונו באבני נזר: (א) "שיטת רש"י [חולין ט. ועי' תוס' כ. ד"ה אילימא] - דבין נשמטה כולה בין נשמטה רובה ולא נשאר מיעוט במקום אחד - הני טריפה. והרשב"א הקשה, דא"כ למה נשנה בין הלכות שחיטה? ואי משום שבטרפה הסימנים לא מהני בהו שחיטה - א"כ לתני 'נקובת הוושט' בהלכות שחיטה! ולפענ"ד יש לומר דלגלגל ששנשה בהלכות שחיטה היה מועיל שחיטה לטְהַרָה מדי נבילה, כיון דאין הפסול במקום שחיטה. (ב) דעת התוס' בשיטת בה"ג, דכשנשמטה כולה אינה טריפה אלא שאינו מועיל בו שחיטה; וכשנשמטה רובה ולא נשאר מיעוט במקום אחד הוה טריפה. כן מתבאר מדברי התוס' (דף מ"ד ע"א) ד"ה והאיכא עיקור סימנים. (ג) דעת הרשב"א בתורת הבית בארוך ובקצר ("ב"א סוף ש"א) דאפי' נשמטה רובה ולא נשתייר מיעוט במקום אחד ג"כ אינו טריפה, אלא דלא מהני ביה שחיטה. (ד) שיטת הרמב"ן דשמוטת הסימנים טריפה, בין נשמטו כולם בין נשמטו רובם ולא נשאר מיעוט במקום אחד, והלכה למ"מ דאם נשמטו רובם בשעת שחיטה בדבר שעושה אותם טריפה דלא מהני בהו שחיטה, דאי אפשר שתִּשְׁחַט בהכשר. עכ"ל אבנ"ז.

פסוקת הגרגרת וכו'. ביאור הדברים בטוב טעם בספר שיחת חולין (עמ' קלב). ומה שכתבנו 'רבה בר חנה', עי' מש"כ בס"ד בהערותנו למנחות (לט:).

מד: בהמה שהוקה בה חכם, הנמנע לאכלה משובח. ע"פ לשון רמב"ם (הל' מאכלות אסורות ד, יב) ושו"ע (יר"ד יז, ג) לגבי בהמה מסוכנת "אף על פי שהיא מותרת גדולי החכמים לא היו אוכלין... ודבר זה אין בו איסור, אלא כל הרוצה להחמיר על עצמו בדבר זה - הרי זה משובח". ולשון רמ"א, בענייניו (יר"ד קטז, ז): "בהמה שהורה בה חכם מסברא, ולא נמצא הדין בפירוש שהיא מותרת - בעל נפש לא יאכל ממנה" (ועיין לשון שו"ע שם, שכתב שוב דין המסוכנת: "מסוכנת, אף על פי שניתרת בשחיטה, המדקדקים מחמירים על עצמם שלא לאכלה").

חכם שדן ועד שהעיד ראוי שלא יקנה בעצמו וכו'. מקשים, שכאן משמע שרק 'בעל נפש' צריך להחמיר בזה (ובלשון הגהות מיימוניות הל' גירושין י, טז: "ומ"מ גם אם אין רוצין להחמיר ליכא איסורא במילתא"); אך ביבמות (כה:): תנן: המביא גט ממדינת הים ואמר בפני נכתב ובפני נחתם - לא ישא את אשתו. 'מת' הרגתי' הרגנוה' לא ישא את אשתו. החכם שאסר את האשה בנדר על בעלה הרי זה לא ישא. כלומר, מדינא אסרו לו לשאת, מפני החשד; ולא רק לבעל נפש! תירצו רמב"ן, ר"ן (ט: בדפי רי"ף) ועוד (עי' תוס' סד"ה וכן), ש'הרחק מן הכיעור' דסוגיין אינו בדין יחידי אלא בדין מתוך ב"ד (ורבה בר חנה לא דן לבדו אלא היו מלבדו שני דיינים), אך ביחידא אסור מדינא משום חשד. ולהלן בפרק שילוח הקן (קמא:), "ההוא דאתא לקמיה דרבא, א"ל: תיממה מהו? וכו' חייב לשלח, שלחה, והאדר לה רבא פרסתקי ותפסה. וליחוש לחשדא! כלאחר יד" ע"ש. ופרש"י שם: "וליחוש לחשדא - שעל הנאת עצמו חייבו לשלחה; דצריך להתרחק מן הכיעור, כדאמר באלו טרפות דרב חסדא שרי בוכרא ולא זבין מיניה". כלומר, החשש לחשד אינו מן הדין אלא מצד 'הרחק מן הכיעור'. והוקשה לי, מדוע דפנהו רש"י לרב חסדא שרא בוכרא? ולא לחכם שאסר את האשה בנדר, שהם איסור החיתון (מפני החשד) הוא מדינא? ולפי שעה לא מצאתי מי שדיבר בזה. ושמא י"ל בדוחק, לפי האמור, שרבא לא דן שם יחידי אלא היו עמו דיינים. ורש"י פירש כך מפני שלשון הקושייה "וליחוש לחשדא" משמע שהוא חשש קל ('הרחק מן הכיעור') ואינו איסור של ממש. ולכאורה דברי רש"י נוחים יותר לפי מה שכתב בים של שלמה ביבמות (פרק ב סי' כ, ע"ש), ש'הרחק מן הכיעור' אינו מדובר בב"ד ובדינים, אלא דווקא במומחה שדן יחידי; ודייק כך ברש"י כאן (ד"ה הרחק מן הכיעור) שלא פירש בעדים אלא בדין; ומ"מ בחכם שאסר אשה בשל נדר וכו' אסור, ד"יותר יש לחוש לשמא עיניו נתן בה בחימוד המשגל, משא"כ בשאר דברים". לפ"י ניחא, דבעובדא דרבא אין מדובר באשה, ולכן אין האיסור מן הדין אלא מ'הרחק מן הכיעור'. בישי"ש כתב עוד שפ"כ בתוס' (כאן ד"ה וכן, בתירוק א: "ושמא חיישינן התם טפי שמא עיניו נתן בה"). אמנם אין ביאור זה הכרחי בדבריהם, שכן בביאורי'תוס' שבמהדורת מתיבתא הסבירו כוונת תוס' שדיין אינו חשוד אלא חכם שאסר אשה בנדר, דחיישינן טפי שמא עיניו נתן בה, שאינו צריך לשקר בשביל לאסרה על בעלה אלא דיו שלא יטרח למצוא לה פתח; משא"כ דיין דסוגיין, אין לחשוש, שיקרא לשקר ולכַזֵּב בדין. ולפי זה, אפשר לחלק כך גם בין האשה ביבמות ובין מעשה רבא בשילוח-הקן ורב חסדא בבכור ועני שדה וכו'; שבדין שהתיר אשה חיישינן טפי, משא"כ בהנך דאף בדין יחידי אין לחוש שישקר ויכזב בדין, ואין בו אלא 'הרחק מן הכיעור'. ובגד אחד שעל פיו נחתך הדין (המביא גט מחו"ל והמעיד על מות בעלה) אסור נמי מדינא.

זהו ת"ח. לעניין השבת אבדה לת"ח בטביעות עין, תוס' (ד"ה איזהו); ועיין מעדני יו"ט (על רא"ש; אות צ). עיין ב"מ (כג:): וראה הערתנו החיצונית שם.

"ישונא מתנות יחיה". (השמיטה) מטעם זה סירב ר' אלעזר אף להזמנת אנשי בית הנשיא לאכול אצלם. ר' זירא (שסירב למתנות) נענה להזמנה, שהם מתפְּקְדים בו. ע"כ.

מה. נקבים בקנה מצטרפים לרוב. ואין השלם שבין הנקבים נמדד עמם, אא"כ הם צפופים כנקבי גֶּפֶה. רש"י (ד"ה טריפה). וכ"כ רא"ש (סי' י). וכתב הב"ח (יר"ד לד, ו) משמע מדברי רא"ש (שכתבם גם בדעת רש"י) שהדברים האלו אמורים בנקבים שיש בהם חסרון, שאם הם צפופים כנפה אף בבהמה מצטרף השלם שבניהם להשלים שיעור החסרון לכאסור; אבל אם אין בהם חסרון אין השלם מצטרף אלא הנקבים עצמן מצטרפים לרובא בין בבהמה בין בעוף. וכתב הב"ח (שם), שמדברי רש"י אין משמע כן, אלא שאין השלם מצטרף לחסר אלא בעוף, ורק כשיש חסרון (ב"ח שם תחילת אות ז); ועיין בב"ח, שסיכם שיטות נוספות בראשונים, וכן הביא בשיחת חולין (ע"ש).

בעוף, נקבים עם חסרון. רש"י (ד"ה בעופא); וראה בהערה הקודמת.

הפולים. לזיהוים עיין שיחת חולין (הערה ג118).

מה: הקנה הפורש וכו'. לגבי מש"כ רש"י בד"ה תלתא קני הוו, עיין שיחת חולין (הערה ג127; ולהלן מט. הערה 1501-148).

מו: כתמים כהים - כשרה. "אוכמי אוכמי". אמנם להלן (מו:): נאמר שריאה שחורה כדיו פסולה; ולכן הסבירו ראשונים (תד"ה אוכמי; ר"ן י: בדפי רי"ף, בדעת רי"ף, רמב"ם ורש"י; ועוד) שהפונה כאן לכתמים בצבע הקרוב לכחול, שהוא צבע כשר להלן (מו:). ולגבי ריאה שהאדימה, עיין רש"י (ד"ה אלא לא שגא); וצריך להלן (מו:).

סרְקָא. לשון הטור (יר"ד סי' לט): "פירוש, חוט של ריר שיוצא ממנה ונסרך אל מקום אחר".

מו: אדום. שהריאה רְוּיָת דם (אוצר לעזי רש"י). ולעיל (מו:): רבא חילק בין כולה למקצתה, ורבינא הקשה לו והסיק שאין לחלק (וכשרה, וע"ש בתד"ה אלא). וכלאורה יש מקום לומר שרבא קיבלה מיניה דרבינא. עוד בענייני הצבעים שבסוגיה, עיין שיחת חולין (הערה 86; וע"ש רש"י 87-88).

חסרה מבנים וכו'. הגמ' הקשתה למאי תנן ברא"ה "או שחסרה" ודחקה דלא נצרכה אלא לר"ש. ראה הערתנו בתחילת הפרק (מב). בעניין זה.

מח. אבעבועות. בלשון הגמ' "צִמְחִין". אוצלתרש"י: פצעים. ור"ן (יב. בדפי רי"ף) פירש: "אבעבועות, סיבובות סמיכתה לזופן".

מח: סימפון הכבד הראשי. לזיהויו עיין שיחת חולין (הערה 1501-149; עיין גם שם 137).

מט. נקב ובצדו תולעת מחלוקת אמוראים ולהלכה כשרה. והטעם שתולים לקולא, שבעוד הבהמה בחייה אין התולעת יוצאת, אם משום שהריאה מתנועעת ללא הפסק, ואם משום שהחום הטבעי טוב לתולעת ואינה צריכה לחפש מקום אחר. עי' מה שהביא בזה בשיחת חולין מדברי הפוסקים (עמ' רעב, הערה 1547).

רבי שמעון: אין יקב־בְּרָאָה טרפה א"כ מגיע לסמפון ראשי וחקלקו אמוראים ואין הלכה כן. (השלמה) מחלוקת האמוראים היא בשם ריב"ל - ר' יצחק בר אמי: הלכה כר"ש; רבי מלון (כך יש לנקד את שמו - ריעב"ץ, ע"פ עזרא י, כט וילב; נחמיה י, ה; יב, ב; דבחי"א ו, כט), כפי שהתבררה הגרסה המקורית בשמועתו: אין הלכה כר"ש. ע"כ.

הקובה. ע"י שיחת חולין הערה 1962-195, לביאור איברי העיכול השונים בהמה. החלב המכסה את הקרב הוא קרום גדול העוטף את איברי העיכול (שם).

נ: החֶלֶק מְשַׁעֵר עב. "מקום שאין בו מילת", וברש"י (ד"ה מקום) "מקום יש בכרס חֶלֶק, שאין שם אותו צמר שגוררין ברותחים מן הכרס". כתב בשיחת חולין (הערה 2433), שמשמע ש"צמר" לחוד ו"כדי שישעיר" דלעיל (מד). לחוד; שסמוך לבני המיעים יש שער רב כעין צמר, וסמוך לוושט אינו אך יש שם קצת שער. וכתב שבירר, ובגג הכרס ה"צמר" קצר מאוד עד שהמקום נראה חלק. ע"ש.

בית־הכוסות, ובהערת השוליים הובא מדברי אב"י (שבת לו, סוכה לד.) על חילוף שמות ההמסס־הובלילא ובית־הכוסות. תחילה סברתי לתומי שהמשנה והברייתא דמחט מדברות אחרי שינוי השם. אך ברש"י בסוכה (סוף העמוד) כתב: "ובאותו שקורין עכשיו בית־הכוסות אין חילוף להכשיר, מפני שדופנו דק, והוא היה רגיל לקרות הובלילא". כלומר, הברייתא מדברת לפני שינוי השם. ואף שחלקו על רש"י לדינא (וע"י שו"ע יו"ד מה, ז בהגה ובנו"כ), הסכימו עמו בתוס' (סד"ה מחט, וע"ש; ובתוס' רא"ש) כאן שהברייתא קודם השינוי נשתנה. ובתוס' חדשים על המשניות (משנה א, על תול"ט ד"ה המסס) כתבו בשם מהורש"ח, שהמשנה קדמה לשינוי השם, ולכן הקדימה המסס לבית־הכוסות, בעוד שלפי שמותיהם היום היה להקדים בית־הכוסות להמסס. ולעת עתה לא מצאתי מי שהרחיב בנקודה זו (ועיין שיחת חולין כאן הערות 2652-262, ובהערה 1962-195; ולתמונה שלהם עיין מאור למסכת חולין לרבי ישראל מאיר לוינגר, מהדורת ה'תשע"א, ח"א עמ' 85). ומצאתי בערוך לנו סוכה שכתב (בתשובה לשאלתו, מדוע רב חסדא, שנקט "הני תלת מילי אישתני שמיהו מפי חרב בית המקדש" לא מנה שינוי זה ושינוי בבל-בורסאי): "דהני אשתני שמיהו זמן רב אחר חורבן, דהא בברייתא עדיין קרי למה שיש לו שני עורות 'בית הכוסות'".

נא: עמדה א"צ שהייה אך צריכה בדיקה. פרש"י (ד"ה אבל בדיקה בעיא): "בחוט השדרה ובשבירת רוב צלעות ובעקירת חוליא". והיינו כמד זוטרא בשם רב פפא דבסמוך, שצריכה בדיקה "כנגד בית החלל כולו", ופרש"י שם: "כנגד כל החלל - משום שבירת רוב צלעות או עקירת חוליות" (לעומת דעת אממר שהבדיקה "כנגד בני מעיין - שמה נקרה רוב החיצונה או ניקבו הדקין"). ע"י שיחת חולין (ציור 2888, ובעוף 2899. ודעת אממר שם 2862-2872). והוסיף רש"י (כאן): "והיכא דלא עמדה - אפילו בדקונה ונמצאה שלמה טרפה, משום החבט, שנתפרקו פרקיה וחוליותיה". וע"י יש"ש (סי' סה).

נב. רוב הצלעות הגדולות וכו'. עיין מה שהסביר בשיחת חולין (הערה 3162).

שמואל: אפילו צלע אחת. פרש"י (ד"ה מעיקרה) שאפילו ללא חלק מן החוליה. ולפ"ז חולק שמואל על בן זכאי ועל ר' יוחנן ומחמיר מאוד, יחסית אליהם. ובתוס' (ד"ה נעקרה) כתבו שרבונו תם מפרש שנעקרה עם החוליה (דמשמע לעיל בסוגיא דצָלַע בלא חוליא ליכא מאן דטריף עד דאיכא רוב צלעות). ורש"י לעיל (מב: ד"ה נעקרה צלע), על מימרא זו של שמואל, פירש שנעקרה עם חצי חוליותיה "כדמפרש לקמן". וזה סותר דבריו כאן, מה גם ששם ציין את סוגייתו כמקור לדבריו! ושמה רצה רש"י להסביר דברי שמואל אליבא דהלכתא, דקתני להו התם בין שב שמעתא דרובן להלכתא. וכ"כ מהר"ם (שם), זו לשונו: "וצ"ל דאע"ג דס"ל לרש"י דלשמואל לא בעינן חצי חוליא - אגן כרב ק"ל, דס"ל התם דבעינן חצי חוליא, ולכך פרש"י קושיית המקשה דפריך דליחשוב צלע שנעקרה לפי הלכתא דק"ל הכי". ואולי אפשר עוד לומר דס"ל לרש"י דפליגי אמוראי בדעת שמואל (רב מתנה לעיל, ורב יהודה דאמר אההיא דאהלות "וכן לטרפה").

נב: גולגולת שנחבסה. טרפה נוספת יש בגולגולת, והיא - חסרון (אפי' ללא נקיבת הקרום), בשיעור כסלע. רש"י (מה. ד"ה ובגולגולת; נד: ד"ה כסלע; נז: ד"ה מצטרפין למלא מקדח), ע"פ הגמ' (עירובין ז). ראה מש"כ בס"ד להלן (נד. בזה).

יך גדול. בלשון המשנה "גס". ע"פ אוצלתרש"י (לעיל מב). עיין שיחת חולין (הערה 3433), שכתב שכנראה הכוונה לקרוי היום דיה, איה או עקב. ע"ש.

חתול וכו' לת"ק א אין דריסה. כוונתנו לרבנן דפליגי על בריבי. דבגמ' אותבינן אדרב חסדא מברייתא דאין דריסה; ובלישנא קמא מוקמינן לדרב חסדא כבריבי וכשיש מצילין (רש"י ד"ה אַבְּל במקום שיש [א]), ובלישנא בתרא מוקמינן לההיא ברייתא כבריבי, ודרב חסדא ודרבנן קיימי אף כשאין מצילין (רש"י ד"ה אבל במקום שיש [ב]). ונמצא דללישנא קמא רבנן פליגי ואמרו אין דרוסה לחתול כלל (והיינו בין בגדיים וטלאים ובין בעוף, כך נראה מרש"י ד"ה אלא במקום שאין מצילין).

לצורות העופות הדורסים (והנדרסים) לפי גדלם היחסי, ולטבלת סיכום הדורסים והנדרסים, עיין שיחת חולין (3433, עמ' שמה-שמח).

נג: בדיקה. לשון רש"י: "צריכה לבדוק - גבה וכריסה וצידיה וכל שכנגד בני מעיים, ואם האדים שם בשר שנוקטורוד"א (ואוצלתרש"י: רויידם) זהו הארס, וטרפה, שסופו לשרוף עד שינקוב את בני מעיים. ואם לא האדים בשר שם אין צריך לבדוק במקום אחר, שאין דרוסה אלא כנגד בני מעיים, דלא מיטרפא במקום אחר". והקשה בערוך השולחן (יו"ד נז, סז; ע"ש): "ויש מי שרוצה לומר דלדעת רש"י הבדיקה היא בחיים [ש"ד סקל"ו] ולבדוק האיברים מבחוץ. ודבר תימה הוא, דאטו אם לא שָׁלַט הארס בהעור הוי ראייה שלא שלט גם בהַבְּשָׁרָה, והרי העור קשה והשער מעכב! ולא ראינו לאחד מן הפוסקים שיסבור כן [רק כשבדוק צריך לבדוק גם בהעור אחר שחיטה]. וכתב בשיחת חולין (עמ' שנא) בדעת רש"י: "נלע"ד דהיינו שמפשיט עורה בחייה, ובזה מסולקת תמיהת ערוה"ש".

כנגד כל הבטן. "כנגד בני מעיים", ובכלל זה הריאה והכבד (רש"י נד. ד"ה עד אטמא). וע' תוס' (נד. ד"ה אילימא).

בלבד. שאין האדמה במקום אחר פוסלת; רש"י (ד"ה כנגד בני מעיים: "אפילו בהאדימה").

והסימנים וכו'. מה שכתבנו שהיא מחלוקת, ואין דברי רב וביד מוסכמים, שכך דייק בבית יוסף (יו"ד נז, טז) מדברי רש"י (נד. ד"ה כפא דמוחא).

נד. (השטמה - שמוטה ושחטה וכו', דין זה לא כתבנו כאן אלא לעיל מד, סמוך לדיני סימנים שנעקרו. וראה הערתנו שם בס"ד, האם הפסול משום נבלה או משום טרפה.)

ניטל לחי התחתון. בגמ' (נה): נאמר: "א"ר זירא: לא שנו אלא שיכולה לחיות על ידי לעיטה והמראה, אבל אינה יכולה לחיות על ידי לעיטה והמראה - טרפה". וסומן בגמ' בסוגריים (בשם רש"י), ובצד העירו (במסורת הש"ס) מדברי בית יוסף (יו"ד לג, א), על דברי הטור "ניטל לחי התחתון כשר; וכתבו הגאונים: והוא שיכולה לחיות ע"י המראה והלעטה, הא לאי הכי טרפה". וזו לשון בית יוסף: "ומ"ש רבינו בשם הגאונים והוא שיכולה לחיות על ידי המראה והלעטה וכו'. כן כתב הרא"ש בפרק הנוזר (סי' מב) בשם הגאונים, ובנוסחאות דידן איתיה בגמרא (נה): בשם רבי זירא. ודבר פשוט היא דגהה היתה בגליון וטעה הסופר וכתבה בפנים וקרא לה בשם רבי זירא, דאם כן לא היה כותבו הרא"ש בשם הגאונים. ובדברי הר"ף והרמב"ם והרשב"א נמי ליתא". ואולי יש להוסיף, שמסתבר שגם רש"י לא גרס זאת בגמ', שלכאורה היה לו לפרש את "לעיטה והמראה" (לגופו של עניין, הלעטה היא דחיפת המאכל למקום שיכולה להחזירו משם, והמראה - למקום פנימי, שאינה יכולה להחזיר ממנו - רב יהודה, שבת קנה; ע"ש. ע"ע שיחת חולין, 3843-383). אך בב"ח (שם, ב) כתב: "ונלפע"ד דמה שכתב דין זה בשם הגאונים הוא לפי שנמצא כך בספרי התלמוד שלהם ובספרים שלנו לא היה נמצא, על כן כתבוה בשם הגאונים. אבל אין ספק שכך היא הגירסא בתלמוד, דאם לא כן - לא היה להם לגאונים כח להוסיף טרפות כשלא אפשר לחיות על ידי המראה והלעטה אם לא היה נזכר כלל בתלמוד. ועיין במ"ש הרמב"ם בספ"י מהלכות שחיטה (הל' יב-יג).

חסרון בגולגולת. ובהערת השוליים הובא ממש"כ רש"י (מה. ד"ה ובגולגולת; נד: ד"ה כסלע; נז: ד"ה מצטרפין למלא מקדח), שהחסרון האמור ביחס לביטול טומאת אוהל מגולגולת אדם (משנה אהלות ב, ג). ראש אותה משנה, לגבי חסרון בשדרה, מובא לעיל (מב: נב:), בליווי דברי שמואל "וכן לטרפה". ובעירובין (ז). מובאת גם הסיפא של המשנה, לגבי גולגולת, ודברי שמואל המובאים שם אח"כ עולים גם על הסיפא - גולגולת (וע"ע

- בגמ' הלהן (ז:), וטרפה בחסרון בשיעור כסלע (השיעור מתברר בגמ' בכורות לז: לח.). זו שיטת רש"י ורוב הראשונים (עי' אנצ"ת ערך גלגלת הערה 78). אך לדעת רבנו תם אין ללמוד בהמה מאדם (תוס' מב: ד"ה ואמר; ע"ש). ראה גם הערתנו לעיל (מב.) בסדר הטרפות.
- נה. ניקב הטחול. כתבנו שבנחתך יש שתי לשונות. שלפנינו בגמ' נאמר 'ואיבעית אימא: ניקב לחד ונחתך לחד'. וכתב בדקדוקי סופרים (הערה ב) שמשפט זה ליתא בכל הכת"י מלבד אחד, וליתא בדפוסים הישנים עד לובלין והוספיו מהרש"ל. ועיין בית יוסף (יו"ד מג, ב) שהעיר בנוסחתו אין 'לישנא בתרא' זו, ושיש ספרים שגרסוה, וע"ש שהביא שיטות הראשונים בזה להלכה.
- לקתה הכליה. רש"י (ד"ה לקתה בכליאה): כגון מליא מוגלה. לשיטות נוספות עיין שיחת חולין (הערה ג773).
- לקתה הכליה עד מרזחה. זה שילוב דברי רכיש עם דברי 'אמרי במערבא', בהנחה שאין ביניהם מחלוקת. וראה הערתנו החיצונית לעיל (מב) לגבי לקות הכליה במניין סוגי הטרפות, בשם הפלתי (יו"ד כא ס"ק א) בחד תירוצא, שרכיש 'אמרי במערבא' פליגי (ראה שם במאי פליגי).
- נו: נפל לאש וכו'. במשנה 'ונחמרו בני מעיקה', ופרש"י 'כווצו מחמת האור ונהפכה מראיתן...'. וכתב בים של שלמה (ס' צב): 'לאו דוקא שאם לא נתכווצו שאין פוסל בהן שני מראה; אלא שמתוך תחילת הכיוון בא השינוי, א"כ אפי' לא ניכר בהם שום כיוון - טריפה, דשמה חזר לקדמותה, ומ"מ לא הדרא בריא כל זמן שנשתנה מראָה'.
- כד סמוך לבנימיעיים. ריב"ל. ודוקא נקט 'סמוך לבני מעיים' - רשב"א, לאור פרש"י (ד"ה הוריקה); וכן פסק בשו"ע (יו"ד נב, א).
- נו. אין לעוף ריאה לחיוב בדיקת נפולה לאֲשׁ או מהגג. שאם נפלה מהגג או לאֲשׁ א"צ לבדוק את הריאה (רש"י ד"ה לא לינפל ד"ה לא ליחמר). פרט זה התחדש בסוגיה בדיון בדברי חזקיה ש'אין ריאה לעוף', והוצע שזו כוונתו (וטעם הדיון - 'הואיל ורוב צלעותיה מגינות עליה'). אלא שלבסוף הועמדו דברי חזקיה על פשוטם, מכורח דברי ר' יוחנן 'יש לו, וישנה כעלה של רֶדָּד בין אנפיים'. מכל מקום, כתבו הפוסקים דין זה, דמשמע להו דהאי דינא קושטא הוא וכפי שנימק אותו רב חנא (לפנינו: רב חנה) - תוס' (נו: ד"ה באלו); טור ושו"ע (יו"ד נב, א). ור"ן (יט. בדפי רי"ף) הביא סברה זאת, והוסיף דאיכא מ"ד דכינן דאסיקנא דחזקיה 'אין ריאה לעוף כלל' קאמר - האי לישנא אידחי לגמרי, ולא מפליגין כלל בין ריאה לשאר איברים, אלא אף היא צריכה בדיקה.
- עוד בדברי חזקיה. יש שהסבירו שלא ייתכן שחזקיה אמר דבר שְׁגוּי בלי לברר תחילה את המציאות. מלשון דרישה (יו"ד נב, א): "...סבירא להו להפוסקים דנדאי טעותו של חזקיה לא לגמרי היה, כי איך יאמר דבר הלכה לרבים בלי עיון ושאלה אם כן הוא, והוא היפך המורגש והידוע לרבים? אלא מכח שקיבל מרבותיו דאין טריפות בעוף בריאה, ולא ידע טעמו של דבר, לכן עלתה על דעתו שאין לעוף ריאה ולפי זה אין שייך בה גם כן טרפות דנקובה ונטולה ושמוטת הגף וכל הטרפות השייכים לריאה. ומסיק הגמרא דחזקיה לא היה בקי בתרגומים, וטעה בטעמו של דברי רבותיו, ובנדאי טעמייהו משום דרוב צלעותיה מגינות עליה, ולפי זה שאר טרפות שייכין בה זולת לינפל וליחמר". ובחתימת סופר כתב שהמציאות הובילה את חזקיה לחדש שְׁלִיריאה בעוף אין דין ריאה: "נראה דר"ל אותו עֵלָה של רֶדָּד בין אנפיים הואיל ולית ליה חיתוכא דאנפי ידועים, כמ"ש רמב"ם - ס"ל לחזקיה שאין זה ריאה אלא אבר אחר המשמש בעוף כמו ריאה בבהמה, אבל אין לו טבע ריאה ולא דיני טרפות ריאה, כמו טחול בעוף, הואיל ואין לו סומכיה וקולשיה הרי הוא מוצאת מכלל טחול כלל, וכן כליות בעוף - הוה ס"ל לחזקיה שגם ריאה דעוף כן הוא. ומסיק, דאינו בקי בטבע תרגומים ועופות שיש לריאה שלהם כל טבעי ודיני ריאה, רק שאין לה תְּחִיבֵי אֲנֻחֵי". וע"ע שיחת חולין (עמ' שצה, הערה ג424).
- ועיין קובץ מוריה, שנה כד (סיון ה'תשס"ב), במאמרו של ר' ראובן אליצור בענייננו, וביאר שם גם מדוע בסוגיינתו שיבחו את חזקיה דוקא בהקשר זה. בקיצור נמרץ, הזכיר שם דחזקיה אתיקר תלמודיה, ואמנם פסוקים לא שכח ("בני ר' חייא נפוק לקרייתא, אייקר להו תלמודיהו..."; ברכות יח:), מפני שהיה רגיל בהם ונעשו לו ממש כטבע. ור' יוחנן האכילו תרגומים, והך פלוגתא לא בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר, וחזקיה לא הבחין בַּרְיָאָה, והבין שבגלל זה אין דין ריאה לעוף לינפל וליחמר, ושיבחוהו כאן שלא היה רגיל בתרגומים טרם אתיקר תלמודיה (אף שהא מאכל רגיל), ועל כן נשכחה ממנו הריאה שלהם (ע"ש).
- נו: ע"י חיים וכו' לָחֶה. באנציקלופדיה תלמודית (ערך טרפה, ציון 456) כתבו שמשמע ברש"י במס' ע"ז (נא. ד"ה ודילמא; וריטב"א שם ו. ד"ה ודילמא נח), ע"פ הסוגיה שם, שאף למ"ד טרפה יולדת, ייתכן שאינה חיה (שהגמ' שואלת "...אלא למ"ד טריפה יולדת מאי איכא למימר? אמר קרא: 'אתך' - אתך בדומין לך. ודלמא נח גופיה טריפה הוה!", ומפרש"י על הקושיא האחרונה הלזו: 'ואף על גב דְּחִי כמה שנים - דלמא טריפה חיה ס"ל...'), אלמא אפשר שלמ"ד יולדת אינה חיה. וכ"ש לריטב"א הנ"ל בסוגיה המקבילה לה שפירש שהגמ' מקשה למ"ד טרפה אינה חיה). וכ"ל לעומת תוס' (להלן קמ. ד"ה טרפות 'דלמ"ד דיולדת כל שכן דחיה". בכללות סוגיינתו ע"ש באנצ"ת (ציונים 462-295).
- נח. וּלְד טַרְפָּה ר' אליעזר אוסר וכו'. בסוגיינתו נאמר שר"א ור' יהושע חולקים בין לגבוה בין להדיוט. אך רש"י כתב בתמורה (ל: ד"ה וּלְד טַרְפָּה) "אבל להדיוט דברי הכל מותר, ולא מוגפה קא רבי". ותמהו עליו שם בתוס' (ד"ה רבי אליעזר). ביישוב דבריו עיין לב אריה כאן ותמורת תודה שם. ובהערותנו שם (לא).
- בְּצִי טַרְפָּה וכו'. ומצאנו במשנה בעדויות (ה, א) ר' יהודה אומר ששה דברים מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל וכו' ביצת הנבלה וכו'. שם ב"ש מקלים שאם קליפתה גמורה כשרה, ובי"ה אוסרים. ומובא כאן בתוס' (ד"ה ושיוין) ע"ש. ובשו"ע (יו"ד פו, ג) פסק לאיסור. אמנם אין האיסור מן התורה, וכפי שכתב בבית יוסף (שם), וזו לשון ש"ך שם (ס"ק ח): 'ביצת נבילה אינו אסור אלא מדרבנן, דְּמֵן התורה מותר, דהא אי אפשר שתגמר לאחר מיתה. וביצת טרפה אסורה מן התורה מפני שאח"כ נגמרה באיסור, ואפי' לא נטרפה אלא סמוך לשחיטה אסור מן התורה, דלא פלוג; כ"כ ב"י" (עע"ש בב"י).
- נח: [רגל יתרה טרפה. וכן נזכר בגמ' הלהן (עד). כ"נוצרה טרפה מן הבטן" - בבעלת חמש רגלים].
- נְשׁוּכַת כְּלִבְשׁוּטָה או נחש אסורה משום סכנה. אך אין זו טרפה. והכי נמי תנן בתרומות (ח, ו): 'ונשוכת הנחש אסורה מפני סכנת נפשות'. ופירש כאן המאירי, "אף על פי שמתורת משום טרפה, שהרי אין כאן חשש נְקִיבָה - אסורה משום סכנת נפשות. ולמדת, שארש נחש אינו מזיק לבהמה, ואין בה דין דריסה אלא בדורסים בצפורן". ורבנו יהונתן הכהן מלוניל ובנמוקי יוסף (בשיטות הקדמונים לרמ"י בלוי) כתבו, שדינה מצד עצמה כבהמה 'מסוכנת', שאינה טרפה (עי' לעיל לז), אלא שאין לאכלה מפני הסכנה.
- נט. אכילה של חלחית. 'תקלי חלחיתא'. רש"י כאן לא פירש; אך בשבת (קמ). פרש"י (ד"ה תלתא): "משקל ג' זהובים". וע"ש, ששם שתה משקל זה ב-3 ימים לרפואה מפני "יוקרא דליבא" (שלו כבד עליו - רש"י), ואף נאמר שם שהוא משקה בריאים (רש"י ד"ה לשתות). ויש לחלק, שכאן הוא על קיבה ריקה. אמנם בסוגיינתו, במעשה דר' אבהו, לא נאמר שהיה זה על קיבה ריקה; ושמא יש להעמיד כן. אלא שאין צורך לזה, שכן בשבת שם מדובר רק בשתיית המים שְׁשָׂרוּ אותו בהם (כמבואר שם), ובסוגיינתו מדובר באכילתו כפי שהוא (ע"ע ע"ז לט).
- תערובת ביצים ואגוזים וגריעיני-צלף ודבש על קיבה ריקה בתקופת תמוז מסוכנת. מופיע, בשינויים, במסכת כלה רבתי (א, כ); ראה דברינו שם בס"ד).
- סימני בהמה וחיה טהורים. בהערת השוליים הבאנו דברי המשנה בנדה (נא:), זו לשונה: "כל שיש לו קרניים יש לו טלפיים, ויש שיש לו טלפיים ואין לו קרניים"; ופרש"י שם: "יש לו טלפיים - פרסותיו סדוקות; שאין קרניים אלא לבהמה ולחיה טהורה. ויש שיש לו טלפיים - כגון חזיר - ואין לו קרניים". יש שהקשו על פירושו, שהיה למשנה שם להזכיר גם העלאת גרה עם הטלפיים (עי' ערול"נ שם). וכן הקשו, שסימן הקרניים לא נזכר בסוגיינתו כסימן הבחנה בין טהורה לטמאה; וזו לשון מהרש"א בנדה: "מפירושו נראה דלענין הבדלת בהמה וחיה טהורה מהטמאה קמתניא; אבל הרמב"ם פירש דלידיעת בהמה מן החיה קמתניא, והיינו לענין היתר חֶלֶב, וכן מוכחט סוגיא דפ' אלו טרפות, וכן בתוספות שם". אכן בתוס' כאן (ד"ה אלו) שני פירושים במשנה שם. בסוף דבריהם כתבו (נט:): "השתא מתני' דפרק בא סימן ד'כל שיש לו קרניים יש לו טלפיים' מצי אתי ככולי עלמא, דרבנן מודו כל שיש לו קרניים יש לו פרסות סדוקות; אך קשה...". וביאר מהרש"א (על דבריהם) שזה כרש"י: "ודע, לפי זה קרניים וטלפיים דהתם בכל קרניים וטלפיים איירי, ולענין טמאה וטהורה, וה"ק: כל שיש לו קרניים - אפי' של בהמה ואפי' קרן אחת, כמ"ש התוס' לקמן (ד"ה וקרש) - יש

לו טלפים, פרסות סדוקות, וטהור. וכל שיש לו פרסות סדוקות אין לו קרנים, כגון חזיר. וכן נראה מפרש"י שם. אבל הרמב"ם לא פי' שם כן. ואכן קשה, מדוע סוגיינו לא הזכיר קרניים כסימן טהרה? ודוחק הוא לומר שהגמ' סמכה על האמור בסוגיינו לגבי ההבחנה בין בהמה לבין חיה; שהי' אין מפורש כאן שאין לטמא קרניים. אולי י"ל (וגם זה בדוחק) שהגמ' סמכה על האמור במשנה בנדה השגורה בפי כל, "רגילות הוא, דברי תורה עניינם במקומם ועשירים במקום אחר" (מלשון תוס' כרותות יד. ד"ה אלא דרפרם). **בחתם סופר** בנדה הסביר: "אמרו הטבעים, כי בעלי חיים שאין להם שיניים העליונים - שהם המה בעלי מעלת הגרה - להם הוציא הטבע קרניים במקום שיניים העליונים", ע"ש עוד. וכתב עוד, "ומזה הקשה ר"מ רבק"ש (באר הגולה או"ח תקפו, א, אות ה) בשם מהר"ם קראשניק א"מ"ש הר"ן בר"ה (ו. בדפי ר"ף, ע"ש) דאין תוקעים בשופר של בהמה טמאה, הא לדידיה לא משכחת ליה דכל שיש לו קרנים כו', כן פי' בפלתי סימן ע"ט ועי' מג"א הל' שופר (או"ח שם ס"ק ג). ותירץ **בבאר הגולה** שם דמשכחת ליה בטהורה הנולד מן הטמאה, דיש לו קרנים וטלפים וטמא...". (ע"ע בנו"כ לשר"ע שם. ובשו"ת חוות יאיר סי' כ כתב שייתכן בעל קרן אחת והוא טמא, ע"ש; ובפר"ח י"ד סי' פ ס"ק ב כתב: "ועוד ראיתי בספר שלטי הגיבורים בפרק ג"ב [נה, ד] שחברו חכם רופא אחד מהדור שלפנינו שהאריך בענין זה, והביא בשם חכמי האומות ממה בעלי חיים שהם בעלי קרן אחד והם טמאים, והעידו שחמור הבר יש לו במצחו קרן אחד והוא קלוט ברגליו, ובהודו נמצאים שוורים שיש להם קרן אחד במצחם ופרסותיהם קלוטות...". והובא בחידושי מהר"ם שפירא לנדה).

נט: צרפני פרסות ארוכות וחדות. והיינו "טלפים" שבבביתא; ובדברינו הנ"ל הרבנו את פירוש רש"י (ד"ה טלפים), עם מה שכתב רא"ש (סי' נז, כנראה בשם רבנו תם), וזו לשונו: "וטלפי חיה משונים משל בהמה וניכר הוא לעינים. דשל חיה ארוכות וחדות ושל בהמה רחבות; ולא הוצרך לפרש; אבל בהפרש קרנים יש כמה סימנים". ועיין שיחת חולין.

סימני חיה להתיר חלבה וכו' וקרניים מפוצלות או תדות וחרוקות וכרוכות וכו'. ואם אין בה סימני קרניים, כתב **בטור** (י"ד פ): "חסר בה אחד מאלו ג' הסימנים - אינה חיה". ומשמע: בידוע שבהמה היא. וכ"כ **ראב"ד** (הלכות מאכלות אסורות א, י): "שאין לך חיה שאין לה שלשה סימנים הללו". וכן משמע **מתוס'** להלן (פ. ד"ה ולא הכריעו), שהקשו: מה הספק לגבי כוץ, נבדוק בסימני הקרניים! (ותרצו: "וי"ל דאפשר דלא היו יכולין לברר בקרני שפיר אם חדות וכוכות יפה"). מכאן שסימני הקרניים מבררים בוודאות, לכאן או לכאן. ולשון **רמב"ם** (שם): "וסימני חיה מפי השמועה הן, כל מין שהוא מפריס פרסה ומעלה גרה ויש לו קרנים מפוצלות, כגון האיל הרי זה חיה טהורה בדין..."; משמע שאם אין סימנים הרי היא ספק (ואינה ודאי בהמה). **ביאור חברותא** (להלן פ. בהערה 43).

וקרניים וכו' חדות וחרוקות וכרוכות. כתב **רש"י** (ד"ה בעינין): "ואף על גב דשל עז אינן חדות - יש עז כרוז, ששמו עז וקרניו חדות וחרוקות, ומספקא לן אי מינא דעז הוא". ע"פ פשט דבריו (לכאורה), וכן ע"פ **רמב"ן** ור"ן (כ.: בדפי ר"ף) בדעתו: להכי בעינין כרוכות, שלא נכנס לספקא דעזא כרוז, שְקָרְנֵי חָדוּקוֹת וְחָדוּדוֹת וְאִינן כְּרוּכוֹת. ולפ"ז, לרב שמואל ברבבה (עי' הגרסה בדק"ס), שעזא-כרוז מין חיה והלכה כמותו, א"צ שהקרניים תהיינה כרוכות להחשיבו חיה. ומ"מ, לפירוש זה "היינו ספקא דעזא כרוז" לא קאי א' והוא דמיבלע חירקיהו" דסליק מיניה. והצעת **מהרש"א** בדעת רש"י (ע"ש): כרוכות לא לאפוקי עזא כרוז אלא לאפוקי עז סתם. ודברי רש"י (ד"ה בעינין חדות) "ואף על גב דשל עז אינן חדות" וכו' מילתא באנפי נפשה הם, ולא קאי אדלעיל. "והיינו ספקא דעזא כרוז" - קאי א' והוא דמיבלע חירקיהו" דסמך ליה (והניח בצ"ע).

ס: הַלְבָנָה הַתְלוּנָה וְהַתְמַעֵטָה וכו'. הדבר נזכר בקצרה בפרש"י לחומש (בראשית א, טז). ובפרשת פינחס (במדבר כה, טו), לגבי שעיר של ר"ח, פרש"י: "ומדרשו באגדה: אמר הקדוש ברוך הוא, הִבְיָאוּ כִפְרָה עָלַי עַל שִׁמְעַתִּי אֶת הִירָח". ובמסכת שבעות (ט). וכתב **במסורת התלמוד** על הגליון (בענין הביאו כפרה עליו): "זהו סוד מסודות הקבלה ואין להבינו כמשמעו ח"ו, כי כל־כְּבוֹדָה בְּתַמְלֵךְ פְּנִימָה". ובלב **אריה** כאן: "אף שהדברים כבושים ונעלמים להבאים בסוד - עם כל זה לא אֶמְנַע ליתן טעם על־פי פשוטו...". ובדברי חכמי הדורות עוד כהנה וכהנה ביטויים כעין אלו (ר' לשון ריטב"א להלן). ובאמת כל העניין נדרש הרבה בכתבי המקובלים (ובכתבי הארז"ל העניין חוזר הרבה, עי' עץ חיים ח"ב, שער לו - מיעוט הירח; שער הכוונות, ענין ר"ח) ופנימיות התורה (עי' מאמר שני המאורות לרבי יצחק אייזיק הלוי מהומיל, הוצ' קה"ת, נ"י התשל"ב; מאמר לבנה לרבי יוסף אנגיל, בספרו אוצרות יוסף ח"ג, וינה ה'תרפ"ח; ועוד); וכל הנושא נידון הרבה בכתבי רבותינו, ואין בידי להקיף את הנאמר בעניינו, ורק אנסה לגעת מעט, בס"ד. **בשל"ה** (פרשת שמות - שובבי"ם ת"ת) העיר כי החמה ולבנה והלבנה בדברי חז"ל אלו מסמלים רעיונות גבוהים: "והנה רבותינו ז"ל דְּבָרוּ בחמה ולבנה התחתונים הנראות לנו, אבל רומזים לחמה ולבנה העליונים הגבוה מעל גבוה, כמבואר לחכמי המקובלים (עץ חיים שער מיעוט הירח פ"א). **ומהרש"א** פתח: "הענין הרמוז כמו שכתבו המפרשים לכנסת ישראל - שִׁמְעֵטוּ אֶת עַצְמְכֶם בְּעוֹז"י", וציון לדרשה דלהלן (פט.) "כי אתם המעט מכל-העמים" שאתם ממעטין עצמכם לפני (ור' להלן בס"ד). וכך יש להסיק מסוגיינו: "הרי דהירח מורה על עֲנָה וְלִמְעַט עצמו, לכן ישראל מונים לחדש הלבנה, כי ממעטין עצמם" - **באר משה** לרבי משה גרינברג (מיהלוביץ, ה'תרצ"ו, דרוש כא, עמ' סג. והוסיף - שם דרוש כה, ד עמ' עח - בשם **נחל קדומים**, "דלכן המצנה הראשונה 'החודש הזה לכם', בכך ללמוד מן הלבנה על שאמרה... וצריכין מזה ללמוד לאחוז המדת העננה").

וע"פ פשוטו, את ההנחה ש"שְׁנֵי הַמְּאָרְתַּי הַגְּדֹלִים" פירושו שנבראו שווים, ביאר **הגאון מווילנא** (קול אליהו, פיטרקוב ה'תרס"ה, בראשית אות ב; דבר אליהו - פירושו על ספר איוב, וילנא ה'תרל"ה, בליקוטים שבסוף הספר, דף לב.; דברי אליהו, וילנא ה'תרפ"ט, פרשת בראשית, עמ' ה), שהוא ע"פ קבלת חז"ל בעלמא שהביטוי "שְׁנֵי" משמעותו גם שוויון, כדלגבי שני שעירי יוה"כ, כבש"י מצורע וצִפְרִי ומוספי שבת (יומא סב. ע"ש); ועי' בדבריו על "שניהם מלאים סלת". **בתורת חיים** ביאר בשני אופנים מהי התמעטות הלבנה: "שבתחילה היה אור הלבנה מאיר כאור החמה, ונתמעט אורה ונעשה כהה. ועוד יש לפרש, שאלמלא קטרגה הלבנה הייתה עומדת כְּמִלְאָה כל החודש כמו החמה, ולפי שקטרגה נעשה שנתמעט מחצות החדש בחמה ואלה ה' עה"ת (מהגאון מווילנא, בראשית א, טז): "וכן הלבנה במחשבה הראשונה קודם מיעוטה, שהיתה שְׁלֵמָה בצורה, והיתה מעמדה נגד השמש תמיד, והיתה על הארץ כל הלילה תמיד בכל השנה". **בספר העיבור** לרבי אברהם בר חייא 'הנשיא' (מאמר ג שער ד; מצוטט בספר השמים מספרים מהרב שלמה בניזרי, עמ' 13), נקט שהאור התמעט ולא הגודל (וע"ש לשונו, שהאריך). [ורבי אברהם אבן עזרא, בספר העיבור שלו (ד"ה תקופת שמואל, דף ה.; מובא אצל הרב בניזרי; ועי' פירושו לבראשית א, טז) הביא דבריו והשיג עליהם וכתב שאין הדרש נצרך לפי פשט הפסוקים (ועל זה השיב הגאון מווילנא בדבריו שהבאנו לעיל).] **ובעתים לבניה** לרבי יוסף גינצבורג (מאמר ז, דף כה). ביאר, שהשוויון היה בגודל: "שהשמש עם הלבנה בחלון אחד נבראו, על כן היו שניהם שוים בגודלם וכדברי רש"י... אבל בראות הלבנה שפל כוכבי לכת... נתונים המה אחד אחד בגלגלו כמלך במדינה... ולמה עשה ה' לנו ככה להיות שנינו תחת תחת אחד? ולכן קטרגה וכו', ואמר לה הקב"ה: לכי ומעטי את עצמך! כי אי אפשר להגביה ולהגדיל השמש, מטעם ריבוי אורה ורוב פעולתה בעלי חיים ותבואות הארץ אשר ראה הקב"ה שאין העולם כדאי לזה, וגור עליה שתמעט מְגֵדְלָה ושתסבב במסלולה בגלגל אשר הכין לה בזה הזמן תחת כל גלגלי כוכבי לכת...". ועוד הרחיב שם בביאור טענתה וטענתה, ע"ש. וכתב **בשל"ה** (שם), שמן ההתמעטות נוצר הצורך בעיבור השנה: "אם לא היה ענין מיעוט הירח, לא היה עולמים שום עיבור, כי בנדאי אם היו משתמשים בכתר אחד היה סיבובם ומהלכם שוה; ועתה שנתפרדו, אז אין מהלכם וסיבובם שוה, וצריכין לעשות שבע עיבורים במחזור, כדי להשוות... כדי שיבא פסח בחדש האביב... נמצאו העיבורין שבאו מכת הקטרוג, הם גרמו שנתהוו קטרוג שלמטה המביא לידי חטא, על כן בשנת העיבור ראוי ביותר לתשובה" (וכן עי' שער יששכר מאמר הירחים אות ח). וכ"כ בעתים לבניה הנ"ל; וראה להלן מה שביאר לפ"ז לגבי "הביאו כפרה עלי".

שם בגמ'. צדיקים נקראים בשמה וכיוון שלא התיישבה דעתה אמר הקב"ה להקריב שעיר בראשי חֲדָשִׁים. (השלמה) **ארבעה** נסיונות פיוס - (א) מְשָׁלִי ביום ובלילה [דחייתה: נר בצהריים מה מועיל?!]; (ב) יִמְנוּ קֶךְ יִשְׂרָאֵל יָמִים וְשָׁנִים [אך גם בחמה, מונים תקופות]; (ג) יִיקְרָאוּ צְדִיקִים בְּשִׁמְךָ, יַעֲקֹב הַקָּטָן, "דוד הקטן" "שמואל הקטן" (עליו ראה להלן בנפרד בס"ד); (ד) הִבְיָאוּ כִפְרָה עָלַי (שעיר ר"ח) על שמיעטתי את הירח. ע"כ. עי' **מהרש"א**, שביאר הפל לפי דרכו, על עֲנֵיִת יִשְׂרָאֵל בְּעוֹה"ז וממשלתם בעוה"ב (וקצת בעוה"ז, כמחזור הירח, ועי' מהרש"א סנהדרין לח.). **בתורת חיים** ביאר שפוננת הלבנה תחילה הייתה "שאחד מהן ימשול ביום ובלילה להאיר על העולם לבדו, והשני יסתלק לגמרי מְשִׁכְרָה זו; ועדיף היה לה

הסתלק מהשררה מאשר להתמעט ולהתבייש בזה. ומדוע נחה דעתה (כנראה) בשעיר ר"ח? שנמצא שקלקלתה תקנתה, בכך שנגזר עליה להתמעט באופן מחזורי נְכֶרֶת התחדשותה ואפשר לקבוע את המועדים על פיה; "ואתי שפיר מה שקבע קרבן כפרה זו לכבודה ב"ח דוקא, משום דאז ביונה דזה הוא כולל שני דברים - תורת חיים; וכתב שכל הפיוסים מכוונים לנקודה זו של היתרון שיש בהתמעטותה (מאירה מן השמש גם בלילה; על פיה המועדים וכאמור; הצדיקים נתלים בה).

עוד לגבי "הביאו כפרה עלי", ר"ף בהלכותיו, במסכת שבועות (א: בדפיו), חרג ממנהגו והביא את המשנה שם (אף שאינה נוהגת להלכה בזה"ז) ואת הדרשה כאן (הנזכרת בקצרה בגמ' שם ט.) כדי להוציא מהמשמעות הפשוטית של הדברים, וביאר כך: "אמר לה הקדוש ברוך הוא: הנני עושה לך כבוד שמישבת דעתך תחת שמיעתיך, ומאי ניהו? - שיהו ישראל בכל ר"ח מקריבין קרבן לפני לכפר עונותיהם". כלומר, "הביאו כפרה עלי" פירושו: הביאו כפרה עליכם לפני, "כדי שתשלימו עלי בקרבן כפרה זה את הכבוד שאמרתי לעשות לירח בשביל שמיעתי" (וכ"כ בספר האשכול, הל' שני וחמישי ותענית ור"ח). וביאר דבריו **בבן יהודה** (שבועות ט.), והיינו 'הביאו כפרה אָלַי': "דבי רבי אליעזר (בן יעקב, ע"י ברכות לב; ימ"מ) קורין לעייניו אל פיו, כן כאן 'עלי' במקום 'אלי'". והוסיף, שיש בזה רמז שהסיבה לשעיר ר"ח הוא חטא אדם הראשון, ובתחילה היתה לו כתונת אור, ואחרי שחטא נהפכה לכתונת עור, עי"ן במקום אל"ף, ונרמז כאן בחילוף אותן אותיות וכאמור. עוד ביאר **בבן יהודה** (שם) בדרך אחרת: "נ"ל אומר 'עלי' - רצונו לומר על הנפש, שהיא חלקי אשר בקרבכם, אשר הגיע הפגם בנפש שהיא חלק איה ממעל וצריכה כפרה לְחֻקָּהּ בכל ר"ח". וזו לשון **ריטב"א** (שבועות ט.): "והרבה פירושים נאמרו בו, ועל דרך האמת סוד גדול בדבר... אבל המקור שבפירושים לפשוטו הוא כי לשון 'כפרה' זה הוא כולל שני דברים - לשון כפרה ממש, ולשון פיוס, כלשון 'לְחֻקָּהּ פְּנֵי בְּמִנְחָה' (בראשית לב, כא), וה"ק: כפרה שלכם שיהא בה פיוס עלי ללבנה שמעתי, ו'עלי' כמו במקומי, ולשון הכתוב שאמר 'לחטאת לה' כולל לשניהם: לחטאת לישראל לה', ולחטאת ולפיוס בשביל השם". גם **בחינושי אגדות למהר"ל** (שבועות ט.) האריך בבידור הלשוני של 'כפרה' (ע"ש), וביאר שכאן כוונת הקרבן לתקן את החסרון כביכול במעשה ה' (מיעוט הירח) ולסלק את התרעומת כלפיו על חסרון זה (וע"ש עוד ביאור עמוק בכל הסוגיה). ביאורים נוספים על דרך הפשוט: בחינשי **חנם סופר** (כאן) ביאר גם הוא שהכפרה היא על ישראל, והטעם - שבכוונתיהם מתעכב מילוי חסרון הלבנה, ומתעוררת התרעומת: "כי הקדוש ברוך הוא פייס הלבנה שלעת"ל בעולם התיקון תתמלא גימט הלבנה והיה אור הלבנה כאור החמה, ובה נתפייסה הלבנה; אך תלה הדבר בתיקון מעשינו, אז יהיו התיקון. אך בעוונותינו הרבים אנו מאריכין הגלות בקלקול מעשינו, והלבנה מתרעמת על השי"ת שלא מיהר פיוסה, ונמצא אנו גורמים שיש התרעמות על הקדוש ברוך הוא; על כן בר"ח - זמן חידוש הלבנה - אנו צריכין להביא קרבן על נפשותינו על שגרמנו שלא נתפייסה הלבנה עדיין". וע"י גם **חינושי אגדות למהר"ל** (שבועות ט.) ו**מהר"צ חיות** ביאר, שמשנתמעט הירח וכבר אינו "מבליק כמו אור החמה", השמש שולטת כביכול לבדה, וזוהו נגרם מכשול לאומות לטעות ולעבוד אותה, ועל זה נצרכת כפרה (וע"ש). וע"י בדומה לזה **במשך חכמה** (במדבר כח, טו.) [ויסוד הדבר כמובא בדעה אחת במדרש "ב"ר ו, א; ילק"ש בראשית ח]: "לא נברא להאיר אלא לגלג חמה בלבד, שנאמר 'הי מאורות' (מארת כתיב). אם כן למה נבראת לבנה? אלא צפה הקדוש ברוך הוא שאומות העולם עתידין לעשותן אלוהות; אמר הקדוש ברוך הוא: מה אם בשעה שהם שנים והם מכחישים זה את זה אומות העולם עושים אותם אלוהות; אלו היו אחד - עאכ"ו!" [ובלב **אריה** (כאן) הניח בפשטות ששעיר החטאת בר"ח הוא לכפרה על ישראל (כרי"ף): "דְּמָה חָבוּ יִשְׂרָאֵל שְׁנַחֲיָבוּ לְהַבִּיאַת כְּפָרָה עַל מֵיעוּט הַיָּרֵחַ! והוא, כי בתשובת הלבנה שאמרה לפני הקב"ה 'וכי בשביל שאמרתי לפניך דבר הגון אָמַעַט את עצמי?!' נתקשו המפרשים, דְּמָא שְׁאַלָה הַיָּא, כִּיּוֹן דְּצִרִיךְ לְמַעַט אַחַד מֵהֶם - א"כ מאי חזית דמא דידך סומק טפיי! ותירצו, דשְׁאַלְתָּה הִיָּה שְׁיַגְדִּיל אֹר הַחֲמָה, והיא תעמוד על מעמדה; ע"י במהר"ם שיף ובספר תורת חיים". בעל לב אריה ביקש לתת תשובה אחרת לשְׁאַלָה זו - מדוע הקב"ה שלל את שְׁאַלְתָּה הִיָּח? "דבאמת בתחלת הבריאה היה מאור השמש מאור גדול למעלה, רק שנגזר האור מפני קלקול הדורות, כמאמר רז"ל" והביא המאמר בחגיגה (יב.) שהקב"ה גזר את האור הראשון לצדיקים לעת"ל מפני קלקול הדורות; "ולכן שוב לא היה באפשרי להגדיל אור החמה מְאֹדֶר הוא עתה, כי כבר נקצב ע"פ חכמתו יתברך שיעור ערך מאור החמה כפי קצב ושיעור הראוי לערך האדם לדורות עולם, ויותר מזה שוב אין העולם ראוי לכך; לזה הוצרך למעט את הלבנה; לעתיד לבוא יגדל אור הלבנה כאור החמה, ואור החמה ישוב גם הוא לגדלו המקורי. "ולזה כאשר ראה הקב"ה דלא מייחבא דעתה אמר: ישראל! הביאו כפרה עלי שמעתי את הירח, שאתם אשמים בזה, לפי שאם הייתם מתקנים את מעשיכם - לא היה צריך למיעוט הירח, רק שתשְׁאַר על עמדה ואור החמה תגדיל..." (וראה להלן מה ביאר במנחת יצחק ע"פ דבריו). וכי"ב כתב **בעתים לבניה** בהמשך לביאורו הנז' לעיל, "אשר כל זאת אנו אנו הגורמים, לפי שאין אנו זכאיין לרוב הטובות אשר יגיע לנו באם שהיו מעלין את השמש בגובה רום כנ"ל, ולכן יפה אמר הקב"ה 'הביאו עלי כפרה', פ"י אתם חייבים בזה הליכות לפני קרבן חטאת, כי אתם הגורמים בזה... זה"ו. וכתב, שלכן בשנה מעוברת אנו מוסיפים במקום ר"ח 'ולכפרה פשע', כי לולי זכינו והיטבנו את מעשינו לא היה שום עיבור כלל". ועל דרך המוסר, מובא **במכתב מאלהיה** (מכתב מאלהיה חנוכה ופורים, ה'תשע"ז, עייני ר"ח עמ' קצה-קצז): תכלית כוח הרע בעולם שברא הקב"ה הוא (מלבד הבחירה) שמתוכו ניפר הטוב; והדבֵק בטוב ובקדושה ורואה סביבו רע, יותר ויותר מואס בו ומתחזק בדרך הטובה שבו. ואמר הקב"ה: נתתי אפשרות לרע בעולם, הִבְיָאוּ אִתְּם אֶת הַדָּבָר לְתִיקוֹנוֹ; עַל-יְדֵי מִצִּיאוֹתוֹ הִבְלִיטוּ אֶת הַטּוֹב. בעת שהירח מתמעט לגמרי, מתעורר יותר הצורך בהפיכת החושך לאור וההסתרה לגילוי, וזו הפפרה. ומחזוריות הלבנה והתחדשותה מלמדת עוד, שאין לסמוך על החיזוק של אתמול, "שכבר חָלַף עֶבֶר". ובאופן נוסף: שינויי השפע הרוחני מומן לזמן (הרמזים במחזוריות הלבנה) מכבידים על עובד ה', ולעתים מתגנבת ללבו תרעומת על מציאות זו. "הביאו עלי כפרה" - אָתְּם תְּתַקְּנוּ אֶת הַחֲסֵרוֹן שֶׁבְּגִילוֹ אֲשֶׁר בִּלְבַבְכֶם ע"י קרבן (=התקרבות) חטאת של ר"ח (=התחדשות שבלב כשרואים אור חדש בוקע מתוך האפלה), "ובשביל תחושת ההתחדשות הזאת כדאי לסבול כל ההסתרים שקדמו לה. וזוהי הסייעתא דשמיא שהקב"ה משפיע עלינו כדי שנוכל להתקרב אליו באהבה". וע"ש עוד.

וכבר הזכרנו שבספרי חכמי הנסתר סוגיה זו נידונה בהרחבה. לאחרונה מצאתי בסוגיה זו מדברי **הרב יצחק גינזבורג** במאמר (בעריכת הרב יוסף פלאי) בגליון נפלאות, 333, וישלח ה'תשפ"ה (עמ' 19-25), והאריך בזה על דרך פנימיות התורה. והנה לי אין עסק בנסתרות; ובכל זאת אלקטהינא ואספתי בְּעִמְרִים, פנינים בעיקר מדבריו, מכאן ומכאן, ודרך מאמריו יָצָא ידי הנגיעה הקטנה בפנימיותם של דברים בס"ד. על הלשון "אמרה ירח", שהעירו בתוס' (ד"ה אמרה) שבלשון המקרא ירח לשון זכר, נכתב (הערה ו): "ופשוט שהגמרא רוצה לרמוז למלכות נוקבא". עיין **אוצרות יוסף** לר"י אנגיל (ח"ג, וינה ה'תרפ"ח) מאמר לבנה - 'בו ידובר בעזה"י בעניין דברי המקובלים היות החמה בחינת התפארת ולבנה בחינת המלכות' - באורך. ה'מלכות' לית לה מגרמה כלום" (ע"י זהר פ' ויקהל דף ריח; והרבה בספרי קבלה וחסידות), היא מעבירה ומשפיעה הלאה את מה שמקבלת מהספירות שמעליה; כך ללבנה אין אור עצמי (פנימי), ואת אורכה היא מקבלת מן החמה: "כד ברא קודשא בריך הוא עלמא עבד לה לסיהרא ואזער לה נהורא, דהא לית לה מגרמה כלום; ובגין דאזעירת גרמה אתנהרא בגין שמשא ובתוקפא דנהורין עלאין" (**זהר** פרשת וישב דף קפא.). "והנה שלשה שמות יש אל התפארת ושלושה אל המלכות, לפי שהתפארת והמלכות הם נקראים שמש וירח בעולם הבריאה, חמה ולבנה בעולם היצירה, חרס וסתר בעולם העשיה"; **שער הכוונות** (ענין תפלת השחר - ענין ברוך שאמר), **דבש לפי** לרב חיד"א (מערכת חיות, חמה ולבנה); ועוד. ובמעט בראשית הם נקראו "המאור הגדול" ו"המאור הקטן"; ומבואר **באגרא דכלה** לבעל בני יששכר (בראשית א, טז) שהם שם שמותיהם העצמיים (וא"כ הם שמותיהם בעולם האצילות, העליון מ-3 העולמות הנזכרים), ושלושת השמות הנ"ל הם שמות-תואר (ע"ש לביאורם). לפ"ז מיעוט הלבנה מחזיר אותה להיות "המאור הקטן" ובעצם מגלה את עצמותה וכאמור. ובאגרא דכלה הביא בשם מדרש כונן: "ואמרה הלבנה לפני הקדוש ברוך הוא: רבש"ע, בשביל דבר אחד שאמרתי לפניך נענשתי כל כך?! אמר לה: עתיד אני להחזיר אותך כאור החמה וכו', אמרה לו: רבש"ע, אור החמה מה תהא עליך? אמר לה: עדיין את מקטרגת אותה, חִינְךָ שִׁיחָה אֹרְהָ שְׁבַעֲתִים". והוסיף מזה שם: "נראה דדרשו זה בקבלתם, מדלא נקרא להם שם אחר, רק 'מאור הגדול' ו'קטן', להורות זה ששם עצמיים, קטן וגדול שם הוא גם לעתיד במהרה בימינו". הרב יצחק גינזבורג הקביל את שלב המיעוט וארבעה שלבי הפיוס לארבע אותיות השם. המיעוט הוא "ה' תתאה" ("סייהרה במיעוטה... דבאצילות נקראת ה'א' אחרונה של הוי"ה, זנב לאריות, וְבִיָּדָה בְּבִרְיָה נְעִישִׁית 'ראש לשועלים', לעולמות ב"ע..."; ביאור **הגרא** לספר"א פ"ג), ומשם עולה בכל שלב לאות הקודמת של השם, ואח"כ "הביאו כפרה עלי" (=על י') כנגד קוצו של יו"ד של שם הוי"ה, כנגד כתר עליון, וכנגד היחידה' שבשם, ע"ש באורך. כביכול הקב"ה מיעט את עצמו באמרו שצריך לכפרה; וזהו קוד גלות השכינה, הקב"ה שוכן בישראל וכשגלו השכינה עמהם (ע"י

מגילה (ט). עד לעת"ל "והיה אור הלבנה כאור החמה". וע"ש. רש"י על הפסוק הוסיף דברי שלא נזכר בסוגייתנו: "ואת הכוכבים - על ידי שמיעט את הלבנה, הִרְבָּה צְבִיאָהּ להפסיק דעתה". ומקורו במדרש (ב"ר ו, ד; מדרש אגדה [בבור] א, סוף טז). וכתב הרב יצחק גינזבורג (במאמר הנ"ל בעלון נפלאות), שפ"ר זה לא נזכר בסוגייתנו כי הוא כלול ב"הביאו כפרה עלי", שכביכול הקב"ה יתייחד עם הלבנה (ייחוד קוב"ה ושכינותה), וכביכול נולדים מזה הכוכבים והם נשמות ישראל (שהתברכו "ככוכבי השמים") העתידים להתחדש כלבנה (ע"ש אריכות ופרפראות בזה. ור' בסמוך). עוד כתב שם, מבט נוסף על ה'קטרוג': "אך בפנימיות אפשר לומר שהלבנה דואגת לחמה", וטוענת שוודאי לא יהיה נוח לחמה שהלבנה תהיה כמוה 'בכתר אחד'. וזו דאגת האשה, הרוצה בפנימיות לבה שבעלה יגדל ממנה (וישפיע לה). ולכן גם בעתיד, כשהלבנה תגדל שוב, גם החמה תגדל "שְׁבַעְתִּים". לפי מהלך זה, הלבנה חפצה להיות קטנה מן החמה, ו"הוא סוד השפלות האמתית, פנימיות ספירת המלכות, ומדתו העצמית של דוד מלך ישראל האומר (ש"ב ו, כב) 'והייתי שפל בעיני' (ובזה אפשר לחבר הדברים עם רעיון הענווה של מהרש"א כדלעיל). "המלכות משתוקקת לזיווג עם בעלה ולהעמיד ממנו צבאות-שבטים-כוכבים, עד ל'דָּבָר כוכב מיעקב' זה מלך המשיח". והוסיף, שבמהלך זה אין סתירה לפשט, שהלבנה קטרה (ולכן נעשה), "כיון שמצד הרגשת ה'ש של הלבנה ('התדמית' שלה בעיני עצמה) היא אכן קנאה בחמה ורצתה לגדול ממנה; אך מצד עצמותה היא 'קטנה' ומדתה העצמית היא שפלות-באמת, 'לית לה מגרמה כלום' (וכל הפיוס שנעשה עמה בא לגלות לה-עצמה את עצמותה זו)".

כבר נרמז כי הביטוי של "קטרוג הלבנה" יכול להתפרש בענייני הנפש. פן אחד בזה מתבאר ביחס להנהגות השכל (השמט) והרגש (הירח). כ"כ הרב אברהם יצחק הכהן קוק בספר **אורות הקדש** (חלק א' עמ' רג - שער הגיון הקדש אות עט; שמונה קבצים קובץ א; פסקה רעט). מלשונו: "קטרוג הלבנה מתפרש יפה בְּרַזֵּי הנפש. השכל, המאור הגדול, והרגש, הקטן, שניהם עומדים במשקל אחד, אבל שונים הם דרכיהם, ולפעמים רבות מאד הסתירות שביניהם... הרגש קובל: אפשר לשכל להרחיב את עצמו עד כדי קבלת כל ההפכים, מה שאין כן ברגש! -עצה אחת יש על זה: לכו ומעטי את עצמך! הו' ראש לשועלים: בחיי המעשה, החברה, והנימוס - מלכי בכיפה; אבל למעלה - במקום העיוניים העליונים - שם המאור הגדול מושל...". ובכ"ז לא התפיסה, "הפח השכלי שברגש נמצא הוא בעושר ההתפרטות, מיעט את הלבנה לפיכך הרבה את צבאותיה. אבל בכל זאת לקוי הוא העולם מפני ירידתו של הרגש ממרומי שָׁמַיִם; השכל ושרשו העליון מתעכב גם כן ממהלכו". ולבסוף "מביאים כפרה על האור והאי, המונמך על ידי מיעוט הירח; משתדלים לדרוש מילוי פגמתה של הלבנה, העמדתה במשקל המאור הגדול, החיים המורגשים והשכליים ממוזגים ומשוקלים עין בעין. מה טוב ומה נעים יהיה אז העולם!... יהי רצון מלפניך, ד' אר"א, למלאות פגימת הלבנה, ולא יהיה בה שום מיעוט... וכמו החיים הפרטיים, כמו כן החברתיים יקבלו את צורתם החדשה, השלמה והבהירה". ע"כ באופן אחד. במקום אחר בכתביו, העניין מוסבר כפער שבין מבט פְּמוּתֵי ובין האיכות העמוקה (שאינה נִפְתָּר בהכרח בכמות): "קטרוג הלבנה היא נטִיָּה כמותית, לפי הערך: שני מלכים בכתר אחד אי אפשר שישתמשו, אלא יהיו שני כתרים. אבל - הפתר האחד הרי הוא מלא איכות רעננה, עמוקה, מקודשה מגניזת הקודש קדשי הקדשים של הצחצחות העליונה! וכמִדְתָּה הִרְבָּה צבאותיה אחרי שמיעט אותה; והמהלך הולך כבר באריכות, באיטיות, בהדרגה, עד שהתפוצצות הכמותית תשוב לאור האיכות היותר עליונה, ביתרון האור שמתוך החושך דוקא" (שמונה קבצים, קובץ ז, קלו). ובמק"א נזכר קטרוג הלבנה (יחד עם "חטא הארץ") כחלק "מנפילת התיאוריה העולמית ביסוד מציאותה, מִהֲנַמְכֵת האידיאל העולמי במציאות, מה שהכשיר את החטא האנושי וכל הצרות הרבות הבאות ממנו", וכל זה ממתין לתיקון העולם בשאיפתה של כנסת ישראל (אורות, ישראל ותחייתו פסקה י - עמ' כו; קובץ ה פסקה נא. גם בקובץ א פסקה תתפה ציין: "קטרוג הלבנה, חטא הארץ, הֶגֶם סיבות קודמות לחטא האדם". וע"ע קובץ ג, כד = אורות הקודש ג, עמ' קמ מוסר הקודש ז; אורות התשובה טז, ב). וע"ע עולת ראייה (ח"א עמ' כסה). פן נוסף בזה, ע"י מאורות הראי"ה חנוכה ופורים ('התשנ"ו), פרשת זכור, עמ' ריט-רכא) - ביחס ליכולת האדם להשיג ענייני האמת מן התורה: בעקבות טענת הלבנה על שאין אורה נֶכָּר ביום, ביאר (אורות ישראל ח, ד - שם עמ' קסח): "שרגא למצבי דלא מהני אינו כי אם מצד החמירות של הנאת השמוש, אבל מצד הסגולה הרוחנית של ערך הכבוד - ודאי מהני. והיינו נר של בית הכנסת ונר של אבטלה, העשוי לכבוד, שדוקא ביום הוא מופר. וזהו ענין הלבנה, שאין ניכר כבודה ביום בערך שמושי, אבל מצד הרוחני - של חֶשֶׁב תקופות ומזלות והודעת כבוד שמו ית' - פועלת היא הרבה ביום ג"כ. וכן כנסת ישראל פועלת הרבה, מצד ערכה הרוחני בעולם, גם בעת שליטת אומות העולם המונים לחמה, אע"פ שאין ניכרות אז כ"כ פעולותיה בעולם המעשי החמרי".

[ודבר פלא נמצא בספרים. כתב **במגן אברהם** לגבי ברכת הלבנה (ר"ס תכו), בשם של"ה: "נשים פטורות - דמ"ע שהז"ג הוא. ואף על גב דהם מקיימות כל מ"ע כגון סוכה - מ"מ מצוה זו אין מקיימים, מפני שהם גרמו פגם הלבנה. מלשון של"ה (שער האותיות, ק' - קדושה, לט): "שפגם הלבנה גרמה האשה הראשונה, דהיינו חטא חוה, ומתרחקים ממני הבושה. אף על פי שמצאו להם תיקון אחר כך, שנתקנו בעגל, שלא חטאו ולא שמעו להנחש הקדמון שהוא השטן הוא היצר הרע, ועל כן ניתן ראש חודש להנשים... מכל מקום האשה היא סיבה ראשונה שבא המסית לעולם...". היכן מצינו שהנשים גרמו פגם הלבנה? בסוגייתנו לא נאמר כן. ע"י שו"ת רב פעלים (ח"ד, או"ח סי' לד שאלה ו), ושו"ת קרית חנה דוד (לרבי דוד הכהן סקל, ח"א סי' נב אות יח). ובמק"א יותר הארכנו. ובשו"ת **מנחת יצחק** (ח"ח סי' טו) כתב: "אך דעדיין יקשה, מה תלוי פגם הלבנה בחטא האשה? ובפרט דחטא האשה היה ביום ו' מבריות העולם, ופגם הלבנה היה ביום ד', כדכתיב במעשה בראשית! ותירץ ע"פ לב אריה שהבאנו לעיל, שמיעוט הלבנה הוצרך מפני החטאים הִצְפוּיִים, וכולם נגרמו ע"י חטא עץ הדעת, וחֲזָה היתה גורמת לחטא זה. ביאור אחר נוקט שמיעוט הירח קִים בפועל רק אחרי חטא עץ הדעת - **ברכת הבית** לרבי אברהם חיים אינהורן (ח"ב, סי' מח, הערות שערי בינה יא); **נפש חיה** לרבי ראובן מרגליות (על שו"ע, או"ח תכו, ב; רעו, א), בשם המדרש (תנחומא בראשית כה: "ולא לקו המאורות עד שיצא השבת"); וכ"כ בצפנת פענח הל' ברכות י, ז; וע"י רש"י בראשית א, יז ש"בשבעת ימי בראשית שָׁמְשׁוּ האור והחושך הראשונים יחד בין ביום ובין בלילה").

שם. לכינוי צדיקים. "זיל, ליקרו צדיקי בשמיך; יעקב הקטן, שמואל הקטן, דוד הקטן". ע"י רש"י (ד"ה יעקב הקטן, וד"ה דוד הקטן); ובדבריו לא הזכיר כלל את "שמואל הקטן". למי הכוונה? **מהרש"א** ציין לפ"ק דסנהדרין (יא), שם מסופר על התנא שמואל הקטן. וכ"כ רש"י, ז"ל: "בעין יעקב בשבועות פ"ק (ט). הִיעִתִּיק מדברי רי"ף (שם א; בדפיו, לא כגרסה שלפנינו) דוד קודם לשמואל; והוא נכון, כי שמואל זה איננו הנביא, כי לא מצינו בו שנקרא 'קטן'; אלא הוא שיתקן ברכת המינין לפני רבן גמליאל (ברכות כח:).". הגרסה שהביא רש"י נתמכת ע"פ **כת"י מינכן**, הִביאה **בדקדוקי סופרים**, אך הוא עצמו (הערה פ) העדיף גרסת **כת"י רומי א'** שהשמיט "שמואל הקטן" כלל (אוילי הסיק כן משתיקת רש"י). גם **בשערי תורת בבל** הביא כן, והוא הוסיף שגרסת **כת"י המבורג** וספר **הַגְּדוּת התלמוד** (שליקט חכם ספרדי; קושטא, ה'רע"א; דף קלג עמודה ב) כמו של **כת"י מינכן** ("שמואל הקטן" אחרי "דוד הקטן"), ואילו **במדרש אגדה** (ווינ, ה'תרע"ד; בראשית א, טז) ו**בספר האשכול** (מהד' נחל אשכול, הל' שני וחמישי ותענית ור"ח, סי' ד) לא נזכר "שמואל הקטן" כלל, ו"אולי לא היה זה בגירסתם". [והטעם שנקרא התנא "שמואל הקטן", מובא בירושלמי (סוטה ט, יג): "ולמה נקרא שמו קטן? לפי שהוא מקטין עצמו; ויש אומרים: לפי שִׁמְעֵט היה קטן משמואל הַרְמְתִי"]. **במאמר לבנה** לרבי יוסף אנגל (אוצרות יוסף ח"ג, אות כא, דף כב. ד"ה והנה עניין אומרו יעקב הקטן) נקט בפשטות שהכוונה כאן לתנא שמואל הקטן (וע"י מש"כ עליו שם). וכן **בבאר משה** לר"מ גרינברג (דרוש כא, עמ' סג). דעה אחרת - **ריעב"ץ**, **מהר"ם שי"ף**: לאור סדר שמות הצדיקים, הכוונה לשמואל הנביא, שמואל הַרְמְתִי, ונקרא "קטן" - על שם הפסוק ("ומעיל קטן", ש"א ב, יט - ריעב"ץ), או: כי הושווה עם יפתח (ע"י ר"ה כה - מהר"ם שי"ף). וכן **בלב אריה**, כתב שרצה לפרש כמהרש"א, אך סדר השמות בגמ' מוכיח כמהר"ם שי"ף.

השסועה. עיין נדה (כד.). ועיין שיחת חולין (עמ' תיט, הע' 18-ס). ועיין תוס' במנחות (לו. ד"ה או קום גלי; ושטמ"ק שם אות יח) שהביאו מדרש שאשמדיא הביא לפני שלמה אדם עם 2 ראשים ונולדו חלק מבניו כמוהו. עיין גם ריטב"א בנדה (כד.).

"השסועה". יש להוסיף את דברי הגמ' להלן (סג): שסימני-הבהמות נשנו בספר דברים בשביל "השסועה" שנתחדשה בהם. מצאתי בקובץ סיני (כרך סט עמ' קצח), דברים שכתב על זה פרופ' חיים גוגנהיימר. סדר פיסוק הטעמים בפסוק שלנו (דברים יד, ז): "אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ הַנֶּחֱדָה וּמִמִּפְרִי־סֵדֵי הַפְּרִיָה הַשְּׁסוּעָה: אֶת־הַנֶּמֶל..."; לפיו התיבה 'השסועה' היא שם-היחס המתאר את 'מפריסי הפרסה'. דרשת חז"ל כאן, ש'השסועה' הוא שם בהמה נוספת שנזכרה כאן, טבעית לפי קטע של ספר דברים בניקוד בבלי, שמצא פרופ' גוגנהיימר מן הגניזה, שפירו פיסוק הטעמים מציב את האתנח על "הפְּרִיָה", ו"השסועה" היא תחילת פירוט החיות הטמאות - השסועה, הגמל, הארנבת וכו'. א"כ, כתב, מסורת הקריאה הבבלית (כאן, וייתכן שבמקומות נוספים) שופכת אור על דרשה זו של חז"ל.

סא. בהסבר סימני הטהרה בעוף, בזיהוי הנשר וביישוב המציאות לאור זאת, האריך בטוב טעם בספר שיחת חולין, ע"ש (הערה 19 ס"ט 21, והערה 32 ס"ט). בעמ' תכ-תכב פירט את סימני הטהרה, ובעמ' תכב-תכד ובעמ' תלג דן בעניין הנשר. וזכיר מדברי פרופ' זהר עמר בעלון עולם קטן 683, יתרו ה'תשע"ט, כי "שמו של הנשר השתמר בשפות השמיות, כמו בערבית "נסר", ואין ספק שבמרחב ארץ ישראל הקדומה הכוונה לרוב היא לעוף המכונה בימינו בשם נשר (Gyps fulvus) ולא בעוף דורס המכונה בימינו בשם עיט (Aquila sp)". ואמנם לא התייחס שם לסימני הטהרה. מ"מ כתב שם שיתכן ש"נשר" במקרא לעתים מתייחס "כשם כולל לעופות דורסים גדולים בעלי מוטת כנפים רחבה, שכוללים במינוח המודרני את הנשר והעיט", ע"ש עוד; ועי' שיחת חולין). ובזיהוי העופות שלאורך סוגייתנו (כולל שמונת הספקות להלן סב), עיין במאור למסכת חולין (הרב ישראל מאיר לוינגר; ח"ב עמ' 20-23 ובסביבתם, וע"ש עוד).

ואינו דורס. במהות הדריסה, פרש"י בשני מקומות (במשנה, נט. ד"ה הדורס; סב. ד"ה והני מילי) שני פירושים שונים; ובנדה (נ: ד"ה חזיוה רבנן דדרסה) כתב את שניהם יחד: "חזיוה רבנן דדרסה - מקבלת ברגליה מה שאוכלת. ואני אומר, שדורסת על מאכלה ברגליה לאחוז שלא יבא כולו לפיה, ואין עוף טהור עושה כן". ועי' שיחת חולין (הערה 19 ס"ט-20), וסיכום פירושי הראשונים בהערה שבתלמוד המבואר מהדורת שוטנשטיין.

24 עופות טמאים (עי' להלן סג), ל-20 יש אותם 3 סימני טהרה, לעורב 2 מתוכם, לפרס 1 ולעזניה 1 (לאחד מהם יש הסימן הרביעי), ולנשר אין. כך הוא ע"פ פירוש רש"י בסוגייתנו (כעין זו שיטת הגאונים ותוס'). הראשונים (המאור כ: בדפי ר"ף; רמב"ן סב; ועוד) הביאו שיטה אחרת, של ר' משה ב"ר יוסף (המאור): "הוא הרב המובהק שלנו ועליו היינו סומכין מפני שהצעת המשנה והשמועות כולן נכוחות וברורות כדבריו"; רמב"ן: "ולפי שאין אנו יכולין להכחיש דברים הנראים לעינים אנו חוזרים על כרחנו לאחוז דרך הרב ר' משה בר' יוסף ז"ל שכתב בתשובותיו וגם הוא כתוב בספר המאור שהוא מפרש משנתנו כפשוטה וכמשמעה". לשיטה זו יש לגרוס "תלתא הדרי בכולה" (ללא "עשרים מהם שלשה שלשה" ש"עפ סגנון הלשון ייתכן שנוסף ע"פ פרש"י), כלומר סימני זפק, אצבע וקורקבן חוזרים בכל הטמאים, אך בכל אחד סימני-טהרה אחר אחד, והמשותף לכולם שהם דורסים, מלבד הפרס או העזניה שאינו דורס; וחוף מן הנשר, שאין לו כל סימן טהרה, ולעורב יש 2, והוא דורס. ואין לגרוס "מה התם תלתא ולא אכלינן" וכו', אלא "ונגמר מתורין! אם-כן עורב דכתב רחמנא למה ליה?" (ורמב"ן העיד שמצא ספרים ישנים של ספרד כגרתו). לפ"י, עוף שנמצא ואינו דורס - ודאי כשר, לפי אמירת שאין לחשוש לפרס ועזניה. עוף שנמצא עם 3 סימני טהרה שבגופו - כשר בכל אופן ואין כל חשש, שהרי אין עוף טמא בעל שלושה סימני טהרה (לעורב 2, ורק אחד מהם בגופו, ואין יתור). רמב"ן (סב; במקור הופיע בסוף המסכת) בדק עצמו כמה מן העופות, והכריע באופן חד משמעי כשיטתו של ר' משה ב"ר יוסף ("אלב פי' הרב ר' משה מתברר לעינים בבדיקות ובגמרא בראיות חזקות בכרך השכל יצוקות"); ועי' ביאור הגר"א (י"ד פב ס"ק ג). עיין גם כרתי ופלאי קונטרס פני נשר (אחרי ס' פו) באורך. ובפרי תואר (לרבי חיים בן עטר; י"ד שם ס"ק ג) האריך ליישב שיטת הגאונים ("וכבר ידעת דדברי הגאונים דברי קבלה") ורש"י ("וחזית לקיבוץ דגירי דאזדריקו מתחת קשתיהו דרבנותא למול דברי רש"י") ואח"כ ביאר גם שיטת ר' משה ב"ר יוסף ושיטת רמב"ם. תחילה כתב שדברי רש"י הם הם דברי הגמ' כפי שהיא, ולא היתה לפניו גרסה אחרת, מדלא קאמר 'הכי גרסינן', וביאר כי אין להקשות לרש"י מדברי רב נחמן (סב). "היה בקי בהן ובשמותיהן...". ופרש"י: בפרס ועזניה, ע"ש (דחידוש קמ"ל דכל דמכיר פרס ועזניה אוכל עוף הבא בסימן אחד, דליכא למיחש לטמאים אחרים). וממה שלא השמיענו ג"כ 'היה בקי ב-3 סימנים' (דאז תקשה: פשיטא, מאי קמ"ל?; כיון דמכיר כל הטמאים וזה יש לו 3 סימנים פשיטא דשרי). ולגבי הבדיקות שערבו רמב"ן ועוד תירץ, שמה אצבע יתרה שלא מצאו היינו אצבע יתרה ע"פ ר"ן (עי' כ: בדפי ר"ף) ולא אצבע יתרה ע"פ רש"י; וזכר - שמה היה זפק קטן ולא החשיבוהו (כבתוס' סב. אדכר עמ' על כך רמב"ן שם, וכתב "ובזה סתם הדרך שפירשנו בה השמועה על פי דבריו; ושאם כן אף שבנשאר להם אצבע יתירה וזפק ואינו דורס אין לחוש לעשרים עופות, דדורסין הם, וכל שכן לעורב"). [ואם הסימן רביעי הוא קורקבן נקלף, לכאורה יש להקשות מהמשנה "כל עוף הדורס טמא" לכאורה לצד זה יש להשתמש בדברי בעל המאור (כ: בדפי ר"ף) ד"לאו כללא הוא, ואין למדים מן הכללות אפ"י במקום שנאמר בו 'חוף' (עירובין כז), אלא חששא בעלמא הוא למי שאינו בקי בהם ובשמותיהם, מפני שרוב עופות טמאים הם דורסים"]. כאמור, נמצא דברי רש"י סותרים זה את זה! כתב רבי יהונתן אייבשיץ, בכרתי ופלאי, קונטרס פני נשר (הנמצא אחרי ס' פו; אות א, ובמהד' הישנה - ד"ה מסקינן), שזו בדיוק כוונת רש"י בסוגייתנו, שכתב (סא: ד"ה מהו דתימא) שאינו יודעים מהו הסימן הרביעי. וכן כתב בצל"ח (נט.), זו לשונו: "דרש"י ס"ל שלא היו יודעים מה הוא סימן החדש; ובחנם דחקו כל הראשונים בשיטת רש"י בסוגיא זו וחשדו לרש"י שדבריו סתרי זה את זה... אבל האמת יורה דרכו דרש"י פירש... דהא לא ידעינן מה ניהו האי סימנא דכתבי לחודה וכו', וס"ל לרש"י - שחממי הגמרא ג"כ לא קמו עלה מלתא הי ניהו סימן החדש, ולכן שבוש פעם לא סיג בלי צירוף כל ד' סימניו, ובאם לאו - מידי ספיקא לא נפיק". ע"פ בקונטרס פני נשר שם, שהאריך ליישב דברי רש"י לגבי עורב (סב. ד"ה מפני) שאין לו זפק.

בזהות הסימן הרביעי' או הסימן החדש' הזה, שאין אותו לאף אחד מן ה-20, כתב רמב"ן (בדעת רש"י) שהוא דריסה; כלומר - ל-20 העופות 3 סימני טהרה אך הם דורסים, וכתנן שכל הדורס טמא (נט.). בין הפרס והעזניה, אחד אינו דורס (ושאר 3 הסימנים אין לו), ונמצא שהוא היחיד מבין כל העופות הטמאים שאינו דורס. כך נמצא ע"פ דברי רש"י ומשמעות חלק מן הסוגיות (סב. ד"ה והני מילי, סה. ד"ה הכי גרסינן, שאם דורס הוא - ודאי אחד משאר הטמאים). מאידך, בתוס' רא"ש בסוגיית שמונה ספקות (סב): הוכיח מדברי רש"י שם (ד"ה והני קורקבנן) ש'הסימן הרביעי' הוא קורקבן נקלף (שם אינו נקלף ב-8 ההן, "אין כאן אלא שלושה" (סימני טהרה), ובספק שאר עופות טמאין שיש להם שלשה סימניו, ומזה מוכח שאם הסימן אין קורקבן נקלף אלא שאר סימני הטהרה). וכבר עמד על כך רמב"ן שם, וכתב "ובזה סתם הדרך שפירשנו בה השמועה על פי דבריו; ושאם כן אף שבנשאר להם אצבע יתירה וזפק ואינו דורס אין לחוש לעשרים עופות, דדורסין הם, וכל שכן לעורב"). [ואם הסימן רביעי הוא קורקבן נקלף, לכאורה יש להקשות מהמשנה "כל עוף הדורס טמא" לכאורה לצד זה יש להשתמש בדברי בעל המאור (כ: בדפי ר"ף) ד"לאו כללא הוא, ואין למדים מן הכללות אפ"י במקום שנאמר בו 'חוף' (עירובין כז), אלא חששא בעלמא הוא למי שאינו בקי בהם ובשמותיהם, מפני שרוב עופות טמאים הם דורסים"]. כאמור, נמצא דברי רש"י סותרים זה את זה! כתב רבי יהונתן אייבשיץ, בכרתי ופלאי, קונטרס פני נשר (הנמצא אחרי ס' פו; אות א, ובמהד' הישנה - ד"ה מסקינן), שזו בדיוק כוונת רש"י בסוגייתנו, שכתב (סא: ד"ה מהו דתימא) שאינו יודעים מהו הסימן הרביעי. וכן כתב בצל"ח (נט.), זו לשונו: "דרש"י ס"ל שלא היו יודעים מה הוא סימן החדש; ובחנם דחקו כל הראשונים בשיטת רש"י בסוגיא זו וחשדו לרש"י שדבריו סתרי זה את זה... אבל האמת יורה דרכו דרש"י פירש... דהא לא ידעינן מה ניהו האי סימנא דכתבי לחודה וכו', וס"ל לרש"י - שחממי הגמרא ג"כ לא קמו עלה מלתא הי ניהו סימן החדש, ולכן שבוש פעם לא סיג בלי צירוף כל ד' סימניו, ובאם לאו - מידי ספיקא לא נפיק". ע"פ בקונטרס פני נשר שם, שהאריך ליישב דברי רש"י לגבי עורב (סב. ד"ה מפני) שאין לו זפק.

כגון וכו' הקולט מן האוויר (מובא מלהלן סה.). אף זה סימן לדריסה, ע"פ שו"ע (י"ד פב, ב).

סב. סנונית לבנה. מין נוסף של סנונית נזכר בסוגיה זו - הסנונית השחורה, דְּבִבְתִי, דאוכמת", ופרש"י (ד"ה לאפוקי): "הגדלות והדקות בקירות הבתים, ושחורות הן". אלא שלא נאמר בפירוש מה דינו. ורבנו גרשום כתב: "לאפוקי הני דבתי דאוכמי - כלומר, דהיא לדברי הכל אסורה".

סב: תרנגולת האגם וכו' גירותא. עי' תד"ה תרנגולתא, ועי' רש"י נדה (נ: ד"ה תרנגולתא) ושם בתוס' (ד"ה תרנגולתא); ועי' בזה שיחת חולין (הערה 26).

סג. דנְיָפִית - תרנגול-בר והוא הביא השמיר (עי' גיטין סח:). ומְמָדוּ כֹּחְלִים בעין כנגד מחלת ה'ברקית' (שבת עח, עי' רבנו חננאל שם). באוצר לעזי רש"י תרגם את הלעז שברש"י כאן (פארו"ן שלוי"א): "טווס-בר (תרנגול - בר, חזקה קטנה?) עכ"ל. ובחומש (ויקרא יא, יט) כתב רש"י לעז אחר - "הירופ"א", ובאוצר-רש"י שם תרגם "דוכיפת", והוסיף כי המילה הצרפתית הושפעה מן הפועל 'להסתפר', שכן כרובלת הדוכיפת מסתמרת ומזדקרת אל על. אח"כ נזקק שם לשינוי הלעזים שברש"י, והציע ליישב על דרך האפשר, שטווס-בר הוא השם הדוכיפת. ובכנסת הגדולה (הגהות ב"י

י"ד פב, לא) כתב: "ודע שעלה בדעתי לפרש מ"ש רש"י בפרק אלו טריפות 'הוא כו' וקורין לו פאוון שלביא' - אין רצונו לומר שלדוכיפת קורין 'פאוון שלביא', אלא 'קורין לו' קאי לתרגול, וה"ק: והוא עוף גדול כתרנגול, ובאינה תרנגול אמרנו - באותו שקורין 'פאוון שלביא'; ונמצא לפי זה שכל הנקרא בשם 'פאוון' - בין 'פאוון' סתם בין 'פאוון שלויא' - הוא טהור... וע"י בהרחה בשיחת חולין (הערה 27), שהאריך בזה, והביא גם שלהלן (קטז). מצינו שטווס סתם (לא טווס-בר) הוא עוף כשר; ופרש"י שם: 'טווסא - פואו"ן', והביא מנהג שם שחשש לאסור אפילו טווס סתם ("פואו"ן") שמא התחלפו השמות והוא טווס-הבר ולפי ההבנה הפשוטה ברש"י כאן שהוא אסור. ע"י שיחת חולין באורך (ובליווי ציורים לזיהויים השונים).

תנשמות - המאוס. עטלף. וכן ברשעים, חפרפרת. ע"פ הפירוש שהעדיף רש"י וע"פ אוצר לעזי רש"י (ד"ה קיפוף: העוף 'תנשמת' = עטלף). וכ"כ רש"י בפירושו למקרא (ויקרא יא, יח). וא"כ "עטלף" שבמקרא הוא עוף אחר; אך במקומות אחרים נקט רש"י בפירושו האחר, ש"עטלף" הוא הקרני כיום עטלף; ע"י שיחת חולין (הערה 30 ובסביבותיה). ראה עוד הערתנו למסכת שבת (עח).

בפרשת שמיני 20 ובפרשת ראה נוספה דעה וכו'. לגבי כפילות הפרשות בעניין זה (שמיני וראה), בסוגיה (סג: ובבבבורות ו:); מובאת ברייתא: "למה נשנו? בבהמה מפני 'השטוועה', ובעופות - מפני 'הרעה'". ושמעתי ממו"ד הרב יצחק בן-שחר, שאם-כן, לכאורה די היה לציין בפרשת ראה את אותם שני פרטים; ומדוע לחזור על כל הפרשה? והשיב: בפרשת שמיני היתה זו מעלה של קדושה אחרי מתן תורה. בפרשת ראה עומדים לפני הכניסה לארץ-ישראל, וזו כבר מעלה מיוחדת - גבוהה יותר - של קדושה, וכל הפרשה מתחדשת, ולכן כולה נשנית. ובקונטרס נחל קדומים (מתורת) לספר דברים (פרשת ראה), נכתב שבפרשת ראה זו כבר 'קומת הקדושה האמתית' ('בנינים אמתים לה'... כי עם קדוש אמת לה'...') ולא רק פרטי.

סג: לעופות טהורים אין מספר; וכתבו המועטים, לקיצור. בלשון הגמ': 'תניא, רבי אומר: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שבהמה טמאה מרובה מן הטהורות, לפיכך מנה הכתוב בטהורה; גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעופות טהורין מרובין על הטמאין, לפיכך מנה הכתוב בטמאין. מאי קמ"ל? כדבר הונא אמר רב, ואמרי לה וכו' משום ר' מאיר: לעולם יזנה אדם לתלמידו דרך קצרה'.

נוכרין כן שמות עופות אחדים המזכרים במסכתנו מחוץ לסוגייתנו. טהורים - טווס (להלן קטז); תנימה (קמא); קורא (קלח: וגרסת מהר"ם ברש"י ע"פ הגמ' קמ:). ובעלמא מצינו גם פסיוני (=חגלה, אוצלערש"י ב"ק נה, וברש"י קידושין לא). 'עוף חשוב ושמן'; מתרבה עם תרנגול ועם טווס, והם כלאים זה בזה, ב"ק שם; וע"י שיחת חולין עמ' תכט בהערה, וע"י ציוני 33 ובתורה שם), וכן (יומא עה:): "א"ר חנן בר רבא: ארבעה מיני סליו הן, ואלו הן: שיכלי, וקיבלי (ע"י שיחת חולין הערה 25), ופסיוני, ושילי; מעליא דכולהו שיכלי, גריעא דכולהו שליו, והני כציפורתא" (וע"י בתלמוד המבואר מהדורת הרב עדין שטיינזלץ, שם במדור 'העולם'). וכן נז' בעלמא: צילצלא או צילצא - עוף קטן (מוזכרת הביצה שלו כדוגמה לשיעור קטן - שבת פ: ב"ב עה. סנהדרין ק:); ובשיחת חולין (הערה 26) הביא שהערך (ערך צלצא) והמאירי (סב). פירשו דהיינו "דאציפי", מין תור הנזכר אצלנו (סב); והוסיף שנראה שרשב"ם בב"ב (ד"ה כביעתא דצוצילתא) חולק ולדידו הוא תסיל (מין יונה הנזכר בסוגיין). אורשינה = חול בלשון מקרא - בתיבה בירכו נח שלא ימות (סנהדרין קח: ורש"י ד"ה אורשינא); ובתשובות הגאונים זכרון לראשונים וגם לאחרונים (עמ' 145, סי' שו), זיהה הגאון עוף זה עם הציפור הנקראת בלשונם אלושאן; ובתלמוד המבואר מהדורת הרב שטיינזלץ (סנהדרין שם) כתב שהוא מין יונת בר (ע"ש). וע"ש במרגליות הים (אותיות כז-כח). עוף טמא - קלניתא (קב: וב"ב כ).

קונים ביצה שלמה מגוי וכו'. ובהערת השוליים, סוגיית נוספות בענייני ביצים. ביצה שנולדה ביו"ט אסורה בו משום מוקצה (בית הלל; ביצה ב.ז:; ע"ש ב' פרטים; וכן שבת מב: ע"ש). תרנגול משמש ביום, העיבור 21 יום, ויולד ביום; והבודק בקן בערי"ט, ובבודק מצא ביצה - מותרת (בבבורות ח:); כשיש תרנגול זכר בסביבה (שנשמע קולו ואין נהר מפריד ללא גשר), אחרת מסתבר שהתעברה מחיכוך בקרקע וכן יולדת חלה (ביצה ז:; על הנולדות מחיכוך ולא מ'מזע' ע"ע לעיל נח. וביצה ו.ז:). ברכתן 'שהכל' ואחריו 'בורא נפשות' (ברכות מ: מד:); אינן 'פרי' לנווד (נדרים נה:), וביצה מבושלת היא 'תבשיל' לעניין נדר, א"כ צמוקה ביותר, 'טורמיטא' (נדרים מט. נ:); פטורות ממעשרות ושייכות בטמאת אכלין (נדה ג, וע"ע מכשירין ג, ג, עקצין ב, ו), ואין נוזל-הביצים מכשיר לטומאה (סנהדרין ה:); על הדג, נחשבים יחד 2 תבשילים לעירוב (ביצה טו: ז:); ולחזקה גם גליל הסדר (פסחים קיד:); ללשון אחת מאכל אכלים (ב"ב טז:); לא אחרי הקזה (הג' בנדרים נד:); קלופה ועבר לילה - סכנה (נדה יז:); ביצי תורים הקדש - אסורות בהנאה ואין בהן מעילה, אך בשל קדשי דמים למזבח או לבדק הבית יש מעילה (מעילה יב:); אמר שיאכל מחר ביצת עוף-הקרבן - לא פסל את הקרבן, והאוכל ביצת קרבן שהתפגל או טמא או נותר פטור מפרת, וכן המעלה מהם בחוץ (זבחים לה:); בביצים התירו לסחור, אך לא 'פעמיים' - י"א הכפלת המחיר מכפי שקנה, וי"א מסוחר לסוחר (ב"ב צא:); אין גובים מן הביצה מה שהזיקה התרנגולת (ב"ק מז:). כל שזכרתו מבחוץ - מוליד, מבפנים - מטיל ביצים (בבבורות ח:). קלה לבישול (שבת פ:), ונוכרה להלכות שבת (שם ודף לח: קט:; וע"ש קח: קלט: עז: למליחה ולסינון ולהוצאת חלבון). ביצה מבושלת (במים) טובה מכל מאכל בשיעורה חוץ מבשר; צלויה-מעט (רפה) טובה מ-6 לוגין סולת, וקשה - מ-4 (ברכות מד:); ביצה קשה בלי מלח היא מ-5 משיבי הלימוד שנשכח (הוריות יג:). ביצים מרבים זרע, ועלולים להיות הגורם לראיית זוב, ואין כה"ג אוכלן בערייה"כ (יומא יח:). ע"כ. וע"י אנציקלופדיה תלמודית כרך ג, ערך ביצה (חומר).

סד: ביצת עוף וכו' שהתחילה להתרקם וכו' ובשל טהור אסור מדרבנן. ע"י ראש יוסף להלן (צח). שכתב בעקבות דברי רש"י שם (ד"ה אפרוח), שמהם "משמע בהדיא דאפרוח שלא יצא לאור העולם אסור מן התורה משום נבילה, ואף אם שחטו, דלא שייך ביה שחיטה כלל. והא דאמרין באלו טרפות דף ס"ד ע"ב דביצת עוף טהור שריקמה מדרבנן אסור - היינו שהתחילה להתרקם ורק נראה קצת צורת העוף, ומש"ה ליכא לא משום דם ולא משום נבילה; אבל בנגמר בריאת העוף בתוך הביצה - אסור משום נבילה". וציין שפכר נחב כן בפרי חדש (י"ד פו ס"ק כא לקראת סוף הדיבור) בדעת רש"י; מלשונו: "...מייירי דווקא בביצים שריקמו, דהיינו שיש בהם התחלת ריקום האפרוח, דאז אסורים משום שקץ ואין לוקין משום נבילה; אבל אם נוצרו, דהווי בשר - אינן אסורים משום שקץ, ולוקין משום נבילה. וכל זה נראה לי אמת ויציב בלי שום פקפוק. וכן דעת רש"י בפרק גיד הנשה...". ע"ש עוד.

שם. ובשל טהור אסור מדרבנן. ובהערת השוליים לגבי שיטת ר' אליעזר בן יעקב האוסר אפרוח שלא נפתחו עיניו. ודע, שכתב מהריק"ש בביאורו תולדות יעקב לביצה (ו:); שאין שכיח שהאפרוח יפתח את עיניו ביום בקיעתו מן הביצה. לגבי לשון רש"י בביצה (שם ד"ה לפי שלא), ראה הערתנו שם בס"ד.

סד: מעט דם וכו'. ובהערת השוליים. ע"פ דברי תוס' (ד"ה והוא) פסק בשו"ע כשני התירוצים לחומרא (י"ד טז, ב; גר"א שם. ועיין בית יוסף שם).

סה: בגמ' בעמוד זה התבאר אופנים לזיהוי עוף דורס וטמא. אנו הבאנו עניין זה לעיל (סא).

סה: "ואת החגב", צרצר אסור. בלשון הברייתא (סה: "הצרצור", ומבואר בשיחת חולין (הע' 45-א) שהוא הנקרא כיום צרצר, ע"ש. וכתבנו שהוא אסור מפני שאין שמו חגב. והיינו כר' יוסי (במתניתין, נט), וכתנא דבי ר' ישמעאל, שצריך שיהא שמו חגב. אך לתנא דבי רב אסור מפני שראשו ארוך ובטהוריה אינו דורש שיהא שמו חגב - רמב"ן (סה:). וממה שכתב רש"י (סה: ד"ה הצד השווה), שאין נפק"מ בין תנדי"ך ובין תנדי"ך אלא ראשו ארוך, נראה שדורש לדברי תוס' (סה: ד"ה רבי יוסי, וע"ע ד"ה אלו), שאין נפק"מ לגבי שאין שמו חגב, שאין מי שיש לו את ארבעת הסימנים ואינו נקרא חגב; וכ"כ רמב"ן: "שאינו בכל שאר המינים מי שאין שמו חגב אלא הצרצור הזה, והוא ראשו ארוך הוא". וכאמור (וסיום הסוגיה יש בקונטרס קרני חגבים, לרבי חיים קניבסקי, נדפס בתוך ספרו שיח השדה; סימן ה, ע"ש. וע"ע בכל הקונטרס, שביאר וליבן נושאים נוספים השייכים לסוגיית חגבים).

עוד בעניין חגבים. במסכת שבת (קו:), בעניין צידה בשבת, מוזכרים "גזין" (או "הגזין"), ופרש"י "הגזין" - מין חגב טהור הוא, ונאכלין". והקשו אחרונים מבבבורות (ז:); דפליגי תנאי האם דבש הגזין (שם פרש"י ד"ה הגזין: "מין ארבה") מותר או אסור משום היוצא מן הטמא, אלמא טמא הוא! ותירץ בספר בן אורי (לרבי אורי מילר, שבת שם) - והביאו בקונטרס קרני חגבים (סי' ו, ע"ש) ושיבוהו - שצ"ל ברש"י בשבת "מין חגב טמא הוא, ונאכלין" והכוונה שנאכלים לגויים ולכן הו' 'במינו ניצוד'. וכתב עוד הרח"ק שכן הוא בר"ן (לח. בדפי רי"ף, "חגזין - מין חגב טמאים הם ונאכלין")

ובחנם הגיהו שם על הגליון "טהורים"; וכ"ה במיוחס לר"ן שם ("וגזין מין חגב טמאין ונאכלין"). וכן הגיה ברש"י בעל אור החיים בספרו חפץ ה' (שבת שם).

סו: בבור ובמעה וכו'. שפ"א ת"ה תאכלו" התמעטו כלים מדין סנפיר וקשקשת; וממילא דרשת הכלל והפרט והכלל - ולתנדר? המיעוט והריבוי והמיעוט - לא נצרכה למעט כלים, אלא בורות (לתנא קמא, לעשות את הכלל הראשון עיקרי; ערש"י סז. ד"ה במים במים, שמדבריו נראה שחולקים בזה ת"ק ותנדר". המחלוקת בעניין זה היא בעירובין כח, ע"ש ותוס' שם ד"ה אהני וניזר לה: ד"ה מכדי תרי, ור' הערתנו לקידושין כד: בס"ד).

והנה לשון שו"ע כך היא (י"ד פד, ב): "הגדלים במים שבחריצין ונעיצים, שהם מושכים ואינם נובעים, יש אוסרים ויש מתיירים". עי' פרי חדש (שם ס"ק ז) שכתב על זה: "צריך לברר כמאן הלכתא והיכי עבדינן", והאריך בעניין הדרשות בכללי ופרטי... ואיתא התם דמרבין עופות, משום דקסבר 'כללא בתרא מקורות רבים בש"ס'; וקיימא לן כוותייהו דרבנן דדרשינן כל התורה בכללי ופרטי... ואיתא התם דמרבין עופות, משום דקסבר 'כללא בתרא דווקא', והכי קיימא לן, משום דסוגיין דש"ס בריש פרק מרובה [בבא קמא סג, א] ובפרק שלשה מינין הכי אזלא... (וע"ש שהקשה משבועות כו. כה. דסוגיין כר"ע דדרשינן ריבויי ומיעוטי, ותיירץ דק"ל בההיא כר"ע אך לא מטעמיה אלא ד"לכל" ריבויא הוא, וע"ש שפלפל בזה). וכתב: "ומעתה אבוא להכריע בסייעתא דשמיא לענין נידון שלפנינו..."; התלוי במחלוקת התנאים בסוגייתנו כיצד דורשים כאשר שני כללים סמוכים. וסיכום בפרי חדש הכרעות הפוסקים בעניין סוגייתנו: "והרמב"ם [מאכלות אסורות ב, יח] והרשב"א [תורת הבית בית ג שער א סו, ג] פסקו כתנא דבי רבי ישמעאל לחומרא, וכן נראה דעת המגיד משנה, וכן דעת מהרש"ל [ים של שלמה שם פ"ג סימן קנא]. אבל הרא"ש [שם סימן סח] פסק כתנא דבי רב לוקלא, וכן דעת רש"י [שם ד"ה במים] לדינא, וכן דעת רבינו ירוחם [נתיב טו ח"ה אות כז קלו, ג], וכן פסק מהר"ם מלובלין בתשובה בסימן צ"ה בלא טעם ור"א. ובעל פר"ח עצמו כתב להכריע ע"פ הסוגיה בכורות (נא), לפסוק כאן כתנא דבי רב, וכשיטת רא"ש וסיעתו. ע"ש.

סז: שמואל וכו' ויש מקום לחלוק. בגמ' ביקשו לסייע לשמואל מברייתות סותרות, ודחו, ואף אמרו "דיקא נמי דקתני... שמע מינה". ומכאן, לכאורה, שהסוגיה מסתיימת בקושי על שמואל, מדיוק הברייתות, הסותר את דבריו. ובתוס' (ד"ה דיקא) דנו בזה לענין ה"הלה, ע"ש (והביאו גם מלעיל נח, דמשתמע דאיתא לדשמואל), וכתבו שלשמואל יש אפשרות לתרץ. ולכאורה ברש"י (ד"ה פירשה ומתה) משמע שאין דברי שמואל מוסכמים: "המתלצת לאחר תלישתה, דשריא לדברי הכל...". ולאוור זאת כתבנו שיש מקום לחלוק על שמואל; ואמנם לא כתבנו שיש חולק, מפני שלא מצאנו בסוגיה מי שחולק להדיא.

סח. הוציא ע"ב את ידו - ידו אסורה. כתב בבית יוסף (י"ד יד): "לכאורה נראה שדין זה כולל לכל עובר שהוציא ידו, גם למי שלא נשחטה אמו קודם לידתו; וכן יראה לכאורה מלשון הרמב"ם. אבל לפי האמת זה טעות, שאם כן ברוב הבהמות ימצא איסור בהרבה אברים שהם יוצאים קודם הלידה. ולכן צריך לומר שלא נאמרו דברים הללו אלא בעובר הניתר בשחיטת אמו וקודם שחיטת האם הוציא האבר..."; וכ"כ שם בשם מהר"ן ו' חביב (ע"ש בב"י מה שהביא מפל"ב ס' קב). וכן פסק רמ"א (בשו"ע שם, ב). וביים של שלמה (ס' א) הוכיח זאת משאלת הגמ' להלן (ס"ט). "מאי איידי האי דאית ביה איסור יוצא? אפילו בן-פקועה דעלמא...". ע"ש.

ואם החזיר ידו וכו' מקום החתך מותר. פרש"י (ד"ה לעולם) שפיון שחזר קרינן ביה 'בהמה... בהמה', אך אם עודנה עומדת על שפת הרחם ולא החזירה הרי אינה 'בהמה בהמה'; ש"בשדה" משמע בגלוי ומקום החתך עומד בגלוי, אלא שאם החזירו טרם שחיטה כבר אינו בגלוי, משא"כ האבר שיצא מראש למקום הגלוי (ר"ן בחידושי בפירוש ראשון; רש"י). ועוד, מקום החתך (כשהחזירו) התמעט מדרשת (סח: ערש"י ד"ה פרסה החזיר) 'פרסה החזיר אכול', שמוטב להעמיד דרשה זו במקום החתך ולא על כל האבר שיצא לגמרי לאוויר חוץ (ר"ן שם בפירוש שני).

סט. ולחנניה (חוששין לזרע האב; ועי' להלן עה:): אם בא על בהמה רגילה ונלם אסור לעולם. רב משרשיא. עיין רש"י (ד"ה אין לו תקנה), שכאילו חצי סימניו כבר שחוטטים. ולהלן (עה: ד"ה אין לו תקנה) כתב שהסימן השני לא יצטרף לראשון, "שאיין לך שהייה גדולה מזו, שהראשון שחוטט משנוולד". ולכאורה דבריו אלו משלימים את דבריו כאן. אך בחתם סופר (כאן) כתב, ששני פירושי רש"י תלויים במחלוקת, "לפי הברייתא בפ' המפלת (נדה לא). דהאב מזריע הלובן שממנו העצמות ואשה מזריעה [ה] האודם שממנו הבשר - א"כ הנשט הוא חלק האם, והגררת שהוא סחוסים וטבעות היא חלק האב וזלת קרום שבגררת. וא"כ הכא שהזכר בן פקועה ה"ל נשחט הגררת, והאם בהמה מעליותא ה"ל כאלו הנשט כולו קיים, ואם ישחטנו עכשיו ה"ל שיהו". וזהו פרש"י להלן. אך רש"י כאן פירש לפי דעה חולקת, אשר "ס"ל שהכל בערבוביא זרע האב ואם ואין שום אבר מיוחד לזה טפי מלזה, ודיעה זו הביא רמב"ן ר"פ תזריע ע"ש" (כנראה הנונה לרמב"ן ויקרא יב, ב, ועל דעת פילוסופי ה'ינים, כל גוף העובר מדם האשה, אין בו לאיש אלא הכח הידוע בלשונם היולי שהוא נותן צורה בחומר, כי אין בין ביצת התרנגולת הבאה מן הזכר לנוולדת מן המתפללת בעפר שום הפרש, וזו תגדל אפרוח וזו לא תזרע ולא תצמיח, בהנמנע ממנה החום היסודי שהוא לה היולי").

עוד שם. כתב בחידושי ר"ן: "הנלד אין לו תקנה - פ', ואפילו למ"ד זה וזה גורם מותר (עיין ע"ז מט. ופסחים כז); דכי איכא חד גורם דאיסורא וגורם אחד דהתירא הוא דמקרי זה וזה גורם ושרי, אבל היכא - דתרווייהו דהתירא נינהו אלא שזה טעון שחיטה זה אינו טעון - משום זה-זה-גורם לא אמרינן דלשתרי בלא שחיטה, אלא כיון דמצד אביו אינו צריך ומצד אמו צריך - הרי הוא כמעט ואין לו תקנה".

ע. יצא חצי ובכללו רוב אבר שמיעוטו בפנים. כתבנו דבעיא דלא איפשיטא היא. ועיין זבחים (פז:), שם, במהלך הדין בנושא אחר (בשאלת אוויר המזבח כמזבח, גם זו בעיא דלא איפשיטא) אמרו: "...תיפשוט מהא אדעי רמי בר חמא: יש חיבור לעולין או לא? תיפשוט דיש חיבור! הא לא קשיא, ותיפשוט". וכתב רש"י שם (ד"ה תיפשוט דיש חיבור): "ובכריתות (יד). רסנין ליה בלישנא אחרינא: ונשטה השאלה שבסוגייתנו, שהולכים אחרי אחר הרוב או לא הלכו". מכאן, לכאורה, שלפי צד אחד בגמ' בובחים (שאווריה-מזבח אינו כמזבח) נפשטה השאלה שבסוגייתנו, שהולכים אחרי הרוב. וכ"כ שם בזבח תודה (מבעל חפ"חיים, הערות לספר ליקוטי הלכות), שנפשוט רק לפי צד אחד של הספק שם; וכיוון שהספק שם לא הוכרע למסקנה, הנידון שלנו ג"כ נותר בספק. ולכאורה, ניתן לומר שלמסקנה שם, אף שעיקר הספק לגבי אוויר מזבח לא נפשט, כיוון שנפשט שפשוטוהה כהן הראש המזבח כמזבח דמי, איכא לתרוצי להיחא דאקשו מאוור שבין כבש למזבח ("היכי מסיק ליה מכבש למזבח?, והא הוה ליה ירוד?"), דמייירי כשעומד שם ואוחז, דאז הוא כמזבח (וא"צ למה שתיירצו שם בגמ' רובו לכבש ככבש וכו', מה שהזקיקם לפשוט בעיית רמב"ח דהכא); וא"כ לא נפשטה בעייתנו אף לצד הספק דהתם.

ע: הושיט יד למעי בהמה ונגע בעובר מת - טהור (ובמובא מבכורות, וכן בהערת השוליים בסמוך עא). תנן באהלות (ז, ד): "אין לנפלים פתיחת הקבר, עד שיעגילו ראש כפיקה", ע"ש. ומיית לה בבכורות (כב), ושם פרש"י (ד"ה פתיחת הקבר) דקאי ארישא דההיא מתניתין, אשה שמת ע"בקה במעייה וישבה על המשבר ונפתח פתח הרחם בבית זה ולא יצא הוולד, והוציאוה לבית אחר - טמא הבית-הראשון כאילו נולד שם, דטומאה בוקעת; וזהו דין 'פתיחת הקבר', ואינו אלא לנפל שראשו כבר גדול כפקעת צמר (ושם מפורש: ר"מ ור' יוחנן: של שתי, ר' יהודה: של ע"ב (גדולה יותר). ר"אבר"א: משיקאו קמטים ברחם כשפונקעת. ר' יוחנן: ובבהמה - של ערב). לאור זאת כתבו שם בתוס' (ד"ה עד שיעגילו), שבמשנתנו, וכן במשנה הבאה (עא), מדובר שלא הגיע ראש העובר לגודל כזה; שאם העגיל ראש כפיקה מוטא וכבר אינו כטומאה בלועה, מדין 'פתיחת הקבר'. וכ"כ רש"י בבכורות (ד"ה כשל ערב) ורמב"ן שם בהלכותיו (טז: בדפיו) בהתייחס למשנתנו. ובתוס' כאן בסמוך (עא) ד"ה והאשה טהורה, על הנדון שם בוולד אדם, כתבו ג"כ: "ובלא העגיל ראש כפיקה איירי, דאי העגיל הו' טמא עד שלא יצא הנלד, משנפתח הקבר...". אך כתבו שיש אפשרות אחרת: "אי נמי סבר לה כתנא דתוספתא דאהלות (סוף פרק ח, ר' יוסי), דאמר שאין לוולד טומאה עד שייצא לאוויר העולם".

עא. מת ע"ב במעי אשה וכו'. עיין תוס' (ד"ה והאשה), וראה הערתנו החיצונית לעמוד הקודם.

והושיטה המיילדת ידה ונגעה וכו'. וכתבנו שטמאה מדרבנן, שפך העמידו בסוף הסוגיה (עב). ושם העמידוהו כר' ישמעאל, וראה הערתנו החיצונית שם.

עב. וכל זה כרבי ישמעאל. לכאורה משמע שבדישא דמתניתין (הושיטה המיילדת ידה - טמאה) ר"ע מטמא מן התורה. וכ"כ רשב"א. אך בתוס' (ד"ה גזירה) כתבו שאין ר"ע חולק שהטומאה מדרבנן (ע"ש). ומסתיימת דברי רש"י, לכאורה, נראה שלר"ע הטומאה מדאורייתא. וכן מפורש ברש"י לעיל (ע: ד"ה ק"ו) שר"ע עקיבא טומאה בלועה ("כגון עובר במעי אשה") טמאה, וא"כ חולק ר"ע על המשנה ועל כל הסוגיה, ואינו מטהר אלא את האם ומדין

מגע טומאת בית הסתרים (רש"י כאן ד"ה לא תימא. אמנם עיין רשב"א). ולפי זה נמצא דסוגיין כר' ישמעאל, דהכי אוקמינן לסתם מתניתין (ולשון הגמ' אפי' לר' ישמעאל) דמשמע דאף לר"ע - משום רישא, דלר"ע כ"ש שטמאה החיה מדאורייתא) והכי ס"ל לרבה, והכי אזלא כולה סוגיה. וכ"כ בים של שמה (סי' ה): "...ומפרש בגמרא (ע"ב ע"א) דלא אתי אליבא דר"ע, דפליג על ר' ישמעאל ומטמא עובר במעי אשה; אלא אתי אליבא דר' ישמעאל, וטומאה זו אינה מדברי תורה, אלא מדברי סופרים, דגזרו ביה ר' טומאה, גזירה שמא יוציא ה'נזל ראשו, וכל זמן שהיא אמרה לא הוציא את ראשו לא גזרינן לגבה שתהא טמאה, עד שתלך. והלכתא כר' ישמעאל, ומשום הכי אין העובר מטמא כלל במעי אשה, עד שיוציא ראשו או רובו". [בשיטת רמב"ם בזה, עיין הל' טומאת מת (כה, יב) שטומאת המיילדת במשנתנו מדרבנן, ועיין שם ג, ג, ב, טו וראב"ד וכו"מ ומעשה רקח שם].

שם. (השמטנו את הדרשות החלופיות, ונביא מזה כאן) ר"ע דורש מ"וכל אשר יגע על פני השדה" לרבות לטומאת מת גולל ודופק (כיסויי הארון); ור' ישמעאל לְמַדּוּ מהלמ"מ. מ"הנוגע במת בנפש" למד ר' ישמעאל שרביעית דם ממת מטמאה באוהל; ור' עקיבא לטעמיה, שלמד מ"ועל כל נְפֶשֶׁת מת לא יבוא" שאף רביעית הבאה בצירוף מְדַמֵּי שני מתים מטמאה באוהל (מובאת דעתו במשנה האהלת ב, ב ושם ו; ובגמ' סנהדרין ד. נזיר מט: נב; וע"ש). ובעניין זה יש להוסיף, לפי המובא בתוס' כאן (ד"ה שתי נפשות, ובביאור מהר"ם לדבריהם), שבסנהדרין מבואר שר' ישמעאל - שם נקרא "רבנן" - סבר יש אִם למסורת ונפשת' כתיב, חסר. לאור זאת, הקשו: למה צריך שני מקורות לרביעית דם? ורש"ש שם כתב לתרץ, ד"לכאורה חד למגע וחד לאלה" (הזכרנו מזה בהערות שוליים לנזיר מח). ע"ע אנציקלופדיה תלמודית (ערך דם המת, ציונים 58-73).

במוקדשים טמא מדרבנן (עג). רש"י כתב לעיל (סח: ד"ה מגע טריפה) "שטרפה שחוטת מטמאה את המוקדשים מדרבנן", ואילו להלן (קכג: ד"ה מטמאה במוקדשין) כתב: "כלומר אִם של מוקדשין היא". ולשון רמב"ם (הלכות שאר אבות הטומאה ב, ח): "טריפה שנשחטה - אף על פי שהיא טהורה מן התורה - אם נגע בה הקדש נטמא מדברי סופרים; וזו מעלה יתירה שעשו בקודש", דמשמע אף שהטרפה היא של חולין. עיין בביאור רבי יהודה ירוחם פישל פּרָלָא על ספר המצוות לרס"ג (לאווין יא; ח"ב דף יז-יח: מדפי הספר), שהאריך בזה.

עג אבר המדולדל בבהמה נטהר בשחיטה וכו'. ש'אין שחיטה עושה נפול' אלא מטהרת גם את האבר. כך מסקנת הגמ' אליבא דר' יוחנן. בלשון ראשונה אמרו שלר' יוחנן לכ"ע שחיטה עושה נפול' וכאילו נפול האבר ואינה מטהרתו כלל; אך הגמ' דחתה לשון זו מכוח הברייתא ש"טיהרה שחיטת טרפה אותה ואת האבר המדולדל בה". ועיין בספר לב אריה להלן (קכט:). שנקט שר' אסי שם (בשם ר' יוחנן) סובר כלשון הראשונה, ולכן אמר רב יוסף כאן בלשון 'נקוט דרב יצחק בר יוסף בידך, דרבב"ח קאי כוותיה' (שלכאורה לא היה לו לומר באופן זה, שהרי לשון אחרת בדברי ר' יוחנן נדחתה ולכאורה אין חולק). ויש להוסיף, שגם בני א"י להלן (עו: וראה הערתנו שם) סבורים כהבנה הראשונה בדברי ר' יוחנן, ש'שחיטה עושה נפול'. וראה הערתנו להלן (קכז: בס"ד).

ונאסר באכילה מדרבנן. "ארבב"ח א"ר יוחנן: אין בהן אלא מצנות פרוש בלבד" (עד). אף שהברייתא למדה זאת מ"ובשר בשדה טרפה"; ופרש"י (שם): "אין בהם - איסור לאו של אבר מן החי. אלא מצנות פרוש - בעלמא מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא". אך להלן (צט. ד"ה אלא למקום חתך) נקט רש"י את "אבר המדולדל" כדוגמה לאיסור מן התורה (ושם הנדון באיסור מקום החתך וכדלעיל סח:). והקשה שם בראש יוסף מסוגייתנו ומדברי רש"י כאן שהאיסור דרבנן. ובספר בית יעקב לרבי יעקב חיים סופר (סי' טל) דן בקושיה זו (מקצת מדבריו מובא בספר דף על הדף להלן שם); וכתב שפיראש ביקש לתרץ שרש"י ס"ל כרמב"ם, כפי שהתבארה במגד משנה (הל' מאכלות אסורות ה, יא): "ודע שדעת רבינו, שאע"פ שאין בהן מלקות כשנחתכו אחר שחיטה - הרי הן אסורין מן התורה, ואין איסורן מדבריהם בלבד, אלא הרי הן כחצי שיעור דאתו מריבוי ואין לוקין עליו. ומש"ל דאמר רבי יוחנן 'אין בהן אלא מצנות פרישה' - פירושו שהן אסורין מן התורה ואין בהן מלקות אבל הוא מצוה לפרוש מאכילתו" (ע"ש מה שהוכיח). אך כתב ר"ח סופר שאין הדבר נוח לו להסביר את רש"י שלא כרוב הפוסקים, "ובפרט שריהטת לשון רש"י ז"ל (שם בדף ע"ג) מורה בעליל שסובר דהו"י דרבנן; וכן ראיתי בראש יוסף שם, שאף הוא צידד בתחילה לומר שרש"י ז"ל סובר כרמב"ם ז"ל, והדר ביה מפני האי טעמא גופא". ולכן - הציע ר"ח סופר (שם אות ג) - י"ל שרבי שמעון סובר שאבר מדולדל אסור מן התורה, ובשיטתו כתב רש"י את דבריו להלן בפרק גיד הנשה, ע"ש שהאריך בזה (ובסוף דבריו ציין למחברים נוספים שעסקו בסוגיה זו).

אבר המדולדל וכו' מיתה עושה נפול' לאבר. מ"במותם" (עד). עוד על מקור הדין עיין להלן (קכז:). וראה הערתנו החיצונית שם.

עד. אבר יוצא של עֶבֶר שמת במעי אמו וכו'. וטעמו של רב חסדא, שאין במינו שחיטה (עי' רש"י ד"ה דעובר חי). כתבו בתוספות (ד"ה מחלוקת): "ובבן שמונה; דאילו בן תשעה כשאר בהמה הוא לר"מ וטעון שחיטה". ואחריהם החרה החזיק מהרש"א (ברש"י ד"ה דעובר חי. ע"ש); נביא חלק מדבריו: "כיון דבהאי עובר גופיה יש במינו שחיטה אגב שחיטת אמו עדיף טפי, דאית לן למימר כיון דבהאי עובר גופיה מהניא שחיטה למה שבפנים מהניא גם לאבר היוצא. מיהו בעובר מת ליכא למימר הכי 'מגו דמהני למה שבפנים מהני גם לאבר היוצא'; דלא שייך ביה 'יש במינו שחיטה אגב אמו', כיון דמת הוא".

עֶבֶר במעי אִמו מותר עמה, ובהערת השוליים הובא מתמורה (יא. כה:). לגבי עֶבֶר של חטאת. ושם בברייתא אמרו שהוא בן ארבעה חדשי הריון. לגבי הטעם בכך ראה הערתנו לתמורה (כה:).

הושיט ידו במעי בהמה ושחט עֶבֶר גמור. לכאורה קשה, שהרי חלדה היא! דאפילו מטלית איבעיא לן לעיל ולא איפשיטא (ל:)! בשו"ע (יר"ד כד, ח) הביא סתם וי"א לגבי מטלית פרוסה על צוואר הבהמה בעת השחיטה, ואינה מדובקת בו - ששחיטתו כשרה, וי"א (רמב"ם, הל' שחיטה ג, ז) שפסולה ולכתחילה יש לחוש לדבריו. ובט"ז הקשה על רמב"ם מסוגייתנו, ומסביר מדוע אין כאן חלדה: "ואמאי לא אסרינן לה מטעם חלדה, דהא אין הסכין מגולה? אלא ע"כ דאין חלדה אלא במה שהוא קשור בצוארה". ובנקודות הכסף לבעל ש"ך כתב בזה שלושה תירוצים אחרים: "לא קשה מידי, דהתם לא שייך חלדה כיון שעדיין לא יצא לאויר העולם. אי נמי: אפשר דהך סוגיא מבעיא 'אם תמצא לומר תחת מטלית כשר'. אי נמי: שאני התם, דהָרְחָם הוא כמו בית שלה". לגבי תירוץ הראשון כתב בפרי מגדים (משבצות זהב ס"ק ד): "יִרְאָה לפרש שנתכווין למ"ש הפנסת-הגדולה כאן בהגהות בית יוסף אות כ"ה דבִּצְאָא לאויר העולם כיון שאפשר לשחוט בלי כיסוי אסרה תורה, מה שאין כך במעי אמו אי אפשר בענין אחר" (עיין אנציקלופדיה תלמודית חלדה ציונים 69-79).

הושיט ידו למעי בהמה ושחט עובר גמור לא נפשט וכו' לרבנן שמה מוכשר בכל 2 הסימנים. ולהלן (עה:), לגבי השוחט את הטרפה ומצא בה בן 9 חי, נראה שדעת רוב האמוראים ש"ארבעה סימנים אפשר ביה רחמנא". וא"כ לפ"ז, לכאורה, נפשט הספק כאן, שארבעה סימנים כשרים בו, ושחיטתו כשרה. כ"כ ר"ן (כה: בדפי ר"ף) בהסבר השמטת ר"ף את בעייתנו. אך זו לשון רשב"א, המחלק בין הסוגיות: "לא איפשיטא, ולחומרא נקיטין; ואף על גב דקיי"ל כרובא דאמר לקמן גבי שחט את הטרפה ומצא בה בן תשעה חי אף לדברי המתיר מותר, ארבעה סימנים אפשר ביה רחמנא - התם הוא דבִּצְאָא חי לאויר העולם, אבל כאן, שבמעי אמו - מיבעיא לן סימנין אסרינן הן חשובין אלו. וכן כתבו רבותינו בעלי התוס' ז"ל (עה. ד"ה לדברי)".

עד: ר' יוחנן: יש כרת על אכילת דמו. "אף לדברי המתיר בחֶלְבּוֹ אוסר בדמו" ולמסקנה לעניין חיוב כרת פליגי ר' יוחנן ור"ל, וא"כ לר' יוחנן יש בו כרת. ביאר רמב"ן, דלית ליה לרבי יוחנן אליבא דר' יהודה מאי דמסקינן בגמ' דכל היכא דלא מחייב על דם-הנפש אין מתחייב על דם התמצית, אלא דמו כדם התמצית. ולפי" - ביאר - לדין לא קיי"ל כרבי יוחנן בהא, משום דליתא לדרבי יהודה, שהרי קי"ל כרבנן שאין כרת על דם התמצית (רמב"ם הל' מאכלות אסורות ו, ד), ולכן לדין דמו אסור ואין עליו כרת. ולפי זה - כתב רמב"ן - יש ליישב את דברי ר"ף שְׁתָּבַח (כה. בדפיו) דקיי"ל כר' יוחנן: "ומה שְׁתָּבַח רבינו הגדול ז"ל בהלכותיו - לא לענין כרת כמו שנאמרה בגמ', אבל רצה לאסור דמו ע"פ הגמרא ותפס לעצמו הלשון האמור בה. או שמה: מאי 'אוסר בדמו' דקאמר ר' יוחנן? באזרה, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי". אך רשב"א (עד). ור"ן (בחדושי) כתבו שאין משמע כן מדברי ר"ף (ור"ן גם הביא מרמב"ם שם, ה). וטעמו של ר' יוחנן התבאר בר"ן, שלעֶבֶר יש דם הנפש, "דכיון דארבעה סימנין אפשר ביה רחמנא - אף מצד עצמו יש בו חיות, ודם הנפש קרי".

בן פקועה פסול לקרבן. כתב רש"י (ד"ה דגמר שה; בכורות יב. ד"ה או דלמא) שפסול מפני שהוא יוצא דופן. וכתוב (ד"ה דגמר) כתבו שא"ל לומר כן, דא"כ לר"מ אין פודים בו? והרי הוקש פדיון פטר-חמור לפסח, כאמור בסוגיה! על כן נטו הם שנפסל לפדיון מטעם שאין פודים בשחטה (בכורות יב). ובן פקועה הריהו כשחוט. ורמב"ן, רשב"א ור"ן (בחי' דש"א ור"ן) בחידושיהו: תמכו בפירוש רש"י; וכתבו להשיב על קושיית תוס' שפנה שאמרו שלר"מ הוא פודים בו, הוא טרם ידענו גז"ש 'שה' מפסח; אבל השתא דקאמרין ג"ש - אפי' לר"מ נמי אין פודין בו כלל". ומסקנה זו כתב בלב אריה (ע"ש). ובהערות הר"ש אלישיב כתב שלרש"י אינו נפסל מטעם שחטה (שכתבו בתוס') כי כפי שהיו ישראל במדבר ס"ל לר"ע (לעיל יז). שלא היו צריכים שחיטה, מ"מ שייך היה שיביאו קרבן אז, דמאי איכפת לן דא"צ שחיטה להתירו באכילה, הן מ"מ השחיטה היא אחת מארבע עבודות. וע"ש עוד. ועיין רש"י לעיל (לח: ד"ה אלא דמתה), דאזיל לשיטתיה: דמתה והדר יליתיה - היינו יוצא דופן, דכל שקרעוקה והוציאו את נלךה - בין מתה ובין חיה - הוי יוצא דופן".

ולכאורה היה לומר שבן-פקועה פסול למזבח ע"פ האמור במשנה בכורות (ז).: "ואיזהו יתום? כל שמתה אמה או שנשחטה ואח"כ ילדה"; וא"כ יש לפסול בן-פקועה מדין יתום, ולמה לחפש טעמים אחרים? הנה הגמ' לעיל (לח: עומדת על הנקודה, ומבררת מהו החילוק בין יתום ובין יוצא דופן: "האי יתום ה"ד? אילימא דילידתיה אמה והדר מתה - לעולם תיחי ותיזיל! אלא דמתה והדר יליתיה; מ"כ יולד נפקא! אלא פשיטא, זה פירש למיתה וזה פירש לחיים". והסביר רש"י (ד"ה זה פירש למיתה): "דבעינן חיות עד גמר לידה ולאחר לידה מעט, ואי לא - ה"ל יתום, דעל פירשה האי 'נחת אמו' למעוטי חיה באמצע לידה ומתה בגמר לידה אתי". ובעל כרחו שפונת המשנה בכורות כך היא: איזהו יתום? שמתה אמו במהלך הלידה או שנשחטה ולא היתה 'אמו' מעט אחריה. כלומר, יוצא דופן הוא כשהוצא בנייתו ובכלל זה שמתה טרם נולד, ויתום הוא כשמתה במהלך הלידה, תוך כדי הלידה (וע"ש בתפא"י אות כז). ולעניינו, ייתכן שלולא התמעט יוצא דופן היה מקום למעט בן-פקועה מדין יתום; אך מאחר שהתמעט יוצא דופן כבר נכלל בו בן-פקועה (שהוצא מן הרחם בחיתוך הדופן ולא בלידה טבעית).

עו. וחקלקו בחבל שנתלש מבן 9 חי במעי אמו. ומיהו כי שחטה לאמו שרי ליה ר' יהודה, מ'כל בהמה תאכלו". לשון רש"י (ד"ה דהושיט).

(השטמה, הבאנו בהערות שוליים לזבחים נא) כפי שבאשם חלב וכליות מוצא מכלל שליל (=של בן-פקועה אין מקריבים אמוניו, שהרי אשם זכר) - אף בשאר קרבנות אין מקריבים אמוני עבד (באשם זכר בלבד) [אָה־הַקֶּלֶב הַמְכֻסֶּה אֶת-הַקֶּרֶב יתר, שא"צ, דק"ו משלמים, ולמה נכתב? ללמד עליהם. ערש"י ד"ה מה חלב. מקור הדרשה, כפי שציין רש"י, בספרא פ' ויקרא, דבְּנָרָא דְּבִרְהַרְבָּה פְּרִשָּׁה יד ס"פ יז ד-ה. ועי' רש"י זבחים לה: ד"ה המעלה מהו בחוץ]. ועי' רש"י (זבחים צח. ד"ה מה אשם) ותוס' (שם ומנחות פג, ד"ה אף כל).

עו: רב משרשיא וכו' לוולד וכו' אין תַּקְנָה. לעיל בסמוך (עו). כתבנו שסובר כר' אמי, שהשוחט טרפה ומצא בן 9 חי אסור ואינו נותר בשחיטה, שכן כתב רש"י (ד"ה אין לו תקנה): "ולית ליה לרב משרשיא הא דאמרן לעיל ארבעה סימנים אכשר ביה רחמנא". וולפ"ז, הא דפרכינן מדרב משרשיא לעיל (סו). מדעת יחיד פרכינן, כי היכי דפרכינן מדחנניה. אך ר"ן (כה: בדפי ר"ף) כתב על דברי רש"י: "ולא נהירא, דאי הכי קשיא הלכתא אהלכתא, דקי"ל דארבעה סימניו אכשר בה רחמנא; והא דרב משרשיא נמי משמע דהלכתא היא, דליכא מאן דפליג עליה, ולעיל בריש פרקין נמי מקשינן מינה בגמרא בהדיא! לפיכך נראה דכי אמרין ארבעה סימניו אכשר בה רחמנא - ה"מ כשאמה טרפה, דכיון שלא הועילו לו סימני אמו אלא לטהרה מדי נבלה אית ליה סימניו דידיה; אבל כל שהועילו סימני אמו להתירו באכילה - סימני עצמו כשחוטין הן; ע"ש".

עו. בהמה שנחתכה רגלה. זו לשון המרדכי (רמז תרמח): "דוקא ברגלים האחרונים; אבל שלפניה - אפילו למעלה מן הארכובה כשר, כדאמרין פרק אלו טרפות (נח:): לא שאנו דחסר ויתיר הוי מום לגבוה ולהדיוט שרו - אלא ביד, אבל ברגל טרפה נמי הני".

מן הַבְּרֵךְ. בלשון המשנה: 'הארכובה'. והנה מעט מלשון רא"ש בתשובתו לבנו, רבי יחיאל (שו"ת רא"ש כ, טז; ע"ש עוד): "דע לך, בני, כי עצם התחתון שבהמה המחובר לפרסת הרגל אינו קרוי רכובה, אלא עצמות קטנות יש בין עצם התחתון לאמצעי והן נקראין רכובה. כדאיתא בפ"ק דאהלות, לשמונה רמ"ח איברים שבאדם: עשרה שבקרוסול, י"ב בשוק, ה' בארכובה, אחד בִּיָּד. והוה מה ששינו בפרק הזרוע (קלה): 'מפְּרָק של ארכובה עד כף של יד', כלומר: הארכובה הם פרקים קטנים המחברים עצם התחתון לאמצעי, ומאותם עד כף של יד נקרא זרוע. והיינו דכתיב 'וארכובתיה דא לדא נקשן' (דניאל ה, ו), ו'ארכובה' בלשון ארמי הוא בִּיָּד בלשון הַקֶּדֶשׁ. ולכן בלשון המשנה יש מקומות שאמרו 'המברך גפן' (כלאים ז, א) ויש מקומות 'הארכובה שבגפן' (שם), לפי שכופפין את הגפן ומשכיבין אותו בארץ כאדם שכרע על ברכיו" (וראה גם להלן).

מן הברך ומעלה טרפה. לשון המשנה: "בהמה שנחתכו רגליה, מן הארכובה ולמטה - כשרה; מן הארכובה ומעלה - פסולה". ומה הדין כשנחתכו כנגד הברך עצמה? כתב רא"ש (ס' ז): קשיא דיוקא דרישא לדסיפא ואולינן לחומרא. אח"כ כתב דל"ק: 'הארכובה' היא העצם התחתונה (לל"ק), כדאיתא בפ"ק 'ארכובה הנמכרת עם הראש'; ולעולא האמצעית; 'למטה מן הארכובה' = מתחילתה נְמֻטָה, ולמעלה - מספּוּףָה למעלה. וכן דייק בערוך השולחן (י"ד נה, ד-ו) מדברי הטור בדעת רש"י, שלדעתו 'מן הארכובה ומעלה פסולה - כלומר בין שנחתך בין הארכובה התחתונה לבין הערקום, וכ"ש כשנחתך בערקום עצמו או בין הערקום להשוק". ודייק שם שלדעת השו"ע (שם, א) אין הדברים כן. [יש לציין כי הבדל משמעותי יש בפסיקת ההלכה בסוגייתנו: רש"י (ד"ה וכלישנא קמא דרב) פוסק כלשון א בדעת רב יהודה-רב-ר' חייא, לחומרא, המשנה עוסקת בארכובה התחתונה, וכן דעת רא"ש (ע"י ס' ז ובשו"ת כ, טז); ואילו בשו"ע פסק ע"פ ר"ף (כה:): רמב"ם (הל' שחיטה ח, יא) כעולא וכלישנא בתרא.]

נחתך צומת הגידים. במשנה "ניטל", ודאי שהוא הדין נחתך, כמבואר בסוגיה. וכתב רמב"ם (הל' שחיטה ח, טז-יז) שפסול זה מחמת 'נטולה' הוא. ואף על פי שהיה ראוי לכוללו אצל פסוקה סובר רבינו שבמחנה לא שנו אלא: ש'שניטל' משמע דכי נחתך לא נאסר כלא מטעם שניטל, דכשנחתך הוי כניטל, ולפיכך כללו דיני נטולה; מלשון כסף משנה. וראב"ד השיג על כך: "א"א, זאת האומנות לא עלתה לו כהוגן בכאן שיחשב תחכות הגידים כנטולה, ומה בין חתוכה לפסוקה? והוא סבור ש'שניטל צומת הגידין' הוא שנחתכו, ולפיכך מנה אותן בנטולה, ולא דקדק יפה, אלא אם רצה למנותה בנטולין יאמר שאם לא נחתכו אלא שנעקרו מן הארכובה ונקפלו מעל העצם עד למעלה טריפה, ולפיכך אמר 'וכן שניטל צומת הגידין' ולא אמר 'שנחתך'. ומבאר בכסף משנה: "הוא משיג על רבינו שהיה לו לכלול נחתכו צומת הגידים דיני פסוקה, ואומר שרבינו סבור שפשיטנו 'שניטל צומת הגידים' היינו שנחתך, ומדאפקוה בלשון ניטל משמע דמטעם נטולה אסורוהו, ומשיג עליו שלא דקדק יפה, שאם רצה למנותה בנטולין היה לו לומר ד'ניטל' היינו שלא נחתכו אלא שנעקרו מן הארכובה וכו'". וכתב רבי שלמה מקלמא במרכבת המשנה: "ואחרי כל האזהרה לא זכיתי להבין, דרדאי צריך הראב"ד להודות דכל שנחתך במקום צמיתה מתה, דמפורש 'חותכו מכאן ומתה'; וא"כ לא על רבנו תלונתו כי אם על המשנה דנקיט לשון 'וכן שניטל צומת הגידין'! ומה שרצה להעמיס דנקטה המשנה 'שניטל' ולא אמרה 'שנחתך' דמתני' מיירי שלא נחתך אלא שנעקרו מן הארכובה ונקפלו - אני אומר דנטולה כי האי ודאי שפשה, דהרי כשנחתך הרגל למעלה ממקום צומת הגידים דרדאי אין לו נטולה גדולה מזה שניטל הכל, ומ"מ כשר, דחותכו מכאן וחיה, וא"כ מהיכי תיתי להוסיף בטרפות ולומר דבנקלפו צומת הגידים מהבשר יהיה טרפה!?! וגם בכסף משנה כתב על פירוש זה של ראב"ד: "ומשמע לי שאע"פ שנעקרו מן הארכובה ונקפלו מעל העצם עד למעלה, אם עדיין הם יונקים מהגוף כשרה לְקָע, ולא אמר הראב"ד דטריפה אלא לדברי רבינו שסובר שניטל היינו נחתך, מוטב היה לפרש דניטל היינו שנעקרו מן הארכובה וכו'". ובמרכבת המשנה כתב: "ובהכרח דנטולה דמתני' היינו דוקא ע"י חיתוך...". ולשאלה לגבי לשון המשנה הסביר, שיש נפק"מ בין 'נטולה' ובין 'פסוקה' (לשיטת רמב"ם): "אומר אני שדבר גדול השמיענו תנא דידן לומר שהוא בכלל נטולה ולא בכלל פסוקה, דהפרש גדול יש בין שתי טרפיות הללו, דכל אבר שהוא טרפה משום לתא דנטולה לא נאסרה אלא א"כ נחתך או נפסק ביד ומחמת חולי, משא"כ אם נבראת חסרה אותו אבר כשרה, וכמ"ש רבנו בפרקין הל' כ"ד, הילכך אם היו צומת-הגידין או הכבד ולחי עליון חסרים מתחלת ברייתו כשר. משא"כ בחוט השדרה שהוא טרפה ממש ופסוקה - כ"ש אם היה חסר כל חוט השדרה או מקצתו באופן שפסק מן תחלת ברייתו - טרפה".

רבא ברבב"ה, רב יהודה: בעל הערקום. בשם רב יהודה נמסר בשתי לשונות שונות, 'היכא דפרעי טבחי' - ר' אבא בשמו (ועל זה אמרה הגמ': "והיינו דרבה בריה דרבה בר רב הונא אמר רב אסי"); "מקום שהגידים צומתין" - סתמא דגמ' ור' יעקב בשמו בשם שמואל (וכ"כ בדברי המודות על רא"ש ס' ז, אות לא: "מקום שהגידין צומתין - והוא למעלה מהערקום, כמ"ד מעלני ערקומא... ומפורש בדברי הר"ף (דף כו; ימ"מ) דא דא חדא היא").

לפיכך, מִרְצָף המימרות שבגמ' משמע שדברי אביי "ארבעה בטדי (אצבעות) בתורא" נאמרו לשיטה זו (וכן צייר בשיחת חולין עמ' תסו, וע"ש בהערה 28ד, וע"ש הערות 27ד, 29-30). וכשם שדברי שמואל "עד מקום שמתפשטין" הוא לשיטה זו (ולכאורה גם לשיטת רבה "דאגראמא ולבר"), ולא לשאר השיטות.

ובכלל, לגבי מקום צומת הגידים. בגמ' הובאו ארבע דעות; וזה מה שהבנתי לגבי היחס ביניהן, לרש"י, ע"פ המתבאר והמצויר בספר שיחת חולין: א. דאָגְרָמָא ולבר" - סמוך לקצה העליון של העצם הבולטת-כלפי-חוץ, ומעֲלֵיָהּ. ב. "אגראמא ולגין" - מתחת לזה, דהיינו סמוך לעצם הנ"ל (מראשה ועד סופה). ג. דעילוי ערקומא" - כל מה שמעל עצם הערקום (הקטנה, שתחת העצם הבולטת הנ"ל), והיינו כשתי השיטות הנ"ל גם יחד ("והאי שיעורא נפיש מכולהו" - רש"י ד"ה דעילוי ערקומא). ד. "דערקומא גופה" - מתחת לכל הנ"ל, ורק הסמוך לערקום (ושיעורו קטן).

בשור. כתב המאירי "ובבהמה דקה לא נתפרש בו שיעור על צד הכמות אלא על צד איכות, והוא לפי מראיהו ומשמושם..."; וכיו"ב בתורת הבית לרשב"א המובא בשיחת חולין (הערה ד31). לאור זאת, נראה לכאורה שכשאמרו "ארבע בטדי בתורא" יש מקום לקרוא: "ארבע בטדי. בתורא". והמילה "בתורא" חוזרת על כל הסוגיה עד כה, כלומר: כל השיעורים שנאמרו כאן הם בבהמה גסה. "בדקה מאי?" וכו' (אם כי לעיל נ: "כמלא בטדא בתורא" - גם שם מידת "בטדא" נאמרת ביחס לשור).

עו: רבנאי-שמואל: לא נשאר בכל אחד מעט, $\frac{1}{3}$, כחוט. בדברי שמואל (בלשון ב) נאמר "תלתא", ומאיך בדברי רבנאי "כחוט הסרבל". לפי דברי הט"ז (י"ד נו ס"ק ו) "האי 'חוט הסרבל' היינו עכ"פ שיעור שלישי" (אך עיין בית יוסף שם).

נשברה עצם וכו' האבר אסור אך אינו מטמא. כדעת רב חסדא ורבה בסוגייתנו, שהקשו על מה ששלחו בני א"י שטמא, ששחיטה עושה ניפול (ועיין לב אריה, שדבר זה אמרו בניגוד לשיטת רב). את קושיית רב חסדא מן הברייתא לא תירצו, וכפי שמכוח קושייה זו דחו לעיל (עג). את התבנה/הגרסה הראשונה בדברי ר' יוחנן, ש"באבר דבהמה דברי הכל שחיטה עושה ניפול". א"כ, נמצא שבני א"י בסוגייתנו אחזו באותה הבנה שנדחתה לעיל. וראה הערתנו החיצונית לעיל (עג) ולהלן (קכז); בשם לב אריה להלן (קכט);. שגם רבי אסי להלן נקט באותה הבנה.

עח. אותו ואת בנו וכו' בבהמות חולין וקדשים. במשנה כאן מפורטים 12 מקרים ביחס לאותו ואת בנו, המשתנים לפי חולין/קדשים ולפי בפנים/בחוץ. ב-4 מקרים האם והבן שווים זה לזה, ב-4 שווים במשנתה השני ושונים בראשון, וב-4 האחרונים שווים בראשון ושונים בשני (ובמק"א סידרנו בטבלה). היה אפשר לשנות עוד 4 מקרים (שהאם והבן שונים בשני המשתנים), וכבר העירו זאת בתוס' (פ. ד"ה הראשון), ע"ש. את המקרים אפשר לסכם ב-4 כללים, כפי שכתב רמב"ם בפיהמ"ש, וזה תורף הדברים: א] שחט אחד מהם, והנשאר קדשים - מחוסר זמן, שפסול לקרבן עד מחר, והשוחטו לוקה משום אותו ואת בנו (ופטור על שחיטתו בחוץ, מפני כלל ב להלן), ולא משום מחוסר זמן, שהוא לאו הבא מכלל עשה (כר) זירא להלן פ:). ב] השוחט קרבן בחוץ חייב כרת אם ראוי היה להיקרב בפנים. ג] חולין שנשחטו בעזרה אסורים באכילה ובהנאה, ואינו לוקה (כי הוא לאו הבא מכלל עשה - רש"י ד"ה והשני סופג ב). ד] כל מחויב כרת לוקה (תוס' פ. ד"ה הראשון: לא כרחב"ג שאמר במכות כג: שהלוקה פטור מִקְרַת 'תוס' יו"ט: לשיטתם שפוסקים שלא כמוהו, אך לרמב"ם י"ל דראשון חייב כרת כשלא התרו בו, ושניהם סופגים כשהתרו).

עט. ר' אבא: סימנים דאורייתא. ראה הערותינו בב"מ (כז:; וביבמות קכ). לעניין סוגייתנו, זו לשון רש"י (עט: ד"ה וסימנין): "מדסמך אסימנין ושרי אסורא עליהו - ש"מ הא דסמכינן אסימנין בחזרת אבדה כדאמרין באלו מציאות (ב"מ כז) דאורייתא היא, דאי דרבנן - נהי דעבוד רבנן תקנתא בממונא, באיסורא מי מצו מתקני? - אלא ש"מ דאורייתא היא. והתם באלו מציאות מיבעיא לן סימנין דאורייתא או דרבנן". והקשה בחקרי לב (הראשל"צ הרב רפאל יוסף חזן, חלק אבן העזר סי' יב, בדפי הספר כב עמודה ג), שלכאורה סימנין פריד הם מובהקים לכו"ע, ובמובהקים לא הסתפקו בב"מ (כדאיתא שם וביבמות 'שומא סימן מובהק' וכו')! אלא - הוכיח מכאן בחקרי לב - רש"י ס"ל כראב"ד (שטמ"ק ב"מ כז:), שאם סימנים דרבנן אף הסימנים המובהקים דרבנן הם, וכי התירו בגט היינו טעמא, דאיבוד וחילוף לא שכיח, ובעיגונא הקלו דאיהו דייקא ומינסבא; וא"כ באיסור כלאים דסוגייתנו - דלא שייכי הני טעמי - היכי מצינן להתיר, ואפ"ל סימנין מובהקים, הן אינו אלא דרבנן! -אלא ודאי ס"ל לר' אבא סימנים דאורייתא, ולכן גם סוגייתנו דאורייתא. וכ"כ שדעת ר"ן (כז. בדפי ר"ף). ע"ש. וראה הערותנו ביבמות.

עט: בת עזובי וכו' וכן לגבי כיסוייהם ביו"ט ר' אליעזר פטר וכו'. (השלמה, ע"פ דברי רב פפא בסמוך פ. ורש"י שם ד"ה לא משכחת לה) כוי אין שוחטים אותו ביו"ט, מפני הספק לגבי חיובו בכיסוייהם - מדובר בוולד של צבי מעין, ר' אליעזר ות"ק מסופקים האם 'חוששים לזרע האב', ת"ק מחייב (ביום חול) כיסוי מספק, ש"צבי אפילו מקצת צבי, ור"ף פטר ('צבי ולא מקצת צבי) ולכן מתיר לשחוט ביו"ט (שאינן ספק שפטור). ובוולד של תיש מצבייה - ר"ף מחייב מספק, ולכן לא ישחט ביו"ט; אך לרבנן מותר לשחוט, שעכ"פ צריך כיסוי, לכל הפחות מפני 'מקצת צבי'.

פ. פוי וכו'. יצוין כי בקובץ תחומין פורסם מאמר של פרופ' מרדכי כסלו, שבו הוא מזהה את הכוי עם הג'מוס, ולאור זאת מפרש את הסוגיה. ע"ש (כוי - כשרותו של בעל חיים מיובא; תחומין יז, ה'תשנ"ז, עמ' 415-432).

א"ל הבר (לרב נחמן ולת"ק דברייתא). במהותו כתבו בתוס' (ד"ה זה) שהוא מין חיה ודאי, ושוחטים אותו ביו"ט ומקשים דמו; ולא כמשנה (פג:; ולא כסוגיה בביצה (ח:). ע"ש. בלב אריה ערער על ראייתם של בעלי התוספות, וכתב שאין הכרח שר"נ ות"ק אמרו דבר אחד (אע"פ ששניהם זיהו את הכוי עם איל הבר), ויש מקום לטעון שהוא מין בהמה או שהוא ספק. עיין אנציקלופדיה תלמודית ערך כוי (כרך כז; ציונים 10-15). ומה שניקדנו א"ל בצירוף, מלשון א"ל (אלא שבסמיכות הוא א"ל) ולא א"ל, שפך פירש בדברי רש"י רד"צ הופמן בשו"ת מלמד להועיל (ח"ג סי' פט); ועיין אנצ"ת שם (הערה 10) דעה חולקת ומקורות נוספים.

שם, בהערת השוליים, צינן לדברי דברי רב אידי בר אבין (יומא עד: וכתרות כא. בביאור ברייתא). עיין אנצ"ת (כוי, ציונים 18-28, ושם בסמוך).

[עז הלבוך וכו'. את הנדון כאן לגבי שור הבר כתבנו לעיל (נט:).]

לר"ש וכו' איסור אותו-ואת-בנו נוהג בקדשים אך אין מלקות שהשני פסול כמחוסר זמן. כך מסקנת רש"י (פא. ד"ה התראת ספק), ולא מטעם התראת ספק נגרסת הספרים. ומה שפרש"י בהמשך (פא. ד"ה ואזא וד"ה פטור) הוא רק לגרסת הספרים, דמשום התראת ספק הוא (ראש יוסף; לב אריה). ולפירושו (ולגרסה) שנקט רש"י למסקנה - "ואזא רבא לטעמיה" היינו "דאזא רבא לטעמיה דשחיטת שני הני אינה-ראויה משום מחוסר זמן"; כ"כ בלב אריה. ובראש יוסף כתב, שה"לטעמיה" היינו "דשחיטת קדשים הוה שחיטה ראויה".

עוד שם. בעניין אותו-ואת-בנו בקדשים לר"ש. הנה רבא הוכיח (פא). שהלָאָו נוהג בקדשים. ובגוף ההוכחה, לכאורה אין מובן ה'חסורי מיחסרא והכי קתני', שפִּקְטָט שלוש מקרים, שלכאורה לא נרמזו בדברי התנא, ומניין הם? על מה הם מבוססים וכיצד על פיהם (ליתר דיוק, ע"פ המקרה השלישי), מוכיח רבא? כתב רמב"ן (שם), שהתנא הזה - שממנו מוכיח רבא - הוא המשנה בזבחים (ק"ב): "אותו ואת בנו ומחוסר זמן...". ואמנם כאן צוטט 'קדשים בחוץ', מלים שאינן במשנה שם, ורמב"ן העיר על כך: "ובגמ' מוסיף בה 'קדשים בחוץ' לפירושה בעלמא, וכן דרך התלמוד להוסיף כן קדשיות". ומסביר רמב"ן, שרבא (ואמרי לה כדי) מעדיף להסביר את המשנה כפשוטה כפשוטה בשניהם קדשים (ולא כשהיה הראשון חולין), ולאור זאת מפרט הוא (ב'חסורי מיחסרא') את שלושת המקרים \int בעקבות דברים אלו, ייתכן שר' אושעיא - שסובר שר"ש אין איסור אותו-ואת-בנו נוהג בקדשים - יעמיד את המשנה-בזבחים בדוחק, בשהראשון חולין; ולכן אין לומר דאיתותב, ד"ל "ולאו חסורי קא מחסרת לה?... כנדרים (ג).] עוד מעיר שם רמב"ן: "והא דאמרין הכא 'וקשיא לן קדשים בחוץ' וכו' - לא מתאמרה בגמרא בשום דוכתא, אלא הכא, וגמרא הוות בידא דרבה, וכיוצא בה בפ' נגמר הדין (סנה' מז). 'הוינן בה כיון דאיקטול' וכו', וכן הרבה שלא הוזכר להם מקום עיקר בגמרא, 'האמר ר' יוחנן דברי הכל אין ערער פחות משנים' וכו' (כתובות כו)."

ועוד שם, פירוט המקרים לפי רבא (פא.), לרבנן ולר"ש. שניהם קדשים בחוץ - לרבנן הראשון בכרת והשני פסול ופטור (מחוסר זמן); ולר"ש שניהם בכרת. אחד בחוץ ואחד בפנים - לרבנן כנ"ל; ולר"ש השני כשר. אחד בפנים ואחד בחוץ - לרבנן הראשון כשר והשני פסול ופטור (מחוסר

- זמן; ולר"ש השני בלאו (מחוסר זמן; ואינו בכרת כי אותרואת-בנו נוהג בקדשים). שניהם חולין בפנים - פסולים, לרבנן השני לוקה, ולר"ש אינו לוקה (הראשונה אינה ראויה).
- פ: בגמ', וליקיש נמי משום לאו דמחוסר זמן וכו'. הבאנוהו בתחילת הפרק. ומ"מ, יש להעיר בביאור דברי ר' זירא כאן שאין לוקים על מחוסר זמן כי "הכתוב נתקו לעשה". רש"י בזבחים (קיד: ד"ה אלמה) פירש: שהעשה "הוציאו ונתקו מכלל לאו, דלא קאי עליה בלאו דשאר פסולין"; ועל זה סמכו ידיהם בעלי התוס'. אך רש"י כאן (פא. ד"ה נתקו לעשה) פירש, שהלאו קודם לעשה; ומשמע שכונתו ככל לאו הניתק לעשה דעלמא (תוס' פ: ד"ה הנח). אך זה קשה, שהרי אין העשה מתקן את הלאו (תוס'). וביישוב קושייה זו על רש"י דהכא נצטט את לשונו של בעל לב אריה (בתוס' הנ"ל): "ולענ"ד נראה ליישב דעת רש"י דגם הכא הני כמו שאר ניתק לעשה, והוא על-פי דאיתא ברש"י דתמורה דף ד (: ד"ה ה"ג שאני כהנים [וראה הערתנו שם]) גבי אונס שגירש, דלאו שניתק למקצתו ניתק לכולו ע"ש לחד פירושא ובתוס' (ד"ה הרי וד"ה כהנים), ועיין בספר גינת ורדים כלל כ"ג (ד"ה ודע דרש"י). והנה הלאו הזה ד'לנדר לא ירצה' כולל משום בל תקדישו ומשום בל תשחטו, כמ"ש רש"י כאן (פ: ד"ה משום לאו). והנה לגבי הלאו דבל תקדישו שפיר י"ל דהני ניתק לעשה גמור, דהתורה אמרה לא ירצה' להקדיש בתוך זמנו, ואם הקדישו - הניחו לאחר זמנו וירצה להיות קדוש לגופו; וכיון דהוי ניתק לעשה לענין בל תקדישו - שוב מיקרי ניתק אף לענין בל תשחטו."
- פא. [מה ששייך לעמ' זה נידון בדברינו בדף הקודם].
- פא: שחט האם לאכילה והבן לע"ז והתרו בו משום אותו ואת בנו בלבד וכו' מחלוקת ר' יוחנן ור"ל. והגמ' כורכת זאת ("ואזדו לטעמיהו") במחלוקתם לגבי חייבי מיתה/מלקות שוגגים וממון. ועיין רש"י (ד"ה פעמים וד"ה בהא); ל"פ, חייב מיתה שהתרו בו למלקות = חייב מיתה/מלקות שוגגים וממון (וכך רש לקיש לומד משם לעניינו). וא"כ סוגיינתו, המביאה את מחלוקת ר' יוחנן ור"ל לפי רב דימי בלבד, מתעלמת מקושיית רבא בכתובות (לה). "ומי איכא למ"ד חייבי מיתות שוגגין חייבים!!" המתבססת על תנא דבי חזקיה (ע"ש). **באליה רבה** (כאן) תירץ, שרב דימי בתחילה לא הכיר את תנא דבי חזקיה, וסוגיינתו נאמרה בשלב זה; אך למסקנה - הגמ' בכתובות מקבלת את קושיית רבא ואת גרסת רבין שלא חלקו ר' יוחנן ור"ל בחייבי מיתה שוגגים וממון, אלא בחייבי מלקות וממון. ופרש"י כאן הוא לפי היר"א דרב דימי; ולמסקנה אין להשוות את חייבי מיתות שוגגין וממון להכא אלא חייבי מלקות שוגגין וממון. אמנם בסנהדרין בשני מקומות (עט: פד:); מוכח מלשון הגמ' שדברי תנא דבי חזקיה אינם מוסכמים; ובב"ק (מב). הצביע רש"י (ד"ה אטו; ותוס' במספר מקומות) על ברייתא דרב חגי החולקת על תנא דבי חזקיה (וכמוהו סובר שם רב אדא בר אבהו). ובכרם יהושע (סנהדרין עט). הסביר שרבא (כתובות לה. ב"ק לה. לח). לא הכיר את ברייתא דרב חגי אלא את תנא דבי חזקיה בלבד (וראה הערתנו לכתובות בס"ד).
- פב. והשוטח ראשון זכה וכו'. כ"נ ע"פ לשון הגמ' "רזיז ונשכר" ופרש"י (ד"ה לענין דינא); עיין שו"ע (יו"ד טז ס"ס ו); וע"ע שמלה חדשה ותבואות שור (לרבי אלכסנדר סנדר שור; שם סע' ט ותבואות שור ס"ק כו) ופמ"ג (משבצות זהב ס"ק ט), שרק אם באו לדין יש על השני איסור להקדים. ובשמלה חדשה שם כתב שאם הקדים השני צריך להודיע לראשון, שלא ייכשל (ועיין להלן פג.).
- סומכוס-ר"מ. מהלך הסוגיה (פב): הוא כדלהלן: אביי שואל את רב יוסף האם לשיטת סומכוס האוכל שני זיתי תלב בהעלם אחד חייב שתי חטאות (וה"ה נמי דמחייב בהתראה אחת ובלאו אחת שתי מלקיות - רש"י פב: ד"ה בהעלם אחד), או רק כאן החמיר הואיל וגופין מוחלקין, שהאיסור בא לו ע"י שתי בהמות נפרדות. רב יוסף השיב כמו הצד הראשון, המחודש, שלסומכוס האוכל 2 זיתי תלב בהעלם אחד חייב 2. ובגמ' מנסים (מלשון הגמ' "ממאי? מדתניא" יש מקום להבין שלא רב יוסף הביא את הראיה; אם כי אין בלשון זו לשלול אפשרות אחרת) להביא 3 ראיות לדברי רב יוסף, משתי ברייתות וממשנה (צא), וזו אחרי זו נדחית מחוסר ה'הכרח. ולמסקנה אין ה'הכרח במה שפשט רב יוסף, אך לא הוזכר חולק בהסבר דברי סומכוס. **רבנו עובדיה מברטנורא**, בפירושו למשנה, נקט בפשטות כרב יוסף. אך **בתפארת ישראל** נראה שנקט כצד השני של הספק: "מדאית החיוב מתוך שני גופים".
- פג: מצות פסוי הקם נוהגת וכו' ולא קדשים וכו' ולא המחוסר גרידה או פדיון. לשון המשנה "בחולין אבל לא במוקדשין". ובתוך הסוגיה, בבירור הטעם, הוצע להסביר שבמשנה מדובר "בקדשי בדק הבית" (וא"כ מדובר גם בחיה ולא רק בעוף), ו"יצא זה שמחוסר שפכה פדיה וכיסוי" (פד). אח"כ אומרים ד"השתא דאתית להכי אפילו תימא קדשי מזבח" וכו' (ומדובר רק בעוף כפרש"י במשנה ד"ה במוקדשין). וכבר הערנו במק"א דלשון "השתא דאתית להכי" הוא גם לשון דיחוי לתירוץ הקודם, וא"כ למסקנה אין להעמיד משנתנו בקדשי בדק הבית. וימעתה יש לברר, מה דין קדשי בדק הבית, לקושטא דמילתא? דאפשר שהדין דין אמת. **בלקוטי הלכות** (ח"א דף יד:); הביא את סוגיינתו ללא עניין קדשי בדק הבית אלא "ומסיק במסקנא דאי אפשר לגרר...". אכן בהלכות **רמב"ם** (הל' שחיטה פרק יד ואחרון - הוא העוסק בעניין כיסוי הדם) פסק את דין קדשי בדק הבית (הלכה ב:); "ונוהג בחולין ולא במוקדשין, בין קדשי המזבח בין קדשי בדק הבית, ואם עבר ושחטן אינו חייב לכסות את דמן". וכתב גם כן בפירושו למשנה: "אין הבדל בין קדשי מזבח או קדשי בדק הבית, אם עבר אדם ושחטם אינו חייב לכסות" (וכ"כ **ר"ע** ובתפא"י ב). ועפ"ז כתבנו 'מחוסר פדיון'.
- פד. לכאורה, דרשת 'לחמך קודם ללחם ביתך' סותרת את הדרשה שבסמוך (פד:); "כלכל דבריו במשפט יכבד אשתו ובניו יותר מפדי יכלתו (דהיינו ילְוָה לשם כך)'. וכתב **מהרש"א** (בח"א), שבדברים הנצרכים וההכרחיים לו, כמאכל וכמלבוש, הוא קודם לאנשי ביתו; ובדברים של כבוד - מלבושים נאים - אנשי ביתו קודמים לו וילְוָה בשבילם.
- פד: רב עינא: אף השוחט לחולה בשבת חייב לכסות. משמע ברש"י (ד"ה חייב לכסות) שאף במלאכות דאורייתא מְקַשָּׁה בשבת, לפי רב עינא. והקשו, שאין עֲשֵׂה (דכיסוי) דוחה לאו שיש בו כרת (דשבת) או לאו ועשה (ביו"ט)! ואף ביו"ט לא התירו (ביצה ח). לעשות מלאכה אלא לכסות בלי מלאכה דאורייתא! וכתב **בתפארת יעקב** (ר"י גזונדהייט), שאין להשוות יו"ט לשבת, שביו"ט אם אין לו עפר מוכן אסור לשחוט (עיין ביצה ח). ואם עבר ושחט לא ידחה הכיסוי את יו"ט; אך השוחט לחולה בשבת - סובר רב עינא שכיוון שניתנה שבת להידחות בשחיטה זו נדחית לכל מצוותה של שחיטה זו, דהיינו שחיטה וכיסוי. בדומה להקטרת האמורים של הקרבן, שפשר בלעדיה אך כיוון שכבר דחתה שחיטה את השבת מקטירים האמורים (מנחות עב: ע"ש).
- כוי וכו' ובהערת השוליים תני ר' זירא: טרחה. ראה הערתנו החיצונית בביצה (ח:); שלמהר"ם שיש שם אינו טעם אחר, אלא למי ששחט מדוע נאסר לכסות בעפר מוכן.
- פז. מעשה באחד וכו' וחיובו רבן גמליאל 10 זהובים שכר ברכה וכו'. וכתבו **בתוס'** (ב"ק צא: ד"ה וחיובו) בשם **רבנו תם**, שאם הלה ענה 'אמן' אחרי ברכת החוטף, אין לו תביעה עליו, שהרי קי"ל ד"גדול העונה אמן יותר מן המברך" (ברכות נג:). ובפרי מגדים (יו"ד ח, משבצות זהב ח) הביא כן לדינא (בלי להזכיר את תוס'), והוסיף שאף כאשר לא ענה 'אמן' הפסיד את הברכה; זו לשונו ביחס לדין סוגיינתו: "וכגון שאמר הברכה בלחש, שלא שמע חבירו; הא לאו הכי - שומע ועונה 'אמן' יותר מהמברך; ואי לא ענה - איהו דאפסיד אנפשיה" (מעשה שהיה בעניין זה בל'רבא ברבי זנגייר עשוי סיפר הרב מאיר מאזוז בשיעורו, עלון **בית נאמן** 150, כי תשא ה'תשע"ט, אות ד; ע"ש. ועוד שם בהערה 6, חישב ש-10 זהובים הם כמשקל קילוגרמי-שמיניית כסף טהור. ע"ש ובהערה 7 לגבי בעל שחטף מאשתו את מצנת הדלקת נרות שבת).
- פח. ר' יהודה וכו'. במשנה ובברייתא "אמר רבי יהודה אימתי...". ועיין תוס' (ד"ה רבנן) לדין האם בא לפרש או לחלוק, לאור דברי הגמ' בסנהדרין (כה); ושאינם בגמ' מפורש שיש מחלוקת, אך במשנה אפשר שאין ת"ק חולק עליו. וכן יהודה פסקו הפוסקים (רי"ף כט:; רמב"ם הל' שחיטה יד, ח, תוס' הנ"ל, שו"ע יו"ד כח, טו, עי' גר"א שם ס"ק י ס"ק יב. אמנם עיין השגת רב"ד).
- שם, בדעת ר' יהודה. כתב רש"י (ד"ה אֶבֶל פְּסָה): "ולרבי יהודה אפילו דם הנפש לא בעי כיסוי אלא מקצתו, כדקתני דם הניתז פטור מלכסות ואפילו הוא דם הנפש, ובלבד שיהא שם דם אחר". וכתב **רמ"א** (יו"ד כח, טו): "מתני' עד שמתחיל לייך טיפין, כדי שיכסה מקצת דם הנפש". ובפְּרָתִי (לש"ע שם, ס"ק כ) העיר ש"דין זה הוא לרש"י ולא נמצא כן בשאר פוסקים" (והפְּנֵה לְפָלְתִי, ובכרת-יפולתי מהדורת זכרון אהרן העירו שאינו לפנינו ובשו"ע

של הכרו"פ [אלטונא, ה'תקכ"ג] צוינה אותו ו כנראה בדפוס נשמט הדיבור). אך **ביאור הגר"א** (ס"ק יב) ציין על דברי רמ"א דברי רשב"ג כאן, "ואף דפליגי עליה - היינו דא' צ' כל דם הנפש". **ורמב"ן** (מלחמות, כט. בדפי ר"ף) ביאר באופן שונה: "ובא ר' יהודה לפרש שכך משמעו, מקצת כל דמו חייב בכיסו, כלומר שאם כסה מקצתו בין שהוא מדם הנפש בין שאינו מדם הנפש פטור". וכתב (גם בדעת ר"ף), שר' יהודה ורשב"ג מבארים דברי ת"ק שאמר 'כל דמו'; ועני"ש.

שם. רשב"ג. בגמ' אין מפורש שצריך כל הדם. אך כ"כ רש"י (ד"ה אבל כסה) ו**גר"א** (יר"ד שם ס"ק יב, וכמובא לעיל), וזה נצרך לאור האמור לעיל, והיינו דאיכא בין ר' יהודה לרשב"ג.

צ. בקרבן שאינו נאכל וכו' רב פפא וכו'. בגמ' לפנינו שתי לשונות ("איכא דאמרי") בדברי רב פפא. המעיין ברש"י (מד"ה להעלותו ועד ד"ה רב נחמן בר יצחק, ועד בכלל) ימצא שרש"י מפרש (וגורס) את דברי רב"ל לפי שתי הגרסאות, ומכאן הדרך קצרה לחשוך/לשער ששתי הגרסאות שבדברי רב פפא לא הופיעו יחד בגמ', ואחת מהן הוכנסה פנימה ע"פ רש"י. ואכן, בדקדוקי סופרים (הערה י-כ) כתב כדברים האלו, שרש"י היתה אחת הנוסחאות בגמ', וכן בדפוקי שונינו, ונציה וסלוניקי הופיעה רק הלשון הראשונה (של רב פפא), וה"איכא דאמרי" הוסף בדפוס בזל ע"פ ה"לישנא אחרינא" שברש"י. וכך ברור גם מלשון **ריטב"א**: "ולא פליגי כאן להלקותו כאן להעלותו - פי' שאם אכלו לוקה... ואיכא דגריס 'כאן לחלצו כאן להעלותו', פי' שאם רצה לחלצו ולהעלותו אינו חולצו... רב נחמן בר יצחק אומר לחלצו פליגי - פי' אם צריך לחלצו ולהעלותו. ויש גורסין 'להעלותו פליגי', פי' להעלותו במחובר, וכדמפרש ואזיל".

לאור זאת, נקטנו בדברינו את הלשון הראשונה; אך ציינו גם תנאי זה דלישנא בתרא, שאם נחליץ אין להעלותו; שמשנתבר שאין הלשונות חולקות ביניהן לדינא, שהרי שני חילוקים אלו (אכילה-העלאה, חלון-מחובר) אמת הם (ועל כן נאָה כאן הלשון 'לישנא אחרינא' כברש"י, שע"פ רוב מצינות שינוי לשון ללא נפק"מ, ולא "איכא דאמרי" כדלפנינו בגמ', שע"פ רוב, אם כי לא תמיד, מצינות שינוי גרסה עם נפק"מ, ודוק, ש"לישנא אחרינא" משמע שרק הלשון אחרת ולא הדין; עיי' ריטב"א סוכה י:).

צ: לשון הבאי וכו' 300 כהנים שהטבילו את הפרוכת. גזומה. ראה הערתנו למסכת שקלים (דף כא): **ביאר** חשבון הגר"א בזה, ובעניין הגזומה'.

צא. הגיד הפנימי וכו'. עיין שיחת חולין ובהערותיו (כאן ולהלן צג; עמ' תפט-תצ, תקטו-תקטז). לכאורה לשון רש"י (ד"ה אמר רב יהודה) "ראש אותו גיד מחובר לבוקא של קוליא" מתאימה יותר לדעה ב' שהביא בשיחת חולין שם (עמ' תצ) לגבי זיהוי הגיד החיצון, וכפי שספמן בצירוף (עמ' תקטו). ואולי לכן הצביע בצירוף על מקום "היכא דפריעי טבחי שבדף עו", כאפשרות להסביר לדעה א' ששם הוא מקום חיבור הגיד החיצון (וא"כ 'קולית' דרש"י לאו דווקא עצם הקולית; וראש אותו גיד' פירושו שאחרי חיתוך הארכובה במקום החתך הגיד מחובר בבשר, ולא שהוא תחילת הגיד, אלא שאחרי החיתוך נעשה קצהו וראשו). וצ"ב.

מכאן שח"ת לא יצא בלילה לבדו. דווקא בת"ח המזיקים מתגרים יותר - תוס' (ד"ה מכאן) בשם ר"ת. וראה באורך הערתנו לברכות (מג:).

צא: בכל יום וכו'. עיין **מהרש"א**, "ונראה עוד דכל הני לישני לא פליגי, אלא שאמרו שיש כיתות שאין מתחלפין כלל ואומרות שירה בכל יום פעם א', והן מיאכל וגביאל, ויש כיתות שמתחלפין פעם אחת בשבת, ויש שמתחלפין יותר עד פעם אחת בחדש, וכן כולן לפי מעלתן, עד שאמרו שיש כיתות שאין אומרים שירה אלא פעם אחת מיום שנברא, והיינו דאמרי לה 'פעם אחת בעולם'".

צב: שומן הגיד מותר מן התורה, ונהגו לאסרו. מוסכם, כך ע"פ רש"י (ד"ה גוממו עם השופי), שגם ר' יהודה אוסר את השומן (מפני מראית העין, רש"י); אך לדברי **תוס'** (ד"ה גוממו) ועוד, ר' יהודה מתיר את השומן (עיין אנצ"ת ערך גיד הנשה ציונים 93-87, שזו דעת רוב הראשונים).

צריך לחטט וכו'. והיינו מדרבנן - כ"כ רש"י (צו. ד"ה ומאי דשייר) ע"פ הגמ' שם. [וראה דברינו בסמוך לגבי קנוקנות].

ר' יהודה: חותך מלמעלה ודי'. **גוממו עם השופי**. דהיינו, חותכו בשווה לבשר כפי הירך. "שופי - כף הירך הסובב עצם הקולית, וקורין פולפ"א" (רש"י ע"ז כה; אוצלתרש"י: הבשר שעל עצם הירך. עיין שיחת חולין עמ' תצג, צירוף 92 ובהערה. בצירוף שם נראה השוק תלוי בָּו, והטבח חותך אותו לאורכו לשניים).

קנוקנות. לכאורה, לפי פשוטו, דברי רב ועולא שייכים למחלוקת ר"מ ור' יהודה שבסמוך לגבי חובת חטיטה; רב, שאומר שלא אסרה התורה את הגיד עצמו אלא את הקנוקנות, צריך לסבור כר"מ, שצריך חטיטה. ועולא, ש"עץ הוא והתורה חייבה עליו" ולא על הקנוקנות, כר' יהודה, שא"צ חטיטה. אך כתבו **בתוס'** (ד"ה עולא) שאין מחלוקת רב ועולא שייכת למחלוקת ר"מ ור' יהודה לגבי חטיטה, ולרב התנאים חלקו לגבי הקנוקנות (האם צריך לשרש אחריהן או לגמום אותן באופן שטחי יותר), ולעולא בגיד עצמו (שהקנוקנות ודאי לא נאסרו מן התורה). ואני סברתי לחלק בין 'קנוקנות' דאפליגו בהו רב ועולא ובין 'עיקר הגיד ושרשו' (ע"פ לשון רש"י ד"ה גוממו עם השופי) דאפליגו ביה ר"מ ור' יהודה לגבי חטיטה; אלא שאיני יודע מה יש לחלק ביניהם במציאות, וגם לא מצאתי מי שכתב כן. ואדרבה, **בראש יוסף** כתב במפורש שר"מ ור' יהודה חולקים בקנוקנות (ולכאורה מה שהוזכר בפוסקים חטיטה בקנוקנות, מלבד חטיטת הגיד, נפק"מ שפשוטו הקנוקנות מתמקד בהן ובפיצוליהן ומעמיק יותר מאשר כשמתמקד בגיד, שאז אינו מגיע כ"כ עמוק בקנוקנות. וצ"ב).

צג. החלבים שבכרת. נביא מלשון **סמ"ג** (לאווין קלח): "נמצאת אומר, החלבין שענוש עליהן כרת הם: החלב המכסה את הקרב, והחלב שעל הכליות, וחלב שעל הכסלים, וחלב שעל המסס ובית הכוסות, והחלב שבעיקרי המתנים, וחלב שעל הקיבה דאייתרא ודאקשתא, וחלב שעל הדקין עד אמה משהקיבה מתחלת להתקצר. אבל שאר חלב המעינים הנשאר והן הדקין המלופפין וחלב הלב - מותר. ויש מן הגאונים שאומרים שראש המעינים הזה שצריך לגרונו הוא המעי שצא בו הרעי, שהוא סוף המעינים; כך כתב רבינו משה (מאכלות אסורות ז, ט, "ויש מן הגאונים שאומר..."). ע"ע אנצ"ת (ערך חלב, ציונים 274-279, ועוד שם הלאה). ו"החלב המכסה את הקרב" הוא "דבוק לחלב שעל המסס ובית הכוסות" (רש"י ד"ה המסס), והוא הנקרא 'חלב הפריסה' (אנצ"ת ציון 232), והיינו הקרום הגדול כשק הפרוס כשמלה על כל איברי העיכול, לעומת 'החלב אשר על הקרב' שהוא החלב שעל האיברים עצמם (שיחת חולין הערה 1988, עמ' ערה).

במקום שהבשר חופף אותו וכו'. עיין רש"י (ד"ה חלב שהבשר), ועיין שיחת חולין (עמ' תצז-תצח) בצירוף ובביאורו; שבשר הכסלים (בדפני הבהמה) עשוי שלוש שכבות, וביניהן שומן.

עצם הפרשות. קליבוטת, עיין שיחת חולין (הערה 232).

ביצי גדי (צג: וכו' אם יש חוטים אדומים אסור עד שיקלוף או שימלח. ע"פ לשון רמב"ם (מאכלות אסורות ז, יד): "לאחר שלשים יום אם נראה בהן חוטיין דקין אדומים בידוע שהלך בהם הדם ולא יבשל עד שיקלוף או עד שיחתך וימלח...". וכאמור בסוגייתנו (צג:), אומצא ביעי ומזקי וכו'.

צג: מר זוטרא וכו'. מלשון הגמ' "אמר מר זוטרא" משמע שאינו בא לחלוק; ומאידך מלשון "ההלכתא" משמע שיש חולק. ו**ברמב"ם** (מאכלות אסורות ז, כא), לכאורה משמע שאינם חולקים, ושפסק גם כמר זוטרא, "ואם נמצא אחריו כזית חלב - אפילו במקומות הרבה - מִכֵּין אותו מכת מרדות ומעבירין אותו". ומהרש"ל כתב **בחכמת שלמה** שיש מחלוקת, "דקאמר רב פפא 'כאן לעברו כאן להלקותו', ואתא מר זוטרא למימר: או תרוייהו להלקות או תרוייהו בלעברו מייר... ע"ש.

צד: מכירת נבלות וטרפות לגוי וכו' במקום שמכריזים אסור כשלא הכריזו. לכאורה רב אשי יחמיר גם כשהכריזו, שמא ימכור לו בפני יהודי אשר יקנה ממנו אח"כ; ולדבריו מותר למכור לגוי רק בביתו.

מותר לשלוח לגוי ירך שלמה. ובהערת השוליים הובא מפסחים (כב). יש להוסיף עוד מפסחים (כג:), שבדעת ר' יוסי הגלילי שני תירוצים: א. סובר כר"ש שהגיד אסור בהנאה (ש"כשהותרה נבילה - היא הותרה, חֶלְבָהּ וְגִידָהּ לא הותרו"); ב. מותר בהנאה, ק"ו מחֶלְב.

מותר לשלוח לגוי ירך שלמה. ובהערת השוליים. להלן (צט): נפסק כר' ישמעאל ב"ר יוחנן בן ברוקה וכו', שאין בגידין בנותן טעם. לכן - כתבו בתוס' שם (ד"ה והלכתא) - ממילא להלכה גיה"נ אסור בהנאה, דהא בהא תליא אדתיא בפסחים (כב.), וירך שלמה אסור לתת לגוי, שמתבד בה טפי כשהיא שלמה; ומתניתין דשריא - מוקמינן לה בפסחים דלא כר"ש דאסרה בהנאה. אך רמב"ם פסק (הל' מאכלות אסורות ד, יח; ח, ה) שאין בגידין בנותן טעם, ומאידך פסק (שם ח, יד) שהגיד מותר בהנאה ושולח אדם ירך לגוי וכו'. והקשו חכמי לונלי (כמונבא ברא"ש סי' יז) חשבון הנ"ל, דהכי מזכה שטרא לבי תרי; ולכן הם אסרו (כתוס'). ולתריך הקושי כתב רמ"ש, שנראה כי אין להלכה כר' אבהו, שאמר בפסחים (כא:): שכל לשון לא יאכל משמעה גם איסור הנאה, אלא כחזקה, שאמר (שם) שרק לא יאכל משמע איסור הנאה, ולא יאכל דגידה-הנשה אינו אלא איסור אכילה [והיינו ע"פ תירוץ שני בתוס' בפסחים (כב.) ד"ה ורבי שמעון]; שהקשו דתיקשי לחזקה מר"ש דאסר גיד בהנאה, ותירצו: א - לדידיה סברה היא, כיוון שאין בגידין בנותן טעם, כשנאסר גיה"נ נאסר בהנאה; ב - חזקה סבר כר' יהודה ולא כר"ש. וכנראה כוונת רמ"ש, דאנן קי"ל כחזקה לחלק להלכה בין דין נ"ט בגידין ובין דין הנאה. ובכסף משנה (שם ח, יד) הביא דברי רמ"ש, וכתב שאי אפשר לומר זאת בשיטת רמב"ם, שפסק בפירוש את דברי ר' אבהו (שם הל' טו): "כל מקום שנאמר בתורה לא תאכל לא תאכלו לא יאכלו לא יאכלו" - אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמעות...". וא"כ הדרא קושיין לדוכתה, שהיה לו האסור הגיד בהנאה! תירץ: "צ"ל משמעו הוא הרב-המגיד בשם רמב"ן, דלרווחא דמלתא איתמרא היא סוגיא, אבל למסקנא גיד הנשה מותר בהנאה אפי' ת"ל אין בגידין בני"ט, דלאו הא בהא תליא". וכ"כ בבבאור הגר"א (יו"ד סה, ס"ק כז). והכוונה למה שאמרו שם בפסחים בהמשך (כג; וראה הערתנו-החיצונית קא). - הגמ' דנה בדעת ר"י הגלילי שחלב הותר בהנאה מ"עשה לכל מלאכה", שלא הותר כשהותרה הנבלה בהנאה; ושואלת: אלא גיד נימא דאסור? ואמרין: אב"א ה"נ דאסור; ואב"א מייתי לה מק"ו מחלב (החמור, שבכרת), ור"ש דאסר - פריך מה לחלב שהותר מכללו אצל חיה; וריה"ג ישיב דבבהמה עסקינן ובבהמה מיהת לא אישתרי. ויש מקום לומר שלבסוף 'שתק' ר"ש ויקבל את הק"ו של ריה"ג להתיר גיד בהנאה. כל מהלך זה מפורט בחידושי ר"ן בפסחים (כב.), נביא מעט מלשונו (בדילוגים): "ולענין גיד הנשה אי מתסר בהנאה או לא, לפום פשטא דסוגיא משמע דמתסר... וכ"ת דכי אמרי' הכי ה"מ לר' אבהו... וכחזקה ק"ל, דרביה דר' יוחנן הוה... אכתי לא מכרעא, דהא ארבעה וחמשה מקשו מדר' אבהו ולא מקשו מדחזקה, אלמא כר' אבהו נקטינן... אלא שיש ללמד עליו זכות ממקום אחר: מדקאמרין בסוף סוגיין 'ור"י הגלילי אשכחן חלב דשרייה רחמנא, גיד ה"נ דאסור? ומהדינן: אב"א ה"נ; אב"א מייתי לה מק"ו מחלב' וכו'; ואף על גב דר"ש סבר דאיכא למיפרך - הא קא משנינן ד'אנן בבהמה קאמרין', הלכך נקטינן כסתמא דמתני' דשולח אדם ירך לנכרי דג"ה שרי בהנאה, דנהי דאין בגידין בני"ט, שרייתא דידה נפיק לן מק"ו. והא דאיתמר בריש שמעתינן... - לרווחא דמלתא אתמר, משום דאשכח פלוגתא דר"ש ור"י בג"ה בהנאה ואשכחן דפליגי אינהו גופייהו בני"ט דגידין - תלי תניא דתניא. ומיהו אנן דבשלהי שמעתא אתמר טעמא דק"ו לא דחינן סתם מתני' בלא ראייה, אלא הדרינן לכללא דנקיטי בכ"מ (יבמות מב:): דסתם מתניתין ומחלוקת בברייתא הלכה כסתם. ותדע, דהא במסקנא אמרי דחזקה ור' אבהו במאי פליגי, ולא אמרי' בג"ה; כ"כ הרמב"ן ז"ל בתשובה, וכן דעת הרמב"ם ז"ל.

לזה לא חששה הברייתא ולרב אשי חששה רק באטליו. ולא בשולח לביתו, שאין מצוי כ"כ שיראהו יהודי. רש"י (צד: ד"ה גזירה), ע"ש.

לשולח גוי לקנות בשר, ובהערת השוליים ממס' ע"ז (לט). בשר ביד גוי צריך חותם בתוך חותם. שם הם דברי רב ושמואל. אך בסוגיאנו כתב רש"י (ד"ה חיתוכא): "ועל דא סמך רבי בשולח ירך לחבירו על יד גוי ולא עשה בה חותם, דכשרה היא אם היא חתוכה כדרך שישראל חותכה אחר חטיטת הגוי; אבל באבר אחר, שחיתוך גוי וחיתוך ישראל שוין בו - אסור עד שיהא בו חותם". ולכאורה קשה, אם לא שנחזק בלשון רש"י לומר שכוונתו ל'חותם בתוך חותם'. בספר העיטור (שער א, הקשר הבשר, דף ט טור ג) חילק בין סתם בשר ובין המופקד אצל גוי; וכתב שהמופקד אצל גוי הוא שהוצרך חותם בתוך חותם, ע"ש. וכן כתב בש"ך (יו"ד קיח ס"ק א), שבפקדון "ששוהה הבשר זמן רב בידו ויש לו שהות שיזדמן לו בשר נבלה ושיחלוף" ע"ש.

אסור לשלוח גוי לקנות וכו' ומן החשש שהגוי יגזול את הטבח אסור תמיד. רש"י (צד: ד"ה אחד מפני האנסים: "שגוי אנס הוא, ומעכב הדינר בידו וגזול את הטבח"). לכאורה נפק"מ כשיש באטליו מאבטחים, שאם הגוי ינסה לעכב הדינר בידו יתנפלו עליו; דבכהאי גוונא מותר לשלוח במקום שמכריזים ולא הכריזו.

גבת דעת וכו' פתיחה לכבוד אורח חבית המכונה לחנוני א"כ הודיעו וכו' כשהוא מטעה את עצמו אין איסור. בפתיחת החבית הנו', מטעהו לחשוב שכ"כ מְכַבְדו עד שמוכן להפסיד את איכות היין שבחבית שפותח; ובאמת אינו כן, שאח"כ הולך ומוסרה לחנוני למכור (רש"י ד"ה ולא יפתח; ע"ש). ובהמשך כתב רש"י (צד: ד"ה אינהו) שמדובר כשאומר לו 'בשבילך אני פותח', ולא כשפותח בפניו בשתיקה. ובמוכר בשר לגוי האיסור הוא כשמוכרו 'בחזקת שחוטה'. בתוס' (ד"ה אינהו) הקשו על כך, דבברייתא קתני "א"כ הודיעו", ומשמע שהאיסור מדובר בסתם! ע"ש. וכתב בספר עיני ישראל לרבי גבריאל כהן (וינה, ה'תקפ"ה) לתריך שיטת רש"י, שיש לחלק בין מקום שאין מכריזים או שלא הכריזו, שכל בשר שיהודי מוכר בחזקת כשר הוא ואין לגוי להעלות על דעתו לשאול, ובין כשהכריזו, שעל הגוי להעלות על דעתו; ולגבי פתיחת חבית, אם פותח בלי לומר לו כלום מותר, שהיה לו להעלות על דעתו שהחביות מכורות; אך אם אמר לו 'בשבילך אני פותח' תו אין האורח מסיק בדעתו שמכורות הן, ובהכי איירי בברייתא ד"א"כ הודיעו", ו'הודיעו' היינו שהודיע לו שאין לו הפסד בפתיחת החבית. כיו"ב כתב בלב אריה (על דברי תוס'), ע"ש. ובזה יש כדי להבין מהו 'מטעהו את עצמו' ומה בינו לבין גבת דעת; ובעניין זה נצטט מדברי רמב"ן: "הא דאמרין אינהו דאטעו אנפשייהו - מפני שהיה להם לחשוב שכל חתום הכרזו הבשר הזה להם, וכן מר זוטרא היה לו לחשוב שלדרכן היה מהלכין, דמה ראה להם רמב"ן בשבילי באו? אבל טרפה מר דשחוטה - סתם בשר ביד ישראל כשר הוא, וכן כל אותן האמורין למעלה קרובים להטעות ועשוין להטעות הו". ולהלן (קו). אמר רב דימי: "מים הראשונים האכילו בשר נבלה", וע"ש המעשה בפרש"י (ד"ה האכילו בשר חזיר). וכתב שם מהרש"א: "אין להקשות דהא אסור למכור לגוי נבילה בחזקת שחוטה; ד"ל היינו דוקא שאומר לו בפירוש 'כשרה', אבל בסתם, כדכחא - אינהו דקמטעי נפשייהו". והעיר על זה רש"ש שם: "לא מפיו אנו חיים, כי כן מבוואר לעיל בגמרא (צד ב) 'אינהו הוא דקמטעו נפשייהו', ע"ש בפרש"י. כלומר, אם לא אמר לו בפירוש 'כשרה' אין זו גבת דעת; ונראה מדבריהם, וע"פ האמור לעיל, שאין הלשון מדוקדקת, אלא כוונתם ש'בחזקת שחוטה' שאוסרת סוגייתנו אין הפיונה סתם, אלא דומיא דאומר במפורש, שלא היה לגוי להעלות על דעתו שזה בשר נבלה; וכאמור לעיל, כגון שהכריזו והיה על הגוי לשאול. ויש להוסיף בזה ע"פ דברי מהרש"א שם לעיל מיניה, שהקשה על לשון רש"י שם: "פְּתַח בנבילות וסיים בחזיר?!", והסביר שם שכוונת רש"י שם שוחדיא שאין היהודי עוסק בחזירים ובבשרם, אלא שהגויים רגילים לבוא אצלו ומקובל שמאכילם מבהמות טהורות שאינהו פסול; ורק באותו יום (של המעשה ששם) נודמן לו בשר חזיר. וכתב הרב מיכאל סגרון בירחון אור תורה (קעו, טבת ה'תשמ"ג, ס"ס נג, עמ' קמב) שע"פ דברי מהרש"א אלו יש ליישב את קושייתו השנייה (שאנו הבאנו כאן ראשונה) מסוגייתנו, שכיוון שהורגלו הגויים לבוא לחנותו ומקובל היה שמאכילם נבלותיו וטרפותיו, ודאי אין בכך גבת דעת (אלא שיש להעיר, ששתי הערותיו של מהרש"א הנ"ל אמורות לשתי שיטות שונות בגמ' להלן לגבי המעשה במים ראשונים, ש"א שהאכילו בשר נבלה, ועל זה הקשה מסוגייתנו, וי"א שהאכילו בשר חזיר, ועל זה תמה על לשון רש"י שם. אך מ"מ אפשר ליתן את האמור של זה בזה וליישב).

גבת דעתו של גוי. הוקשה לי: בסוגייתנו אמר שמואל שאסור לגנוב דעתו של גוי, ואפילו טרפה במר דשחוטה אסור. אך בבבא קמא (קיג:): "אמר שמואל טעיתו מותר; כי הא דשמואל זבן מגוי לקנא דדהבא במר דפרזלא בארבעה זוזי, ואבלע ליה חד זוזא". ופרש"י שם: "לקנא דדהבא במר דפרזלא - מזרק של זהב בחזקת של נחושת. ואיבלע ליה זוזא - ועוד טעות אחרת, שעייבב זוז מְקַמְיו והטעהו בחשבון שלקח ג' במקום ד" (ראה הערתנו החיצונית שם מה שכתבו אחרונים בביאור שיטת רש"י). לאור סוגייתנו הוקשה לי: בשלמא לקנא דדהבא במר דפרזלא - הגוי הוא דאטעי נפשיה; אלא 'אבלע ליה זוזא' - ומשמע שהטעהו ממש בחשבון - תיפוק לי דאסור משום גבת דעת! ושאלתי את פי הרב ברוך ספי, שהיבני, שגבת דעתו אין משמעותה הטעיה כל דהיא; שהרי בסוגייתנו רש"י חזר כמה וכמה פעמים 'דגונב דעתו להחזיק לו טובה חנם' (לשונו בד"ה לא יסרת; וכ"כ בד"ה משום דגונב דעתו, ובד"ה ולא יפתח, ועוד, ועי' ד"ה שמתעהו - 'גונב דעתו'); לאמר - מדובר ש'גונב' ממנו החזקת טובה חנם, ומקבל הכרת הטוב שלא בצדק (וכעין 'טובת הנאה', קידושין נח.). כגון ששלח לגוי בשר טרפה במר דשחוטה; בשר הטרפה עצמו עשוי להיות תמורה ראויה עבור מעבר הנהר, אלא שהכרת הטוב של הגוי בסברו שהיא כשרה וחשובה עבור הנותן, היא הגנבה". וכפי ששינוי בסוגייתנו "ואם בשביל

כבודו מותר" ו"ואם יש שם חבר עיר מותר" (לגבי 'סוך שמן' מִפְּךָ רֵיק, ולגבי לגין המתקשקש), ופרש"י (ד"ה ואם בשביל כבודו וד"ה ואם יש שם) שהוא עושה לכבוד את המקבל בעיני הציבור הרואה זאת. ולמה מותר?; הרי רימה את הציבור הרואה, שחושבים שהפך והחבית מלאים! -אלא, להם אין כל הכרת הטוב כלפיו, שלא להם נתן, ולכן לא נגב דעתם. וכלפי המקבל ג"כ לא חטא, שהרי כיבדו כהוגן ולא 'לקח' ממנו דבר שלא בצדק. והתם נמי, בבבא קמא, היה קניין והכל בתוך הגדרים של טענות הגוי ו'או הפקעת הלואותו, ועם זאת לא היתה לגוי כל הכרת טובה לשמואל שקנה ממנו, ולכן אין בזה משום גנבת דעת אלא גדרי ממון בלבד. וא"ת: הייתכן שנגבת דעתו חמורה מְטֵעוּתוּ בממונו (שהרי שמואל הטעהו בממונו, ורק לו הטעהו בנקיטת הכרת טובה היה נאסר)? אין, הכי נמי; וזו לשונו של רבנו יונה (שערי תשובה שער ג, קפד): "מי שמתעב את חברו לאמר כי עשה עמו טובה או דיבר טוב עליו ולא עשה; אמרו רבותינו ז"ל: אסור לנגוב דעת הבריות ואפילו דעת נכרי. והנה החטא הזה חמור אצל חכמי ישראל יותר מגזל הנכרי, יען וביען כי שפת שקר אַשְׁמָה רַבָּה, ונתחייבנו על גדרי האמת, כי הוא מִסֹּדֵי הנפש". וְאוּלַי דווקא לפירוש נמו"י שם (מ: בדפי ר"ף) בשם הערוך, "ואיבלע ליה זוזא - פי' בערוך שנתן זוז לגוי יותר בעבור שישמח הכותי וילך מהרה", עלול להיות איסור לשיטת רש"י מצד גנבת דעת, שהרי הגוי מכיר לו טובה על הזוז הַיָּתֵר, ואולי לכן לא פרש"י שם כפירוש זה. ולערוך, מדוע אין בזה משום גנבת דעת? מסתבר שאין בזה הכרת טובה מצד הגוי; שהגוי לא חשב ששמואל נהג עמו בעין טובה אלא חשב ששמואל טעה בחשבון, ולכן מיהר להסתלק משם שלא יבחין שמואל בטעותו.]

אחרי זמן כתב לי ידידי הרב דניאל קירש, ששמע בשיעור מפי הרב אשר זליג וייס, שהסביר בדעת רש"י כעין האמור; והוכיח שרמב"ם ובעל ספר חסידים חולקים על רש"י בזה. ותלה את המחלוקת בטעם האיסור ומקורו - לרש"י הוא מצד גנבה ואונאה, ולרמב"ם משום לשון רמייה - 'אחד בפה ואחד בלב' (עי' לשונו בהל' דעות ב, ו, וספר חסידים סי' נא).

היו שהקשו על הביאור האמור ממקומות אחרים, כגון "ובאה אל בית הגב" - זה הגונב דעת הבריות; שאין לו ממון אצל חברו, וטוענו ומְשַׁבְּעוּ" (שבועות לט.). אך לכא' צ"ל שיש מקומות שהשתמשו במונח 'גנבת דעת' במובן הרחב יותר ולא דווקא בגדרי הרגילים; וישיתוף השם' הוא דבר שִׁמְצוּי אצל חז"ל (עי' יומא פב. "תרי חֲנוּכֵי הווי"; וכן 'עם הארץ', וכדכתבו בתוס' בגיטין סא. ד"ה איהוה, וגם פסחים מט: ד"ה ויש, ראה הערתנו שם. וכגון בעירובין קג:, מושג ה'חציצה' מְשַׁמֵּשׂ שם הן במשמעותו המקורית והן בהשאלה מובהקת לייחור בגדים', ע"ש ברש"י ד"ה צלצול קטן חוצץ. וכגון מושג ה'כוננה' בברכות ג:., וכמובא בריטב"א שם הדפוס ע"ש שיטה מקובצת, וכנ"ל בהערותנו שם; וכן מושג ה'מתעסק', עי' שבת קנז: במהרש"א, ועי' תוס' שבועות יט. ד"ה פרט; וכן 'בעל אויב' לריש לקיש, סנהדרין סה., ראה הערתנו שם; וכן עיין 'פותחין בחרטה', עירובין סד: ומאירי שם; 'ברירה' בעירובין עא: ותד"ה רבי אלעזר בן תדאי; 'ברירה' בב"ב כז: וחז"ל ערלה ב, ג; 'הַקֵּלֶם זה זהו', כרתות טז: ועולת שלמה שם; 'זה זה גורם' וְעֵבֶר ירך אמר' בתמורה ל: ע"פ המובא בהערותנו שם מחידושי רבנו דוד בפסחים כז.; 'מת מצווה' בסוכה כה: ורש"י ד"ה טמאי מת מצווה; 'גזרה שְׁחָה' בביצה יב:, ועוד), וגם ברש"י יש כהא גוונא (עי' יומא כח: ד"ה צלותיה דאברהם: "תפילת הַקֵּרֶב שלו", ושם מדובר בתפילת המנחה; ואילו בברכות כו. תנן "תפילת הַקֵּרֶב אין לה קבע" ומדובר בערבית, וע' ריעבץ ורש"ש ביומא שעמדו על שינוי זה).

צה: רבי: בשר הנמצא ביד גוי כשרוב הטבחים יהודים - מותר. בחכמת שלמה דייק מדברי רש"י (ד"ה מותר) שמדובר במקום שמכריזים ולא הכריזו, ולכן אין חשש שמישהו מכר טרפה לגוי. וכ"כ בתוס' (ד"ה ובמצא).

בשר שנעלם מן העין. לכאורה, מן הסוגיה עוֹלָה, כי הגמ' נקטה בדעת רב שאף במקום שרוב הטבחים יהודים אסור, וכ"כ תוס' בתחילת הסוגיה (ד"ה אמר רב); אף שמקור הדברים לא הוכח. ולכאורה צ"ל דהכי הוה קים לה לגמ' דס"ל לרב, אף שלא מצאנו שאמר כן במפורש (בדומה לאיסור גנבת דעת גוי לעיל צד., שם לא הוכח ששמואל אמר זאת, אך מברייטא שם "מפני שמתענה" הדין מוכח). וכן משמע ברש"י (צה: ד"ה רב הונא), שרב כהנא (מפוס-נהרא), שהתיר בשר שהביאו עורבים בעירייה"כ גללל "דהיתא שכיח טפי", אינו סובר כרב (אם כי אפשר לְחַלֵּק, ששם ודאי עורבים הביאוהו ולכן רב איסור אף ברוב היתר; אך עכ"פ מלשון רש"י לכא' משמע שמשווה הנידונים ואינו מחלק).

צה: איסור ניוחש. כשסומך רק על המקרה. הדוגמאות המובאות לכך בסנהדרין (סה:): "האומר פִּתּוֹ נפלה מפיו" (צריך לדאג היום מהיזק - רש"י) 'מקלו נפלה מידו' 'כנו קורא לו מאחריו' 'עורב קורא לו' 'צבי הפסיקו בדרך' 'נחש מימינו' ו'שולל משמאלו', א"ל תתחיל בי (לתת סַם דאשון) 'שחרית הוא' 'ראש חודש הוא' 'מוצאי שבת הוא'. ו'כגון אלו המנחשים (רש"י: כשיצאין לדרך או כשמתחילין בשום דבר) בחולדה, בעופות ובידגים". ובמה שאמרו כאן 'רב בדיק במברא', פירש בחידושי ר"ן (על דרך האפשר), שלא סמך רב על סימנים אלו לגמרי להחליט האם לעשות או להימנע; אלא היו לו סיבות נוספות לכאן ולכאן, והיה 'עושה סימן של מברא סניף להם', וכך אירע שההחלטה הוכרעה לפיו. וכי"ב יש לפרש לגבי 'בית אשה ותינוק' דאמרין ש'אין נחש" אך "יש סימן" (וציטט בזה מדברי רש"י ד"ה יש סימן). ולגבי שאלת תינוק' פסוק' לי פסוק' כתב "י"ל שענינו זה תינוק אינו מִצְדֵּי הנחש אלא כגון נבואה קטנה היא, כדאמרין בפ"ק דב"ב (יב:). ניתנה נבואה לתינוקות" (עיין שורת חיים לב"ב: "...ראוי לעשות כן, כיון דמיום שחרב בית המקדש ניתנה הנבואה לתינוקות, כשהתינוק אומר לו פסוקו - כדמות נבואה הוא, וראוי לסמוך עליו". ראה הערתנו החיצונית שם). ומהרש"א כתב (בח"א) שהאיסור הוא כשאומר את שני הצדדים ובכך מראה שסומך על הניחוש גם לרעה (ע"ש). וממילא פשוט שכל דרכי ההיתר שנאמרו בסוגייתנו הם בלי שאמר שסומך עליהם לרעה. ובתורת חיים (כאן ובב"מ כז:.) ובמהרש"א (ח"ה בתד"ה כאליעוז) כתבו שהאיסור הוא כשאומר בפירוש, אך כששותק לית לן בה; והיינו 'רב בדיק במברא' (אך עיין גר"א י"ד קעט ס"ק ח). ולפ"ז נראה שבדוגמאות שבסנהדרין הובאה רק תחילת המשפט. [ל'סימנים' נוספים בתלמוד עיין ביאור הגר"א (י"ד קע"ט ס"ק ו).]

ר' יוחנן וכו' והעיד שישב 17 שורות אחרי לפני רבי (להלן קלז:). אך לעיל (נד.). אמר ר' יוחנן "כל אותן שנים ששימש אותו תלמיד בישיבה אני שמשתי בעמידה". ושמה יש לחלק בין לימוד ובין שימוש (וצ"ב). עו"ל דלעיל אין כוונתו 'עמידה' ממש, אלא ישיבה היינו קביעות, ועמידה - ארעיות; והכוונה, שרב היה תדיר אצל רבי ור' חייא, בניגוד לר' יוחנן (ולפ"ז קרובים הדברים למה שא"ר יוחנן להלן קלז: שישב 17 שורות אחריו). כך השיבני הרב אלחנן סבתו.

צו: קולף ואוכל עד שמגיע לגיד. מה לגבי שומן הגיד? הרי הוא מפעפע, כְּחֵלֶב דבסמוך! כתבו בתוס' (צז. ד"ה שאני) בשם ר"ת (וכן רשב"א) ששומן הגיד כחוש הוא ואינו מפעפע. ובשם מהר"ם, ולגרסת הב"ח ריב"ם - כיוון ששומן הגיד לא נאסר אלא מדרבנן לא החמירו בו כ"כ (וע"ע שם בד"ה כליא, לגבי יובן כוליא). ולכאורה, לפי מה שכתב רש"י לעיל (צב: ד"ה גוממו), שאיסור השומן מפני מראית העין הוא, ניחא, שפיוון שנצלה שומן הגיד עם הבשר הרי לחלל ונבלע בו וכבר אינו נִכְרַע לעצמו, ואין כאן משום מראית העין. אך לכאורה אין לומר כן באופן גורף; שהרי כתב רש"י להלן (צט: ד"ה והילכתא) ש"שמנו יש בו בנותן טעם, ואם לא נטל שמנו אוסר"; ונצטרך לחלק, ששם מדבר רש"י כשאין כדי לבטלו והוא נותן טעם בתבשיל, אך כאן נצלה כולו והתבטל ברוב הבשר הסמוך לו (וגם בגיד עצמו הסמוך לו ואינו נֶאֱכָל).

צז: נמלחה ירך עם גיד הנשה (צז:). זו לשון ריטב"א: "הנהו אטמהתא דאימלחו בגידא נשיא - פי' שִׁמְנוֹנֵיתוּ עִמּוֹ, דאילו משום גיד האי קיימא לן (צט: דאין בגידין בנותן טעם, והכי נמי אמרינן לעיל (ד"ה מין במינו): 'מין במינו - כגון שמנונית גיד הנשה'" (וכ"כ רמב"ן צז:). עיין רש"י (צט: ד"ה והילכתא).

הבלוע בה. העירו כי ברש"י (צז: ד"ה במאי דבלעה קַדְרָה) נפלה ט"ס, וצ"ל "אם לא ראינוהו כשנֶפֶל שם" (ר"ן לד: בדפי רי"ף; חכמת שלמה).

כאילו הוא בצל או קפלוט (צז:). עיין רש"י (ד"ה כל איסורין) דהיינו חוץ מגיד הנשה שהוא כבשר בלפת. אולי כוונתו לדברי תוס' (ד"ה כל איסורין), שאמרו שִׁמְדָבְרֵי רב נחמן שבסמוך שמשעריים גיד ב-60 נלמד ש'כבשר בלפת' גיד היינו ב-60, וא"כ בצל וקפלוט הם יותר מזה (כלומר חומרא היא; שרק הגיד אינו נותן טעם הרבה). וא"כ חולק ר' יוחנן על רבא שאמר בשאר האיסורים ב-60. אמנם דביבור הא של רש"י (ד"ה משערינן) כתב "...ואכתי לא אפיסק הלכתא בששים". ואם ר' יוחנן ורבא חלוקים, לכאורה לא היה רש"י צריך להעיר על ההבדל ביניהם, דגברא אנגרא קא רמיית? וההלכה שב-60 אינה כר' יוחנן אלא כרבא. וְאוּלַי כוונת רש"י לדבר זה עצמו, שדברי ר' יוחנן נאמרו טרם נקבעה ההלכה הרווחת (כרבא) שמשעריים ב-60. או שאכן לו היה ר' יוחנן בְּדָרְיָ בתראי דקבעו הלכתא היה מסכים עִמָּם לקבוע חשבון אחד של 60 לכל איסור, כאשר אי אפשר לעמוד על הטעם, ואע"פ שזו קולא ביחס לשאר האיסורים. או שלרש"י גם דברי רב נחמן (שהגיד ב-60) הם לפי השיטה המאוחרת, שקובעת

חשבון לשער בו (שהיה גם בדורו של ר' יוחנן היה דיון זה קיים, ע"י להלן צח. במחלוקת ר' חייא בר אבא ור' אסי, בשם ריב"ל ובר קפרא); תדע, דבמתניתין תנן שמשערים כבשר בלפת, והיכי אתא ר"נ ואמר ב-60? ולפ"ז אפשר עוד שרש"י סובר שבצל וקפלוט נותנים טעם ב-60 כנגדם, ר'בשר בלפת' היינו פחות מזה, ור"נ שקבע לְשַׁעַר גיד ב-60 - לחומרא, להשוותו לשאר האיסורים. ועי' **שיטה מקובצת** (אות ג), למחיקת דברי רש"י הראשונים.

משערים כאילו האיסור הוא בצל או קפלוט. בגמ' (צז:): הקשה ר' אבא, מדוע לא יִשְׁעַר בפלפלים? ואמר לו אביי: "שיערו חכמים דאין נותן טעם באיסורין יותר מבצל וקפלוט". כתב רש"י: "קשה, דהלא משכחת לה גם פלפלין ותבלין דאיסורא, כגון דערלה, דנו"ט באַלְפָּא" ו**בתפארת יעקב** הסביר את דברי ר' יוחנן, וזו לשונו: "באותן איסורין שאין כנגדן בהיתר כלל ולא ידעינן טעמם כלל - משערין אותם כאילו הן בצל וקפלוט, דאינהו יהבי טעמא רבה, ומספק משערין אותן כך. אבל נבלה וגידי-הנשה וכדומה, שיש לנו היתר בדומה לו - אנו ידעינן שיעורו בהיתר כדומה לו, ולא מיירי ר' יוחנן בהו, ומשערין באיסור כפי שידוע שיעורו בדומה לו בהיתר". והיינו דפריך ר' אבא: וְשַׁעַר בַּפְּלָפְלִין לחומרא; ומשני אביי: "שיערו חכמים שאין בשום איסור שיתן טעם יותר מבצל וקפלוט" כלומר באיסור שאין ידוע לנו טעמו (תלמוד מבואר **שוטנשטיין**, הערה 19).

ביצת עוף טמא אינה נותנת טעם וכו'. ויש לציין (כמובן מסוגייתנו), שהביצה בולעת טעם למרות הקליפה שלה, וכדתנן במסכת תרומות (י, יב): "ביצה שנחבשה בתבלין אסורין - אפילו חלמון שלה אסור, מפני שהוא בולע" (ופסק כן **רמב"ם** הל' תרומות טו, ה). וכן מובא **בבית יוסף** (יו"ד סי' צה, ב) בשם תשובת **רשב"א** (ח"א סי' תקטז): "שקליפת הביצה בבירור מנוקבת היא, וכשאדם מבשלה תוך יורה של צבעים תִּמְצָא הביצה עצמה צבועה מאותה צבע, ולכן אסור חכמים (חולין צז:): ביצת אפרוח והתירו ביצה אסורה, שזו פולטת ציר של אפרוח וזו אינה פולטת אלא זיעה בעלמא" (ועי' ש"ט"ז ס"ק ב).

צח: מ"הזרוע בשלה". האם לימוד זה, לכלל דיני ביטול, הוא אכן מן התורה? על דברי הגמ' "אטו אנו לקולא גמרינן, לחומרא גמרינן, דמדאורייתא ברובא בטיל", פרש"י (ד"ה דמדאורייתא): כלומר, אי לאו מהאי גמרינן ומשונין ביטול טעם כשאר בטולי דאורייתא ברובא הוה לן לבטולי...". ומשמע מכאן שהלימוד בסוגייתנו מ"זרוע בשלה" הוא מן התורה. וכן משמע בסמוך (צח. ד"ה ושניהם) ולהלן (קח. ד"ה אי). אלא שרש"י עצמו הבהיר בדיבור הבא, שפל דין טעם כעיקר אינו מן התורה, והלימודים שהובאו לו בפסחים (מד: -) מ"משנת" דאיסורי נזיר (לגביהם עיין גם נזיר לח. א) או מפלי מדין - אינם אלא אסמכתא (ועי' גם רש"י פסחים מה. ד"ה ור' עקיבא. גם לדעת **תוס'**, הלימוד בסוגיין אינו אלא אסמכתא, עיין ד"ה ומאן ד"ה לחומרא). ואכן, **רמב"ן**, אחרי הִבְיֵאוּ את דברי רש"י אשר ציטטנו, כתב שרש"י הִבְיֵאוּ את דבריו בהמשך; והסביר שאי אפשר ללמוד ממש מאיל נזיר. וזו לשון רמב"ן: "ולא יעלה על דעתך שזו ההיקש דאורייתא, שאם כן מכאן למדנו לטעם כעיקר! אלא מפאן יש ללמוד שאין להחמיר עליהן יותר מכן, אבל אי אפשר ללמוד מכאן שיהא צריך ששים, דלמא התם - לבטל האיסור לכתחלה - בְּמִקוּם זֶה הַחֶפֶץ תורה וצריך ששים, אבל לא בדיעבד. ועוד, ואם היה החמיר הכתוב בקדשים נחמיר בחולין? ועוד, כיון שיש בְּאֵיל מאה ו(או) ששים אין הכתוב מצריך לחתוך ממנו קצתו, ואם היה בפחות מכן נמי כך היה מותר! ועיקרה נמי אסמכתא דרבנן היא; ויתבאר לך כן מדברי רש"י ז"ל עצמו, שאמר דטעם כעיקר לרבא בחולין דרבנן היא". וע"ע שם. ו**בראש יוסף** כתב, שפירוש רש"י שציטטנו לעיל הלא-הוא בעקבות דברי אביי כאן, והוא הסובר להלן (קח.). שטעם כעיקר דאורייתא; ומה שכתב כאן רש"י בדיבור שלאחריו הוא בדעת רבא בסוגיין, והוא דס"ל טעם כעיקר לאו דאורייתא. ובשו"ת **מהרי"ק** (שורש קמד), נקט ג"כ שדברי רש"י שציטטנו נאמרו לדברי אביי, ודבריו בסמוך, שטעם-כעיקר דרבנן, לרבא הם: "...לאביי ולשאר אמוראים דאית להו טעם כעיקר דאורייתא, דילפינן מבשר בְּחֶלֶב (קח.). או מ'משרת' או מגיעולי גויים - ודאי היא דרשה ד'זרוע בשלה' היא דרשה גמורה לדעת רבינו שלמה... ואמנם אף כי דרשה גמורה היא לאביי ולאידך אמוראי, מכל מקום אי לאו דְּכָבַר שמעינן טעם כְּעֶקֶר מ'משרת' או מבשר-בְּחֶלֶב או מגיעולי גויים לא הוה ילפינן כלל מזרוע בשלה, דהוה אמינא דה"ה אי לא הוה באיל נגד הזרוע אלא שיעור שלשים או ארבעים או פחות דהני שרי, אבל השתא דשמעינן טעם כעיקר מדוכתא אחרינא - אז סברא הוא לדרוש מזרוע בשלה... אבל לרבא, דאית ליה דטעם-כעיקר לאו דאורייתא כדמוכח בפ' כל הבשר (דף קח.). לדעת רש"י - ודאי מודה רש"י דאינו כי אם אסמכתא בעלמא ולא ילפינן מזרוע בשלה כלום מדאורייתא... ותדע דכן הוא, שהרי גבי מילתיה דאביי פרש"י ז"ל: דמדאורייתא כלומר אי לאו מהאי גמרינן וכו' עד ברובא הוה לן לבטולי ליה וכו'". אך ישנם אחרונים שכתבו שיש להבין את דברי רש"י שציטטנו לעיל כפשוטם, ונקטו שלדעתו שיעור 60 הוא מן התורה (**חתם סופר** צט:; ועיין דור רביעי צח. שהארץ בביאור שיטת רש"י).

ובדעת אביי, שלהלן (קח.) אומר שדין טעם כעיקר נלמד מבשר וְחֶלֶב, כתבו **בתוס'** (שם ד"ה מבשר) ו**רמב"ן** שאביי חזר בו לגבי מקור הדין ומסכים לסוגיה בפסחים (מד:): ללמוד מ"משנת" או מגיעולי גויים. וביחס לדין בְּשֶׁר חטאת, שממנו למדים לשאר הקדשים ש"מקדשת בבלוע" בסמוך (צט:), וכן זבחים צח. ומנחות פב:), עי' זבחים (צז:): ושם **ברש"י** (ד"ה עַד שִׁיבֵלַע, כתב שאינו מדין טעם כעיקר, וע"ש בהגהה **שעה"ג** שקשה מסוגייתנו) ובתוס' (צח. ד"ה מה חטאת), ועי' מה שדנו בתוס' כאן (צח. ד"ה גלי); וראה הערתנו לזבחים (צז:): בס"ד.

מ"הזרוע בשלה". בגמ' (צח:): אמרו ש"חידוש הוא". ופרש"י "דלכתחלה היתר (הגהת הב"ח: צ"ל הִתִּיר) לבטל האיסור". והנה פסק **בשו"ע** (יורה דעה צט, ה): אסור לבטל איסור לכתחילה. **בבית יוסף** שם הביא מחלוקת ראשונים בתוקף הדבר: "והא דאין מבטלין איסור לכתחלה כתב הר"ן בפרק גיד הנשה (לה: בדפי רי"ג) גבי זרוע בשלה מן האיל שדעת התוספות שאינו אלא מדרבנן אבל מדאורייתא שרי, אבל הרשב"ד (איסור משהו פרק ב) כתב דמדאורייתא הוא". וכך הביא שם בשפתי כהן (ס"ק ז). וכתב **בפרי תואר** (שם ס"ק ה) שכן דעת רש"י. וכ"כ ר"ש שקופ **בשערי יוסף** (ג, ו), הרשב"ד למד כן בגמ' בסוגייתנו, וביאר "חידוש הוא" כמו שביאר רש"י: "ונראה דגם להרב"ד ז"ל דסובר דמדאורייתא אסור לכתחילה - אין הטעם משום לגותם ומכשול ועון להאוכל, דלא יתכן ענין זה שיהיה עון ומכשול ויהיו היתר לכתחילה לאכול; אלא דסובר דאסור לשנות ממטבע של תורה לעשות איסור שלא על-פי דרכי ההיתר שקבעה תורה, ולא מסברא דנפשיה אמר אלא שמפרש כן בגמרא...". ואכן כך הם דברי **רבב"ד** במקורם, וזו לשונו: "והא דאמרינן הכא (גיטין נד:), וערש"י שם ד"ה לא יעלו) דמאן דמבטל איסור במזיד איסורא דרבנן הוא - דוקא שפכר נתערבו מאליהן, או בשוגג, דמדאורייתא לא שניא דבר שבמנען ולא שניא דבר שאינו במנען בטל ברוב, נמצא כשהוא פוצען אַחַר נפילה כדי לבטל אינו עובר על דבר תורה, ואינו מבטל איסור תורה אלא איסור דרבנן, ואפילו הכי קניס ר' יהודה שוגג אטו מזיד. אבל מאן דמְעַרְבֵב בתחלה איסור לתוך היתר, אפילו משהו, כדי להתירו - עובר על דברי תורה. ממאי? מדאמר' במס' חולין גבי זרוע בשלה כר' יהודה, 'ומאי חזית דגמרת מדם הפר ומדם השעיר דמין במינו לא בטיל? לגמריה מהא דבטיל! ושני ליה: 'חדוש הוא, ומחדוש לא גמרינן'. כלומר, חדוש הוא שלא מצינו בכל התורה שמבטלין אֶסוֹר לכתחלה והכא מבטלין; אלמא איסור תורה הוא לבטל איסור לכתחילה. מיהו היכא דעבר ובטיל - מדאורייתא בטיל ואפילו במזיד, מדרבנן במזיד לא בטיל, בשוגג פליגי ר' יהודה ור' יוסי, וקיי"ל כר' יוסי דאמר בשוגג בטיל" (עכ"ל רבב"ד). ע"ע תקון משה (לרבי משה סגל פולק [פרשבורג, ה'תרנ"ד], חנוכה דף קנו. מדפי הספר). ובספר דברי יעקב **לרבי יעקב עדס** (חולין צו: עניין ב סימן ב ענף ד) הביא דברי פרי תואר הנזכר לעיל, וכתב שאולי אין הכרח שרש"י סובר שאיסור-הביטול הוא מדאורייתא; שכן י"א (רשב"א צח: בשם תוס', ועוד) שאף למ"ד שאיסור הביטול הוא מדרבנן, מן התורה גנאי הוא לבטל כך איסור, וייתכן שלזה כוונת רש"י, שחידוש הוא לבטל איסור לכתחילה - דבעלמא מגונה הוא, והכא (בזרוע) אמרה התורה לעשות כן.

רבינא: הִתֵּר מְקוּם הַחֶתֶךְ (צט:). בזה - בניגוד לדברי אביי ולדברי רבא - הגמ' אינה מקשה "ולייגמר מיניה... ומאי חזית דגמרינן מהאיך... וכו', וביארו **בתוס'** (צט. ד"ה לצרכא) שבכל הקדשים כגון חזה ושוק ואימורים מותר מקום החתך שלהם (ע"ש); "והא דקאמר הכא דבעלמא אסור - היינו באבר שיצא לחוץ", ולכאורה כן הם דברי רש"י (צט. ד"ה אלא למקום חתך), שכתב: "דבעלמא - בכל איסור והיתר המחוברים, כגון הוציא העובר את ידו וכגון אבר המדולדל - כולן אסורין, כדאמרינן בבהמה המקשה (לעיל סח:)" הרי שלא הזכיר דבר מקדשים אלא רק מאיסורי דעלמא. ובמה שהזכיר כאן אבר המדולדל, ראה הערתנו לעיל (עג.) בס"ד.

צט. תרומה וביכורים. בכלל 'תרומה' לעניין זה תרומת-מעשר (אף של דמאי) וְחֶלֶב (משנה ערלה ב, א), הנקראות ג"כ תרומה (עי' מעילה טו:; לעניין שמצטרפות זו עם זו).

101. כך מקובל בסוגיות הגמ'. וזו דעת ר' אליעזר, והמקור במשנה בתרומות (ד, ז): "רבי אליעזר: אומר תרומה עולה באחד ומאה; רבי יהושע אומר: במאה ועוד, ויעוד' זה אין לו שיעור; רבי יוסי בן משולם אומר: יעוד' קב למאה סאה, שתות לַמְדַמְעִי". ובגמ' (ע"ז סט.) ציטוט רק את דעת ר' אליעזר, ובסבתם: "דתנן: תרומה עולה באחד ומאה". ולשון רמב"ם בפירושו במשנה בתרומות: "והלכה כר' אליעזר, הואיל וקָסְתָם לן תנא כְּנִתְיָה פַעְמִים רבות" (ע"ין במשניות מעשר שני ג, יב; חלה א, ט; ערלה ב, א; שבת כא, א; ועוד).

בהערת השוליים, וששעורם 201 מחלוקת. במשנה (ערלה ב, א): "לת"ק מצטרפים לאסור ב-200, ובשאינו מינם בנתינת טעם; לרבי שמעון אין מצטרפים, שְאֵלוּ שְנֵי שְמוֹת - איסורים - שונים; ולרבי אליעזר (רבי אלעזר) מצטרפים לנתינת טעם (בשאינו מינם), אך לא לאסור ב-200 (במינם).

ננתה טעם בשאינו מינה. כגון שְהִסִיר את גוף התרומה מן התערובת. רש"י (ד"ה אין בהן), ותוס' (ד"ה אין בהם) בדעתו; ע"ש.

צט: ציר של דג טמא נותן טעם עד 192 כנגדו. כך אמר ר' יהודה במשנה בתרומות (ח, י), לגבי "דג טמא שִכְבָּשׁוּ עִם דָג טהור... דג טמא צירו אסור", ודבריו שם ("רביעית בסאתים") מצוטטים בגמ' בסוגיותינו. שתי דעות עוד שם במשנה - ת"ק: אוסר עד פי 960 ממנו; ר' יוסי: עד 16 ממנו. ר' יוסי בר' חנינא בסוגיותינו נוקט כרבי יהודה (לא הובאו בגמ' דעות אחרות), וכן פסק רמב"ם (הל' מאכלות אסורות טו, לד).

לתוספת ביאור, נביא בזה את לשון המשנה שם: "דג טמא שִכְבָּשׁוּ עִם דָג טהור - כל גרב (=כד, חבית) שהוא מחזיק סאתים, אם יש בו משקל עשרה זוז ביהודה שהן חמש סלעים בגליל - דג טמא צירו אסור. ר' יהודה אומר: רביעית בסאתים. ורבי יוסי אומר: אחד משהיעשר בו". כך פיסוק המשנה לפי הרב מברטנורא שם (וכתב רש"י כאן שזו שיטת רמב"ם שם ורא"ש להלן סי' לג). אך רש"י שם פירש (וכן רא"ש בפירושו למשנה שם): "וכל גרב שהיא מחזיק סאתים - השתא לא מיירי באיסור נתינת טעם דשיעורו בששים, אלא בדג טמא שנתערב עם דגים טהורים, דמיתסרי כולהו משום דברְיָה לא בטלה אלא כשיעור זה". ולפי' יש לְפַסֵק את המשנה שם אחרת: ת"ק מדבר על "דג טמא שִכְבָּשׁוּ עִם דָג טהור", ו"דג טמא צירו אסור" הוא משפט קָדֵם ולגבי נידון זה חולקים ר' יהודה ור' יוסי (ע"י רש"י על המשנה ורש"י כאן). שיעורו של ת"ק הוא 960 (מפרשים ע"פ ירושלמי שם: ליטרא = חצי לוג = 100 זוז; בסאה 24 לוג. בסאתיים 48 לוג = 96 ליטרא = 9600 זוז; חֶלֶק ל-10 - שבמשנה אמרו 10 זוז - הרי 960). ומדברי ת"ק כאן, לפי פירוש רש"י ועל סמך ירושלמי שהביא, יש ראשונים שלמדו שְבָרְיָה בטלה ב-960 (ע"י רא"ש סי' לג; ב"י יו"ד ק, ד). אך הלהכה נפסק שאינה בטלה לעולם (ב"י שם; שו"ע שם, א). על סוגיותינו, שהביאה רק את דברי ר' יהודה, הקשה רש"י: "לפי הרמב"ם במתניתין שם בדברי ת"ק דר"י, דמיירי ג"כ לענין ביטול ציר, וכן פי' הרע"ב אחריו וכן פי' הרא"ש לקמן סי' לג - קשה, מדוע לא הביא מת"ק דס"ל דנותן טעם ב"תתק"ס? ולפי' הר"ש שם, דת"ק לא איירי רק בביטול הדג גופיה, ע"ש - אתי שפיר". ותיירג גם לפי רע"ב וסיעתו: "וי"ל משום דבעי לאקשווי מר"י אדר"י? לכן מייתי ליה. וכה"ג כתבו התוס' בב"ב קנט ב ד"ה א"ל. וכן כתבתי גם אני בעתניית (ו) ד"ה אר"ז".

עיקר איסורו של הציר התרבה מ"הטמאים" (להלן קיב:), וכתבו בתוס' (ד"ה שאני ציר, ושם ד"ה הטמאים) ורמב"ם שאיסורו אינו מן התורה אלא מדרבנן. אחת מההשלכות של האיסור, הוא האיסור לקנות ציר-דגים מגויים (א"כ "דגה כְּלֵבִית שוֹטֵטת בו", המעידה על כך שהוא טהור), המבואר במסכת ע"ז (לה: לט-מ.); ע"ין שם.

ציר של דג טמא אוסר וכו'. ולגבי ציר חגבים שנינו במשנה (תרומות י, ט; עדויות ז, ב): "חגבים טמאים שנכבשו עם חגבים טהורים - לא פסלו את צירם. העיד רבי צדוק על ציר חגבים טמאים שהוא טהור". דעת ת"ק שציר אינו אוסר בתערובת, מפני שאין לו דם ואינו אלא "לחלוהית בעלמא" (מלשון רע"ב). ורבי צדוק מְקַל עוד יותר (וכן "הלכה למעשה" - פיהמ"ש לרמב"ם), שאפ"י ציר חגבים כשלעצמו, ללא תערובת, מותר, שאינו אלא זיעה בעלמא. רא"ש, רע"ב, תפא"י. ור"ש הביא מן הירושלמי (שם י, ה): "העיד ר' צדוק על ציר חגבים טמאים שהוא טהור. מהו טהור? טהור מלהכשיר; הא לטמא - אפילו כל-שהוא מטמא".

(השטמה - עינין טעם בגידים הבאנו לעיל צו: ע"ש).

ק. חתיכת נבלה הראויה להתכבד. לדעת רש"י, המשנה במסכת ע"ז (ער). חולקת על משנתנו, ולדעתה אין 'דבר חשוב' אוסר תערובת בכל שיעור אלא כשהוא גם איסור הנאה (רש"י שם ד"ה תרתי), וחתיכת נבלה בטלה ברובא וישליך אחת לכלבים והתערובת מותרת (רש"י שם, ע"ש). ומש"כ שלשיטתו המשניות חולקות, כ"כ שם בתוס' (ד"ה למעוטי), רא"ש (סי' ל), רמב"ם, ר"ן (לו. בדפי ר"ף) ועוד. וכ"כ ראשונים בדעת ר"ף (עיין רא"ש סי' לד). אך לְהַלְכָה, לא נדחה דין חתיכה-הראויה להתכבד מן ההלכה (עיין ב"י יו"ד ראש סי' קא).

ראויה להתכבד. עיין יבמות (פא:): לגבי חתיכות חטאת וכו', דא"ד יוחנן חתיכה בחתיכות עולה. הקשו שם ראשונים, מדוע תתבטל? הריהי ראויה להתכבד! ותיצרו, שאינה ראויה להתכבד אף בפני אורח גוי, שאסורה בהנאה. או: כשאינה מבושלת אינה ראויה להתכבד (עיין רשב"א וריטב"א שם וכאן. ופְרָטִים אלו שְנוּיִים במחלוקות ראשונים; עיין טור וב"י ושו"ע יו"ד סי' קא).

ק: האוכל גיד הנשה של טמאה וכו' לרבנן בסיני נאמר. לא פָרַשׁ במשנה האם חייב 1 או פטור לגמרי. והסביר רש"י (ד"ה ואינו נוהג בטמאה), דלמ"ד יש בגידים טעם, חייב משום טמאה ולא משום גיד; ולמ"ד אין בגידים טעם, פטור לגמרי (והיינו ר"ש).

קא. ר' יוסי הגלילי מודה באוכל גיד-הנשה של עוֹלָה או שוּרְה־נִסְקֵל - שחייב 2 ('כולל' וחמור). עולה ושוּרְה־נִסְקֵל חמורים, שאסורים אף בהנאה, ולכן חלים על איסור גיד אף לריה"ג. והעיר רשב"א, "ואתיא כלישנא בתרא דגפ"כ לשה, דאמרין דר"י הגלילי גיד הנשה לא אסר ליה בהנאה, דמייתי ליה בק"ו מְחַלְב". כוונתו, שבפסחים (כג:), והבאנו בערתנו החיצונית לעיל צד:.) יש שני הסברים בדעת ר"י הגלילי, האחד שאוסר גיד-הנשה בהנאה, והאחר שלומד ק"ו מְחַלְב שאינו אסור בהנאה. ומעתה - אומר רשב"א - אם ננקוט שאוסר בהנאה, שוב אין חומרה בעולה ושוּרְה־נִסְקֵל. ועתה, יש לברר, ללישנא קמא דפסחים, מאן האי תנא דלית ליה איסור כולל, ורק באיסור חמור אית ליה? כתב בשער המלך (הל' מאכלות אסורות ח, ו): "אלא מוכרח הדבר לומר דכי אמרינן 'מאן חכמים ר"י הגלילי' - לאו למימרא דהנהו חכמים היינו ר"י הגלילי גופיה, אלא הכונה לומר דהנהו חכמים ס"ל באיסור חמור כר"י הגלילי, ובמאי דס"ל דגיד-הנשה אסור בהנאה לא ס"ל כְּנִתְיָה". עיין גם ראש יוסף.

'איסור כולל' ואיסור חמור. בלשון רש"י (ד"ה ואיסור כולל באיסור חמור) "כולל ומוסיף, כגון עולה או שור הנסקל...". ומשמע ש'איסור חמור' ו'איסור מוסיף' היינו הך. וכן נראה להלן (קב). ע"י תוס' ד"ה ורבי יהודה: "דאיסור מוסיף הוא", ואילו ברש"י ד"ה כי איצטרין קרא 'באיסור חמור'. וצ"ב. וכתוב אצלי ביחס לדברי רש"י כאן: אם חמור היינו 'איסור מוסיף', מדוע הגמ' כאן לא קראה לו 'איסור מוסיף' כדבעלמא? ושמא הוא מפני דבעינן למימר לגבי נטמא בשר ואח"כ נטמא הגוף 'מאן לימא לן דטומאת הגוף חמורה?, דלמא טומאת בשר חמורה", לכן נקטינן מראש לישנא ד'חומרא'. ע"כ. וע"י להלן בסמוך (קא): ד"ה שבת היא לה': "דשבת לגבי יוה"כ 'איסור מוסיף' הוא... וכי אתי שבת איתוסף ביה מיתת ב"ד". ובשער המלך (הל' איסורי ביאה ז, ח, האריך שם הרבה) הקשה סתירה מדברי רש"י אלו לדברי רש"י ביבמות (ג. ד"ה מגו דמתסרא במלאכה), שְׁךְ ששימש בשבת אין זה 'איסור מוסיף' כיוון שלא נוסף איסור לגבי החתיכה, ואע"פ שנוספה מיתת ב"ד. וכתב שם, שלשון רש"י בסמוך לאו דווקא: "ויותר נראה לומר דאיסור מוסיף שכתב רש"י לאו דוקא, אלא איסור חמור קאמר, דס"ל לר"י הגלילי דבאיסור חמור אחע"א". אך כתב שם (לפניו) תירוץ נוסף לְסִתְרָה בדברי רש"י, שביבמות מדובר בדעת ר' יוסי, "ואולי נאמר דר"י כר"ש ס"ל, דְךָ שְׁפִשֵׁת חייב מיתת ב"ד, כדאיתא בהנשרפין" (ע"י סנהדרין פד, ר' עקיבא).

קא: שגג וחילל יוה"כ שחל בשבת וכו'. כתבנו שלר"ע חייב 2 ולר"י הגלילי 1. והיינו כדשלח רבין בשם ר' יוסי בר' חנינא, להפוך את הגרסה בברייתא (ור' יוחנן גם התיירס לגרסה זו). אמנם כתב רש"י (ד"ה שלח רבין): "וה"ה דמצי למימר דס"ל לר"י הגלילי דאע"ג דאיסור כולל לא חייל, איסור בתאחת חייל. ומיהו ר' יוסי בר' חנינא סבר דמאן דלית ליה איסור כולל לית ליה נמי איסור בת אחת; ופולגתא היא ביבמות בפ"ג (דף לג:). כך נראה בעיניי". ביבמות חלקו קְדָבֵר ר' חייא בר קפרא בשיטת ר' שמעון. ולבסוף איתותב בר קפרא דאמר שאפ"י בבת אחת לא חייל. ומאחר שְׁתָלָה רש"י את שיטת ר' יוסי בר' חנינא בשיטה דחוויה, ייתכן שגם דבריו ר' יוסי בר' חנינא עצמם בסוגיותינו דחויים. אך לכא' אין צורך להסיק כן, שהרי ביבמות הדין היה בשיטת ר' שמעון ולא בשיטת ר"י הגלילי; ולא נדחתה סְבִירָת בר קפרא אלא הוכח שר' שמעון אינו סובר כן, ואכן ייתכן שריה"ג סובר.

ובספר **עניי ישראל** כתב, דסוגיא דהכא לרב יהודה אמר רב היא (הוא שאמר האוכל גיד הנשה של נבלה וכו'), והוא סובר כסדרת בר קפרא, דביבמות (לד). אמרו: "ומאן האי תנא דאית ליה איסור כולל ואיסור מוסיף ואיסור בת אחת? אמר רב יהודה אמר רב: ר"מ היא דתניא יש אוכל..." והלא יכול להביא גם מדברי ת"ק, דאית ליה כולל ומוסיף וכ"ש דבת אחת נמי; אלא ס"ל לרב יהודה דאפ"ה אין מוכרח דאית ליה בבית אחת. בעת שְמַד עשו יוה"כ בשבת ושלחו בשם ר' יוחנן שחייב רק משום שבת. כלומר, עשו 'זכר' ליוה"כ, שלא חל אז יוה"כ (והמועדים) כלל; **ריטב"א** בדעת רש"י. ראה בעניין זה הערתנו לנדרים (עח: בס"ד).

קב. לבני נח הכל מודים שאסור אברמין החי אף בטמאים. (ביאור המשנה בטהרות א, ג לפי הסוגיה) מְעוּף טמא, אכל אבר מן החי - אינו לוקה (יהודי, שאין האיסור נוהג במינים טמאים, כדעת רבנן. כשאכל כזית המצטרף מבשר וגידים ועצמות; אך אם יש כזית בשר לוקה משום איסור טמאה; רב). ואין שחיטה מתירה אותה - לגוי (משום אבר מן החי, שההיתר עָבְרוּו אינו בשחיטה [אלא במינים טהורים ו'מיגו' שמתירה ליהודי, ע"ל לג. קכא:] אלא במיתה). עכ"פ אבר מן החי אסור לגוי אף בבהמה טמאה (אף שביהודי זו מחלוקת תנאים). ע"כ.

אכל טמאה חייב בכל־שהיא משום בְרִיָה, חיה או מתה; שמאז שנבראה היא באיסור טמאה. אך על טהורה אינו חייב בכל־שהוא משום בְרִיָה נבלה, שלא היתה נבלה מתחילת ברייתה - **רש"י** (קב: ד"ה טמאה).

קב: רבא: אם סוברים שמחשבת האוכל קובעת רבי יחייב כשחשב לאכלה אֲבָרִים וְאֶכְלָה שלמה וראבר"ש יִטְטור כשחשב מתה וְאֶכְלָה חיה. בשני המקרים אבי הקשה על כך, הִייתכן שאם זה יאכל יתחייב ואם זה יאכל ייפטור?! ע"כ. ומצאתי כתוב אצלי, שנראה שאבי לא ביקש רק להקשות על רבא, אלא לחלוק (ולא קיבלה מיניה דרבא ש"זה לפי מחשבתו וזה לפי מחשבתו", אלא שיעור אחד לָל, שכן סברת רבא היתה גְלוּיה לכאורה, ובתשובתו לא חידש סברה שאבי לא הבין קודם, ולכן אין נראה שאבי יטוּכעו מתשובתו. ע"כ. וצ"ב.

קג. איסורי נבלה וטְרֵפָה חלים על איסור חלב. **רמב"ם** (הל' מאכלות אסורות ז, ב) נימק דין זה כך: "מתוך שנוסף האיסור בבשרה שהיה מותר - נוסף על החלב, ולפיכך לוקה שתיים". וביאר **במגיד משנה** שם: "ומ"מ נראה דבר זה אפילו למאן דלית ליה איסור מוסיף מודה בזה, מדכתיב בקרא 'וחלב נבלה וחלב טריפה יעשה לכל מלאכה ואכל לא תאכלהו'. ע"ש **בלחם משנה** שהקשה דאיסור כולל הוא וכתב שיש לדחוק כן בלשון רמב"ם. וראיתי שבתוס' בזבחים (ע. ד"ה יבא) הקשו על דרשה זו: "תימה, למאן דאית ליה איסור מוסיף למה ליה קראי? וכי תימא מהכא יליף בעלמא - שאני הכא דאיסור חלב קל הוא דהותר מפללו, ולכך אתי איסור נבילה וחיל עליה!", הרי שגם הם קראו לזה 'איסור מוסיף'; וכפי שהקשה שם **בגליון הש"ס**: "תמוה לי, מה מוסיף יש בנבילה על חלב, דהוא רק כולל!". ו**בנחל איתן** על רמב"ם (לרבי אברהם משכיל־לאיתן) כתב: "ובאמת לק"מ, דהא ה"ז כשנתבלה או נטרפה ניתוסף האיסור ג"כ על החלב לגבי גבוה שהיה מותר מתחילה". אפשרות זו העלה גם בגליון הש"ס הנ"ל, ודחה: "ואי דנאטר לגבוה - הא בבהמה בעלת מום דלא חזי לגבוה ה"י רק כולל!". וכנראה, לדרך זו, רמב"ם ותוס' נקטו את הדבר בסתם בהמות (אלא שלרע"א דוחק הוא). וכדברי המ"מ - שהדרשה נצרכה למאן דלית ליה איסור כולל (או מוסיף) - העיר **בצאן קדשים** בזבחים על דברי תוס' הנ"ל, בשם תוס' עצמם במכות (טז: ד"ה ריסק); וכיו"ב בחידושי **פנים מאירות** בזבחים. ו**בתוס'** במעילה (טז). דיבור ראשון, ובמכות (שם) הסבירו שלדעת לוי שם (במעילה, החולק עם רב ועם רב אסי) דרשה זו היא המקור לכך שחל איסור נבלה על בהמה טמאה. ושם יש חולק (ור' הערותינו בס"ד למעילה, ולהלן קטז); וראה הערת השוליים שלנו בתחילת מסכתנו לגבי נבלה, ולדעת תוס' לעיל (לב. ד"ה ורמיניה) איסור נבלה ישנו בבהמה טמאה, ואע"פ שנשחטה; ואף איסור טְרֵפָה קיים בטמאה, בנוסף לאיסור נבלה.

קג: חילקו לחצאין בתוך פיו. **פרש"י** (ד"ה מבפנים): "לאחר שבא סמוך לבית־בליעתו בלעו לחצאין". ועיין ברש"י (ד"ה מהו), שהנידון כאן דווקא באבר מן החי, חדידוש הוא, דהא גידין ועצמות דעלמא לא מיחייב עליהו וכו'. אך בשאר איסורים ק"ל (יומא פ:) דמצטרפי שיעוריהו תוך זמן אכילת פרס.

ריש לקיש. (השלמה) בגמ' שאלו: אלא לר"ש בן לקיש היכי משכחת לה דמחייב? והשיב רב כנחא: בגרומיתא זעירתא (רש"י): "עצם קטן שעל כף הירך שיש בו משהו בשר גיד ועצם משלימו לכזית, ואין אדם לועסו אלא בולעו".

נהנה בטעימת כזית. לגבי המקיא, נקטנו בלשון זו וכוונתנו ל"הרי נהנה גרונו בכזית"; שכן **פרש"י** לגבי המקיא (ד"ה הרי נהנה גרונו): "והאי דנקט גרונו - משום דהנאת גרונו היינו טעימה, והרי טעם שני חצאי זיתים...". וזאת פרש"י לפי הדעה המחמירה (ר' אסי בשם ר' יוחנן), ולכאורה, לרב דימי ולרבינן בשם ר' יוחנן (חֶלְקוּ מבחוץ פטור) יש לפרש "הרי נהנה גרונו בכזית" יותר קרוב לפשוטו (ולכן רש"י לא פירש בהם) שנהנה מאכילת כזית בסה"כ (אך כשחילקו מבחוץ אין לחייב, אף שנהנה מכזית בסה"כ, שהרי מנותקים).

קד. הנודר מן הבשר וכו'. ובהערת השוליים הבאנו מנדרים (נד:). ויש להוסיף, כי במעילה (כ:). אמר רב חסדא דסתמא דהתם כת"ק אתיא ולא כר"ע; ואביי ורבא אמרו דאתיא אף לר"ע, ע"ש. ועוד, לגבי בשר דגים, בברייתא שם ושם ר"ע התיר בבשר דגים וחגבים, והגמ' הקשתה שהרי גם על דגים השליח נמלך, ותירצה (בנדרים אביי, במעילה רב פפא): ביום הקזה עסקינו, דלא אכיל דגים. והקשתה, אי הכי עופות נמי לא אכיל וכו'; בנדרים הגמ' תירצה: שאני עופות, דאפשר ע"י שליכה. ובמעילה נדחה תירוץ יום ההקזה מפני קושיה זו ("אלא אמר רב פפא: ביומא דכייבין ליה עיניה עסקינו").

אסור להעלות וכו' אפי' עוף. רב יוסף מבקש ללמוד מפאן שלתנא דידן עוף בקלב דאורייתא, דאי לאו הכי הו"ל גזרה לגזרה (העלאה אטו אכילה, ועוף אטו בהמה); ומחלת חו"ל, הנאכלת לכהן על שולחן עם זך, מוכח שאין לגזור גזרה להחליט בהאי גזרה. אביי משיב לרב יוסף, שאין להוכיח מחלת חו"ל בחו"ל, שאין שם כל איסור דאורייתא ששייך לגזור מפניו. אלא שְהַמְשַׁךְ דברי אביי (קד: "אבל הכא..." וברש"י ד"ה אבל הכא) ישנו קושי מסויים, ולפיכך מתפרשים דבריו באחרונים בשני אופנים. **תורת חיים**, **לחם משנה** (הל' מאכלות אסורות ט, כ) בדעת **רש"י**: אביי מסכים שמהמשנה בחלה מוכח שאין גוזרים גזרה לגזרה, אלא הכא חדא גזרה היא, דהעלאה ואכילה חדא ניהו (וגזרינן העלאה דעוף בחלב, אטו העלאת בהמה וחלב וממילא אכילתם). **ראש יוסף ומהר"ם שיף** בדעת **רש"י**: לאביי, כאשר החשש הוא מאיסור דאורייתא ייתכן שגוזרים גזרה לגזרה; וזו הגזרה כאן - העלאת עוף וגבינה אטו אכילתם, שהיא אטו אכילת בשר וגבינה דרך בישול. וכן פירש **בלח"מ** את דעת **רמב"ם**, "תירוץ הגמרא הוא דלא דמי לחלה, דהתם לא גזרינן חו"ל אטו בארץ, דהם שני מקומות, אבל בחד מקום גזרינן, דהיינו עוף וגבינה אטו העלאה דבשר בהמה".

ובעצם עניין בשר עוף, לרבנן, דאורייתא או דרבנן, ר' הערתנו להלן (קטז: בס"ד).

קד: תבשיל בשר אחרי גבינה צריך נטילת ידיים (קה:). הכוונה לדברי רב נחמן לגבי 'מים אמצעיים רשות' לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל, אבל בין תבשיל לגבינה - חובה". ובתשובות הגאונים מוסאפיה (ליק ה'תרכ"ד), קובץ תשובות **רב יהודאי גאון** (סל' מה), מובא בקצרה: "תוב שאילו מן קמיה: דאמרינן 'מים אמצעיים רשות' ואמר רב נחמן 'לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל' - באיזה תבשיל? ואמר: בין תבשיל בשר לתבשיל גבינה". וביארו **בתוס'** (קה: ד"ה לא שנו) בשם **רשב"ם**, שפונת רב נחמן לְחַיֵּב נטילה בין תבשיל של בשר לגבינה **שלפניו** (כלומר, שאכל גבינה ובה לאכול תבשיל בשר). ע"ש, **שרבנו תם** הקשה לאיזה צורך נטילים "אמצעיים רשות" בין תבשיל לתבשיל אם שניהם בשריים או שניהם חלביים; ולכן פירש שר"נ לא לחייב נטילה בין תבשיל בשר ללא בשר ובין גבינה לאחריו (ע"ש). ו**בלב אריה** (על תוס' שם, בסוף דבריו על דף קה:) כתב שְמַדברי **רש"י** (ד"ה אמצעיים: "שנוטלין בין תבשיל לתבשיל בעלמא") משמע כעין דברי רשב"ם, שתבשיל של בשר אחרי גבינה צריך נטילה; אלא שיש מקום לפרש "בין תבשיל לתבשיל" - ללא בשר או חלב, אלא בין תבשילים שהתבשלו בקדרה בשרית ובקדרה חלבית, ובה הנטילה רשות ויש בה הידור.

קה. וגם המודד מלח חייב בנטילה. לשון הגמ' (קה:): "אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי: קָל (=מְדָד, ע"י ישעיה מ, יב) מְלָחָא מאי? אמר ליה: לא מביעיא". את תשובת רב אשי (שאפשר להבין 'א'צ' לטילו, או 'א'צ' לומר שחייב נטילה) לא פירש כאן **רש"י**; אך בסוגיה המקבילה בעירובין (יז:) כתב "כל שכן דצריך" (ע"ש בדק"ס סוף הערה ח, שבדפוס סלוניקי מתחיל הדיבור של רש"י במלים "ולא מביעיא"). וכ"כ **רי"ף** (לז: בדפיו): "ואפילו לא אכל מלח קבעו רבנן חובה". וכ"כ במסכת ברכות (מ: בדפיו): "ואי כיל מלחא בעי נטילת ידים".

וחזקיה אוסר (קו:). וחזקיה תנא הוא ופליג, **רש"י** (קו: ד"ה אין נוטלין מהם). ועיין **תוס'** (קו: ד"ה חמי) דלא פליג אלא מחלק בין יד סולדת לבין אינה סולדת.

- קה: (לגבי דברי רב נחמן לחיוב נטילה בין תבשיל וגבינה, ראה דברינו לעיל סוף קד:).
כשפים. (השטמה) שני מעשים נוספים המסַכְּנִים בכשפים מוזכרים בסוגיה - קינוח בחרס, והריגת כינה בבגד.
קו. (חמי האור, דין זה הבאנו לעיל קה. בס"ד)
חמי טבריה וכו' בחריצים וכו'. וסתמא במשנה בידיים (א, ג) כת"ק וכחזקיה (עיי' כסף משנה הלכות ברכות ו, ט).
היה שזלזל במים ראשונים וגרם שפּכּרוּ לו בשר חזיר וי"א נבלה. לקושי בלשון רש"י (ד"ה האכילו בשר חזיר), עיי' מהרש"א בחידושי הלכות. לקושי (על מ"ד בשר נבלה) מן הסוגיה לעיל (צד:). לגבי גַבַּת דעת, עיי' מהרש"א בסוף דבריו; הבאנום בהערותנו לעיל (צד:). ודנו בהם.
קז. האוכל בַּמֶּפֶה. בגמרא איבעיא להו, ופשטו ממעשה דרב ושמואל. אלא שלא התפרש בגמ' וברש"י מה פשטו, והמעשה יכול להתפרש בשני אופנים ביחס לחולין גרדי. עיי' רמב"ם וראב"ד שנחלקו בזה (הל' ברכות ו, יח), ראב"ד החמיר, ולפ"ז צ"ל שנקט שמואל "אוכלי טהרות" דכ"ש לשאר בנ"א שאינם נזהרים כ"כ דאסור (רבנו יונה המובא בכס"מ שם; ורא"ש כאן ס"ס יח); וע"ש בכס"מ, ובב"י (או"ח קסג, א); וכתב בב"י: "ודברי רש"י (קז: ד"ה ולא התירו) כדעת הרמב"ם" (והסיק בב"י: "ולענין הלכה נראה לי דאין להתיר לאכול חולין ע"י מפה, מאחר דכמה רבוותא פליגי עליה דהרמב"ם; ומיהו היכא דאין מים מצויים לאחרי מיל ולפניו יותר מיד' מילין מותר לאכול ע"י מפה, דע"י שְׁלַט אדם ידיו במפה דוקא הוא דשרי, וכדברי הערוך. ונראה לי דהכי נקטינן").
קז: (במשנה ובגמ' - דין שני אכסנאים דרשב"ג וכו' הבאנו לעיל קד. בתוך דין העלאת בשר עם גבינה על השולחן).
קח. (השטמה - דין טעמו ולא ממשו' הבאנו לעיל צח. בס"ד)
כזית בשר וכו' הבשר בולע ועדיין אינו פולט. הקשו בתוס' (קח: ד"ה שנפל): "תימה, דדבר הנראה לעינינו הוא דפליט, דכשנותנין ירק בקדרה רותחת משתנה מראית המים מן הירק, וכן בשר, שומן נימוח לתוכה ונראה השמנונית על הרוטב!" ע"ש מה שתיצרו רשב"ם ור"ת ומה שיוצא מזה לענין הגעלה. ורמב"ן (קח:): כתב שיש לחלק בין משקה למשקה: "ולו נראה שהכל לפי מה שהוא, חלב רותח מחליק ונבלע הוא בבשר ואינו מפליט את הבשר, חומץ רותח צומת את הבשר ואינו מפליט, מים רותחין מפליטין ואינו מבליעין בעץ וכיוצא בו, וצומתין בכבד כדאמרין לקמן (קיא)...". עוד פירש רמב"ן, שפאן מדובר בכזית בשר קר שנפל לקדרה של חלב רותח שסולקה מן האש, שהיא כלי ראשון ובלע הבשר מן החלב, מפלט אל פליט, דבשר צונן הוא. ואפילו למ"ד (פסחים עו.) תתא גְּבַר, אין פולט עד שמתחמם. ע"ש.
רב: כזית בשר נפל לקדרה רותחת של חלב והוצא בעודה רותחת הבשר אסור והחלב מותר. והיינו כשאין בחלב טעם מן הבשר; כ"פ רמב"ם (הלכות מאכלות אסורות ט, ח) ובשו"ע (יו"ד צב, א): "טועם הנכרי את הקדרה, אם אמר שיש בה טעם בשר אסורה, ואם לאו מותרת, ואותה חתיכה אסורה". וז"ל בב"י (שם): "...וכן נראה מדברי הרמב"ם בפ"ט (מאכ"א ה"ח), שאף על פי שאין בחלב ששים כנגד הבשר - החלב מותר; אלא שהצריך להטעימו לגוי לראות אם יש בו טעם בשר..." (וע"ש).
קח: בישל כחציזית בשר וכחציזית חלב יחד וכו' רב: פטור. "לפי שאין מצטרפין מכלל היתרן לקרות איסור עד שיהא בכל אחד ליעשות איסור לעצמו", רש"י (ד"ה לעולם לא מצטרפי).
קט. הלב קורעו וכו'. ובהערת השוליים, הפנינו למנחות (כא.) ולהערות החיצוניות שם. בקצרה, כתב סמ"ג (לאווין קלז) שרב חולק על זעירי. ובקונטרס הבלעת הדם (לרבי משה פלאטו, פרנקפורט ה'תר"נ; לה. בדפי הספר) כתב ד"שאני לב דשיע" (פסחים עד:), וכיוון שלא השתנה בשרו, גם דמו הפגוס בתוכו לא השתנה (אכן כתב שם, קנב-קנג. מדפי הספר, שריש לקיש להלן כה. חולק בזה).
קט: פחל. כך (פתח ופתח) ניקדו באנציקלופדיה תלמודית (ערך כחל, כרך כח), וזו לשונם בהערה: "כך מנוקד בכת"י תימני שצילמו במכון התלמוד הישראלי השלם, ובכת"י קאופמן. בספרים מאוחרים נדפס לעתים בשוא וקמץ, עיי' ערוך השלם ע' כחל (ב), ועוד". במילון אבן-שושן ניקד כמו ב'ספרים המאוחרים', פְּחָל.
כחל וכו'. לענין תערובות עיי' לעיל (צז:).
לא קרע וכו'. בתוס' (ד"ה אינו) הסבירו לשיטת רש"י שמדובר בשצלה את הפחל; דאי בבישול - הרי יצא החלב מן הפחל וחזר ונבלע בבשרו! וכן הביאו רש"י (קיא: אחרי ד"ה קפי) הזכיר פרט זה בענין צלי, וכן עיי' רש"י (ד"ה הא קמ"ל). וכתבו הם הסבר נוסף בדעת רש"י, שמדובר בבישול, שבישול בלא קריעה אך יש במים 60, שהחלב הנפלט התבטל מיד במים (ועיי' רש"י קי. ד"ה דאתנייה: "כחל ששָׁבֵלוּ שלא קריעה... ולישנא בתרא דרב הוה שמייעא ליה"). ולדעת רב נחמן, שלצלי א"צ כל הכנה, כתב רש"י (ד"ה והא אנן) דס"ל כלישנא בתרא דרב, ש'אינו עובר עליו' אך אסור באכילה (וברייתא דתניא כחל שבישלו בחלב מותר - מוקי לה בצלי). ובהו, כמובן, מדובר לבישול - כפי שהתבאר בתוס' (ד"ה הוה לקדרה), וזו לשונם: "ואינו רוצה לומר דסבר (רב נחמן) לגמרי כלישנא בתרא; דהא מיקל טפי אפילו מלישנא קמא דשרי אפילו לכתחלה; אלא בפירוש דמתניתין סבר כלישנא בתרא, דכיון דשרי רב נחמן לצלי לכתחלה בלא קריעה - א"כ הא דקתני 'קורעו' היינו לקדרה, כדקאמר הכא, וכי קתני 'לא קרעו' אינו עובר עליו' - ע"כ אינו עובר עליו ואסור, כיון דמיירי לקדרה".
קי: כל מצות עשה ששכרה בצדקה אין בית-דין של מטה מזהר להלקות לכפות על קיומה. ראה גם הערתנו להלן (קלב: בס"ד). וכאן בהערת השוליים הבאנו לגבי צדקה, ממש בתוס' כאן (ד"ה כל מצות עשה) ועוד. וכן דעת הוסקים שנקטו שכופים על הצדקה, כמובא ברי"ף (ב"ב ו. בדפיו) ובשו"ע (יו"ד רמח, א) - ש"ך (שם ס"ק ג), גר"א (ס"ק א). ועיי' בתוס' שלדעת ר"ת לא ממש כופים אלא בדברים. ועיי' בירור הלכה (ב"ב ח:). ואריכות גדולה בביאור השיטות בענין סוגייתנו יש באנציקלופדיה תלמודית (כרך לב) ערך כְּפִיָּה (במיוחד פרק ד: במצוות שמתן-שכרן בצדן), ע"ש.
קיא. בטחול אין דסוכי די במליחה וצריך לה וכו'. תוס' (ד"ה אבל טחלא), שו"ע (יו"ד עד, א), גר"א (שם ס"ק ב).
קיא: שמואל: ספין ששחט בה אסור לחתוך בה רותח. פריש"י (ד"ה סכין ששחט בה) שבית-השחיטה רותח והספין בולעת דם וחוזרת ופולטתו פְּרוּתח שחותך בה. לעיל (ח: בהערותנו בס"ד) הקשינו, ששם (ד"ה משום דקא בלע) כתב רש"י, שאף למ"ד בית השחיטה רותח אין לחשוש לבליעת הספין, שהיא קשה ואין דם נבלע בה! ראה שם, שהבאנו בשם רע"א שדברי רש"י בסוגייתנו הם למסקנה (למ"ד בית השחיטה רותח). ועוד הבאנו שם בס"ד מהנהגות אשרי כאן (ס' כח) ששמואל חולק על הסוגיה דלעיל, שבה עולה מפרש"י שהלכה כמ"ד בית השחיטה צונן. ראה שם עוד.
שמואל וכו' וקבוש כמבושול; רבין: ר' יוחנן חולק וכו'. תנן בתרומות (י, יא): "רבי יוסי אומר: כל הנשלקים עם התרדים אסורים, מפני שהם נותנין את הטעם. רבי שמעון אומר: כרוב של שקייה עם כרוב של בעל אסור, מפני שהוא בולע. רבי יהודה (גיי' רמב"ם ועוד ראשונים: ר' עקיבה) אומר: כל המתבשלין זה עם זה מותרים, אלא עם הבשר..." (ע"ש עוד ובמשניות שבצדו). ולכאורה קשה, וכי התנאים שם חולקים על בליעת בישול? אף שפתבו מפרשי המשנה שאין הלכה כתנאים המוזכרים בה (רמב"ם, רע"ב, תפא"י נב), ונהי נמי שכל דברי התנאים שם אמורים בדיעבד (רמב"ם); עדיין יש להקשות: וכי לדעת ר' יהודה, או ר"ע, רק בשר מבליע טעמו במתבשל עמו? לגבי דברי ר' יהודה או ר"ע, בתפארת ישראל (אות נ-ג) פירש שכל גידולי היתר ואיסור שהתבשלו זה עם זה מותרים כי אינם בולעים זה מזה, מלבד עם הבשר "שְׁבֻטְבְּעוּ לַפְלוּט ולבולעו". ושם בענין (אות ב) כתב, ביחס להיתר הגורף האמור (נקדים רק מחלוקת המפרשים: לדעת ריבמ"צ, ר"ש, רא"ש ורע"ב, מדובר שם במין במינו, אך רמב"ם לא חילק בהם): "ותמוה, ויהיה מיירי גם במין במינו, מי איכא מידי שְׁבֻטְבְּעוּ עם חבירו ולא יפלטו ולא יבלעו זה מזה?; ואפי' במין במינו צריך עכ"פ רובא מדאורייתא, ומאן יימר שהיה בכל אחד רוב נגד האיסור שְׁבֻטְבְּעוּ? בשלמא לרש"י חולין (צ"ט ב' [עיי' צח: ד"ה לטעם כעיקר]) וע"ז (דס"ז א') דלכ"ע טעם כעיקר לאו דאורייתא - י"ל דא"כ הו"ל ספק-דרבנן ושרי; אלא למאי דקיי"ל כתוס' שם בשני המקומות דטעם כעיקר דאורייתא קשה! וצ"ל דלר"ע לאו ספיקא הוא, אלא וודאי אי אפשר שיקבל דבר טעם מחבירו שנתבשל עמו ושיהיה הטעם ההוא יותר מְמַשְׁשֵׁת של היתר". א"כ,

אכן דברי ר"ע או ר' יהודה הם חידוש גדול לקולא, אך אפשר להסביר אותו: רק הבשר נותן טעם חזק כ"כ עד שרבה על טעם ההיתר; וכ"ש לסוברים שטעם כעיקר דרבנן.

מצאנו התייחסויות אחרות במפרשים. בתוספות יו"ט (שם, י) הקשה, שבמשניות בשביעית (ז, ז; ט, ה) מתבאר ששביעה אוסרת! מלבד זאת, "גם יש לי תמימה גדולות על השני סוגיות דבלי בפ' גיד הנשה דף צז דאמר שמואל 'כבוש הרי הוא כמבושל', ובפ' כל הבשר איתא נמי להא דשמואל בדף קיא, ופליג התם רבין א"ר יוחנן דכבוש אינו כמבושל; ואמאי לא מיימי משניות הללו לסייעתא לר' יוחנן ולתיבתא לשמואל?, ותו, משניות דשביעית תיבתא לר"י וסייעתא לשמואל?!" בתוס' יו"ט הביא שכבר ר"ש משאנן, בפירושו הידוע למשניות (שם משנה ח) תמה בזאת, על הירושלמי (שם הלכה ה, בנדון דדגים טמא וטהור שכבשם יחד, משנה ח) המחלק בין כבישה בבת אחת ובין כבישה בזה אחר זה, מלשון ר"ש: ודבר תימה הוא, דק"ל בפרק כל הבשר 'כבוש הרי הוא כמבושל', ובמבושל אין חילוק בין בבת אחת ובין לזה אחר זה... ועוד קשה מתני' לדעיל משמע דבשלימי חולין לא בלעי; ובמבושל אין חילוק בין שלמים לפצועין, וה"נ בכבוש!..." ובהמשך דבריו הביא את הירושלמי (שם תחילת הלכה ו): "א"ר יוחנן: לית כאן נכבשים אלא נשלקים; כבוש כרותת הוא", והסביר שכוונת הירושלמי להגיה באופן גורף: "משמע דאפולה מתני' קאי, דכל היכא דתנן 'כבושה' תנינן 'שלוקה' במקומה". "וצריך לומר דשלוך פחות מבושול" (ע"ש) כיצד מיישב את השליקה האמורה ביחס לעור-חמור לעיל (עז:). כלומר, משניות אלו עוסקות במקרה קל יותר - שליקה, הפחותה מבישול. לבסוף הביא ר"ש את הגמ' בסמוך (לעיל קיא). "הכבד אוסרת... ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה אומר... שלוקה אוסרת ונאסרת". ובסוף דברי ר"ש אלו מובא (בסוגריים, ואינו מובא בציטוט שצאל תוי"ט): "וצ"ל דהירושלמי פליג עלה". [אכן מצאנו שכתב ר"ן (נדרים מט. ד"ה הנודר מן המבושל) ששליקה משמעו הן 'מבושל יותר מדאי', והן 'בשילולא-בשיל', וזו לשון בני אדם. וכ"כ המאירי שם, והביא את הירושלמי הנ"ל כראיה; ע"ש]. ובתוס' יו"ט הנ"ל, אחרי ציטוט דברי ר"ש, כתב: "ולפי זה משניות דהכא קיימי בקושיא". ואחרי שהקשה עוד (הבאנו מזה לעיל), סיים: "ועוד אני תמה, שהרמב"ם בסוף הלכות תרומות העתיק למשניות דתרומות כמות שהן לענין כבישה". ולא תירץ; וא"כ, 'משניות דהכא קיימי בקושיא'.

ובספר ארץ הבחירה לרבי יוסף צבי וינר (תרומות, שם, י-יב) דן בזה, והביא דברי ר"ש ותוי"ט והקושיא מרמב"ם. ודקדק, שלהבנת ר"ש משאנן המשניות הללו עוסקות בכל איסור והיתר; אך רמב"ם דייק לפרש כולוהו מתניתין בתרומה. ועדיין קשה, וכי יש הבדל בין תרומה ובין שאר איסורים! והסביר בספר ארץ הבחירה הנ"ל (ע"ש!), שזו מחלוקת בבלי וירושלמי, ור"ש נוטה לבאר כירושלמי ורמב"ם כבבלי. כמובא לעיל, ר"ש הביא את הירושלמי והסיק ממנו שיש להגיה במשנה, בכל מקום שנאמר 'כבוש' צ"ל 'שלוך'; ושליקה היא פחות מבישול. ואכן מדובר במשנה בכל האיסורים, אלא ברמת בליעה ופליטה נמוכה - שליקה, כאמור; שאין בה בליעה אלא קלי בליעה (כגון תרדון, משנה יא) או בצירוף דבר חריף (חסית, משנה י). וכתב, דבתרומה ודאי בעינן שם פרי (עיי' תוס' נדה נ. ד"ה כל שחייב במעשר), וכן מוכח בירושלמי ספ"ק דערלה וספ"ז דשביעית: 'שרף פרי, פנין פרי; אין תימר שרף פרי - עשה כן בתרומה מותר'. שאם השרף נחשב שם פרי - בתרומה אסור, ואם לאו - אע"פ שהוא מתרומה מותר. לכן גם מי פירות שנשחטו מפירות תרומה פטורים מן התרומה (עיי' תרומות יא, ב). ובמשניות דתרומות חולקים הבבלי והירושלמי, האם בליעת טעם נחשבת 'שם פרי' או שלא, 'דהירושלמי סבר דטעמו של פרי חשוב ונחשב בעצמו לשם פרי וחייב בתרומה מזה עצמו, דטעם כעיקר אף בתרומה כבכל התורה כולה. וא"כ אין לחלק במתניתין דילן בין תרומה לשאר איסורים'. ואז בהכרח צ"ל שה'שלוך' הוא תחילת בישול, והוא פחות מבישול ומכבישה, "ובזה פליגי תנאין בין בתרומה בין בכל האיסורים עד כמה שלוק בולע ופולט". לעומת זאת, לדעת הבבלי מדובר במשניות דתרומות דווקא בתרומה, שיש בה דין מיוחד - "דבעינן חשיבות שם פרי, ומשום הכי אין טעם-כעיקר בתרומה"; ולפי"ז א"צ להגיה במשניות שליקה, מה גם ששליקה עדיפא מבישול. ולכן דייק רמב"ם, ההולך בשיטת הבבלי, לפרש כל המשניות בתרומה דווקא. והתנאים במשניות חולקים האם בשליקה ובבישול נבלע מגוף הפרי עצמו - ולא רק מ'מי פירות' שלו שאינם 'שם פרי' - עם הטעם, "ובזה אפשר דנחשב כפרי ויאסר בתרומה". ע"ע שם בארץ הבחירה שהאריך להסביר ולהראות כיצד הקושיא של ר"ש ותוי"ט מיושבות בזה.

דגים שצלו ומיד הונחו בקערה בשרית. "דגים שעלו בקערה". ועיין תוס' (ד"ה הלכתא) שכתבו בשם ריב"ן שפירש בשם רש"י חותנו שאם הדגים התבשלו בקדרה של בשר (ללא בשר) אסור, דכחד טעמא חשיב. אך א"כ כתבו בתוס' שמתוך לשון רש"י משמע שאין חילוק בין 'עלו' ובין 'נתבשלו' (ע"ש, וערש"י ד"ה נותן טעם, וע"ע ב"י י"ד צה, א, ופסק שם בשו"ע לקולא). ומדובר שהקדרה רחוצה היטב ואין בה בשר בעין (שו"ע שם).

שם. רב: אסור לאכלם בכותח; שמואל: מותר. ומעשה היה בר' אלעזר, ושמואל אמר לו "לרבך יהיבי ליה ואכל, ואת לא אכלת!"; וכששאל ר' אלעזר את רב, רב השיבו שלא היו דברים מעולם. א"כ מדוע שמואל אמר דברים שלא היו? ריעבץ: שמואל חשש שר"א יסתכן כשרואהו אוכל ואינו אוכל, כדאיתא בכתובות (סא. ע"ש). ועיין באר שבע, אריכות גדולה בפרטי מעשה זה. ועיי' במאמר מאת הרב נתנאל ונדרוולדה, בירחון האוצר (גליון צה, תשרי ה'תשפ"ה, עמ' תקצה-תקצז). וע"ע לבעל בן איש חי בשו"ת תורה לשמה (סי' סד; ושם ליקט מן התלמוד הרבה בעניין זה).

קיב. לחם שחתך עליו בשר אדום וכו'. ועיי' פסחים (עד:). ויד יהודה (על יר"ד, סי' סז הפירוש הארוך ס"ק טו); ראה הערתנו לפסחים בס"ד.

קיב: ואם רק הטהור מלוח - מותר (קיג). וכן בכשרה וטרפה, כשהכשרה מלוחה והטרפה תפלה, מותרת בהדחה (שו"ע י"ד ע, ג; ע"ש).

קיג. רב דימי מנהרדעא מלח במלח גס וסילקו. אך המולח במלח דק א"צ לסלקו, שנמהל בדם ונמש ונוזל מעצמו החוצה (רש"י ד"ה ומנפיץ).

"לא-תבשיל גדי" 3 פעמים. וכו'. בריש"י (קיד. ד"ה בחלב אמו) מתברר שישנן שתי גישות בין התנאים בדרשה זו. וטרם נבארן, נזכיר כי מבין הדרשות מוסכמת על הכל הדרשה מן הגד' השלישי - למעט בהמה טמאה. ונסה לבאר בע"פ ע"פ הנראה מרש"י: גישה א - בה אוחז שמואל וכן ר"ע (להלן קטז). - "גדי" אפי' עגל וטלה משמע (דהא ילפינן לה בבניין אב מ"גדי עזים" ר"גדי העזים). ודורשים 3 הגד', שמואל: 1 - לרבות חלב ונבלה, 2 - עֶבֶר 3 - למעט טמאה, כאמור; ואילו דם ושלִיָה א"צ פסוק, שהתמעטו ממשמעות גדי'. ולגבי החלב, דורש 'בחלב אמו' - 1 - לא זכר, 2 - לא שחוטה, 3 - לא טמאה. וכן היא גישת ר"ע (קטז). אלא שלדעתו איסור חל על איסור וא"צ 'גדי' לרבות חלב ונבלה, וא"צ לרבות עֶבֶר (ודאי 'גדי' הוא), ומדוה"ל למיכתב 'בהמה' מיתרי כולהו לדרשה: 1 למעט חיה, 2 - עוף. אולי גם ר"ה" (קטז). בגישה זו, ובחלב אמו' א"צ למעט טמאה מאחר שמיעטנו טמאה בגדי', ובא למעט עוף. גישה ב - של התנא להלן (קיד). - 'גדי' 1 דווקא (ולית ליה דרשת 'גדי' העזים), ע"ש תד"ה בחלב, 2 - לרבות שאר בהמות וחיה. 'בחלב אמו' - 1 לגופו, למעט שחוטה (משמעות 'אמו'), זכר וטמאה (דהא 'גדי' בטוהרה משתעי, כאמור, ואם היא אינה טוהרה כיצד הוא טוהר?), 2 - לרבות חלב פרה ורחל, 3 - לרבות חלב בהמה (ואחותו-גדולה - מן הצד-השווה של אמו ופָּרָה).

קיג: חלב ונבלה וכו'. (סיכום הגמ' באופן אחר) בדעת שמואל "גדי" ואף חלב ומה, א: איסור חל על איסור; ב: אין אף-ע"פ, והכא גז"כ "גדי"; ג: איסור חל על איסור (ובתרומה-טמאה בשם ר"א וליה לא ס"ל). חלקו ר' אמי ור' אסי במבשל חלב בחלב - א ('לימא'): האם אהע"א; ב: אין אהע"א, ואאכילה לא לקי, ופליגי בבישול האם לפטור מפני שהוקש לאכילה; ג: אָבִישוּל לקי, ופליגי באכילה האם לוקה על הוקשה לבישול; ד: לוקה אבישול ואין לוקה באכילה, ולא פליגי.

חלב. לכאורה קשה: יְהָא בשר-בְּחֵלֵב, האסור בהנאה, 'איסור מוסיף' (או 'איסור חמור', עיי' ראש יוסף לעיל קא. בדעת רש"י ורמב"ם, לעומת תוס' שם ד"ה איסור כולל שאיסור הנאה אינו 'איסור מוסיף' אלא סתם 'איסור חמור') על פני איסור חלב! כך, אכן, נקט רשב"א (קיג). ור"ן (בחיודשויו כאן) הסיק: "לפיכך נראה, דשמעתין פליגא אדרבא דאמר במסכת שבועות (כד): דאפילו למאן דלית ליה כולל מוסיף אית ליה". לפ"ז משמע שפְּסוּגוּיֵינוּ ביחס לחלב, למאן דאית ליה איסור מוסיף/חמור (עיי' לעיל קא). אכן חל; וכיו"ב לגבי איסור נבלה. אך עיין רמב"ם בפירושו למשנה בברכות (ג, ד), "ויש בדברינו אלה נקודה נפלאה נעיר עליה..." שכתב שבשר-בחלב לא נאסר בהנאה אלא ממתת שאסר הפתוב אֶקְיָלוּ, וא"כ איסור ההנאה תלוי באיסור האכילה, ואם אין לאיסור-האכילה לחול (שכבר אסור באכילה משום חלב), איסור ההנאה לא יוכל לחול בלעדיו. ולעומת זאת, חלב הקדשים, שאיסור-ההנאה משום הקדש חל על איסור חלב (להלן קיז, ומפורש בברכות יד). - ששם אין איסור-ההנאה תלוי באכילה (עיי' פלתי סי' פז ס"ק יג). ולגבי שור הנסקל עיי' ראש יוסף (לעיל קא). וחתם סופר (לעיל קא. בתד"ה איסור כולל). וכתב בחת"ס (שם)

שגם רש"י סובר כ'קודה נפלאה' של רמב"ם; וכן ביארו בדעת רש"י **בבא יצחק** (רבי אברהם יצחק גליק, לבוב ה'תרנ"ו, לעיל קא. ד"ה ועפ"י"ז יאירו) ו**בדור רביעי** (לעיל שם). [רבים דנו בדברי רמב"ם אלו, ומן הרשום אצלי לעיון (ברובם לא בדקתי בפנים לעת עתה) - ע"ע ראש יוסף (כאן); תפא"י בעז (כרתות ג אות ג; מעילה א אות א); טעם המלך (הל' איסור"ב יז, ח ד"ה ואלם רבינו, וד"ה ואם); קהלות יעקב (סי' כג ד"ה והנראה לע"ז)]. ו**בשיעורי ר' דוד** (פוברסקי) ליבמות (דף לב: אות קג) חקר בטעמו של רמב"ם, שאין זה מפני תלות האיסור-ה'מוסיף' באיסור הקיים-כבר, אלא שבבשר-בחלב איסור האכילה בסיסי ואיסור ההנאה תלוי בו ועל גביו. כך הסביר שם, שהיה נראה שהטעם הוא שבלא דין 'איסור מוסיף' לא שייך שיחול איסור-ההנאה בלי שיחול איסור-האכילה, והרי איסור-האכילה כשלעצמו אינו חל, ולכן גם איסור ההנאה לא יחול ואינו חשוב 'מוסיף' כלל. אך הקשה, שלפ"ז מדוע בנשבע שלא אוכל נבלות וכשרות, או שנשבע על תאנים וחזר ונשבע על תאנים-וענבים - חלה השבועה על האיסור-לוי-מכבר ב'איסור כולל' (ע"י שבועות כד:)?, אדרבה, היה לומר שפיון שיעל האיסור-לוי-מכבר אי אפשר שתחול השבועה ללא שתחול על המותר לו (וכך תחול ב'איסור כולל' על האיסור לו), ממילא אף על המותר-לו לא תחול, שאין כאן דין 'כולל' ו'מוסיף' וא"כ כיוון שבטלה מקצתה בטלה כולה! אלא - הסביר רבי דוד - "וצ"ל דהטעם של הרמב"ם הוא דבבשר-בחלב כל האיסור מתחיל מהאיסור-אכילה, דבב"ח נאסר באכילה, וגם בהנאה, ולכן דוקא בזה אמרין דכיון שלא חל איסור אכילה - דאין איסור חל על איסור - לא שייך כלל שיחול איסור הנאה שהוא תלוי רק באיסור אכילה".

ובלחם משנה (הל' מאכלות אסורות ט, ו) תירץ אחרת קושיה זו (כנראה בלי להפיר את דברי רמב"ם אלו בפינה"ש, כפי שהעירו בראש יוסף כאן ולעיל קא. ובדור רביעי שם): איסור ההנאה קל, שאין עליו מלקות אלא איסורא בעלמא, ולא ייתכן שאיסור יהיה 'מוסיף' בגלל 'איסורא בעלמא' שפזז ועל גביו יחיל שוב את האיסור החמור הרבה מן ה'תוספת' - איסור האכילה, לאו ומלקות. וכתב שהוא דוחק.

קיד: המקורות לאיסור ההנאה מבשר וחלב **בטור** ובשו"ע (יו"ד פז, א) הביאו את דרשת תנא דבי ר' ישמעאל, שנאמר "לא תבשל גדי" 3 פעמים, לאסור בישול, אכילה והנאה (קטו:). מסתבר שהיא נבחרה מפל הדרשות, מפני שאותה בחרה הגמ' להביא במסכת קידושין בסוגיית איסורי הנאה (נז:).

קטז: בשר חיה ועוף אסור בחלב. אף בשר עוף אסור מן התורה, לרבנן (רש"י קג: ד"ה כל הבשר; תוס' קיג: ד"ה בשר; קד: ד"ה עוף; ועיי' לעיל קד. בדברי רב יוסף). אכן בראשונים יש שנקטו שעוף לכו"ע דרבנן - **רמב"ם** (הל' ממרים ב, ט); **בית יוסף** (יו"ד פז, ג); ובפינה"ש לרמב"ם (ח, ד) פסק כרבי עקיבא, ולכא' משום דסבר שאין חולק לגבי עוף מן התורה; וזו לשון **רא"ש** בס' נא: "ומה שהביא רב אלפס (מב: בדפיו) דר"ע ולא הביא דברי יוסי הגלילי - משום שפוסק הלכה כרבי עקיבא. ואי ס"ל דרבנן פליגי עליה - הא קי"ל (עירובין מו:): הלכה כר"ע מחבירו דווקא, ולא כנגד רבינו! - אלא ודאי סבירא ליה דלא פליגי, אלא ת"ק אמר שנוהג בבהמה טהורה דוקא ולא בטמאה, ור"ע מפרש מהיכן נתמעטו חיה ועוף ובהמה טמאה".

רבי יוסי הגלילי: בשר חיה - מהתורה; כ"נבלה". לשיטתו, "כל שנוהג בו איסור נבלה - יש בו משום בשר בחלב" (מלשון רש"י במשנה, קיג: ד"ה נאמר לא תאכלו). האם, לאור זאת, גם בשר חיה-טמאה בכלל האיסור? ואם כן, מדוע לא הוזכר זאת בגמ' כאן כחשובה נוספת לשאלת הנפק"מ בין ר' עקיבא ובין ריה"ג? תירץ רש"י: "אָבָל בהמה טמאה לא פסיקא ליה", שיש להתלבט בזה. שכן ריה"ג ס"ל שאין איסור חל על איסור, אלא 'איסור כולל' בצירוף היותו איסור חמור (לעיל קא). ובשר-בחלב אמנם איסור חמור (אף בהנאה), אך אינו 'איסור כולל', אלא למ"ד 'טעם עקיקר' לאו דאורייתא (ראה הערתנו בס"ד לעיל צח:), שאז מצד עצם-הטעם של בשר-טמאה אין החלב נאסר, ואיסור בשר-בחלב יכול לחול על החלב, ומתוך כך יחול גם על בשר-הטמאה (נמצא 'כולל' וחמור יחד); אך אפשר שאיסור בהמה-טמאה הוא הנחשב חמור ביחס לבשר-בחלב, שנבלתה מְטמאת (ע"י מעילה טו: טז-). ו**בראש יוסף** (כאן ולעיל קיג) נקט שאיסור נבלה עצמו אינו נוהג בבהמה טמאה לפי ריה"ג (ור' הערתנו לעיל קג), ובשר בחלב הרי הוקש לנבלה וכבר מכוח זה פשוט שאינו נוהג בבהמה-טמאה: "הא דלא קאמר בהמה טמאה, משום דלר' יוסי הגלילי אין איסור חל על איסור כמו שמבואר בדף ק"א ע"א יע"ש, וא"כ בהמה טמאה אין בו משום איסור נבילה". וע"ע מה שדן **בראש יוסף** כאן לגבי דרשות תלתא "גדי" לפי ר' יוסי הגלילי.

קטז: שְׁכָנוּס בְּמִיקָה. ואינו נחשב מגופה. אך עדיין נחשב חֶלֶב - זו שיטת רש"י למסקנה וכן פסק (ד"ה הרי זו אסורה), עיי' בדבריו שהאריך.

אסור לְגַבֵּן (לְהַקְרִישׁ) בקיבה חלב לגבינה ואוסרת (בשר בחלב) אם נִתְּנָה טַעַם. "והלכתא: אין מעמידין בעור קבת נבלה". הקשה **מהרש"א**: "הכא ודאי איכא לאקשווי כמו שהקשו התוס' לעיל (קטו: ד"ה המעמיד), דמאי אריא עור קיבת נבלה? בעור קיבת כשרה נמי אין מעמידין, כדקתני במתניתין: אם יש בה בנ"ט ה"ז אסורה!" ומתיר: "ויש ליישב בדוחק, דלא נקט הכי אלא משום סיפא דמלתיה: 'אבל מעמידין בקיבת נבלה'". ובלב אריה תירץ באופן אחר: "א"ש דקאמר 'והלכתא אין מעמידין בעור קבת נבלה'; דבזה היא מלתא דפסיקא דאסור אף בדיעבד לעולם, אפי' אינו נותן טעם; משא"כ בעור קבת כשרה, אינו אסור בדיעבד, רק בנותן טעם, וזה לא שכיח כלל, כמ"ש הרמב"ם" (בהל' מאכלות אסורות ט, טז). וע"ש שהאריך.

קיו: והקרניים. אך רש"י כתב להלן (קכט: ד"ה מעשה עין [בתרא]) שקרניים מביאים טומאה רק מדין 'שומר'. ואכן בשיטה **מקובצת** כאן (אות ד) הגיה והוסיף ברש"י "משום שומר". מסתבר שהכוונה היא שהקרניים שומרות על הבשר הסמוך למקום חיבורן; וראה הערתנו בסמוך לגבי טלפיים.

טלפיים. על מה הן שומרות? "אפילו מה שאינו מובלע בבשר הני שומר, שהם כמו מנעלים על רגלי הבהמה" - מלשון **תפארת יעקב** (על תד"ה והטלפים). זאת - כתב שם - בניגוד לציפריים, שהן בולטות הלאה ואינן שומרות על הגוף (והיינו מה שאמרו להלן קכא. שמצפריני עוף ומקרניים מצטרף רק החלק הסמוך לבשר או המובלע בו, ע"ש), עליהן ראה דברינו בסמוך בס"ד.

רש"י צפריני עוף ותחתית מקורו העליון. להלן (קכא). וברש"י שם הוקשה לי, דמחך גיסא כתב (ד"ה מיטמאין) "אלו נעשין יד להכניס ולהוציא", אלמא משום 'יד' הוא; ומאיך, בהמשך דבריו שם כתב לגבי צפרנים (ד"ה צפרנים; וע"ש ד"ה תחתון לגבי מקור) "היכא הוה אוכל", אלמא משום דהוה אוכל הוא! ותו, אי משום 'יד' אמאי מצטרפין? **בחזון איש** (מס' טהרות א, 1) פירש שמטמאין אף בפ"ע, דבשר גמור הוא, והא דקתני 'מצטרפין' משום דסתמא אין בו כזית, אך, כאמור, אין זה כרש"י. על המשנה בטהרות (א, ב) לגבי מקור וצפרניים של נבלת עוף טהור, פירש הגר"א מווילנא בפירושו לטהרות **אליהו רבה**, "מצטרפים - שנאכלין עמה, והוה אוכל". וא"כ כשנחבר זאת עם דברי רש"י נמצא כי תרוייהו איתנהו: דין 'יד', ושנאכלים עם הבשר (וכך ציינו ע"פ הגר"א בתלמוד המבואר מהד' שוטנשטיין ומהד' חברותא). אך עדיין הוקשה לי, תרתי למה לי? וראיתי באוצר החכמה, בספר **שושנת העמקים** (רבי נתנאל יחזקאל רותם, בני ברק) על משניות מסכת טהרות, ביאר דברי רש"י ויישב אותם כך: ההוא"ל של הגמ' היא דהני משום יד, ולכן הקשתה "חרטום - עץ בעלמא הוא" ומדוע מצטרף, דהא אינו שומר, ויד אינה מצטרפת! והשיבה שנאכל עמו, שמדובר בתחתון של עליון וכו', וא"כ תרוייהו איתנהו: כל החרטום מכניס טומאה ומוציא מדין 'יד', ומתוך 'תחתון של עליון' אף מצטרף כי נאכל עמו. וה"ה לצפרניים (אלא שהגמ' לא הוצרכה להקשות שוב "עץ בעלמא הוא", שכבר נודע לנו החילוק).

קיח. דַּרְךְ הַשׁוֹמֵר שנגע כנגד המאכל באחר. כוונתו לדברי הברייתא "הנוגע כנגד בשר מאחוריו", וכפי שהדגיש רש"י להלן (קיס: ד"ה לא שנו): "ויש חומר ביד מבשומר, דיד מביאה את הטומאה בכל ענין שהיא, אבל שומר - אם יש חתיכת עור ועליה בראשה אחד כזית בשר ונגע באחד מן הנימין בראש האחר - טהור, דשומר אין מביא טומאה כמעשה יד אא"כ נגע כנגד הבשר, כדאמרין בריש פרקין...". ע"ע במשנה עוקצין (א, ב, ב, ב).

וכן כלי. בסוגיה התרבה כלי חרס מ'תנור וכירים...". ובתוס' (ק"ח: ד"ה מעיקרא) כתבו ששאר כלים התרבו מ'כל הנוגע בהם' (ע"פ הגהת רש"י, ושם הוסיף: שהוא האמור בשרצים, ויקרא יא, לא, ע"י ילק"ש שמיני תקלז). עוד יש להזכיר את דברי **תוס'** לעיל (כד: ד"ה וגבו), שפלי חרס לא התרבה לדין 'יד' אלא להוציא, ולא להכניס.

קיח: 'יד' להכשיר וכו'. הזכרנו שלדעת רבא זו מחלוקת ר"מ ור"ש להלן לגבי אבר ובשר מדולדלים (קכח:), ר"מ כר' יוחנן, שי"ש, ור"ש כרב. עוד יש להוסיף מן הסוגיה להלן, שחלקו בזה אמוראים נוספים, ע"פ מה שפכת שם רש"י (כמובא בהערותנו החיצוניות שם בס"ד), לדעת רבה ור"פ יש יד להכשיר, ולרב אחא ב"ר איקא אין; וראה שם עוד.

רב: אין 'ד' למאלל פחות מכזית וכו' לר' יוחנן תנאי היא, ולרב תנאי פליגי או ב'ד' או ב'שומר'. נוסח אחר לסיכום הסוגיה. רב (ור' חנינא): אין 'ד' למאלל פחות מכזית ואין 'שומר' לפחות משיעור פול (אא"כ הוא דבר שלם); ר' יוחנן: מקפול ומעלה יש 'ד', ו'שומר' - כל שהוא. שלב הראיות - א' 2 עצמות ועליות 2 חצאי זיתים והבית מאהיל - לדעת ת"ק הבית טמא, וליהודה בן נקוסא-ר' יעקב בן מצטרפות. לר' יוחנן 'ד', ולרב או 'שומר'; ומ"מ כתנאי. ב' ר' יהודה: קולית מביאה טומאה לכזית שבה; אחרים: אפי' כפול. לר' יוחנן ב'שומר' (ר'פול' לא דווקא אלא אפי' פחות), ולרב ור' חנינא כך (ר'פול' דווקא) או ב'ד'. ודייקא דב'שומר' מדובר מדקתני 'קולית' (רבא). ג' משנה בעוקצין: ר"א ב"ע מטהר בפול ומטמא בקטנית - לר' יוחנן ב'שומר', לרב ב'ד' ובקלח (יותר מכזית). ד' תנדר": 'עדשים בקליפתן' - לרב ב'ר'יה שאני.

ר' יהודה: אין 'שומר' לפחות מכזית. ע"פ ברייתא דקולית; וכפי שהסיקו (ע"פ רבא) דבשומר עסקינן מדקתני קולית. וכ"כ בתוס' (קכד: ד"ה אבל: כת"ק דאחרים... דאין שומר לפחות מכזית").

קכ. הקריש דם ואכלו - חייב. כתב רש"י (ד"ה הקפה): 'הקרישו ע"י האור'. לפי שיטה אחת (של ראשונים ואחרונים בהבנת שיטתו), הולך בזה רש"י לשיטתו במנחות (כא), שדם שבישלו חייב עליו, ורק בדם חטאות הפנימיות חלקו שם אמוראים. אך לשיטה אחרת בדעתו, דבריו כאן עומדים בסתירה לשיטתו במנחות שבאש אין חולק שם על זעירי שפטור. ראה על כך בהערות החיצוניות למנחות שם, שאפשר שפאן פירש כדעת רב בכרתות (כב.), החולק על זעירי (ע"פ סמ"ג לאוין קלז, בפירוש אחד). או שהדברים כאן אמורים ע"פ ה"א של הסוגיה שם, וכפי שמשמע כאן שעשה זאת באש ("כיון דאפקיה אחשובי אחשביה") - קונטרס הבלעת הדם (לרבי משה פלאטו, לו. בדפי הספר, בהערה; ובהשמטות, קנא-קנד.); וכתב שם שזו דעת ריש לקיש בסוגייתנו, וסתמא דגמ' הכא דידיה היא. ושם הארכנו. ראה גם לעיל (קט. במשנה) וברש"י.

קכא. מקצתו נצמד לעור בנישכת היה או חשב עליו - מצטרף. בגמ' 'בשר שפלטו ספין היכי דמי?... רבי אבין ורבי מיישא, חד אמר...'; ורמב"ם (הל' טומאת אוכלין ד, ד) כתב את שתי האפשרויות, ובכסף משנה הסביר: 'ומשמע דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולענין דינא לא פליגי'.

[לגבי 'מרטקא', גיד הצוואר, מחלוקת ר' יוחנן ור"ל. הבאנוהו בראש הפרק (קז:). ועי' כס"מ הל' טומאת אוכלין ד, ד].

[לגבי דבר שפופו טמא טומאה חמורה, שא"צ הכשר, הבאנו להלן (קכט.); וראה הערתנו שם על דברי רש"י כאן מול דברי הגמ' בנדה (נא).]

קכב. 8 השרצים וכו'. כאן (קכב): נאמר שר' שנה תנשמת, ונראה שמי שלא שנה תנשמת מוכרח לסבור דלאו גז"כ היא אלא בגישתא הדבר תלוי (עי' רש"י קכב: ד"ה תנא דידן). ולכאורה אין חולק בזה, שאל"כ קשה, מדוע הדרשה אינה כוללת את התנשמת? אך במסכת שבת (קז). נראה שלרבנן דמתני' דהכא אית להו גז"כ, שלארבעה אין עור (קז: ורש"י ד"ה רבי יהודה היא)! ועי' תוס' (ד"ה כרבי יהודה; ובשבת קז. ד"ה ע"כ). ותירץ בלב אריה (על תנא כרבי יהודה) לשיטת רש"י, דהכא פליגי תנאי אליבא דת"ק דמתניתין, דר"ב תנא הוא ותנא תנשמת' כלומר שנה אותה במשנתנו, ותנא דידן' דלא תנא תנשמת במתניתין, ס"ל דת"ק כר' יהודה דאזיל בתר גישתא ולא דריש 'הטמאים'. וסוגיא דשבת לרב היא (דהתם שקלינן וטרינן אליביה דאמר דמדור רבנן לר' יוחנן ב"ג לענין שבת, ולא חלקו עליו אלא לטומאה ומשום קראי), והוא תני במשנה דהכא תנשמת, ולא אזיל ת"ק בתר גישתא אלא בתר קראי. כמו זה כבר כתבו רשב"א, ריטב"א ור"ן בחידושיהם לשבת, שהסוגיה בשבת בשיטת רב דתני תנשמת ויליף מ'הטמאים' וכו', והסוגיה בחולין סוברת דכיוון דתנא דידן לא תני תנשמת ש"מ דאיהו נמי בתר גישתא אזיל ולפ"ז אפי' לענין שבת אין להם עורות, כיוון דטעמיה משום גישתא. [וע"ש ברש"י (קז. ד"ה אלה הטמאים), שכשהסביר רש"י את הדרשה הוציא ממנה רק 3 - וכתבי' אלה' למעוטי הנך דקרא קמא החולד והעכבר והצב, ולא הזכיר את התנשמת; שאין למקטע מן הדרשה, וכאמור]. ולכא' קשה מה שכתב שם רש"י דלרבנן ארבעה הם שנמנו לרבנן (קז: ד"ה תריץ הכי, והוא אליבא דרב, מלבד פעמים אחרות בסוגיה שרש"י הזכיר ארבעה)! ואולי י"ל שכתב כן רש"י להו"א דהתם (שהיא כהו"א דהכא); ובתירוץ רב אשי שם מתחדשת ההבחנה בין מי שלומד מן הפסוקים ובין מי שלומד מסברה (בתר גישתא), במקביל לתירוץ רב שישא בסוגייתנו; ואכן למסקנה, לרבנן דהכא (לרב) חמישה נמנו, שהתנשמת נמי נמנתה. ולפ"ז אפשר ששמואל יהתם אינו חולק על רב שבסוגייתנו, וליכא למאן דדריש מקראי וקנה ארבעה בלבד (וא"כ י"ל שרב ושמואל בשבת חולקים אליבא דרבנן האם ללמוד לענין שבת מטומאה). ומצאתי בהערות הרב יוסף שלום אלישיב (שבת קז:), שתירץ ש"ק (רבנן' בסוגיה בשבת) אינו סובר ממש כר' יהודה, אלא משלב בין סברת 'גישתא' ובין הדרשה מהפסוקים, שאלמלא הדרשה היה אומר שלכולם יש עור (לכן, לרב, לענין שבת החובל חייב על כולם); ולעומת זאת ר' יהודה לומד הכל מסברה, ולדידיה אין מקום לחלק בין טומאה ובין שבת.

קכב: 4 מיל. (השמטה) [וכן לגבי עיסה בטרהרה, לתפילה בבית-כנסת ולנטיילידיים - יטרח עד 4 מילין; ולאחוריו עד מיל].

קכג. עד שיגיע לצוואר. מחלוקת ר' יוחנן בן נורי וחכמים לגבי עור הצוואר, פירש רש"י (ד"ה עור שעל הצוואר) שהיא בענין המרגיל (המפשיט מן הרגליים), ופליגי בפירוש 'כולו חיבור לטומאה'; ומשום יד, כדפרש"י בשאר המשנה (עיין מהר"ם מלובלין). וכן משמע, לכאורה, להלן (עמוד ב) בענין המפשיט בשרצים, שהגמ' קושרת עם מחלוקת ר' יוחנן ב"ג ורבנן. אך בהמשך (קכג): פירש אב"י שמחלוקתם היא בענין 'שומר העשוי לנתק מאליו'! כתב שם בתוס' דא"ש, שרש"י חזר בו בסוף, בעקבות דברי אב"י והסוגיה שם, 'והדין עמו דחזר בו'. כיו"ב כתב בלב אריה, שרש"י פירש במשנה כמו ההו"א של הגמ', שמחלוקתם במרגיל ומדין יד; אך לבסוף חזר בו בעקבות דברי אב"י, ופירש את כל המשנה בדיון שומר (ע"ש שהאריך בביאור הסוגיה). אך בהתם סופר כתב, שאב"י לא העמיד להלן את מחלוקת התנאים כאמור אלא לשיטת ריש לקיש (שאמר שם, לפי לשון א, שעור 'חלים' בניגוד לטלית, ואף שנקרע רובו לא בטלה טומאתו), שהקשו עליו ממחלוקת חכמים ור' יוחנן ב"ג (שליב"ג אינו 'חלים'; ואב"י תירץ שלא בזה חולקים התנאים, אלא בשומר העשוי להינתק מאליו); אך לר' יוחנן משנתנו תתפרש כולה כדן יד', כדפרש"י במשנה. וכ"כ בנזר הקודש (רבי משה רוזין). באופן אחר תירץ בספר דורות הראשונים (לר' יצחק אייזיק הלוי, חלק ראשון כרך ה' רפג ע"א; מובא בתלמוד-המבואר מתיבתא כאן) - דבר אחד הוא; פירוש המשנה בדיון יד, אך סברת חכמים (שכולו חיבור) אינה ברורה, שהרי הצוואר - בניגוד לחזה - קל להפשיט! אלא כיוון דסבירא להו דשומר העשוי להינתק מאליו הווי שומר, עור הצוואר בעודו מחובר טמא מדין שומר, ולכן לא חילקו בו וגם במרגיל כל העור חיבור (מדין יד), אף עור הצוואר. אך לר"י בן נורי לא הווי שומר, ומדינא אף הנוגע בעור הצוואר המחובר טהור, ולכן גם בדיון יד 'המרגיל כולו חיבור' הוא חוץ מן הצוואר.

קכד. תנור שננטא וחתכו וכו'. נוסח אחר לסיכום (מפורט יותר וקרוב למבנה הסוגיה): נטמא - חותכו לגבהו ל-3 (שלא יהיה רוב), ומקלף הטיט עד הקרקע; ר"מ: א"צ, וחותכו מבפנים לפחות מ-4 טפחים (תירוץ רבא: חולק בטהור, למנוע קבלת טומאה). חתכו לרחבו - ר"מ: שיהיה פחות מ-4 טפחים; חכמים: או פחות מרובו. ע"כ.

(השמטה) ר' מאיר: תנור מקבל טומאה אם יש בו 4 טפחים; רבנן: ובקטן טפח. ע"כ.

שם, לרחבו רובו ולא פחות מ-4 טפחים. שני תנאים צריך כדי שתישאר טומאתו, לקולא. 'לא קשיא: הא בתנורא בר תשעה, הא בתנורא בר שבעה'; שיריו ארבעה (בפחות מזה אינו מקבל טומאה) - בתנור בר שבעה (אינו טמא ברובו, שלא יהא חמור מתחילתו שצריך ארבעה), ושיריו ברובו - בתנור בר תשעה (אין לטמאו בארבעה אלא עד שיישאר רובו). רש"י (ד"ה הא אמרי, בתנורא, והאי דקתני רובו; נדה כו: ד"ה ה"ג תחלתו, שאחרי ד"ה תחלתו ארבעה), תוס' (ד"ה הא), ופירוש זה להקל הוא. ובתוס' בנדה (שם ד"ה תחלתו) כתבו בשם רש"י כאן להפך, לחומרא, שתנור בר שבעה נטמא ברובו אף שאין ארבעה, ובר תשעה בארבעה אף שאינו רובו; והוא פירוש ר"ש למשנה זו (כלים ה, א; וכפי שהעירו על דברי תוס' שם, שם בחידוד הלכות ובהגהות רבי שמהה מדסוי), וכן פירשו רע"ב (כלים שם) ובתוספי הרא"ש (נדה שם ד"ה ושיריו). ולגבי פי' רש"י ותוס' כאן, כתב מהרש"א: 'ויש לדקדק ע"כ בהך מתני' דלעיל, דמוקמינן לה בדעבידה גיסטרא, ושיריו ברובו טמא אף על גב דלא הוי ארבעה, ואם כן עדיף שיריו מתחלתו! והיה נראה לומר: בדעבידה גיסטרא - דעומד כולו יפה - הוי שפיר שיריו תחלתו, דכולו עומד הוי, והוי יותר מדי'. והקשה, שא"כ אפשר היה להעמיד משנה זו ג"כ בנחתך לגבהו (גיסטרא, שהוא חמור יותר, כאמור), ולהשתמש באותו חילוק אך לחומרא: 'אבל קשה, דא"כ נוקמי הך מתני' נמי בדעבידה גיסטרא, ולחומרא: הא דקתני רישא ד' - בתנור בר ט', וסיפא ברובו בתנור בר ז' וצ"ע'.

עור שעליו שני חצאי כזית וכו' ר' אמי. גרסתו, ר' יוחנן הגביל את שיטת ר' ישמעאל, שאם פלטתו סכין מודה שבטל. לפי, לא נחלקו ר' ישמעאל ור' עאל בשפלטתו חיה. אך לעיל (קכב), בדיון הגמ' בדברי רב הונא, הסיקה הגמ' מפרשות "לעולם פלטתו סכין לר' ישמעאל לא בטיל", ומחלוקת התנאים היא בין פלטתו סכין ובין פלטתו חיה! תירצו זאת בקצרה בתוס' (סוף ד"ה אבל) דבהך דר' אמי לר' ישמעאל פלטתו סכין בטל - כשלא פָּסוּ, אך אם פָּסוּ מע מעמנו מלהיבטל ("דגלי דעתיה דלא בטליה מעיקרא", רש"י סוף קכא); לעומת דעת ר"ע, שלא יועיל לכנסו. כלומר, בשפלטתו סכין ר' ישמעאל אינו מודה לר"ע לגמרי שבטל בכל אופן, אלא מודה שבטל אם לא גילה דעתו ע"כ כינוסו שמחשיבו.

ויש לשים לב להבדל שבין הנידון שבסוגייתנו - טומאת נבלות - לבין הנידון בסוגיה שלעיל (קכא), שם אמרו שאם חשב עליו לאכילה (אף שפלטתו סכין) מקבל טומאת אוכלין. והיינו ביחס למשנה שם (בריש פרקין) "והאלל... מצטרפין לטמא טומאת אוכלין, אבל לא טומאת נבלות", והיינו "דלטומאת אוכלין הוא דמהניא מחשבה לשויה אוכלא, דאפילו עור ששלקו מטמא טומאת אוכלין אחרי שעשאו רך; אבל לשויה בשר - לא" (רש"י סוף קכא). דבטומאת נבלות אין שייכת מחשבה. "דמתניתין רבי עקיבא היא, דאמר העור מבטלו מטומאת נבלות ואפילו פלטתו חיה" (קכא. ד"ה פלטתו חיה).

ובסוגיה דרב הונא לעיל (קכב) נמצא (ע"ש רש"י ד"ה הכי גרסינן אלא לעולם) שדברי ר' יהודה שם ש"האלל המכוס" מצטרף, הם כשיטת ר' ישמעאל שאין העור מבטל את חצאי הזיתים, דאי מבטל להו כיצד כינוסם א"כ יכול להפקיע את הביטול ולהחזיר להם שם נבלה? הא בטלו להו ("דאי בטלינהו עור תו לא הדרי למהני נבלה"; לשון רש"י שם ס"ה ואמר רב הונא). ומינה, ת"ק - דס"ל דכינוס לא מהני - ס"ל כר' עקיבא, שהעור מבטל, ומאחר שביטל מה יועיל הכינוס? וכן העיר רש"י (קכא. ד"ה פלטתו חיה, בדבריו שציטטנו לעיל. עיין תלמוד מבוואר חברותא (רבי יעקב שולביץ, קכב. הערות 100 ו-102).

קכה. קולית וכו'. להלן סיכום מהלך הסוגיה המרכזי: קולית נבלה וקולית שרץ - רק כשנקובות. א] רב יהודה ב"ר חייא: מוח שבפנים אינו מעלה ארוכה (להצמיח בשר) בחוץ, ובמת מדובר שאין כזית מוח, ובנבלה יש. ב] אביי: מוח מעלה ארוכה בחוץ, וכאן אין מטמא באוהל כי נָסַר רצוצה לרוחב הקולית. ג] ר' יוחנן (ורבא): יש כזית מוח, ומוח מעלה ארוכה, והנוגע טמא = גם המאהיל (והמשום שהוא אבר). כשהמוח יבש ומתקשקש (אין מעלה ארוכה ואינו כאבר), אכן הטומאה בוקעת ועולה, וקולית נבלה טהורה כי אי אפשר לנגוע. ר' אבין: וכן תנן שנגיעה ואוהל (באופן ישיר, לא 'המשקח') מצטרפים. והקשו מן הסיפא, ש'המשכה' אין מצטרפים. לכן העמיד ר' זירא בטומאה רצוצה בין 2 מגדלים, דכולה נגיעה היא. ומאן תנא (דמתניתין, לר' יוחנן) דאוהל=נגיעה - ר' יוסי, דתרווד-רקב מטמא במגע; והדאמר נמי 'באוהל' גרידא (ואינו בכלל 'נגיעה') - אביי: למעלה מטפח; רבא: ב'המשקח' (והביא ראיה מ'תבילי מיטה וסריגי חלונות שפרסן באוויר מעל המת, ש'הנוגע כנגד הנקב טמא' מעל טפח. אביי: תוך טפח, ושלא מול הנקב אינו כמת-בכסותו, דלא מבטל ליה. ולר' יוסי טומאה טמונה אינה בוקעת, כדבתבת המגדל שאין בפתחה טפח, ובתוכה מת, שת"ק מטמא שדרך טומאה לצאת אי נמי (כשאין טפח מעליה) טומאה טמונה בוקעת, ור' יוסי מטהר, שיכול להוציאה חתוכה או לשרפה שם, וכן אין טומאה בוקעת). החולק על ר' יוסי וסובר שנגיעה=אוהל - ר"ש (תרווד רקב אינו מטמא במגע).

אפילו ללא מוח. לשון רש"י (ד"ה ואי): "אף על גב דליכא מוח, הואיל ובמחבור לחי סוף המוח לבא, שהרי פעמים שהמוח כולו כלה וחוזר, ועי' המוח גדל הבשר מלמעלה - א"כ בלא בשר ובלא מוח חשיב אבר כל עצם חלול, ותנן (אהלות א, ז): האברים אין להם שיעור, אפילו פחות מכזית מן המת ופחות מכעדה מן השרץ".

קכה: ר' יוסי הוא הקורא אוהל 'נגיעה'. על שאלת הגמ' 'ומאן תנא דקרי לאהל נוגע' הקשה רמב"ן (להלן ככו), שהרי במשנה עצמה באהלות (ג, א) דעת ר' מאיר בשם כמאים (החולקים על ר' דוסא בן הרכינס) שאפילו אוהל-המשקח מצטרף עם נגע! ותירץ רמב"ן, שטעמו של ר"מ אינו משום שסובר שמגע ואוהל שם אחד הם, אלא שסובר שאף משני שמונות מצטרפים (וסיום המשנה שם "הכל טמא חוץ מן המגע עם המשא" וכו' מדברי ת"ק הוא).

ר' יוסי הוא הקורא אוהל 'נגיעה', שטמא ב'נוגע'=מאהיל, במלא כף רָקַב. שאין מגע ברקב, שחלקיו מפורדים זה מזה. והכי תנן באהלות (ב, ב): "מלוא תרווד רקב שגָּבְלוּ במים - אינו תָּבוּר לטומאה"; ולשון רע"ב שם: "אינו חיבור לטומאה - ואם האהיל על מקצתו אינו כאילו האהיל על כולו; וכן לענין מגע". וביחס לדברי רש"י בנדה (נו. ד"ה טומאת רקב: "במגע ומשא ובאהיל"), ראה הערתנו שם (נה).

ומצטרפים לכזית מלבד ב'המשקח' שדבר אחר מאהיל עליו ועל הטומאה. אלא בשני האופנים האחרים של טומאת אוהל - כשהאדם מאהיל על הטומאה, וכשהטומאה מאהילה על האדם. והנה בענין 'המשקח', משמע כאן בסוגיה שאף רבא מודה בדעת ר' יוסי שאינה קרויה נוגע. אך להלן (קכו), כשהגמ' מבררת "ומאן תנא דפליג עליה דרבי יוסי? רבי שמעון הוא", פרש"י (שם ד"ה מאן תנא) ששאלת הגמ' שם מכוונת למה שאמרו כאן שאין נגיעה ואוהל-המשכה' מצטרפים, אלמא מגע ואוהל לאו חד שְׁמָא הוא, ופליג אדר' יוסי. וזה בניגוד לדברי הגמ' כאן 'היכי דמי 'אוהל' גרידא? בהמשכה'! אכן הקשו זאת שם בתוס' (ד"ה מאן תנא) ורמב"ן על פרש"י, שהרי אף ר' יוסי מודה ב'המשכה' דלאו היינו נוגע (על כן פירשו שאין כוונת הגמ' לתנא מסוים שצוטט לפני כן בסוגיה)! בלב אייה (על דברי תוס' שם; וכ"כ בקצרה בחתם סופר שם) תירץ לשיטת רש"י, דמתניתין-דצירוף לכו"ע, אף לרבא, בטומאה רצוצה בין שני מגדלים, כאוקימתא דר' זירא (בניגוד לתוס' כאן ד"ה ומאן, וכמ"ש בלב אריה על תוס' כאן, ועיין ביאור חברותא הערה 158), ומדנקט התנא דווקא בטומאה רצוצה משמע דבלא"ה מגע ואוהל אין מצטרפים; ואפ"ל בטומאה רצוצה אין מצטרפים 'המשכה' עם מגע. אך לר' יוסי דס"ל דסתם אוהל מוגע מצטרפים, אף דבאוהל-המשכה מודה דאינו מצטרף - מ"מ היכא דהני רצוצה מעלין חד דרגא והני כסתם אוהל דמצטרף לדעתו. כלומר, לר' יוסי, באופן של טומאה רצוצה יש לצרף גם ב'המשכה', ומכך שהמשנה באהלות (שר"ז העמיד ברצוצה) אינה מצרפת באופן זה, אלמא לאו ר' יוסי היא.

לדעת ר' יוסי אין טומאה טמונה בוקעת ועולה. ומודה במת בכסותו, כפי העולה מן הסוגיה. את משנתנו העמיד ר' יוחנן כר' יוסי, ובקולית סתומה מטמאת כדאמרין "מאי נוגע? -מאהיל", אלמא בוקעת ועולה! כתבו בתוספות (ד"ה קסבר) שמודה ר' יוסי בקולית סתומה שהטומאה בוקעת, כפי שמודה במת בכסותו (ועיין אנציקלופדיה תלמודית ערך טמאה רצוצה ציונים 15-37). אמנם עיין לעיל בתוס' (קכה. סד"ה נוגע), ובמה שהעירו מהרש"א שם ומהר"ם כאן על ההתעלמות של בעלי התוס' שם מדבריהם כאן; ובספר לב אריה (לעיל בתוס') כתב שנראה דס"ל לתוס' דהך סברא דקולית סתומה הווייא קמת-בכסותו אינה מוסכמת לכו"ע, דלרבא (שהשוה חבילי מיטה מעל המת למת-בכסותו) קולית סתומה הווייא כמו מת בכסותו, אך לאביי (שחילק בין מת בכסותו דמבטל ליה לגביה ובין חבילי מיטה דלא מבטל להו) י"ל דקולית אינה בטלה למוח שבתוכה, שלא אדם סָגְרוּ שם דליבטליה (ובדומה קצת לסברה שלגבי בשר שפלטתו חיה, עי' לעיל וברש"י קכא. ד"ה פלטתו חיה). ולכן כאן, שקושיית התוס' היא על רבא שהעמיד המשנה כר' יוסי, תירצו לפי סברתו של רבא; אך לעיל הקשו לרב יהודה ב"ר חייא ולאביי, שאינם מעמידים המשנה כר' יוסי, ולכן לא יכלו לתרץ כסברתו של רבא. ע"ש. [בחת"ס הוסיף שמודה ר' יוסי בקבר סתום, וצייין לתוס' בעירובין (עט. ד"ה הרי) שכתבו כן, לאור מה שמצינו בסוכה (כא). שר' יוסי חושש לקבר התהום; ונימקו זאת בגזרת הכתוב "או בקבר" שהמאהיל על הקבר נטמא].

קכו: קולית נבלה שחשב לנקבה אינה מטמאת עד שתינקב. בבעיא דרב אושעיא, גרסתנו "הדר פשטה: מחוסר נקיבה לאו כמחוסר מעשה דמי" (וכן הוא בדפוס ונציה ושונציו). אך עיין שיטה מקובצת (אות ה) שצריך למחוק תיבת "לאו"; ובהגהות על דבריו ציינו שפן מפורש בתוס' בשבת (פד: ד"ה שטהורים); עיין עוד הגהות וציונים שבמהדורת עוז והדר (אות ג). ובכת"י מינכן הגרסה: "בעי רב אושעיא חשב עליה לנקבה ולא נקבה מהו מחוסר נקיבה כמחוסר מעשה דמי" ותו לא. ורמב"ם (הל' שאר אבות הטומאה ג, ב) פסק שהוא ספק; וכתב שם בכסף משנה: "בעיא דאפישטא דמחוסר נקיבה לאו כמחוסר מעשה דמי. ורבינו שכתב שהוא ספק - נראה שהיה לו גירסא אחרת. והר"י קורקוס ז"ל כתב שאפשר שלא סמך רבינו על אותו פשיטות, משום דברק טבול יום (זבחים קה). אמרו דמחוסר יציאה כמחוסר מעשה דמי, ומשמע דה"ה למחוסר נקיבה, וה"ז ספק".

ביצת שרץ שבתוכה אפרוח. בתפארת יעקב כתב שמשתימת לשון הגמ' נראה שאפילו האפרוח שבביצה חי - מְטָמא, "לפי שאין בה חיות" בביצה. אך דחה שייכתן שמדובר כאן שהאפרוח שבביצה מת; "ויש לדחות, דיש איזה היכר בביצה אפי' סתומה שהשרץ בתוכה מת ואינו ראוי עוד לחיות".

ובביאור חברותא (הרב יעקב שולביץ, הערה 167) העיר מלשון ראב"ד בפירושו לתורת כהנים (שמיני פרק ז, ב): "נראה לי, דביצת השרץ אפי' בתחילת הַיּוֹתוּ, שלא נזרקה בו נשמה, כמת הוא".

קכז: עַרְוֹד (או: עַרְדָּה). ניקדנו כך ע"פ שיטה מקובצת (אות ג: "ערדן"). והוא להבדילו מן הַעְרֹד, שהוא חמור בר (לעיל נט. ועוד; עיין איוב לט, ה ומפרשים. וכמו כאן י"ל בברכות לג.). עיין טבע וארץ בתנ"ך (ר' יהודה פליקס, פרק 93 - בעליהחיים בתשובת ה' לאיוב, עמ' 350 הערה 11).

קכז: "וכי יפול מנבלתם". בספר לב אריה הסביר את סדר הדרשות לפי רש"י (ד"ה כי יפול מנבלתם). הפסוקים נאמרו בתורה (ויקרא יא) לגבי שרצים. חד כי יפול מנבלתם" לאבר בהמה עד שייפול, וה"ה לשרצים; ואידך לבהמה, דמיתה עושה ניפול. וניפול בשרצים מ'אשר יפול עליו מהם במותם" הקדום לזה (פס' לב), והוא הנזכר לעיל (עד.), ו"במותם" למעט שחיטה בבהמה, דאין עושה ניפול. מלשוננו של בעל לב אריה אפשר להבין שכוונתו שהפסוק הראשון הוא "וכל אשר יפול מנבלתם" (פס' לה), עד שייפול, והשני "וכי יפול מנבלתם" (פס' לז). מאידך, בהתייחסו לפסוק הראשון ולדרשת עד שייפול" הקפיד לצטט "כי יפול מנבלתם", ולעומת זאת לפסוק השני קרא מספר פעמים "יפול מנבלתם" (ללא "כי"), ומשמע שהפסוקים נדרשים בסדר הפוך (תחילה לז, אח"כ לה). ואין בידי להכריע; ובפנים נקטתי כאפשרות השנייה (כיוון שבגמ' וברש"י נזכר עם "כי"). אמנם בברייתא נזכר רק "יפול". וצ"ע.

נשחטה. מחלוקת ר' מאיר ור"ש האם המדולדל הוכשר בדמה. ובגמ' ששה הסברים למחלוקת. ביחס שביניהם, כתב רש"י (ד"ה אמר רבה) שלרבה תרוייהו אית להו יש יד להכשר. ולאביי דכו"ע אין בהמה נעשית יד לאבר אחד (ד"ה אביי אמר, ועי' שטמ"ק ה, דמשמע ממנו: או שאין יד להכשר). ולרבה דכו"ע הבהמה נעשית יד לאבר (קכח. ד"ה רבא אמר). ולרב פפא דכו"ע יש יד להכשר (ד"ה בהכשר קודם). ולרב אחא בר אבא דכו"ע אין יד להכשר (ד"ה בנתקנח). ולרב אשי אין יד להכשר, או שאין בהמה נעשית יד לאבר, או שאבר שפשנאחז אין הבהמה נמשכת אחריו אינם דבר אחד (ד"ה רב אשי, וע"פ שטמ"ק אות ח-ט). עיין גם תוס' (ד"ה ומר סבר).

נשחטה. מחלוקת התנאים היא לגבי הכשר האבר לטומאה, כמפורט. אך לעניין אכילה, אמר רב"ח לעיל (עד.). בשם ר' יוחנן, ש"אין בהן (איסור לאו של אבר מן החי) אלא מצנות פרוש בלבד (בעלמא, מדרבנן); ובהתאם למסקנה שם (עג:); ששחיטה 'אינה עושה ניפול' אלא מטהרת את האבר. לפי זה, העירו אחרונים על מה שהגמ' (קכט:); מחפשת על איזו הלכה במשנתנו אמר ר' אסי בשם ר' יוחנן שטעמו של ר"ש הוא שאוכל שאי אהה יכול להאכילו לאחרים אין קרוי אוכל. בשלב מסוים הגמ' מציעה שדברי ר' אסי נאמרו "אמציעתא", כלומר - על בבא דידן, "נשחטה הבהמה הוכשרו בדמיה דברי ר"מ, ר"ש אומר לא הוכשרו" (והגמ' דוחה זאת, שטעמי מחלוקת זו כבר נאמרו בסוגייתנו; ומסיקה שדברי ר' אסי "לעולם אסיפא", מתה הבהמה הבשר המדולדל צריך הכשר, דר"ש כלל אינו אוכל). ולהסבר זה - אומרים אחרונים - ר' אסי ודאי סובר כלשון הראשונה בשם ר' יוחנן דלעיל (עג). "דברי הכל שחיטה עושה ניפול" (וכבני א"י לעיל עו; ראה הערתנו שם), אע"פ שנדחתה שם אח"כ (עג:); דאי ס"ל לר' אסי כלישנא בתרא - כיוון דלכו"ע אין שחיטה עושה ניפול הרי התירה את האבר, ואיסור האכילה אינו אלא מדרבנן, ואין שייך לקרותו "אוכל שאי אהה יכול להאכילו לאחרים". כ"כ בספר לב אריה (קכט:); ודקדק בלשון הגמ' להלן, "אמר ליה אמציעתא", שר' אסי אמר (אך ע"ש בשטמ"ק אות א), לעומת "אלא לעולם אסיפא", שאמרה סתמא דגמרא, ואילו ר' אסי עצמו ס"ל דאמציעתא. ומהרש"א (קכט:); הסביר ע"פ דברי הגמ' לעיל את דברי רש"י להלן לגבי מסקנת הסוגיה (שם ד"ה אלא לעולם, "וכ"ש דפליג ארישא כשהן מחוברין, ומיהו קרא לא איצטריך ליה..."): "אבל במציעתא לא בעי לממר דפליג, אלא קרא לא אצטריך ליה, דאית טעם אחר דקושטא הוא דמקרי במציעתא על ידי שחיטה גם 'אוכל שאהה יכול לאוכלו', דאין בהן אלא מצנות פרוש כדאמרין בפ' בהמה המקשה (עד.). בלב אריה, כאמור, הביא דברי מהרש"א אלו (אחרי שכיוון אליהם מדעתו) ובנה עליהם את הקומה הנוספת, שר' אסי נשאר במסקנתו דאמציעתא קאי.

קכח. האם דבר שאינו בר טומאה נעשה 'יד' לחלקו המקבל. וזו לשון תוס' (ד"ה בהמה בחייה): "תימה, מאי מבעיא ליה? אי משום דבהמה בחייה לאו בת קבולי טומאה היא - כל ידות שבעולם נמי לא מקבלי טומאה אלא שמכניסות ומציאות טומאה! וי"ל דלא דמי לשאר ידות, דמאי דלא מקבלי טומאה משום שאינן אוכל, אבל בעלי חיים כי נמי הוי אוכל - כגון בן פקועה - איכא למ"ד פרק בהמה המקשה (לעיל דף עה). דלא מקבל טומאה". ועיין תורת חיים, שכתב לאבר בדעת רש"י את ספק הגמ' בסוגייתנו, וזה מעט מדבריו: "בכולהו קמבעיא להו: מי אמרינן כיון דמחוברין הן ולא עבדי לטלטולי על ידיהן אין להן תורת יד, או דלמא לא שניא?".

דלעת שחצייה ע"ז. בביאור ספק זה פירשו רש"י (ד"ה המשתחוה וד"ה מהו שתעשה) ורמב"ן בשני אופנים. הראשון - וכך הכריעו בתוס' (ד"ה הרי אמרו) - "אם נגע שרץ בחצי שהשתחוה, אם נעשית יד לחצי האחר, והאיל ואין ראוי לקבל טומאה לר"ש דאמר (קכט). אוכל שאין יכול להאכילו לאחרים אינו אוכל" (מלשון תוס', וע"ש. וטומאת ע"ז אינה באה כאן בחשבון, שהרי אינה אלא מדרבנן, כדבשבת פג: - רש"י). ובאופן השני, האם החצי המותר נעשה יד לחצי הנעבד להעביר הלאה טומאת ע"ז. [ומ"מ פשוט לרש"י ולתוס' שרק החצי הנעבד נאסר]. אך ברמב"ם (הל' ע"ז ח, ג) כתב: "השתחוה לחצי דלעת וחצי האחר המעורה בו - הרי זה אסור מן השרץ, שמה זה החצי כמו יד לחצי הנעבד", ופירש שם בסוף משנה: "ומפרש רבינו בעיא זו לענין איסור; ולחומרא, דספיקא דאורייתא הוא". ולשון ראב"ד (השגה בה): "לא אמרו זה היד אלא לענין טומאת ע"ז בלבד; אבל לענין איסור לא אמרו, שאין אסור משום יד". נראה, א"כ, שנקט כפירוש השני שברש"י.

קכח: חתך בשר מאבר מן החי. בברייתא לפנינו בגמ': "כזית". רש"י (ד"ה החותך): "בתוספתא לא גרסינן 'כזית', אלא 'החותך בשר מאבר מן החי', וכגון דאיכא כביצה".

קכט. (מלעיל קכא). כל שסופו לטמא טומאה חמורה א"צ הכשר. כפי שדרש תנא דבי ר' ישמעאל לעיל. אגב, שם הובא הפסוק "וכי יותן מים על זרע" (ויקרא יא, לח), וכן הוא בכת"ב מינכן; אך בנדה (נא.), בזבחים (קה.) ובכורות (כא.) הובא הפסוק הקודם לו "על כל זרע זרוע אשר זרע". בגמ' בנדה (נא.) הסיקו שא"צ להכשר מים' (נפילת משקה עליו) ולא 'הכשר שרץ' (מגע שלו במקור טומאה), וא"כ יש לו טומאת אַכְלִין כפי שהוא. וכגון נבלת עוף טהור, המטמאת טומאה חמורה בבית הבליעה, ממילא טמאה טומאת אַכְלִין מעצמה. וכ"כ רש"י בזבחים (קה. ד"ה אמרי במערבא): "אבל מי שסופו לטמא טומאה חמורה אין צריך ליגע בטומאה, ומטמא טומאת אוכלין מאילין, כגון פרה ופריים". אך רש"י כתב לעיל (ד"ה נבלת עוף טהור צריכה מחשבה) ובכורות (י. ד"ה צריכה מחשבה) "לקבל טומאת אוכלים מן השרץ" או "אם נגע בה שרץ". כלומר, קודם צריכה נגע במקור טומאה; וכך העיר על דבריו בתוספות דא"ש (לעיל שם). ובחידושי רבי עקיבא איגר לבכורות (ובשר"ת, תניינא סי' צט) כתב שנשאל שאלה זו מ"ת"ח מופלג, ו"לכאורה היא תמיה עצומה וחובה עלינו לטרוח ולמצוא יישוב". ותיקן, שוודאי שהפסוק שממנו דורש תנא דבי ר' ישמעאל עוסק בהכשר-מים, ולכן בגמ' בנדה, כשאמרו שם שא"צ הכשר-מים אלא הכשר-שרץ מיד היה להגמ' להקשות דלכשן שא"צ הכשר-מים דביה מיירי עיקר קרא ומיניה ממעטינן. ורש"י בחולין ובכורות נקט שהלימוד הוא רק לעניין הכשר-מים, שב' עוסק הפסוק. וע"ש שכתב שגם את הסוגיה בזבחים יש לפרש כן לרש"י, אף שרש"י עצמו לא פירשה שם כן. ואולי אפשר לתלות מחלוקת הסוגיות בהכשר-השרץ בפסוק שממנו דרש תנא דבי ר' ישמעאל, כפי שהערנו לעיל: לגרסת הסוגיה בחולין, שלמד מ'וכי יתן מים על-זרע', הן פסוק זה בהכשר-מים עוסק, וכדפרש"י לעיל ובכורות. אך בנדה ועוד למדים מהפסוק שלפניו "וכי יפול מנבלתם על-כל-זרע זרוע", דהיינו נמי הכשר-שרץ; ובה עוסקת הסוגיה בנדה ולכן פרש"י כן גם בזבחים (שגרסת הברייתא שם כבנדה). כתבתי זאת בלמדי נדה (מרחשון ה'תש"פ), ואח"כ מצאתי שכבר כתבתי לעצמי (אשתדק בלמדי חולין) במק"א בקצרה מהתייחסויות האחרונים (נוסף על רע"א הנ"ל) לקושיה זו. והרי היא: תירץ בלב אריה: כאן לגבי דין 'יד' ואין לך בו אלא חידושו, לא חידושה התורה דין 'יד' בטומאת אוכלין שאינה אלא משום סופו. מהר"י שפירא: רש"י בזבחים (קה. ד"ה ומטמאה) כתב דאי מחתא אארעא צריכה הכשר. הערות הרב י"ש אלישיב: בדוחק י"ל דרש"י פירש כן לפי ההו"א בזבחים שאף נבלת עוף טמא צריכה הכשר מים והכשר שרץ.

קכט: ר' שמעון. לפי ההסבר הראשון בגמ', מחלוקת ר"מ ור"ש היא לגבי אבר ממת בעלמא, דר"ש ס"ל כר' אליעזר, דאינו מטמא. ואנו נקטנו את ההסבר השני, ד"השתא דאתית להכי" לשון מסקנה היא (עי' רמב"ן הל' נדרים דף יט. ור"ן שם נו. ד"ה מאי עלייה, פסקי רי"ד שבת עט; רשב"א מגילה כב.; ראשון לציון כללי ס"ס סי' טז ד"ה ולדרך זה תקשה; ועוד); ועיין במפרשי המשנה.

ושם, בְּשֵׁר או עצם הפורשים מאבר מן החי, מחלוקת במשנה בעדויות (ו, ג) - רבי אליעזר מטמא בבשר, רבי נחוניא (בן אלינן) איש כפר הבבלי, הנזכר במשנה הקודמת לה, ר' להלן; ו"בן הקנה" כאן כנראה ט"ס - **סדר הדורות** תנאים אמוראים, ערך ר' נחוניא בן אלנתן) מטמא בעצם, ור' יהושע מטהר בשניהם, ובמשנה שם מבוארים טעמיהם, כמובא כאן ברש"י (ד"ה כזית בשר) - "מצינו אבר מן החי כמת שלם" ובשר ועצם הפורשים ממת טמאים; ובכ"ז ר' אליעזר מטהר בעצם - לדעתו בשר בעצם, שהרי - (א) אין טומאת עצם נוהגת בנגלה ובשרי; (ב) בחסרון עצם מאברקטן מהחי טהור (לגמרי, אהלות ב, ה). **רבי נחוניא** מטהר בבשר - לדעתו בעצם בשר, שהרי - (א) בשר הפורש מהחי טהור, ואבר שלם (גידיים ועצם) טמא; (ב) כזית בשר ממת, שחֶסֶר - טהור, אך רובי עצמות שחֶסֶרו - מטמאים מגע ומשא; (ג) בשר נָפֵל שאין בו כזית טהור, אך רוב בניינו/מניינו עצמות שאין בהם ¼ קב מטמאים באוהל. **ורבי יהושע** מטהר בין בבשר ובין בעצם - אע"פ שאבר מן החי כמת שלם, מתחי, שהרי במת יש טומאות רוב ורובע ורקב, משא"כ בחי (זו תמצית מן המשנה בעדויות; והדברים סודרו בס"ד בקונטרס דפי' העיזו שלנו לתלמוד).

אבר מן המת שאין בו כזית בשר או עצם כשעורה וכו'. המחלוקת שְׁנוּיָה במשנה בעדויות (ו, ב), ע"ש. ושם מבואר, שאף שאבר מן החי כמת, ר' אליעזר אינו דורש ק"ו לאבר מן המת, כי - (א) לא אמרו שאין שיעור לאיברים (אהלות א, ז) אלא מן החי ("כך שמעת" מרבתי - אבר מן החי ולא אבר מן המת, כאמור כאן, וע"פ **תורת חיים. תפארת ישראל** שם ז: הק"ו אינו שייך כאן, שהוא ביחס לגוף שממנו פרש האבר, ולא ביחס לאבר עצמו). (ב) חי'מת: בניגוד למת, החי עושה טומאות משכב ומושב ומִפְּךָ ללא הגבלה.

קל. בבקר ובצאן. דכתיב "אם שור אם שה". רש"י (קלה. ד"ה נוהגין בבקר ובצאן). ומשם גם התמעטה חיה, כדאמרין בבכורות (טו). שְׁאֵל פטור ממתנות; וכ"כ שם רש"י במפורש (ד"ה צבי ואֵיל פטורין מן המתנות).

רבי אלעאי: רק בארץ (קלו). וכדבריו נהוג - כך הוסיף רש"י על דברי רנ"י להלן שנהגה העולם כר' אלעאי (קלו: "כר' אלעאי בראשית הגז - וה"ה למתנות"), וע"ש **בתוס'** (ד"ה כרבי אלעאי: "אע"ג דכולהו אמוראי בפרק הזרוע [קלב]. סברי שנוהג בחול', דהווי יביה מתנתא בבבל - אפילו הכי הלכה כר' אלעאי..."). אך **רמב"ם** לא פסק כן (הל' ביכורים ומתנות כהונה ט, א, ע"ש בדרך אמונה); ובש"ע (יו"ד סא, כא) הביא שתי הדעות וכתב שנהגו לפטור.

(השמטה) אין מצוות חזה ושוק בחולין (אין אפשרות להניפם לא בקצרה ולא בחוץ).

קל: המזיק מתנות כהונה וכו'. **בתוס'** (ד"ה ואב"א) כתבו דאיכא בין הנך תרי לישני (אי משום "זזה" אי משום ממון שאין לו תובעים) דלישנא בתרא צריך לשלם לצאת ידי שמיים. וכן פסקו בש"ע (יו"ד סא, טו), ש"ך (שם ס"ק יט) והפְּתִי (שם ס"ק יח וילך, ופְּתִי ס"ק ה ויא). אך ר"ן (מד: בדפי רי"ף) חולק על תוס' וכותב שאין חיוב לשלם לצאת ידי שמיים, ומ"כ לתרי לישני ש מידת חסידות לשלם.

אם היתה אצל הכהן. והני מילי שבאה לידי הכהן אחרי השחיטה, אך בחייה לא, דאכתי לא חל חיובא עליה, והו"ל כמפריש חֶלְתּוֹ קמח (חלה ב, ה), דאֵינָה חלה, וְגַלְגַל ביד הכהן - ר"ן (סוף מד: בדפי רי"ף), יש"ש (סי' ד) וש"ך (יו"ד סא ס"ק ב).

(השמטה) האוכל פירותיו טָבֵל - פטור מלשלם לכהן וללוי (אין תובעים); **א"ת אֲשֶׁר-רְיָמוֹ** משעת הרמה. אא"כ באו לדיהם בטבֵּלָם, שכבר זכו, למ"ד כמי שהורמו). אנס המלך גָּרְנו בחובו - חייב לשלם (רווח ודאי). ע"כ. מש"כ 'רווח ודאי' כוונתנו לדברי **תוס'** (קלא. ד"ה שאני התם).

קלא: מן הלוי. ובסוגיינתו אמרו: "אלא כגון זרוע ולא זרוע, ומאי ניהו-ז ראשית הגז". ופרש"י: "אלא הכי תריץ כגון הזרוע - מוציאין מִלּוֹי לכהן, ולא זרוע עצמו; ומאי ניהו 'כגון זרוע' - ראשית הגז, דהתם לא כתיב 'עם', ואי נמי לא איקרו עם מחייבי". וכ"כ **המאירי**: "ראשית הגז הלויים בו כלל ישראל, וכלם נותנין אותו לכהן כמו שיתבאר". הזכרנו פרט זה להלן (קלו). אך הוקשה לי האם הדין הנ"ל הוא למסקנה, דלכאורה הברייתא המובאת אח"כ סותרת, שהכלל בה הוא שרק "כל שהוא בקדושה" מוציאין, והרי בראשית הגז אין קדושה! אכן העירו בתלמוד המבואר מהדורת **שוטנשטיין** (הערה 17) בשם **באר יצחק** (כפי הנראה ספרו של הרב אברהם יצחק גליק, אך לא מצאתי, ואולי כוונתם לדברי **לב אריה**, עיי' דבריו בס"ד"ה אלא כגון), שהכלל שבברייתא שהדבר תלוי "בקדושה" אינו בדווקא, וכאמור לגבי ראשית הגז. והוסיפו (שם) מסברא דנפשיהו, ד"ל שהכלל שבברייתא אמור רק לגבי דברים הנאכלים (ולכן הכלל אינו שייך בראשית הגז). גם בתלמוד המבואר **מתיבתא** של עזו והדר (ביאורי הפשט הערה טז), העירו מסברא דנפשיהו דהאי כללא לאו בדווקא הוא לגבי ראשית הגז וכאמור, וציינו לָאָמַר בעלמא (עירובין כז. קידושין לד). "אין למדין מן הכללות".

קלב. (השמטה - בדומה לנידון של 'כהן' כולל כהנת) מרימר: הֵלכה כרב אדא, שְׁלֵוָה שְׁלֵוָה, בְּנֵה פטור מִפְּדִיּוֹן הַבֵּן (ולפי מר ב"ר יוסף, שאפי' התעברה מישראל, ולא רק כרב פפא שהעמיד במעוברת מגוי - רש"י ד"ה והלכתא כרב אדא). ע"כ. בעניין זה עיין בכורות (מו), שם עיקר הסוגיה; וראה הערתנו שם (בעניין דברי רש"י וגרסת הגמ' כאן).

כיו וכו' רבין: לרבנן חייב בְּכָל. רש"י לא פירש אהיכא קאי רבין בשם ר' יוחנן. ובפשט הסוגיה חולק על רב הונא בר חייה (והביאו רש"י בסתם לעיל פ. ד"ה לא משכחת) שאמר שחייב בחצי מתנות, ולעולם בן צבי ועז מיירי. וזו לשון ר"ן (מה. בדפי רי"ף) בשם רש"י: "פרש"י דאע"ג דמספקא לן אי חוששין לזרע האב או לא, להכי אהני ליה רבויא דאפילו לית ביה אלא מקצת שה חייב אף בחצי האחר, דבלאו רבויא הוה מיחייב בפלגא. ד'שה' אפילו מקצת שה משמע, ואהני רבויא ד'אם' לאידך פלגא". ובדרישה (יו"ד סא ס"ה ו) כתב שר"ן מתכווין כפשט הדברים, בבן צבי ועז. והמשיך ר"ן: "והאי פירושא לא נהירא לי, דכיון דאיצטרך רבויא נפשוט מיניה דחוששין לזרע האב, דאי אין חוששין - [א"ל ספיקא] - אמאי איצטרך קרא לרְבִיאוּ?!" ולכן פירש אחרת: "לפיכך נראה לי דרבין אמר רבי יוחנן דאסיק דכיון לרבנן חייב בְּכָלָהוּ מתנות - לאו בצבי הבא על התְּשֵׁה מוקי לה, אלא סבירא ליה דכיון ברעה בפני עצמה הוא ורבייה קרא לשויה כבהמה; ומיהו מדה לרב הונא בר חייה דכיון הבא מן הצבי ומן התְּשֵׁה אינו חייב אלא בחצי מתנות; ומדברי הר"ם במז"ל למדתו...". הסבר אחר בדעת רש"י (ואף בדברי ר"ן בשם רש"י) כתב **בבית יוסף** (יו"ד שם, יז-יח), וזו לשונו: "אף בתיש הבא על הצבייה קאמר דחייב, מריבוייה דקרא, וכמ"ש הר"ן (שם) בשם רש"י ז"ל. וכך הם דברי **רבינו ירוחם** (נתיב כ חלק ג, קעה). שכתב: כיון שהוא ספק בהמה ספק חיה שנוגד מִתְּשֵׁה וצבייה או בהיפך חייב בכל המתנות". כאמור, בדרישה מיהו בפירושו של ב"י. ולגבי קושיית ר"ן על מה שכתב בשם רש"י, כתב בב"ח (שם סוף אות יד) לתרץ בלשון זו: "ולא קשה מידי, דאיכא למימר דבהאי ריבויא גלי לן קרא דאין חוששין, דלהכי מיחייב במתנות; או שמא אף על פי דחוששין רחמנא חייביה במתנות; הילכך לא נפקא מידי ספיקא אי חוששין או אין חוששין".

בכור (שמכרו כהן במומו לישראל) התערב במאה וכו'. ובהערת השוליים ביחס למחלוקת ר' מאיר ור' יוסי בבכורות (יח). והם דברי **תוס'** כאן (ד"ה אמאי), ו**מהרש"א** על דבריהם, ע"ש. וסיים מהרש"א: "וכ"כ הרמב"ם בפסקיו". שפ"כ **רמב"ם** בהלכות ביכורים (ט, ד): "בהמת קדשים שנפסלה במומה ואינה חייבת במתנות, שנתערבה בהמות אחרות, אפילו אחת במאה - בזמן שכל בהמה מהן לאחד - כולן פטורין, שכל אחד ואחד ספק והמוציא מחבירו עליו הראייה; היה אחד הוא השוחט את כולם - פוטר מתנות אחת מהן בלבד". ולא הזכיר האוקימתא דמכרו כהן. והיינו כיוון שפסק כר' יוסי בבכורות וז"ל בהלכה הקודמת: "ספק בכור - חייב במתנות מִכָּל צד, שאם בכור הוא כולו לכהן, ואם אינו בכור מתנותיו לכהן. ואם נסתפק בשנים ולקח הכהן האחד מִסְפֵּק - הרי השני פטור מן המתנות, עשאוהו כמי שזכה בו הכהן ונתנו במומו לבעליו". וז"ל ר"ן כאן (מה: בדפי רי"ף): "ומדברי הר"ם במז"ל בפרק הנזכר נראה דהוא מפרש דכיון דבכור זה נתערב בהמות של ישראל ולקח הכהן האחד מן הספק - הרי הוא כמו שזכה בו הכהן ונתנו במומו לבעליו". וכמתבאר היטב בדברי ט"ז (יו"ד סא ס"ק כב); מלשונו: "ואה דמשני רב אושעיא בְּבָא ליד כהן ומכרו לישראל - זה א"צ אלא ר' מאיר; אבל לרבי יוסי דס"ל כל שחייב ליתן אחד לכהן מתנות הבכורה עשאוהו כזוכה וכאילו מכרו במומו דמי - א"צ כאן לתמוך שמכרו לישראל, אלא תיכף שנעשה בו מום ונתערב בין בהמות של ישראלים הרבה חייבים בין הכל ליתן לו אחד מהם מחמת שיש לו עכ"פ ממונו ביניהם, והנשאר להם פטור כל אחד ממתנות שיאמר: שלי הבכור, וכבר נפטרנו מחמת חיוב הבכורה. ואם הכל של ישראל אחד מועיל לו לפטור אחד מהנשארים לה". ובלשון **שולחן ערוך** (יו"ד סא, כ) - שנקט בזה את לשון ה**טור** (שם) - מבואר כבסוגיינתו: "בכור, קודם שבא ליד כהן, שנתערב בהמות אחרות - חייב ליתן מהם המתנות; שיאמר הכהן על כל אחת: תן לי מתנותיך, ואם אתה אומר שהוא בכור תן לי כולה. אבל בכור שניתן לכהן במומו ומכרו לישראל ונתערב בהמות אחרות - אם רבים שוחטים אותם כולם פטורים, שכל אחד יאמר: שלי הוא הבכור; ואם

אחד שוחט את כולם - אין פוטרים לו אלא אחד מהם. וביאר ב"ט" (שם) שיש מחלוקת בין רמב"ם ובין הטור: "אבל הטור אזיל לשיטתו שפסק בסימן ש"ח כר' מאיר, על כן הוצרך להזכיר שמכר לישאל במומו וכאוקימתא דרב אושעיא"; והעיר שבבית יוסף "לא נחית כאן לזה שיש חילוק בין הטור הרמב"ם בפסק הלכה כר"מ או כר' יוסי"; ע"ש "ור' הערתנו לברכות יח. בס"ד).

קלב: כהן ששוחט לישאל. ברש"י (ד"ה כשהוא) הסביר שהוא חייב מן התורה. ועיין תוס' (ד"ה כשהוא) שהקשו דאי הכי כיצד מותר 2-3 שבועות ראשונים? ובר"ן (מה: בדפי ר"ף; ובהסבר ראשון) הסביר: "כהן טבח שתים ושלוש שבתות פטור מן המתנות, דכל שלש שבתות כשוחט לעצמו דמי, דמימר אמר: אי זבני מינאי מוטב, ואי לא תהוי דידי. מכאן ואילך - כיון שהחזק בטבתות - חייב כשוחט בהמות לישאל". ועיין לב אריה.

ואם אינו נותן מתנות היא בנידוי. בכלל הפיייה על מצוות עשה היא, דתניא "מפין אותו עד שתצא נפשו", וכמואב בסוגייתנו ולעיל (קי: וראה הערתנו שם בס"ד). ומה שכתב רש"י "כגון אומרים לו 'עשה סוכה' 'עשה לולב' - שאין בהן חסרון כס כולי האי", לא לאפוקי מצווה שיש בה חסרון כס כהאי דסוגיין; אלא נקט רש"י מילתא דפסיקא; וה"ה למצוות שיש בהן חסרון כס וידעינן ביה דאמיד. לב אריה.

שם, והדתיא "מפין אותו עד שתצא נפשו" - לא דווקא, אלא "רוצה לומר שאין שם שיעור ידוע אלא שיחלישו כחו". **שיטה מקובצת** כתובות (פו: בשם **תלמידי רבנו יונה**; במלים אחרות: 'עד שתצא' ולא עד בכלל; עי' אנציקלופדיה תלמודית (כ"פ"ה ציון 551, ושם). אך מלשון **רמב"ם בפיאה"ש** (כתובות ד, ו) נראה שהדברים כפשוטם: "וידוע שיש לדיין לכופ את האדם על מתן הצדקה, לפי שהיא מכלל מצות עשה שחובה להלקות את האדם עד שיקיים אותה המצוה עשה שחל עליו חיוב עשייתה באותו העת או עד שימות".

ועיין לבעל קצות החושן (**משו"ב נתיבות** סימן ג), ביחס שבין דין זה ובין כפייה על מצוות לא-תעשה (וע"כ"פ ברור מדבריו שדברי הברייתא הם כפשוטם): "וגם להפרישו מאיסור נמי אינו אלא הכאה בעלמא, אבל ב"ד שכופין לקיים עשה - מפין אותו עד שתצא נפשו, כגון באומר סוכה איני עושה; ואילו באיסורא אין מפין עד שתצא נפשו, דלא אמרו ניתן להצילו בנפשו אלא בעבירות הידועות כגון רודף אחר נערה המאורסה או במקום שקנאין פוגעין בו, ובשאר איסורין לא ניתן להצילו בנפשו כדי להפרישו". וע"ש מה שציין לשערי תשובה לרבנו יונה (ג, יא). ועי' גם **אור שמח** (הלכות גירושין ב, כ; מלשון הבאנו בס"ד בהערותנו לכתובות פו:). ואילו **בידושי ר"ן** כאן נקט שאין הבדל מהותי בין עשה ובין לאו, והחילוק הוא בין מצב שקיים המצווה אפשרי ובין מצב שכבר אינו אפשרי: "נראה לי ד'מצות לא-תעשה' ו'עשה' לאו דוקא, אלא הכא קאמר: במה דברים אמורים דמלקין אותו ארבעים ותו לא? - במצות לא תעשה, ר"ל שמפין אותו ואומר לו 'לא תעשה עוד מה שעשית', וזו כיון שהעבירה עשויה לא מלקינן ליה תו, וכן כיון שעבר סוכות ולא נטל... אבל אם היה בפסח והיה אוכל חמץ מלקינן ליה, ולא רצה לעמוד מלאכול חמץ - אף על גב דמצות לא תעשה הוא מחינן ליה תו עד שיאמר 'רוצה אני' או עד שתצא נפשו" (ועי' באנצ"ת ערך כ"פ"ה ציון 164; וע"ש ציון 175 ואילך דעת החולקים על ר"ן וסיעתו). ומלשון רש"י לעיל (קי: ד"ה כפתוהו) משמע כדעת ר"ן (אנצ"ת שם ציון 164).

בכל זה ועוד - דיני כפייה במצוות (עשין, לאווין, דרבנן, נדרים) וגדריה באופן מפורט - עיין **אנציקלופדיה תלמודית** ערך כ"פ"ה (כר לב).

ואחרי 22 שנה בנידויו וכו'. "הני טבחי דהוצל". עיין בלב אריה שהם היו כהנים; ואמנם עיין ב"ח (י"ד סא אות יח).

ובשור כל עצם לשניים. ברש"י שבר"ף (מה:): כתב דהיינו דווקא בזרוע (שמורכת משי עצמות, להלן קלד:), וכן מובא בדקדוקי סופרים ברש"י כאן.

רב חסדא: ונאכלות צלי ובחרדל וכו'. ובהערת השוליים, לקושיה מזבחים (צא). עיין תוס' (ד"ה אין נאכלין) ורמב"ן. וראה הערתנו החיצונית בזבחים שם, ועיין באורך בשערי היכל זבחים (מערכה רל).

כמפקק בעבודה. ראה הערתנו החיצונית למנחות (יח:).

קלג. אין לכהן לבקש מתנות וכו'. כתב כאן רש"י (ד"ה בדק לן; ד"ה זכי לי) ש**רבא** היה כהן אלא שלא היה לו לקחת מתנות בעצמו, ולכן ביקש משמשו שיזכה לו מתנות. מניין שרבא היה כהן? כתב רש"י (ד"ה זכי לי) שמפורש בגמ' במסכת ראש השנה (יח). אך לפנינו שם (וביבמות קה). הנוסח כך: "רבה ואבוי מדבית עלי קאת; רבה - דעסק בתורה - היה ארבעין שנין; אבוי - דעסק בתורה ובגמילות חסדים - היה שיתין שנין". אלא שגרסת רש"י מבוררת בדבריו בר"ה שם: "אבוי ורבא מדבית עלי אתו - כך שמעתי. ובשחיטת חולין פרק הזרוע (קלג). אשכחן דרבא לאו כהן הוא! ושמא אמו מבית עלי היתה. ויש גורסין 'רבה ואבוי' ומפרשי לה ברבה בר נחמני" עכ"ל רש"י. נמצא, שדברי רש"י כאן מבוססים על גרסתו שם "רבא"; אך מאידך, בדבריו שם מפורש שבסוגייתנו נמצא שרבא אינו כהן; כדעת **תוס'** (כאן ד"ה אמר ליה; ר"ה ד"ה רבה; ועוד) ובניגוד לדברי עצמו כאן! אלא שלכאורה יש ליישב את דבריו כאן ע"פ דבריו שם, שמה שכתב כאן שרבא כהן - היינו שאמו מבית עלי. וראה עוד הערתנו לר"ה בס"ד.

קלד: (השמטות. רשימת 24 מתנות כהונה - הבאנו בהערת שוליים לעיל קל). | הקונה זן צאנו של גוי פטור מראשית הגז - משנה להלן קלה, והבאנו להלן קלח. | גוי וכהן שמסרו צאנם לישראל לגזוז פטור מראשית הגז - דין פשוט, שהרי אין בהמה שלו, ונשנה רק אגב דין השוחט לגוי ולכהן פטור ממתנות; רש"י ד"ה פטור. ועי' להלן קלה. קלח.)

קלד. כגרגרים שבחורי נמלים. במשנה בפאה (ד, יא), בגרגרים שאחרי הקוצרים, ת"ק מחלק בין הגרגרים העליונים (לעניים) לבין התחתונים (לבעה"ב); ור"מ אומר שהכל לעניים (ולגבי הגרגרים "שבתוך הקמה" דתנן שהם לבעה"ב, ראה להלן). רש"י (ד"ה שפסק לקט לקט) כתב שקושיית הגמ' כאן מחורי הנמלים היא מדר"מ, שסתם משנה ר"מ. ובתוס' (ד"ה ורמינהי) כתבו דאף מדרבנן פריך. והקשו **בתורת חיים** ו**בלב אריה**, דא"כ מה השיב ר' יוחנן "אֵל תקניטני, שבלשון יחיד אני שונה אותה"? אכתי תיקשי מדרבנן! לכן פירשו, שבשלב הראשון של הקושיה מקשים מדר"מ אסתם משנה, כדרש"י, ולבסוף אכן המסקנה שה"ק מסכים לטעם "שפסק לקט לקט", אלא שלדעתו אין להסתפק בגרגרים התחתונים, כתוס'. והנה **רמב"ם** (הל' מתנות עניים ד, ט; וכן בפיאה"ש) פסק כרבי מאיר, וביאר **בסוף משנה**: "והשמע בירושלמי ודבריהם דין פרק הזרוע (חולין קלד) דהלכה כר"מ". ור"י **קורקוס** ביאר יותר, שרמב"ם פירש כרש"י, דמדברי מאיר פריך (ע"ש). כתב **בדרך אמונה** (שם ס"ק נה, ובביאור ההלכה), שרבי מאיר מודה לת"ק בגרגרים "שבתוך הקמה" שהם של בעה"ב כדתנן ברישא, וחולק רק ב"שלאחר הקוצרים"; שכן מוכח מפסיקת רמב"ם. וכתב, שבפרט זה חולקים רש"י ורמב"ם, שרש"י למד מלשון ר"מ "הכל לעניים" שחולק אף ברישא, שגם שם יש ספק; הסיק זאת מדברי רש"י (בד"ה שבתוך הקמה) שמדובר ברישא אחרי שהתחילו לקצור אלא שהקוצרים טרם הגיעו לשם (שאל"כ אין שום ספק שם), ובניגוד לדברי שא"ר (ריב"מ"ן, ר"ש, רא"ש, רע"ב, וכפי שהעיר בתפא"י מז). ואמנם - כתב - גם רמב"ם פירש כרש"י שברישא מדובר שכבר התחילו לקצור, אך אינו סובר כטעמו של רש"י, "אלא דמטעם אחר הוכרח רבנו לפרש שכבר התחילו לקצור, משום דקשה לו, דאם עדיין לא התחילו כלל לקצור - מאי קמ"ל דשבתוך הקמה לבעה"ב? ושיא"א!". וע"ש. [והתייחס שם לנידון שפתחנו בו: "ובעיקר מחלוקת רש"י ותוס' אֵם רבנן פליגי אדר"מ או לא - כבר ביאר הגר"א בשנות אלהו דהוא פלוגתא דר' יוחנן ור"ל בירושלמי; אלא דהגר"א הגיה בירושלמי. ויש לפרש כל הירושלמי בלי הגהה..."].

ספק מתנות עניים חייב כשהיתה חזקת חיוב כגון גרגרים וכו' כשלא וכו'. דברינו נוטים אחרי שיטת ר"ן וסיעתו והגר"א, וכפי שיבואר בס"ד.

חייב "עֲנֵי יְהוָה הַצְדִּיקִי" כשהיתה חזקת חיוב כגון גרגרים וכו'. צדק משלך ותן לו. | א] מובא בסוגייתנו שדרשה זו אינה מחייבת נתינה לעניים בכל מצב של ספק; ורבא מחלק בין שהיתה חזקת חיוב ובין שלא היתה (אא"כ הוא גם ספק איסור, שיש להחמיר בו מצד זה). האם החיוב הוא מפני הדרשה, או מפני החזקה? כתב **המרדכי** (רמז תשלז): "הקשה רבינו משולם **לרבינו ברוך**: הא דאמרין פרק הזרוע 'חורי הנמלים' כו' עד 'הכל לעניים'; מה שאחורי הקוצרים אמאי לא אזלינן בתר רובא, ורובא דקמה לבעל הבית הוא?... י"ל: חדא - כדמסיק התם טעמא: דכתיב 'עני ורש הצדיק': צדק משלך ותן לו...". ובתירוץ שני כתב, שבקמה אין נחשב שיש רוב, דהו"ל קבוע וכספך-שקול דמי (על תירוץ זה עי' קו' טורי אבן ר"ה יד. באבני מילואים בסופו, ומשכ"ב בהגהת ברוך טעם עליו אות צ). והתקשה בזה **בלב אריה**, וכתב: "נלע"ד דבאמת הכא לאו משום חזקה נגועו בה; דודאי כל הכי דאיכא ספיקא חייב ליתן לעניים מהא ד'עני ורש הצדיק'; רק דזה דוקא היכי דהיה לעניים איזה די וזכות בהם ועיניהם נשואות לזה שייך שפיר לומר דאפילו מחמת ספק צריך ליתן להם" (וע"ש שביאר את הספקות שלגבי גר בסוגייתנו). וכתב, דבזה ניחא דברי **שו"ע** (י"ד רט, ה), ע"פ **הגהת מרדכי** ב"ב רמז תרטט בשם **אור זרוע**) - "מי שיש בידו מעות והוא מסופק אם הם של צדקה, חייב ליתן אותם לצדקה" - מקושיית ש"ך שם

(ס"ק יד) שחזקת הממון מעיקרא חולין, שכן עפמ"כ י"ל שספק צדקה דומה לספק לקט הנ"ל, שהממון הזה של ישראל מוחזק ועומד להיות לעניים, "שדרפו של אדם להפריש ממעותיו לצדקה", ולכן נחשב כספק חזוב. וראה עוד להלן בס"ד. ובשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' רב) הוכיח מדברי המרדכי (בתירוץ הראשון), "דמשמעות הקרא שצדקהו להחשיבו מוחזק ואח"כ נדון דינו, וכיון שהוא מוחזק - ממילא לא יועיל לו רוב, דאין הולכין בממון אחר הרוב להוציא מיד מוחזק, דהרי הקמה בחזקת חיוב קיימא וכל ספק שבה ה"ל העני מוחזק מדכתוב צדקה... משא"כ קמת גר, דבחזקת פטור קיימא - לא שייך לומר העני מוחזק, שהרי על זה אנו דנין אם היה אחר שנתגייר והעני מוחזק או בגיותו וגר מוחזק, ומוקמינן קמה אחזקת פטור שלה ופטורה". ור"ן (נדרים ז. ד"ה ולענין הלכה בקדושין) הביא דברי רמב"ן בפסקיו (שם א: בדפי ההלכות) ורשב"א (שם ו: בבב"א ד"ד לצדקה) דלא איפשיטא, "וקי"ל נמי דכל 'תיקו' דאיסורא לחומרא". ודומים הדברים לפסק שו"ע הנ"ל (וכתב בחת"ס שזו שיטת רוב הראשונים והכי נקטינן). אך ר"ן עצמו האריך להשיג עליהם מסוגייתנו, שספק ממון עניים לקולא, "אא"כ יש חזקת חיוב, והסיק: "אלא ודאי ספיקא דממונ' עניים לא מקרי ספיקא דאיסורא, אלא ספיקא דממונא ולקולא". לדבריו, הלימוד מ"עני ורש הצדיקו" נצרך למרות חזקת החיוב, שכן אין די בחזקה כשלעצמה להוציא ממון מבעליו (תלמוד המבואר מהדורת שוטנשטיין, הערה 33). ובלב אריה כתב שר"ן סובר כמו התירוץ השני המובא במרדכי, שבחז"ל הנמלים אין זה נחשב שיש רוב לטובת בעה"ב (הממע' לחזקת החיוב) אלא ספק שקול מדין 'קבוע'; ע"ש. וראה מה שנביא להלן בס"ד בשם ברכי יוסף. בשו"ת ריב"ש (ס' קס) וקט כר"ן רב. ובנמוקי יוסף כתב (ב"ב סט: בדפי ר"ן ס"ד) איבעיא להו וכו' מי אמרינן? שאין דין סוגייתנו אמור בהקדש: "ולענין עניים נמי אמרינן דאע"ג דאמרינן [סוף פ"ד דפאה ותורת כהנים פ' קדושין] 'ספק לקט [לקט] ספק שכחה [שכחה]' - ואפילו הוה ליה כספק ליכא למיחש, דהא פרישו לה בירושלמי דוקא במתנת עניים, ומקראי ילפי לה" (כפי הנראה, כוונתו לירושלמי פאה ספ"ד שנזכר להלן בס"ד). וע"ע שו"ת מהרי"ט (ח"ב חו"מ סי' קכד סד"ה ועל ספק: "דוקא במתנתו שזכתה לו תורה וחיבה לבעה"ב לתת לו או לעזוב לפניו...". ובביאור הגר"א (שם ס"ק טו) הכריע כר"ן; ואף ציין לתשובת רשב"א (ח"א ס' תרנ"ו) ש"ואף על פי שזה ספק הקדש אין אומרים בזה ספקא דאיסורא לחומרא: חזא - דהקדש עניים ממון בעלמא הוא, ואמרינן להו: אייתו ראייה ושקולו" (והזכיר את הסוגיא דלעיל עט: במתנות דכלאים), שפסק רמ"א (בסעיף הנ"ל). לסתירה שבין דברי רשב"א, תירץ באורים ותומים (תקפ"ו כהן סימן קכז), שבתשובה הדין הוא על החפץ האם הוא הקדש או חולין, ובה אומרים העמד דבר על חזקתו, שמתחילה חולין היה; אבל אם באנו לדון על הנודר דש"ש ספק אם נדר, לצדקה ומחוייב לקיים נדרו ואם לא עובר על נדרו ובב"י יחל, או לא נדר, ואנו דנין על קרקפתא דגברי אם הוא חייב או לא - פשיטא דהרי כאן ספק איסורא לחומרא, ומה חזקה יש כאן? ומה נשתנה זה מכל הכלל ספק נדרים להחמיר? והנדון בסוגיה בנדרים הוא כלפי האדם, האם מוטל עליו חיוב לקיים הנדר. "אבל בלקט, שאין כאן חיוב על בעה"ב כי הוא לא עשה דבר, רק אנו דנים על הלקט - אמרינן דהוא לבעה"ב דהעמד הדבר על חזקתו". וע"ש עוד (תירץ בזה גם סתירה בפסקי רמ"א). ולגבי הפסק בשו"ע בסעיף הנ"ל, הקשה שלכאורה יש להעמיד על החזקה והוא חולין; ותירץ: "צ"ל דאיירי בכה"ג דאינו יודע אם הם ממעות מעשר שקיבל על עצמו בחיוב לפרוש ממעותיו שלו, או שכבר הוציא מעות מעשר לעניים וזו היא חולין", שאז הוא כמו "ספק לקט" במשנה בפאה עם 'חזקת חיוב'. וכיו"ב כתב מהרי"ט (שם) בשם מהר"ר שמואל חיון (בתשובה סי' לא); אך העיר עליו: "ומיהו הלשון שבמרדכי לא משמע כן...". ובמק"א כתב כן (בשו"ת ח"א סי' לט; ביחס לתשובת רבי יצחק אדרבי סי' קכג): "ויש להעמיד דברי הר"ר"א במעות של צדקה שלא היו שלו, אלא שנמצאו ואינו יודע אם משלו או משל עניים, דליכא למימר העמד ממון על חזקתו אלא שהם ברשותו".

ב] עוד הקשה ר"ן (נדרים שם) על רמב"ן ורשב"א, ממה שאמרו ביומא (ח"ט). שלא הטריחו את הנחתומים במעשר עני מתבואת דמאי, שהמציא מחברו עליו הר"ה. הרי שספק ממון עניים אינו ספקא דאיסורא אלא ספק ממון. תירץ בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' רמ ד"ה והנה הר"ן): "ולפע"ד מתתם לא קשה מידי, דרוב עמי הארץ מעשרים הם ואין כאן אפי' ספק מה"ת, ורק מדרבנן, ולא תקנו להוציא ממון". וכ"כ בלב אריה: "וי"ל דהך רובא דרוב עמי הארץ מעשרין הם' אלים טובא, דמשום הכי אפילו ר' מאיר דחייש למיעוטא מודה בהך רובא, דהני כמו מיעוטא דמיעוטא, כמבואר בש"ס; ולזה י"ל דלא מיקרי ספק גמור, ולכן פטור ממעשר עני וגרע מספיקי אחריני דמחוייב מספק ליתן לעניים מע"ני ורש הצדיקו" [במש"כ ד"מ מודה ברובא דעמי הארץ מעשרין דהשאר הוא ממיעוטא דמיעוטא, לע"ע לא מצאתי מפורש; אך ע"י תוס' גיטין ב: 'סתם ספרי דדייני מיגמר גמירי - והני כמו מיעוטא דמיעוטא דלא חיישינן אפילו לרבי מאיר'. וע"י תוס' בכורות כ. סד"ה ואיבעית. ועוד צ"ב].

ג] כשהיתה חזקת חיוב וכו'. לשון רבא: "הכא פרה בחזקת פטורה קיימא, קמה בחזקת חיובא קיימא". ומה אם אין חזקה לא לכאן ולא לכאן? כתב בטורי אבן (ר"ה יד. אבני מילואים) שיש להחמיר: "ושני רבא התם: 'הכא פרה בחזקת פטור קיימא, פי' - עד עכשיו היתה בחזקת עכו"ם, ומפסק העמידנה על חזקתה; 'קמה בחזקת חיובא קיימא, פי' - שהיתה מעולם בחזקת ישראל שחייב במצות, מש"ה אזלינן בספיקא להחמיר. ומשמע לי דרישא דקאמר 'פרה בחזקת פטורה קיימא' דווקא הוא, אבל אי ליכא חזקה ספיקא להחמיר, וסיפא דקאמר 'קמה בחזקת חיובא קיימא' לאו דוקא; אדלת"ה אלא תרזויהו דווקא - קשיין דיוקא דרישא וסיפא אהדדי...". וע"ש. וכל"ל א אות ט, ובשם תשובת מהר"א (ח"א ח"ב מובא בקהלות יעקב (חולין סי' לט, ג, ע"ש), שבספק ללא חזקה יש להחמיר מדין 'עני ורש הצדיקו'. לעומתם, לשון ר"ן (נדרים ז. ט), שהבאיר מדבריו לעיל, מורה ש'דיוקא דסיפא דווקא', ובמקרה שאין חזקה הולכים להקל: "טעמא דבחזקת חיוב קיימא, הא לאו הכי - ספק פטור" (העירו על זה בטורי אבן, ובברכי יוסף יו"ד רנח ס"ק ג). וכן מורה לשון הגר"א בביאורו (יו"ד שם). וכ"כ בשו"ת מהרי"ט (ח"א סי' לט ד"ה ועוד קשה שזה לא נדר), וע"ש שהביא ראייה מבכורות (יח:). וזו לשונו של בעל הגהות ברוך טעם (על טורי אבן הנ"ל, אות פט; השווה דברי לב אריה לעיל ודברי חת"ס בשו"ת) לגבי מהות החילוק של רבא: "נ"ל דכוונת הגמ' דלא אמרינן ספק מתנות להחמיר אלא היכי שהיה בנדאי חיוב נתינת מתנות ועזיבת לקט שכחה ופאה, רק שנוולד ספק אם כבר יצא כל חיובו או נשאר עוד מקצת חיוב; בכה"ג הוא דאמר' ספיקא להחמיר, דגלי קרא 'עני ורש הצדיקו'. אבל היכא שהספק הוא אם הוחל שום חיוב מתנות בהמה או בקמה או הוחל שום חיוב לקט - כגון בגר שנתגייר ואין ידוע אם נקצר שדהו קודם שנתגייר או לאחר שנתגייר - ובכה"ג ס' נתינה או ס' עזיבה לקולא... וזה כוונת הגמ' קמה בחזקת חיובא קיימא. ומה שאמר 'פרה בחזקת פטורה קיימא' - הכוונה בזה לשלול שלא היה כלל שום חיוב; וממילא הספק הוא אם הוחל החיוב או לא, ובכה"ג אף ס' לעניים לקולא". עכ"ל. נמצא כן: 'חזקת קמה לחיוב' = היה חיוב (והספק האם נפרע); 'חזקת פרה לפטור' = ספק האם היה חיוב כלל (= אין חזקת חיוב). מבחינת היחס שבין חלקי המשפט, דבריו דומים לדברי האומרים 'דיוקא דסיפא דווקא' ולקולא. עוד במהות החזקה הנזכרת כאן, וכעין האמור, נביא מלשון הזהב של חזון איש (יורה דעה סי' זא) אות ו): "פרה בחזקת פטורא קיימא - נראה דלאו דוקא חזקה, דהא איכא חזקת הגוף של בהמה כנגדה ונימא דנשחטה אחר הגירות אי ידעינן שעת הגירות ולא ידעינן שעת שחיטה; אלא דליכא חיוב ודאי קאמר, ולאפוקי בספק-לקט, דכיון דש' כאן מצות לקט ודאי - קרינן ביה 'עני ורש הצדיקו'; אבל הכא במתנות - דיש ספק שאין כאן מצות מתנות כלל". ועפ"ז הסביר בחזו"א: "ובזה ניחא הא דאמר לעיל קל"א א' דל"י ס' פטורים ממתנות מספק, וכן לעיל קל"ב א' בצבי הבא על התישה פטרינן מספק! -אלא התם ספק שאין כאן מצוה כלל. ומתני' לעיל קל"ב א' בכור שנתערב כו' - נמי בכל אחד מצונו ספק. וע"י ר"ן נדרים ז' א' הביא ראייה מסוגין דהאיבעיא דלא איפשיטא - לקולא, בממון עניים; והיינו נמי משום דעיקר המצוה מספק". ובשערי ישר (שערי פרק יט) הביא את שתי הדעות הנ"ל לגבי 'דיוקא דרישא דווקא' או 'דיוקא דסיפא דווקא' (קונטרס הספקות כנגד מהרי"ט); והוא עצמו הסיק ש"נלענ"ד לפרש ענין זה בס"ד במובן אחר לגמרי, שה'חזקה' שבדברי רבא אינה בדווקא: "ולשון זה אינו מורה כלל על ענין חזקה המכרעת ספיקות, אלא נראה כוונתו דהא דמרינן מקראי דבמתנות עניים חייבה תורה על הספק - הוא ענין שפ"ללה תורה אל עיקר החיוב, דבשעה שחל עיקר החיוב חל ג"כ שלא יפטור הבעה"ב עד שיבורר חלקו של עני שכבר קבל את שלו, וכל זמן שלא יבורר תשלומים אלו - חייב בעה"ב ליתן גם משלו", וע"ש ב.

ד] לגבי גר, כשיש חזקת פטור ספק ממון לקולא כגון לקט. כך יוצא לפי הכלל של רבא. ולפי רש"י (קלד: ד"ה קמה אקמה) הדבר מפורש בברייתא. שכן "כי אתא רבין אמר קמה אקמה רמי ליה", ופרש": "מתניתא אחרייתא אישכח לר"מ, דפטר בקמה של גר ספק נקצרה קודם שנתגייר ספק משנתגייר, ורמייה אהא דקתני 'ספק לקט לקט', ושני ליה: 'בלשון בן אגרא אני שונה אותה'. ומובן מזה שפונת רש"י שכל מהלך הסוגיה נמשך אחרי אותה תשובה שהשיב ר' יוחנן, ומסקנתה כחילוקי רבא (חזקת חיוב/פטור, ספק איסור/ממון). וראה להלן בס"ד. וכתב הגר"א בביאורו (לשו"ע יו"ד רנט ס"ק טו): "ואף על גב דר' יוחנן פליג עליה - מ"מ סוגיא דידן כריש לקיש; וכ"ש לר' יוחנן דבכל ענין פטור" (בהתייחס לסוגיה

בירושלמי, עם הקבלה לסוגייתנו. והכי תניא (שהזכיר רש"י): "דתני: גר שנתגייר והיתה לו קמה נקצרת, עד שלא נתגייר - פטור; משנתגייר - חייב; ואם ספק - פטור. רבי יהודה בן חגרא מחייב" (ירושלמי פאה ז, ד; מובא בבבא אורא גר"א הנ"ל). [ובש"ת ר"י מינאש (סי' ז, ציון בגליון הש"ס) ביאור אחר ל"קמה אקמה רמי ליה" - לא שמצא ברייתא, אלא שמדייק ממשנתנו: "דכיון דקתני במתני' גר שנתגייר והיתה לו פרה, נשחטה אם עד שלא נתגייר נשחטה פטור ואם משנתגייר נשחטה חייב ואם ספק פטור" - איכא למשמע מינה נמי דגר שנתגייר והיתה לו קמה נקצרת אם עד שלא נתגייר נקצרה פטורה מן הלקט ואם משנתגייר נקצרה חייבת בלקט ואם ספק פטורה. והיינו דכי אתא רבין אמר קמה אקמה רמי ליה".]

ה] ובענין מתנות כהונה, בסוגייתנו נראים הדברים שווים עם מתנות עניים, שכן מקשים מאלו לאלו ואין מעירים על חילוק. כתב בקהלות יעקב (לט, ד-ה, ע"ש), שסוגיות רבות מורות על פטור בספק, ואין מנוס - לכל הפחות למחמירים כשאין חזקה לאף צד (ר' לעיל) - מלחלק למסקנת הסוגיה ביניהן ובין מתנות עניים שלגביהן נאמר "עני ורש הצדיק", וז"ל: "ובעניו לא מצאתי דרך ליישב הסוגיות אלא עפ"מ כ"הח"ס ח"ד סימן ר' (צ"ל: ר"מ) דלהלכה ליכא במתנות כהונה דין 'עני ורש הצדיק', שאין זה דין אלא במתנות עניים; אע"פ דבתחלת הסוגיא דחולין קל"ד מְדַמָּה הגמרא מתנות כהונה למתנות עניים, דהא רמינן פרה אקמה - מ"מ במסקנה (קלד): (דאמרינן 'כי אתא רבין אמר קמה אקמה רמי ליה'... ולפ"ז לא מדמינן כלל מת"כ למתנ"ע... ולכאורה גם לשון המאירי בחולין שם משמע שדין 'עני ורש הצדיק' אינו אלא במתנות עניים... ע"כ מן קהלות יעקב. ועי' בתשובת ח"ת שם, שהסביר בזה את מחלוקת הראשונים, האם לפסוק 'הלכה כלישנא בתרא' כרבין (ר"ן וסיעתו), או שבמחלוקת בדאורייתא הלך אחרי המחמיר (רב דימי) ושייך גם בכל צדקה לעניים 'צדק משלך ותן לו'. ויש להעיר, שלפי הפירוש המובא לעיל בס"ד מש"ת ר"י מינאש לדברי רבין, יש שוויון בין מתנות כהונה ובין מתנות עניים. והרב חיד"א האריך בברייתא יוסף (יו"ד רנח ס"ק ג) שר"ן התכוון לחלק בין מתנות עניים דבסוגיין וצדקה (דחמירי), ובין מתנות כהונה; שאף רמב"ן ורשב"א מודים שספק ממונ"עניים ספיקא דממונא הוא, אלא שקוראים לו ספק איסור בגלל 'חובת גברא בממונ' זה; ור"ן השיג עליהם מסוגייתנו, שאעפ"כ אין להחמיר בספקותיהם אלא כשיש חזקת חיוב, כדלגבי קמה, משא"כ בנידוני 'יד' בסוגיא דנדרים, דכיון דליכא חזקת חיוב הולכים אחרי הצד הממוני שבהם להקל. וע"ש עוד. ואח"כ הטעים את החילוק גם בלימוד מהפסוק ("עני ורש הצדיק"), שבא להדגיש שרק בממונ עניים יש להחמיר: "דאתא קרא לאפוקי מתנות כהונה וכדכוותיה, דאין להחמיר בספיקו, דאי לאו קרא הוה אמינא דגם במתנות כהונה אזלינן בספיקו להחמיר, להכי אתא קרא בממונ עניים לאשמעינן דדוקא בממונ עניים אזלינן בספיקו להחמיר". וע"ש לגבי משמעות הדרשות בירושלמי לדין 'ספק לקט לקט'. גם בש"ת חוט המשולש (ח"ג ס' ל) כתב שהסוגיא המשווה דין מתנות כהונה למתנות עניים אינה הלכה. הביא מזה ועוד הראש"ל צ"ב בש"ת יביע אומר חלק ט (יו"ד סי' כה אות ז) וע"ש (ולגבי צדקה, עי' חלק ח ח"מ סי' ז אות ב). רבותינו האריכו הרבה בסוגיה זו. עי' קהלות יעקב (חולין סי' לט), וע"ע אריכות בשערי ישר (שער ה פרק ט), ומקורות נוספים צוינו בתלמוד המבואר שוטנשטיין (במיוחד בסוף ההערה הנ"ל); ועי' גם בירור הלכה (מכון הלכה ברורה). ובענין מחלוקת הראשונים לגבי ספק בצדקה עי' גם במפרשים על הסוגיא בנדרים, וברכי יוסף (יו"ד רנח ס"ק ג), ובשערי ישר (ה, כ).

ו] לסיכום מן האמור. חולקים ראשונים (ואחרונים) האם "עני ורש הצדיק" מחייב נתינה לעניים מספק רק כשיש חזקת חיוב, וכשאין חזקה - פטור ואין זה ספק איסור שיש להחמיר בו (ר"ן, ריב"ש, נמו"י, מהרי"ט, גר"א); או שהתחדש כאן חיוב נתינה כל עוד אין חזקת פטור, ואף שאין חזקת חיוב נחשב העני כמוחזק (קונטרס הספקות, טורי אבן, חת"ס, קהלות יעקב) ואפילו יש 'רוב' לטובת בעה"ב (רבנו ברוך המובא במדכי). ויש אחרונים שכתבו שהחזקה שבסוגייתנו אינה חזקה דעלמא המכרעת ספקות אלא כאן התורה הוסיפה חיוב על הספק באפנים מסוימים (שערי ישר; וכע"ז בלב אריה ובחז"א ועוד). עוד חלקו האם ספק צדקה כספק איסור (רמב"ן, רשב"א, או"ז בהג' מרדכי, חת"ס) או ספק ממונ (ר"ן, ריב"ש, רשב"א בתשובה, נמו"י בב"ב, גר"א). בזה פסק בשו"ע כמחמירים (גר"א), ויש שהעמידוהו במציאות מוסכמת של ספק ביחס למעות מסוימים מה הם, שיש חזקת חיוב (מהרי"ט, אורים ותומים). ואידך זיל גמור בע"ה.

קלה. ראשית הגז נוהגת וכו'. ונוהגת בכבשים בלבד - ונידון בסוגיה הלה (קלז), ע"ש.

ליבן את הצמר וכו' צבעו פטור. בהערת השוליים הבאנו מב"ק (צג): בענייני שינוי (וראה שם בהערתנו החיצונית). וכתב רש"י (כאן ד"ה פטור) שפטור אף מלשם: "דקנייה בניינו, דהוה ליה כמוזיק מתנות כהונה או שאכלן" (עי' לעיל קל; וכן בתוס' יו"ט). ובב"ק (סו. ד"ה עד שצבעו) כתב רש"י בלשון זו: "ואפילו דמים לא משלם, דאין כהן יכול להזמינו בדין, דיכול לומר לאחר אתנו; אבל קודם שצבעו - מי שחטפו זכה בו".

בהמת שותפים וכו'. (סגנון אחר) לגבי המקורות להלכות, לרבי אלעאי ולרבנן, יש בגמ' 3 לשונות. א: לר' אלעאי שותפות ישראל "צאנך", שותפות גוי "ראשית דגנך...". לרבנן שותפות גוי מתמעטת מ"צאנך" (אין ללמוד מתרומה, ש'הפסיק העניין). ב: בתרומה מחייבים רבנן שותפות גוי (ובראשית הגז פטורים מ"צאנך"). ג: לר' אלעאי "צאנך" לשתי השותפויות.

קלה: רבא: מודה רבי אלעאי וכו'. (השלמה) והפסוקים שנאמרו בלשון יחיד, בכל אחד מאלו, באו ללמד דין מסוים: בתרומה, במעשר, בפאה ובבכורה - למעט שותפות גוי; בכורים - למעט חו"ל; במזוזה - מקומה בימין הנכנס; בציצית - טלית שאולה פטורה 30 יום (ועי' לעיל קי: תד"ה טלית); במעקה - למעט בתי כנסת ובתי מדרש.

"תרומותכם". בגמ' "תרומותיכם" (והוא ביחזקאל כ, מ; מד, ל), והגיה בדק"ס (הערה ז) ע"פ אחד מכתבי היד.

קלו. אך תניא בהדיא שרבי אלעאי פטור בבכורה ובמתנות וודאי גם בתרומה. לפ"ז משמע שגם בחלה, שהרי גם היא תלויה בתרומה (כדלעיל קלה). או שמא נחזור ללמוד מ"עריסותיכם" לרבות חלת השותפין. וזו לשון רשב"א (פסקי חלה שער ב, א-ב): "ובודאי מדנהו כר' אלעאי ושביקנן להו לרבנן - אלמא הלכתא כותיה, וכיון שכן אף בתרומה וחלה ומתנות כן, דאי לא אָפָּא דכולהו תרומה - מאן הוה ילפינן לחומר? כדאמרן; ואם כן עיסת השותפין - אפי' השותפין שותפין ישראלים - פטורים מן החלה, ואפי' יש בשל כל אחד ואחד כדי שיעור...". ע"ש שהאריך, ואח"כ כתב: "ורחוק הוא בעיני לומר שכל המשניות שחייבו עיסת השותפין ואפילו דגוי מדרבנן בלבד אבל דבר תורה פטורה. ואפשר לומר דמודה רבי אלעאי בחלה, משום דליכא בחלה מעוטא בהדיא כתרומה דכתוב בה 'דגנך' ובראשית גז 'צאנך'; ואף על גב דאיכא למילף 'ראשית' מראשית הגז אי נמי מתרומה - הא כתיב 'עריסותיכם' [שתי פעמים], ומ'עריסותיכם' יתירה נמי שמעינן מינה כדי עריסותיכם".

לר' אלעאי ראשית הגז כתרומה לא בחו"ל. (השלמה) - לגבי ראשית הגז ציון אצלנו בתחילת הפרק, לעיל קלה). רנב"י (קלו): כיום נוהג העולם כשלושת הזקנים - כרבי אלעאי בראשית הגז, לפטור בחו"ל (וכ"פ רמב"ם הל' ביכורים, א. ורש"י ותוס' קלו: ד"ה כר' אלעאי: וה"ה למתנות; רמב"ם שם ט, א: לא; ובשו"ע יו"ד סא, כא סתם כרמב"ם ויש' כרש"י ותוס'); כרבי יהודה בן בתירה הפטור בעל קרי מטבילה ללמוד תורה (ראה הערותינו לברכות כב: בס"ד); וכרבי יאשיה בכלאי הכרם, שאין חייב אא"כ זרע חיטה ושעורה וחרצן יחד (ועי' לעיל פב:). ע"כ.

קלו: חומות. "שחופות", ברש"י במשנה (קלה. ד"ה שחופות) "לא שחור ולא לבן", ובאוצלערש"י כאן "צהובות אדומות".

עצה טובה. לרבנן (דלר' אלעאי הוא מדינא). מלשון פירוש הון עשיר למשנה: "...לעולם על המוכר ליתן, אלא שעצה טובה קמ"ל שיקנה מהלוקח הגיזה הגרועה כדי ליתן על הגרועים, ולא יתן מן היפה שבידו על הגרועים; לא שמעינן העצה טובה אלא דווקא בענין זה, שמכר הגרועה והשאיר לו הטובה, דאי הוה להפך אין זה עצה טובה שיקנה בדמים מהיפה שמכר ליתן על היפה, הואיל וכלהו מין אחד חשיבי ויכול ליתן מן הגרועה שבידו על הכל, דהוה דינא הכי למאן דמפרש למתניתין בעצה טובה". וכן הוא ברש"י (ד"ה אלא).

קלח. הקונה גז צאנו וכו' של חפרו אם שייר המוכר חייב. דמְתָנּוּת־דְכֶהּן לא מזבין איניש. כך המסקנה ע"פ רבא, שהתבסס על המשנה לעיל (קלב). לגבי זרוע ולחיים וקיבה, מְכַרְ לִי בְנֵי מִיָּיָהּ של פרה זו' נתון המְתָנּוּת לכהן ואין מנכה מיהו. ועיין רש"י (קלה: ד"ה מנכה לו), שהסביר, שאם פירש המוכר לקונה שכל הגז מוכר לו - אין לכהן כלום, כיוון שבזמן הגזיה אין הבתמה והגז שייכים לאותו אדם ולא קרין ביה "גז צאנך". וכן פסק רמ"א (יו"ד שלג, ח). אך בסתם המוכר חייב, דמסתמא מתנות דכהן לא מזבין איניש, כאמור. וכתב רש"י שרלב חסדא - שמשתנתו כר' יהודה דפאה, שכשהמוכר משייר לעצמו עליה דידיה רמיא חיובא - אפילו פירש המוכר לקונה שמכר לו הכל חייב הקונה לתת ראשית הגז לכהן, כי לא שייר המוכר; אך נדחו

דברי רב חסדא, כדאיתא בסוגיין (עי' תלמוד המבואר שוטנשטיין הע' 2 בביאור דברי רש"י). [רש"י מסביר הנפק"מ בין הסבר רב חסדא ובין הסבר רבא, ואולי גם בא לפסוק כרבא, שהרי נדחה הסבר רב חסדא].

קלח: ולא במקדשין. לשון הגמ': "אמאי לא? דאמר קרא 'שלח תשלח את האם' - במי שאתה מצווה לשלח, יצא זה שאי אתה מצווה לשלח אלא להביאו לידי גזר". והתלבטתי, האם הדרשה היא מעצם הציווי "שלח תשלח", או ממיעוט "את האם". וראיתי שרמב"ן ורשב"א ציטטו מן הגמ' "שלח תשלח פרט לזו שאתה מצווה להביאו לידי גזר", והשמיטו "את האם". וכך נקט (וציטט) בתורה תמימה על הפסוק (דברים כב, ז). אך ריטב"א ציטט כדלפנינו בגמ'. ובדקדוקי סופרים הביא שיש שאין בו תיבות "את האם".

קלט. 'מנה זה עלי לבדק הבית'. בגמ' מופיע בתחילה 'מנה זה', ואח"כ מעמידים באומר 'עלי'. וחלקו אחרונים באיזו לשון מדובר למסקנה. (א) **לב אריה** (כאן) ונזר המלך (על ערכין, סי' ל; לרבי ניסן זלמן גולדברג, ה'תשמ"ו) נקטו שמדובר באומר 'מנה זה עלי' (דאי לאו 'זה' היאך פוטר ר"ל? נזר המלך). וכ"כ בהפלאה **שבערכין** (כ:), ועוד. (ב) **מסתימת דברי המפרשים** אפשר להבין שלמסקנה מדובר באומר 'מנה עלי' ללא 'זה' (עיין רש"י ד"ה הא דאמר הרי עלי; מאירי; תורת חיים). (ג) בספר **נפש חיה** על מגילה (ח. מב. מדפי הספר), לרבי ישראל הלוי לנדא, ברדיטשוב הע'ר), לאחר שהביא דברי לב אריה (בקושיית הסוגיות כאן וערכין כ:), הסיק לבאר ("ושוב מסתברא") שבסוגייתנו מדובר שאחרי שאמר 'מנה זה' חזר ואמר, תוך כדי דיבור, 'הרי עלי', "ותוך כדי דיבור חזר לחומרא מדבריו הראשונים ושינה מה שאמר מעיקרא 'זה', והשתא אמר 'עלי בלחוד' (וע"ש). (ד) ובספר **אור צבי** (לר"צ גומבו; ה'תשנ"ה) ביאר שהפריש 'מנה זה' בעד תשלום נדרו שנדר 'הרי עלי מנה'.

הזכרנו את דברי בעל **נפש חיה** למגילה. את מהלך הסוגיה שלנו הסביר שם, ע"פ ירושלמי בפ"ק דמגילה (ה"ז; דף ח:ט.), שהאומר 'הרי זה' וחזר ואמר בתוך כדי דיבור 'הרי עלי' זו חזרה וחייב באחריותו, שאיסור חמור חל על איסור קל. דברי רב חייא בר רב מבוססים על סברת 'כל היכא דאיתיה', שמאחר דאיתיה בבי גזא דרחמנא, כשהוסיף הנודר 'עלי' כוונתו לטרוח ולהביאו אל הגזר; ולולא סברת ר' יוחנן הנ"ל היה לומר שכונתו באמר 'עלי' להתחייב באחריותו. ומדובר בסוגיה בחולין שאמר 'מנה זה' וחזר ואמר תוך כדי דיבור 'הרי עלי', ולכן שפיר חייב באחריותו, דאיסור חמור חל על איסור קל. אך בדברי רב חייא בר רב אמר הנודר במאמר אחד 'זה עלי', והוא נדבה ועלי להביאו' קאמר (לר' יוחנן ל"ק מסוגיין, שלא חייב אלא כשחזר בו בתוך כדי דיבור כנ"ל; אך לריש לקיש, שאפי' בחזר בו פטר, הקשו מהמשנה בקנין ש'עלי חייב ונצרכה הסוגיה לחלק לדבריו בין קדשי מזבח ובין קדשי בדק הבית וכו', ועל זה הקשו מהמשנה בערכין שאין לחלק ביניהם). וע"ש].

לגבי הסתיירה בין סוגייתנו לבין הסוגיה בערכין (כ:), ובמנחות (קח:), הרחבנו את הדיבור בס"ד בהערותנו החיצונית לערכין שם (עיין במקורות הנ"ל).

קלט: ברשות היחיד כשאינה משתמרת. "קיננו בפרדס", ופרש"י (ד"ה שקננו בפרדס): "שפירדו, דהשתא אין קנו בידך" (וראה בסמוך).

ובכלל זה ציפורים שברחו מבעליהן. בסוגייתנו נזכר רק שהיו שלו וברחו, אולם לכאורה פשוט שאין סברה לחלק בזה בין שהיו שלו ובין שהיו של אחרים. וכן משמע בסוגיה לעיל לגבי הקדש (קלט), וכדכתבו בתוס' שם (ד"ה כיון) והובא להלכה ברמ"א בחו"מ בהלכות אבדה (רנט, ז: "אווזין ותרגולין שברחו מבעליהן, הוי הפקר, וכל המחזיק בהן זכה בהן; ודוקא שאי אפשר לבעליהן להחזיר", ע"ש גר"א סק"כ). וכ"כ מסתימת לשון הפוסקים (רבנו ירוחם נתיב טו, חלק ה אות כג; שו"ע יו"ד רצב, ב עם ש"ך סק"ג וט"ז סק"ה).

נרמזו בתורה מן העתיד. **מרש"י** על דברי אגדה אלו (ד"ה המן העץ וד"ה למעשה אסתר) נראה שהרמז הוא כלפי המעשה העתיד. ונראה שבכיוון זה כתב בספר **בן יהוידע**, "כי במקום שרמזו רמזו סופו מה יהיה בו, וכמ"ש במעשה של אבנר תלמיד הרמב"ן ז"ל שרמזו שמו בפסוק 'אמרת אפאיהם...'". ע"ש. ומהרש"א ביאר שאישים אלו נזכרו בשמות נוספים, וכאן נרמז שזהו עיקר שמם (ע"ש). למ"מ נוספים באגדה זו עיין **לקט פרושי אגדה** (לרבי משה צוריאלי). ועיין לב אריה.

המן 'המן העץ'. ומדוע דווקא פסוק זה ולא, לדוגמה, המן שבמדבר (שמות טז), מאחר שעכ"פ אין המלים שוות? ביאר רבי אהרן קוטלר (**משנת רבי אהרן**, מאמרים ושיחות מוסר ח"א עמ' קג - תפילה ג, במוסגר: "ושמעתי לפרש..."). הנה כל האנשים השתחוו להמן וכיבדוהו, והיה מעל כל השרים שבמעצמה הגדולה, ובכ"ז "וכל"זה איננו שונה ל"י בראותו שמרדכי אינו משתחוהו (אסתר ה, ג). וה"ה הכא: היכן מצאנו מידה כזאת כמו בהמן, שחסרון של כלשהו נחשב לו יותר מכל הטוב שיש לו? "המן העץ": "הנה קודם החטא היה אדם הראשון בתכלית הגדולה, מלאכים צולים לו בשר ומסננים לו ויהיה שרוי בגן עדן (סנהדרין נט:)... ורק ע"הדעת בלבד נאסר לו, ומ"מ לא יכול לעמוד באיסור ועבר על הצווי".

קמ. 'חיות טהורות' (בציפורי מצורע; ויקרא יד, ד). לגבי 'חיות' הגמ' מסבירה שבאו ללמד "שחין ראשי אברים שלהן" ("למעוטי מחוסרות אבר", רש"י). ואח"כ דנה הגמ' ב"טהורות", ומעמידים למעט טרפות, ומקשים דמ"חיות" נפקא, ואף למ"ד טרפה אינה חיה מתנדר? נפקא, מבניין יאב דמשכיר ומכפר (וצפורי מצורע כשעיר המשתלח), ומעמיד רנב"י למעט צפורי עיר הנידחת, רבא לזווגה לשחוטה של מצורע אחר טרם שולחה, רב פפא לחילופי ע"ז, ורבינא כשהרגה נפש. והנה נשאל, לכאורה מתנדר? אפשר ללמוד גם מחוסר אבר ולא רק טרפה, וא"כ "חיות" למה לי? ובמיוחד לאור דברי רש"י בביאור דברי תנדר? ("ד"ה אף בחוץ") "שעיר המשתלח דאסור במום...!" וכתב **מהרש"א** על דברי רש"י: "אין זה מדוקדק, ד'אסור בטרפה' ה"ל למקט, דבהכי קיימינן. מיהו קושטא הוא דאיסור מום נמי נפקא ליה מהתם, ולא איצטריך 'חיות' אלא אי כדב נחמן ב"ז ואי כדרבא, ולא פליגי כמ"ש התוס". וזו לשון **תוס'** (ד"ה שלא יזווג): "וא"ת: 'חיות' ל"ל? וי"ל דרבה ורב נחמן בר יצחק לא פליגי אהדדי, ותרי מיעוטי, חד לדמר וחד לדמר". ור"י (בחדושי) תירץ אחרת קושייה זו, וחילק בין טרפה ובין מחוסר אבר; וזו לשונו: "יש לומר: טרפה נפקא מדתנא דבי ר' ישמעאל, מפני שאיסור טרפה שוה בבהמה ובעוף, ואסורין להדיוט; אבל למעוטי מחוסר אבר לא, שהרי אי אפשר להקיש מכשיר שבחוץ למכפר, שזו בהמה ומומין פוסלין בה, וזה עוף שאין תמות וזכרות בעופות, הילכך לא נעשה מכשיר מכפר בחוץ במומין, ולענין מחוסר אבר נמי אין מכשיר מכפר, משום דמום קבוע נאסר לגבוה ולהדיוט שרי; ומשום הכי אצטריך קרא ד'חיות". ובחדושי **מהר"י שפירא** כתב שדעת רש"י אינה כתוס' אלא כר"ן. בספר **לב אריה** חלק על מה שכתב מהרש"א, והביא גם דברי רש"י בפירושו לתורה (ויקרא שם): "חיות - פרט לטרפות". וכתב שצדקו דברי רש"י שנקט כאן (לגבי דרשת תנדר?) מום ולא טרפה - דאף למ"ד טרפה חיה, מאחר דמסקינן דפסול מחוסר אבר בציפורי מצורע ילפינן מדרשת תנדר? דמשכיר ומכפר, תו איכא למעוטי טרפה מ"חיות" אף למ"ד טרפה חיה, דלא מצי למילף זאת מתנדר? מכשיר (ציפורים) ממכפר (שעיר המשתלח), דהא בשעיר המשתלח אין טרפה פוסלת מצד עצמו אלא שצריך להיות ראוי לשם; בניגוד למום, שפסול עצמי הוא, שפוסל אפי' נפל בו אחרי ההגדלה (תמורה ו: ורש"י ד"ה כגון שהומום ויומא סג: ורש"י ד"ה רבינא) (ועל כך ע"ע עיצומו של יום לרבי רפאל ברוך טולידאנו סי' די אותיות ט-ל). ע"ש. ועיין **בתפארת יעקב** בדומה לזה (שמחוסר אבר בעוף אינו פסול משום מום אלא משום חסרון, ולכן א"א ללמדו מכשיר ממכפר).

פסולים לציפורי מצורע וכו' של עיר הנידחת. מ"חיות", לפי רב נחמן בר יצחק. ועי' תוס' (ד"ה למעוטי) ומהרש"א. מכל זה יש מקום להסיק ששחיטת בהמת עיר הנידחת מטרתה מידי נבלה; וא"כ תפשוט בעיא דרב חסדא בסנהדרין (ק"ב). בזה (ושם סלקא ב"תיקו"). ראה הערתנו שם בס"ד.

קמא: שילוח האם אם נטלה וכו'. כ"פ רש"י (ד"ה עד כמה משלחה). ורש"ש כתב דלכאורה יש לפרש דקאי (אף) אלקתחילה. אצלי כתוב על הגליון (מפנים קודמת): "האם מדברי רש"י הללו יש לדייק שאם לא נטלה די בהקשה על הקן, שתגרום לאם לעוף, לקיום מצוות השילוח? אם כן, הלא במעשה דלוי בר סימון י"ל שקיים כך את המצווה". במעשה לוי בר סימון (בסוף העמוד), הורוהו שמואל "זיל טרוף אקן" ע"ש. ועיין **כסף משנה** (הל' שחיטה יג, יט), שהקשה על מה שכתב רמב"ם שנטילת אם על הבנים היא לאו ועשה, דהני מילי לרבי יהודה ד"שלח" מעיקרא משמע, אך לחכמים "קרא הכי משמע: לא תקח האם, ואם לקחת שלח; וא"כ מעיקרא אין כאן אלא ל"ת" (והניח בצ"ע). בהערות לתלמוד המבואר שוטנשטיין הציעו שרש"י כאן הולך בשיטה זו, שאם לא נטלה אין מצוות שילוח).

(בגמ') מעשה ברבא שהורה לשואל לשלח את האם, ואח"כ פרס מצודות ולכדה. בטעם שהשתדל רבא בלכידתה כתב בהערות הרי"ש אלישיב, שביקש בכך להורות לתלמידיו שמותר לתפסה אחרי השילוח. ובשו"ת תורה לשמה (לבעל בן איש חי; סי' רעו) כתב: "ובנדאי רבא שהשתדל כ"כ לתופסה ג"כ טעמו הוא משום דאתעביד בה מצוה חביבה היא לאכלה ולברך עליה".

עוד לגבי מעשה רבא. הגמ' הקשתה: "וליחוש לחשדא!", ותירצה "כלאחר יד". את הקושיה פרש"י שהוא כמו רב חסדא דשרא בוכרא ולא זבן מיניה משום 'הרחק מן הכיעור' כדלעיל (מד:). בהערתנו לעיל בס"ד דנו מדוע לא השווה זאת רש"י לחכם שאסר אשה בנדר על בעלה שאסור מדינא (אמנם מפני חשד) לשאתה. והבאנו שתי אפשרויות בזה: א. רש"י הבין (כנראה מלשון הקושיא) שמדובר בחשש קל, ולכן יש להעמיד שרבא לא הורה לבדו אלא היה זה במעמד ב"ד (לשיטת רמב"ן ור"ן ועוד, שבדיין יחיד אסור מדינא). ב. ע"פ תירוץ ראשון בתוס', ויש"ש ביבמות, שבדיין יחיד יש רק משום 'הרחק מן הכיעור', ולא אסרו בו אלא כשאסר אשה בנדר, אם משום שיותר חוששים מחימוד המשגל (יש"ש), ואם משום שאינו צריך לשקר לשם כך ודי שיתרשל במציאת הפתח (תוס', כפי שהתבאר במהדורת מתיבתא).

קמב. (השמטה) [ר' אלעזר: שליחי מצוה אינם ניזוקים, לא בהליכתם ולא בחזרתם. אא"כ ההיזק מצי (כסולם רעוע)].

(בגמ' - בסיום) "והוא לא ידע, למען ייטב לך" - בעולם שכולו טוב, ולמען יאריכון ימך" - בעולם שכולו ארוך. לשון זו אינה מופיעה בסוגיה המקבילה בקידושין (לט:), ושם מסתיים העניין במלים אחרות: "נפק חטא". ובאמת משפט זה מיותר, וכבר מופיע לפני כן; ומימי חרפי הייתי אומר שאחרי המעשה ברבי חוצפית המוזכר, נכפל כאן (וכן בדברי רש"י בסיומו) משפט זה מן הברייתא דלעיל, כדי לסיים בדבר טוב (וכן עי' תוס' כתובות קיב: ד"ה עתידין, ור' הערותינו בס"ד לסוף כתובות ולסוף קינים, ולספ"ב דסוכה, כט:).